

Birutė KUNIGĖLYTĖ-ŽIŪKIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

**VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS,
NETEISĖTI TERITORINIAI POKYČIAI
IR PILIETYBĖ**

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS,
NETEISĖTI TERITORINIAI POKYČIAI
IR PILIETYBĖ

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2010–2015 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Justinas Žilinskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Daktaro disertacija ginama viešame Teisės krypties gynimo tarybos posėdyje 2015 m. spalio 14 d. 11 val. I-414 aud. (Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius).

Pirmininkas:

prof. dr. Saulius Katuoka (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Nariai:

doc. dr. Laurynas Biekša (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Lyra Jakulevičienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. habil. dr. Tālavs Jundzis (Teisės kolegija, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

TURINYS

ĮVADAS	5
I. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS.....	13
1.1. Valstybių teisių perėmimo šaltiniai	13
1.2. Valstybių teisių perėmimo sąvoka ir apimtis	17
1.3. Nominali ir faktinė valstybių teisių perėmimo data	21
1.4. Valstybių teisių perėmimo ir valstybių teisių tęsimo santykis.....	27
1.5. Valstybių teisių perėmimo pagrindai	33
II. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS IR PILIETYBĖS KLAUSIMAI	39
2.1. Pilietybė ir jos vieta tarptautinėje teisėje	41
2.2. Asmenų pilietybės klausimų sprendimas valstybių teisių perėmimo metu, priklausomai nuo valstybių teisių perėmimo pagrindo.....	43
2.2.1. Teisių tęsimas	45
2.2.1.1. Rusijos Federacijos teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po SSRS žlugimo	47
2.2.1.2. Serbijos teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po Juodkalnijos atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos ...	50
2.2.1.3. Lietuvos Respublikos ir kitų Baltijos valstybių teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po nepriklausomybės atkūrimo....	54
2.2.2. Susijungimas.....	59
2.2.3. Atsiskyrimas	61
2.2.3.1. Pilietybės teisinis reguliavimas Juodkalnijoje po atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos.....	63
2.2.3.2. Pilietybės teisinis reguliavimas Pietų Sudanui atsiskyrus nuo Sudano	66
2.2.3.3. Pilietybės teisinis reguliavimas Rytų Timore, paskelbus nepriklausomybę nuo Indonezijos	69
2.2.4. Išsiskyrimas	77
2.2.5. Cesija	80
2.3. Tęstinės pilietybės doktrina ir jos reikšmė sprendžiant diplomatinės gynybos klausimus valstybių teisių perėmimo metu	82
III. VISUOTINIO PRIPAŽINIMO NETURINČIOSE VALSTYBĖSE IR NEPRIPAŽINTOSE TERITORIJOSE GYVENANČIŲ ASMENŲ PILIETYBĖ	95
3.1.1. Valstybių pripažinimas ir nepripažinimo politika	97
3.1.2. Nepripažinimo politikos teisinės pasekmės valstybių teisių perėmimo kontekste.....	98

3.2. Pilietybės santykių reguliavimas visuotinio pripažinimo neturinčiose valstybėse ir nepripažintų teritorinių pasikeitimų atvejais	99
3.2.1. Kosovo pilietybė atsiskyrimo nuo Serbijos kontekste.....	100
3.2.2. Pilietybės klausimai Krymo ir Sevastopolio okupacijos ir aneksijos atveju	103
3.2.3. Abchazijos ir Pietų Osetijos pilietybė pareiškus atsiskyrimą nuo Gruzijos.....	108
3.3. Asmens valios reikšmė suteikiant pilietybę pripažintų ir nepripažintų teritorinių pokyčių metu.....	121
IŠVADOS.....	127
LITERATŪRA	131
DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA	157
SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION	175

ĮVADAS

Disertacinio tyrimo aktualumas ir problematika. Valstybių atsiradimas, išnykimas ir kitokie teritoriniai, kartu – ir jurisdikciniai, pokyčiai, kurių pagrindu atsirandančius teisinius santykius apima valstybių teisių perėmimo institutas, šiais laikais yra itin reti. Tai nenuostabu, atsižvelgiant į tai, kad šiuolaikinės tarptautinės teisės principai (tokie kaip jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo, sienų neliečiamumo, valstybių teritorinio vientisumo ir kiti) riboja teritorinių jurisdikcinių pokyčių teisėtumo pagrindus. Kita vertus, tarptautinėje teisėje galiojantis tautų apsisprendimo principas¹ bei doktrinoje iškilusi vadinamoji gynybinės secesijos teorija² formuoja naujus teritorinių jurisdikcinių pokyčių pagrindus. Tenka pripažinti, kad tam tikrais atvejais šiais pagrindais pridedama, siekiant pateisinti tarptautinei teisei priešingus pokyčius (Krymo ir Sevastopolio prijungimą prie Rusijos Federacijos, Pietų Osetijos ir Abchazijos marionetinių darinių sukūrimą ir pan.).

Teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu kyla daugybė politinių, socialinių ir teisinių problemų bei klausimų tiek tarptautiniu mastu, tiek suinteresuotosios (-ųjų) valstybės (-ių) viduje. Nepaisant to, kad problemos dažnai būna didelio masto, tokių pokyčių retumas sudaro prielaidas egzistuoti skirtingoms ar net prieštaraujantioms teorijoms, netgi prieštarai praktikai³. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, pabrėždama svarbų tarptautinės teisės kodifikavimo ir progresyvaus plėtojimo vaidmenį, siekdama, kad tarptautinė teisė būtų kuo efektyvesnė priemonė, skatinanti siekti Jungtinių Tautų Chartijos 1 ir 2 straipsniuose nustatytų tikslų ir principų, rekomendavo Tarptautinės teisės komisijai į prioritetų sąrašą įtraukti valstybių ir vyriausybių teisių perėmimo klausimus⁴. Valstybių teisių perėmimo teisiniams santykiams reguliuoti kol kas priimtos tik dvi universalios tarptautinės sutartys: 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo sutartims⁵ (toliau – 1978 m. Vienos konvencija) ir 1983 m. Vienos konvencija dėl valstybių

1 Tautų apsisprendimo principas nustato, kad „visos tautos turi teisę laisvai, be išorinio įsikišimo, nuspręsti savo politinį statusą <...>, o kiekviena valstybė turi pareigą gerbti šią teisę pagal chartijos nuostatas“. Žr. UN General Assembly, *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970, A/RES/2625(XXV).

2 Gynybinės secesijos teorija pagrindine tautos ar tam tikros žmonių grupės atskyrimo nuo valstybės sąlyga laiko sisteminius žmogaus teisių pažeidimus. Žr. Laurinavičiūtė, L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 733–754. P. 744.

3 Mullerson, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1993, 42 (3): 473–493. P. 473

4 General Assembly Resolution No 1686 (XVI) of 18 December 1961. *Future Work in the Field of Codification and Progressive Development of International Law*.

5 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties (adopted 23 August 1978, entered into force 6 November 1996). 1946 UNTS 3; 17 ILM 1488 (1978); 72 AJIL 971 (1978)

teisių perėmimo nuosavybės, archyvų ir skolų atžvilgiu⁶ (toliau – 1983 m. Vienos konvencija).

Pažymėtina, kad teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai turi reikšmės ne tik pačioms valstybėms, bet ir asmenims, esantiems konkrečios valstybės jurisdikcijoje. Bene didžiausią įtaką asmenų teisei padėčiai ir jų teisiniam statusui teritorinių pokyčių metu turi pilietybės klausimas. Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai yra viena pagrindinių asmenų be pilietybės radimosi priežasčių⁷, todėl itin daug dėmesio valstybių teisių perėmimo kontekste skiriama bepilietybės problematikai. Teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės yra susijęs ne tik su asmens teisėmis ir pareigomis valstybės viduje, bet ir su jo tarptautiniu teisiniu statusu, teise būti ginamam pilietybės valstybės, kitaip tariant – su diplomatine gynyba. Ir vis dėlto, universalaus tarptautinio teisinio instrumento, reguliuojančio pilietybės klausimus teisių perėmimo metu, nėra. Tarptautinės teisės komisijos pastangomis parengtas straipsnių projektas dėl fizinių asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu (toliau, jei nenurodyta kitaip – Straipsnių projektas)⁸. Kol kas šis instrumentas nėra teisiškai įpareigojantis, jo formos klausimas vis dar yra diskusijų objektas ir, panašu, artimiausiu metu nebus išspręstas. Atsižvelgiant į tai, kad universalaus dokumento, reguliuojančio pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo kontekste, nėra, pilietybės problematika nagrinėjama ir reglamentuojama regioninių organizacijų Europoje lygmeniu (labai aktyviai šioje srityje veikia Europos Taryba). Vis dėlto, pilietybės klausimus reglamentuojančių regioninių dokumentų valstybės neskuba ratifikuoti.

Dera pažymėti, kad visi valstybių teisių perėmimo klausimai, taip pat ir asmenų pilietybės bei diplomatinės gynybos, neatsiejamai susiję su valstybių pripažinimu. Be valstybių pripažinimo teisių perėmimas sunkiai įsivaizduojamas, tiesa, jo įtaka skiriasi priklausomai nuo teisių perėmimo objekto ir valstybių teisių perėmimo pagrindo. Valstybių pripažinimo institutas ypač svarbus, kai susiduriama su neteisėtais teritoriniais jurisdikciniais pokyčiais, kurie nelaikytini teisėtu valstybių teisių perėmimo pagrindu. Neteisėti teritoriniai pokyčiai, atitinkamai – ir jų nepripažinimo politikos laikymasis dažniausiai neišvengiamai veikia ir fizinių asmenų interesus pilietybės srityje.

Nors teisių perėmimo situacijos retos, bet vyrauja tendencija, kad jos paprastai vyksta bangomis, o „kiekviena banga savo prigimtimi yra unikali“⁹. Valstybių teisių perėmimo pilietybės atžvilgiu klausimai nūdienos tarptautiniame kontekste ypač aktualūs, nes pirmieji XXI amžiaus dešimtmečiai gali būti laikomi nauja valstybių teisių perėmimo banga. Šios bangos bruožas tas, kad visos naujos valstybės susikūrė atsiskyrimo būdu: Rytų Timoro Demokratinė Respublika paskelbė nepriklausomybę nuo Indonezijos, Juodkalnija, o vėliau – ir Kosovas, atsiskyrė nuo Serbijos (nors pastarasis atsiskyrimas nėra visuotinai

6 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Official Records of the United Nations Conference on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts*, vol. II.

7 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (Adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETS 200. Žr. preambulę.

8 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*, 1999, vol. II, Part Two, p. 20–47.

9 Mullerson, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *Supra* note 3.

pripažintas¹⁰), Pietų Sudanas – nuo Sudano. Šis laikotarpis gausus ir neteisėtų faktinių paskaitimų: po 2008 m. vykusio vadinamojo penkių dienų karo Rusija pripažino dar XX a. nepriklausomybę paskelbusius savo marionetinius darinius - Pietų Osetiją ir Abchaziją – ir ėmėsi atitinkamų veiksmų juos dar labiau integruoti į savo valdymo sferą; naujaisi neteisėti faktiniai pokyčiai – Rusijos įvykdyta Krymo ir Sevastopolio okupacija ir aneksija. Šių *de facto* pokyčių kontekste taip pat aktualūs pilietybės klausimai, vertinant iš trijų skirtingų perspektyvų – konkrečios teritorijos *de facto* valdžios priimtų sprendimų, teisėtos *de jure* valdžios priimtų sprendimų ir Rusijos, kaip valstybės, siejamos su visais naujausiais neteisėtų teritorinių pokyčių atvejais. Dėl naujausios valstybių praktikos gausos ir didelės teritorinių jurisdikcinių pokyčių įtakos fizinių asmenų pilietybei valstybių teisių perėmimo pilietybei ir nepripažintų teritorinių pokyčių paliestose teritorijose gyvenančių asmenų pilietybės problematikos klausimai itin aktualūs šiandienos geopolitinėje situacijoje.

Didžioji dalis tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu (tokie kaip Straipsnių projektas ar kai kurie regioniniai instrumentai) daugeliu XXI a. valstybių teisių perėmimo atvejų jau buvo priimti. Naujausios valstybių teisių perėmimo bangos metu jais buvo galima remtis jei ne kaip privalomais teisinio reguliavimo instrumentais, tai bent jau kaip gairėmis ar gerąja praktika. Pažymėtina, kad 2011 m. Generalinė Asamblėja nusprendė palikti Straipsnių projekto klausimą svarstyti ateityje, rezoliucijoje nurodydama, kad prie klausimo bus grįžta bet kurios valstybių prašymu, tinkamu laiku valstybių praktikos šiais klausimais šviesoje¹¹. Atsižvelgiant į tai, kad atitinkama valstybių praktika jau yra, tikslinga ją išanalizuoti ir nustatyti, ar ji patvirtina vadovavimąsi tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintomis elgesio taisyklėmis. Atitinkamai, šis klausimas aktualus įvertinant, ar valstybių praktika pakankama ir Generalinei Asamblėjai derėtų grįžti prie Straipsnių projekto formos klausimo svarstymo.

Pilietybės klausimai didžiąja dalimi priklauso valstybių nacionalinei jurisdikcijai, o pilietybės suteikimas laikytinas fakto klausimu. Dėl šios priežasties pilietybę gali suteikti nepriklausomybę paskelbusios valstybės ir teritoriniai vienetai, nepriklausomai nuo to, ar juos pripažino tarptautinė bendrija. Vis dėlto, tarptautinėje teisėje pripažįstama asmens teisė į pilietybę kelia klausimų dėl pirmtakės pripažinimo neturinčių valstybių suteiktos pilietybės galiojimo, jos santykio su pirmtakės suteikta pilietybe. Atitinkami klausimai kyla dėl neteisėtai susikūrusių darinių suteiktos pilietybės ar neteisėtos pasportizacijos teisinės reikšmės. Atsižvelgiant į tai, kad XXI a. turtingas tokios nepripažintų valstybių ar neteisėtų teritorinių jurisdikcinių pokyčių praktikos, aktualu ją išanalizuoti. Reikšmingas ir klausimas, ar tokiais atvejais remiamasi tarptautiniais standartais, įtvirtintais tarptautiniuose dokumentuose (šis klausimas aptariant neteisėtų jurisdikcinių pokyčių atvejus analizuojamas grynai iš priimto teisinio reguliavimo perspektyvų, tačiau jokiū būdu neišskia, kad nagrinėjamas teisinis reguliavimas turi teisinį pagrindą).

Tyrimų apžvalga. Valstybių teisių perėmimo klausimai tyrinėjami iš įvairių perspektyvų – daugiausia dėmesio, žinoma, susilaukė minėtose Vienos konvencijoje reglamen-

10 Čia ir toliau darbe visuotiniu pripažinimu laikomas priėmimas į JTO arba reikšmingas valstybių, pripažinusių individualiu pagrindu, skaičius, pastaruoju atveju būtina įtraukiant valstybės pirmtakės išreikštą pripažinimą, turintį konstitucinį poveikį.

11 General Assembly Resolution No. A/RES/66/92 adopted on 9 December 2011. Nationality of natural persons in relation to the succession of States.

tuojami klausimai – šioje srityje paminėtinas išsamus Tarptautinės teisės komisijos darbas, atliktas rengiant konvencijų tekstus (dėl sutarčių klausimų – nuo 1968 m. iki 1974 m.¹²; dėl kitų, su sutartimis nesusijusių klausimų – nuo 1968 m. iki 1981 m.¹³). Vienas labiausiai analizuojamų klausimų valstybių teisių perėmimo kontekste – asmenų pilietybė ir bepilietybės problematika. Šis klausimas, kaip minėta, plačiai nagrinėtas rengiant Straipsnių projektą ir jo komentarą, taip pat reikšmingų tyrimų atlikta regioninių organizacijų kontekste veikiančių institucijų (pavyzdžiui, Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) parengta studija dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių pilietybei¹⁴ (šia tema bendradarbiaujant su Venecijos komisija 1997 m. Vilniuje organizuota tarptautinė konferencija); galimybių studija dėl reikalingumo priimti papildomą teisinį instrumentą šalia Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės, reguliuojantį pilietybės teisių perėmimo metu klausimus¹⁵). Doktrininio lygmens studijos dažnai apsiriboja teisių perėmimo nagrinėjimu platesniame bepilietybės problemos analizės kontekste (pvz., Lauros Van Waas tyrime apie bepilietybę¹⁶ ar šios autorės kartu su A. Edwards redaguotoje kolektyvinėje monografijoje apie pilietybę ir bepilietybę¹⁷) ar akcentuojantis į konkrečių valstybių praktiką (pavyzdžiui, konkrečių valstybių mokslininkai analizuoja savo valstybių pilietybės įstatymus¹⁸; išsamią analizę apie Baltijos valstybių ir Rusijos pilietybės tęstinumą atliko I. Ziemele¹⁹). Lietuvos Respublikos pilietybės 1918 m. – 2001 m. klausimus monografijoje²⁰ nagrinėjo V. Sinkevičius ir, nors ši monografija parengta daugiau iš konstitucinės teisės perspektyvų, ji itin naudinga nagrinėjant Lietuvos pilietybės raidą valstybių tęstinumo kategorijos kontekste. Valstybių pripažinimo klausimai doktrinoje apskritai dažniausiai nagrinėjami atskirai, nors paminėtinas Jan Klabbers ir kitų vykdytas pilotinis projektas dėl valstybių praktikos valstybių teisių perėmimo ir pripažinimo klausimais, patvirtintas 1994 m. Europos Tarybos *Ad Hoc* Teisės patarėjų komiteto tarptautinės viešosios teisės

- 12 *Succession of States in respect of Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_2.htm>.
- 13 *Succession of States in respect of Matters other than Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_3.htm>.
- 14 Report by the Venice Commission. Consequences of State Succession for Nationality. *Science and Technique of Democracy*. 1998, 23.
- 15 *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“ adopted by the Committee of Experts on Nationality (CJ-NA) on the basis of a draft prepared by Mr Roland SCHÄRER. Strasbourg: CJ-NA (2001) 1 Rev3.
- 16 Van Waas, L. Nationality Matters: Statelessness under International Law. *School of Human Rights Research Series*, Volume 29 [interaktyvus]. Rotterdams Ongedocumenteerden Steunpunt, 2008 [žiūrėta 2015-05-11]. <<http://www.stichtingros.nl/site/kennis/files/Onderzoek%20statenloosheid%20Laura%20van%20Waas.pdf>>.
- 17 Edwards, A., et al. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- 18 Žr. pavyzdžiui valstybių ataskaitas apie pilietybę, pateikiamas European Union Democracy Observatory on Citizenship [interaktyvus]. Convento di San Domenico: European University Institute, 2008–2015 [žiūrėta 2015-06-30]. <http://eudo-citizenship.eu/>
- 19 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005.
- 20 Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.

klausimais (CAHDI), kurio pagrindu išleista to paties pavadinimo studija²¹. Lietuvoje pripažinimo klausimai nagrinėti Lietuvos pripažinimo kontekste (J. Šatas²², taip pat, *inter alia*, D. Žalimo monografijoje²³).

Tyrimo mokslinis naujumas. Tenka pažymėti, kad didžioji dalis pasaulyje atliktų valstybių teisių perėmimo tyrimų susiję su XX a. valstybių teisių perėmimo bangomis. Tai pasakytina ir apie valstybių teisių perėmimo pilietybei tematiką. Naujausios valstybių teisių perėmimo bangos atvejų tyrimai liečia pavienius valstybių teisių perėmimo atvejus arba yra bendresnės bepilietybės problematikos dalis. Lietuvoje naujausios valstybių teisių perėmimo bangos tyrimų pilietybės klausimais teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste apskritai nėra. Disertacijoje analizuojama Lietuvoje bemaž nenagrinėta, o užsienyje fragmentiškai aptariama naujausia valstybių praktika reguliuojant pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu, taip pat naujausių nepripažintų teritorinių jurisdikcinių pokyčių atvejais. Atliekamas sisteminis tyrimas, kartu apimantis ir pilietybės tęstinumo koncepcijos valstybių teisių perėmimo metu užtikrinimą, reikšmingą diplomatinės gynybos instituto taikymui, taip pat – valstybių pripažinimo įtaką teisės į pilietybę užtikrinimui. Toks tyrimo kompleksiskumas nulemtas ir naujausios valstybių praktikos, ir esamos geopolitinės situacijos įvairiapusiškumo.

Disertacinio darbo tikslas ir uždaviniai. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti teorinius ir praktinius asmenų teisės į pilietybę ir pilietybės tęstinumo koncepcijos užtikrinimo valstybių teisių perėmimo metu aspektus, sprendžiant pilietybės klausimus ypač XXI a. teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste, siekiant nustatyti tarptautinės teisės normų šioje srityje efektyvumą ir valstybių pripažinimo įtaką valstybių teisių perėmimo procesams.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti bendruosius valstybių teisių perėmimo klausimus, turinčius įtakos fizinių asmenų pilietybės klausimų sprendimui valstybių teisių perėmimo kontekste, priklausomai nuo valstybių teisių perėmimo pagrindo.
2. Išnagrinėti pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo kontekste reglamentuojančių tarptautinių dokumentų (tiek priimtų ir įsigaliojusių, tiek projektinės stadijos) nuostatas, taikytinas skirtingiems valstybių teisių perėmimo pagrindams ir iširti pilietybės tęstinumo koncepcijos, kaip diplomatinės gynybos sąlygos, pritaikomumą valstybių teisių perėmimo metu.
3. Išnagrinėti naujausių (XXI amžiaus) valstybių teisių perėmimo situacijų metu priimtus nacionalinius teisės aktus dėl pilietybės ir nustatyti, ar nuostatose, susijusiose su valstybių teisių perėmimu, remtasi tarptautiniuose dokumentuose (įskaitant ir Straipsnių projektą) įtvirtintais standartais.

21 Klabbers J., et al. *State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition*. Kluwer Law International, 1999.

22 Šatas, J. *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: Praeitis ir dabarties realijos*. Vilnius: Lietuvos „Žinijos“ draugijos leidykla, 1991.

23 Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005.

4. Išanalizuoti naujausių visuotinio pripažinimo neturinčių valstybių ir tarptautinės teisės pažeidimo pagrindu sukurtų darinių ar okupuotų teritorijų atžvilgiu priimtus nacionalinius teisės aktus dėl pilietybės, fizinių asmenų pilietybės problematiką tokiose situacijose ir valstybių pripažinimo įtaką pilietybės klausimų sprendimui.

Tyrimo objektas – tarptautiniai teisiniai santykiai, kylantys valstybėms ir nepripažintiems teritoriniams dariniams sprendžiant fizinių asmenų pilietybės ir jos tęstinumo užtikrinimo klausimus valstybių teritorinių pokyčių metu.

Tyrimo metodologija. Tyrime taikomi dokumentų analizės, istorinis, sisteminės analizės, lyginamasis ir apibendrinimo metodai.

Teoriniai tyrimo metodai.

Apibendrinimo metodas taikomas, nustatant bendrus išeities taškus iš skirtingų valstybių teisių perėmimo situacijų, taip pat išanalizavus teisės mokslininkų nuomones, darant išvadas dėl valstybių praktikos sprendžiant pilietybės klausimus teritorinių pokyčių metu atitikties tarptautinių teisinių dokumentų (ir jų projektų) nuostatomis. Metodas taip pat naudojamas nustatant tarptautinių teisinių dokumentų nuostatų taikymo praktiką bei bendras praktines problemas sprendžiant pilietybės klausimus nepripažintose teritorijose.

Lyginimo metodas. Tyrimo metu lyginami skirtingų valstybių teisių perėmimo situacijų metu priimti pilietybės klausimus reguliuojančių nacionalinių teisės aktų nuostatos tarpusavyje ir su tarptautinių teisinių dokumentų (ir jų projektų) nuostatomis.

Sisteminės analizės. Darbe sistemiškai analizuojami keli teisės institutai – pilietybė, valstybių pripažinimas, diplomatinė gynyba, o jie visi nagrinėjami valstybių teisių perėmimo instituto kontekste. Analizuojami universalūs, regioniniai, nacionaliniai dokumentai, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, siekiant sistemiškai įvertinti minėtų teisės institutų tarpusavio sąveikoje kylančias problemas ir jų sprendimo būdus.

Empiriniai tyrimo metodai. Dokumentų analizė. Šis metodas taikomas nagrinėjant tarptautinį ir nacionalinį teisinį pilietybės klausimų reglamentavimą valstybių teisių perėmimo kontekste (tiek jau įpareigojantį, tiek projektinės stadijos), analizuojant kitus tarptautinius ir nacionalinius dokumentus, įskaitant tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudenciją.

Ginamieji teiginiai:

1. Bendros tarptautinės teisės normos, reikalaujančios kiekvienam suinteresuotajam asmeniui užtikrinti pilietybę valstybių teisių perėmimo metu, nėra. Suinteresuotųjų valstybių pareigos remiasi regionine paprotinės tarptautinės teisės norma vengti bepilietybės, atskiriems valstybių teisių perėmimo pagrindams taikytinomis tarptautinės paprotinės teisės normomis ir konkrečias valstybes įpareigojančiais tarptautiniais dokumentais.
2. Atsižvelgiant į skirtinguose regionuose taikytą skirtingą valstybių praktiką dėl pilietybės suteikimo teisių perėmimo kontekste, tikslingiau akcentuoti į regioninius instrumentus, siekiant paskatinti vieningos praktikos laikymąsi, nei priimti sprendimą dėl 1999 m. Straipsnių projekto dėl fizinių asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu ateities.

3. Tęstinė pilietybė, kaip privalomas diplomatinės gynybos kriterijus, laikytina nepažeista, jei asmens pilietybės valstybė pasikeičia kaip valstybių teisių perėmimo rezultatas, tačiau tik tuo atveju, kai įgyjama vienos suinteresuotųjų valstybių pilietybė.

Darbo struktūra. Disertacinį darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados ir literatūros sąrašas. *Pirmajame skyriuje* nagrinėjami bendrieji valstybių teisių perėmimo klausimai, turintys įtakos pilietybės klausimų sprendimui valstybių teisių perėmimo metu. Pirmiausia aptariamas valstybių teisių perėmimo sąvokos ir apimties klausimas. Siekiama išgryninti skirtumą tarp valstybių teisių perėmimo, kaip teritorinio jurisdikcinio pokyčio, ir valstybių teisių perėmimo, kaip valstybių teisių ir pareigų viseto, pereinančio iš vienos valstybės kitai po teritorinių jurisdikcinių pokyčių (teisių perėmimas turinio prasme), suvokimo. Šios skirties nustatymas svarbus siekiant atskleisti, kad valstybių teisių perėmimas turinio prasme nėra būtinasis teritorinių jurisdikcinių pokyčių rezultatas, tačiau teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai visuomet būtini valstybių teisių perėmimui. Šiame skyriuje nagrinėjami ir valstybių teisių perėmimo datos klausimai. Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo nurodomas valstybių teisių perėmimo datos apibrėžimas lakoniškas ir dviprasmiškas. Datos klausimas kyla suvokiant skirtį tarp teritorinių jurisdikcinių pokyčių bei valstybių teisių perėmimo turinio prasme. Atsižvelgiama į tai, kad teritorinių jurisdikcinių pokyčių datą ir valstybių teisių perėmimą turinio prasme gali skirti gana ilgas laiko tarpas. Todėl nagrinėjamas klausimas, kada valstybių teisių perėmimas įsigalioja ir kiek valstybių teisių perėmimo datai įtakos turi valstybių teisių perėmimo objektas. Skyriuje analizuojami valstybių teisių tęsimas ir valstybių teisių perėmimo kategorijų skirtumai. Siekiama pabrėžti valstybių teisių tęsėjose kaip valstybės pirmtakės statusą, kuriai, atitinkamai, tenka pagrindinė pareiga užtikrinant valstybės pirmtakės piliečių teisę į pilietybę teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu. Vėliau aptariami valstybių teisių perėmimo pagrindai, t.y. teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai, lemiantys valstybių teisių perėmimą. Skiriant valstybių teisių perėmimo pagrindus, remiamasi skirstymu, pateikiamu Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo.

Antrasis skyrius skirtas pilietybės klausimų analizei valstybių teisių perėmimo metu. Pirmiausia aptariama pilietybės instituto tarptautinėje teisėje vieta, siekiant nustatyti, kiek įtakos turi tarptautinė teisė reguliuojant pilietybės klausimus teritorinių jurisdikcinių pokyčių atvejais. Šiame skyriuje analizuojamas pilietybės tarptautinis teisinis reguliavimas valstybių teisių perėmimo metu priklausomai nuo teisių perėmimo pagrindo. Aptariant teorinius klausimus, analizuojami konkretūs naujais valstybių teisių perėmimo atvejais. Fizinį asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu straipsnių projekto rengėjai išsamiai išanalizavo valstybių teisių perėmimo atvejus iki XXI a. Atitinkamai, Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja nutarė grįžti prie Straipsnių projekto likimo klausimo vėliau, atsižvelgiant į valstybių praktiką. Todėl šioje dalyje siekiama įvertinti, ar valstybių praktika po Straipsnių projekto priėmimo atitinka šio ir kitų šioje srityje priimtų tarptautinių dokumentų nuostatas. Atitinkamai siekiama nustatyti, ar vadovaujantis esama valstybių praktika galima išspręsti klausimą dėl Straipsnių projekto formos. Atsižvelgiant į tai, kad diplomatinė gynyba – vienas piliečių teisių užtikrinimo būdų ir pažeidėjų atsakomybės užtikrinimo formų, šiame skyriuje taip pat nagrinėjamas pilietybės tęstinumo, kaip vieno pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų, išlaikymo valstybių teisių perėmimo metu klausimas.

Trečiasis disertacijos skyrius skirtas išnagrinėti valstybių pripažinimo įtaką pilietybės klausimų sprendimui. Nagrinėjami konkretūs XXI a. atvejai, kai pilietybės klausimai buvo sprendžiami visuotinio pripažinimo neturinčiose valstybėse bei teritorijose, kurių atžvilgiu tarptautinė bendrija laikosi nepripažinimo politikos. Atsižvelgiant į tai, kad asmenų pilietybės suteikimas – fakto klausimas, turintis įtakos asmenų teisiniam statusui ir jų teisėms ir pareigoms plačiąja prasme, taip pat konkrečių valstybių teisėms (pavyzdžiui, teisei imtis diplomatinės gynybos), šiame skyriuje nagrinėjama asmenų valios reikšmė suteikiant pilietybę faktinių teritorinių pokyčių atvejais. Nagrinėjamas klausimas, kiek tarptautinės teisės prasme prievartinis pilietybės suteikimas yra teisėtas ir ar asmuo turi teisę pasirinkti savo pilietybės valstybę teritorinių pokyčių metu. Atitinkamai, siekiama nustatyti, ar asmens valia įpareigoja suinteresuotąsias valstybes.

I. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS

Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai, lemiantys valstybių teisių perėmimą, gali būti įvairūs. Viena valstybė gali prarasti dalį teritorijos, kurią įgis kita, kartu išplėsdama savo suvereniteto ribas. Iš atsiskyrusios teritorijos gali susikurti viena ar kelios naujos valstybės. Lygiai taip kelios valstybės gali susijungti, suformuodamos naują tarptautinės teisės subjektą. Tokių teritorinių jurisdikcinių pokyčių padariniai turi įtakos ne vienai valstybei, kartu poveikį jaučia su konkrečia teritorija susiję asmenys. Ir vis dėlto, valstybių teisių perėmimo institutą reglamentuojančių bendrų teisės normų ir visuotinai pripažįstamų principų nėra daug, o klausimų kelia net pamatiniai klausimai, tokie kaip valstybių teisių perėmimo sąvoka, apimtis, data ir pan.

1.1. Valstybių teisių perėmimo šaltiniai

Tiesiogiai valstybių teisių perėmimą tam tikrų objektų atžvilgiu šiuo metu reglamentuoja kelios pagrindinės konvencijos ir kiti tarptautinės teisės šaltiniai:

1. 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo sutartims²⁴;
2. 1983 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo valstybės nuosavybei, archyvams ir skoloms²⁵;
3. 2006 m. gegužės 19 d. įsigaliojusi Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo²⁶ (toliau – 2006 m. Europos Tarybos konvencija).
4. 1996 m. rugsėjo 14 d. Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) deklaracija „Dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių fizinių asmenų pilietybei“²⁷ (toliau – Venecijos komisijos deklaracija).
5. Tarptautinės teisės komisijos straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu.²⁸

Atskiri tarptautiniai dokumentai iš dalies *inter alia* nustato šalių teises ir pareigas valstybių teisių perėmimo atvejais: Jungtinių Tautų Organizacijoje priimta 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo²⁹, 1997 m. Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės³⁰ ir 1999 m. Europos Tarybos rekomendacijos dėl bepilietybės išvengimo ir

24 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties. *Supra* note 5.

25 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts. *Supra* note 6.

26 Council of Europe, *Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession*, *Supra* note 7.

27 Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons adopted by the European Commission for Democracy through Law at its 28th Plenary Meeting, Venice, 13-14 September 1996

28 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Supra* note 8.

29 Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 65-3228.

30 *European Convention on Nationality* (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166

mažinimo³¹ (toliau – 1999 m. Europos Tarybos rekomendacijos). Diplomatinės gynybos klausimai valstybių teisių perėmimo metu *inter alia* aptariamai Tarptautinės teisės komisijos 2006 m. parengtame Diplomatinės gynybos straipsnių projekte³².

Iki priimant pirmąsias dvi Vienos konvencijas, padėtis valstybių teisių perėmimo klausimais, galima sakyti, buvo chaotiška. Vykstant dekolonizacijos procesams, buvo pabandyta kodifikuoti svarbiausius teisių perėmimo klausimus ir šis Tarptautinės teisės komisijos siekis išsikūnijo minėtuose dokumentuose. Apskritai vertinant, galima teigti, kad Vienos konvencijos nebuvo labai sėkmingos, nepaisant to, kad rengiant tekstus, buvo atlikta nuodugnių tyrimų. Kol kas išgaliojusi tik viena – 1978 m. Vienos konvencija, tačiau valstybių dalyvavimas joje nėra reikšmingas³³. Atitinkamai, nors 1983 m. Vienos konvencijai išgaliojoti tereikia, kad 15 valstybių deponuotų ratifikacinius ar prisijungimo raštus, kol kas jų yra tik 7³⁴.

Vis dėlto, Vienos konvencijos įvedė šios tokios tvarkos ir bendro pobūdžio taisyklių, kuriomis galima vadovautis, nepriklausomai nuo to, ar konkrečios valstybės teisiškai įpareigotos jų laikytis. Praktikos, kai šiomis konvencijomis savanoriškai remtasi teisių perėmimo metu, yra. 1991 m. Europos Bendrijų sušauktoje Taikos dėl Jugoslavijos konferencijoje buvo įsteigta Arbitražo komisija (plačiau žinoma kaip Badinterio komisija, pagal jos pirmininko pavardę; toliau – Badinterio komitetas ar Badinterio arbitražo komitetas)³⁵ savo pirmoje nuomonėje nurodė, kad visų valstybių sutikimu Taikos dėl Jugoslavijos konferencijoje, diskutuojant dėl valstybių teisių perėmimo, pagrindu bus tarptautinės teisės principai, reguliuojantys valstybių teisių perėmimą ir įkūnyti 1978 m. ir 1983 m. Vienos konvencijose³⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad nė viena jų tuo metu dar nebuvo išgaliojusi.

Abi Vienos konvencijos svarbiausiu šaltiniu, taikytinu valstybių teisių perėmimo klausimams spręsti konkrečiu atveju, be abejo, laiko sutartį tarp teisinio santykio šalių. Pažymėtina, kad tokios sutartys neįpareigoja trečiųjų valstybių, tačiau yra leidžiamos pagal jau aptartas konvencijas ir sveikintinos tuo atžvilgiu, kad valstybės – santykio dalyvės konkrečiu atveju gali nusistatyti sau konkretų teisių – pareigų pasiskirstymo modelį. Tarp suinte-

31 Recommendation No. R (99) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and the Reduction of Statelessness. Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies

32 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session (2006)*. General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10), p. 16–100.

33 2015-06-03 duomenimis, šios konvencijos dalyvėmis buvo 22 valstybės. Įdomu pastebėti, kad dalis valstybių (Bosnija ir Hercegovina, Serbija, Juodkalnija, Kroatija, buv. Jugoslavijos Respublika Makedonija, Slovėnija) perėmė dalyvavimą sutartyje valstybių teisių perėmimo pagrindu, o Čekija ir Slovakija perėmė Čekoslovakijos parašą, taip pat deklaravo, taikysiančios sutartį laikinai savo teisių perėmimo klausimams spręsti. Žr. Status of Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties. [interaktyvus]. UN Treaty Collection, 2015 [žiūrėta 2015-06-03]. <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&lang=en>.

34 Status of Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts [interaktyvus]. UN Treaty Collection, 2015 [žiūrėta 2015-06-03]. <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-12&chapter=3&lang=en>.

35 Petrauskas Z. Naujoji tarptautinė tvarka ir Balkanų sindromas. *Politologija*. 2001, 21(1).

36 Janis M. W., Noyes J. E. *International law: Cases and commentary*. St. Paul, Minn.: West Group, 1997. P. 371

resuotųjų valstybių sudarytas susitarimas dėl teisių ir pareigų pasiskirstymo yra laikomas pagrindiniu šaltiniu ir kituose valstybių teisių perėmimo situacijais reglamentuojančiuose šaltiniuose, įskaitant tuos, kuriuose reguliuojami pilietybės teisiniai santykiai.

Pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu iš dalies paliečia jau 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo. Konvencija apskritai skirta reguliuoti pilietybės klausimus, siekiant „sumažinti ir, jei įmanoma, panaikinti bepilietybę ateityje“³⁷. Šiame kontekste vienas straipsnis skirtas nustatyti konkrečius įpareigojimus sutartiems šalims valstybių teisių perėmimo atveju (nors tuo metu ši sąvoka nevirtota). Gerokai detalesnė valstybių teisių perėmimo atžvilgiu yra 1997 m. Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės³⁸, reglamentuojanti pilietybės klausimus regioniniu Europos lygiu: ji su teisių perėmimu susijusius klausimus išskiria į atskirą skyrių. Atsižvelgiant į tai, kad šios konvencijos priėmimo metu jau buvo priimtos minėtos universalios Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo, šis dokumentas jau vartoja atitinkamą Vienos konvencijų terminiją ir sąvokas. Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės valstybių teisių perėmimo srityje yra detalesnė nei 1961 m. konvencija, tačiau atitinkami straipsniai yra parengti pastarosios konvencijos 10 straipsnio dvasioje, kartu ypač atsižvelgiama į siekį užkirti kelių asmenų be pilietybės radimuisi. Iš principo reguliuodama pilietybės klausimus, Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės atskirame straipsnyje nustato valstybių pareigas valstybių teisių perėmimo metu ir ne piliečių (angl. *non-nationals*) atžvilgiu.

Nors Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės buvo gana pažangi valstybių teisių perėmimo srityje, vis dėlto, suprassdama, kad valstybių teisių perėmimas yra viena didžiausių asmenų be pilietybės radimosi priežasčių, o pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu reglamentuojantys instrumentai arba yra neįpareigojančio pobūdžio, arba neatsižvelgia į tam tikras svarbias aplinkybes, Europos Taryba 2006 m. priėmė 2009 m. įsigaliojusią Konvenciją dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo³⁹ (toliau – 2006 m. Europos Tarybos konvencija). Ši Europos Tarybos konvencija remiasi Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės VI skyriumi, kartu nustatydamą detalesnes taisykles, taikytinas valstybių teisių perėmimo atvejais, siekiant užkardyti arba bent kiek įmanoma sumažinti asmenų be pilietybės atsiradimą dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių⁴⁰. Pabrėžtina, kad ši konvencija apsiriboja bepilietybės problematikos sprendiniais, atitinkamai, kitų pilietybės klausimų teisių perėmimo metu neapima⁴¹. Ši konvencija kol kas yra naujusias įpareigojantis teisinis instrumentas, reguliuojantis pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu, tačiau dera atkreipti dėmesį ir į teisiškai neįpareigojančius universalius ir regioninius dokumentus.

Valstybių teisių perėmimo metu kylantiems klausimams dėl asmenų pilietybės spęsti yra priimti keli specializuoti regioniniai dokumentai. Paminėtina 1996 m. priimta Venecijos komisija deklaracija dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių fizinų asmenų piliety-

37 UN General Assembly Resolution of 4 December 1954 No. 896 (IX) *Elimination or Reduction of Future Statelessness*.

38 *European Convention on Nationality*. *Supra note 30*.

39 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession, *Supra note 7*.

40 Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (CETS No. 200).

41 *Ibid*.

bei⁴² (toliau – Venecijos komisijos deklaracija). Šis gana lakoniškas dokumentas parengtas įvertinus valstybių teisių perėmimo praktiką; jis nustato pagrindinius elgesio standartus valstybėms teisių perėmimo metu sprendžiant pilietybės klausimus, nors yra gana atsargus dėl valstybių pareigų šiame kontekste. Kiek vėliau – 1999 m. – priimtos Europos Tarybos rekomendacijos dėl bepilietybės išvengimo ir mažinimo⁴³ (toliau – 1999 m. Europos Tarybos rekomendacijos). Šios rekomendacijos skatino valstybes taikyti taisykles, įtvirtintas susijusiuose tarptautiniuose instrumentuose, nepriklausomai nuo to, ar jas tokie instrumentai įpareigoja, taip pat – raginti kitas valstybes vengti asmenų be pilietybės radimosi. Šiame dokumente įvardijami konkretūs principai, kuriais valstybės raginamos vadovautis, siekiant išvengti bepilietybės. Nors rekomendacijos tiesiogiai nemini valstybių teisių perėmimo, tačiau nustato principus, taikytinus ir teisių perėmimo metu.

Detaliausias dokumentas, skirtas reguliuoti pilietybės klausimus teisių perėmimo kontekste, – Tarptautinės teisės komisijos straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu⁴⁴ (toliau, jei nenurodyta kitaip, – Straipsnių projektas). Tai universalaus tarptautinio dokumento projektas, dėl kurio ateities jau ilgą laiką tęsiasi diskusijos: Generalinė Asamblėja jau daugiau nei dešimtmetį negali apsispręsti, kokią formą šis dokumentas turėtų įgyti. Pažymėtina, kad valstybės siūlė įvairius variantus – vienoms priimtinau priimti šį dokumentą kaip konvenciją, kitos pasisako už deklaracijos, kaip neįpareigojančio, tačiau gaires nustatančio bei rekomendacinio dokumento formą. Klausimas dėl straipsnių projekto likimo kol kas neišspręstas, tačiau Generalinė Asamblėja ragina valstybes, susiduriančias su pilietybės problematika valstybių teisių perėmimo metu, atsižvelgti į straipsnių projekto nuostatas, taip pat kviečia regioniniu ir subregioniniu lygiu svarstyti galimybes teisiškai reguliuoti pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo kontekste⁴⁵. Straipsnių projektas kol kas yra vienintelis universalus pobūdžio dokumentas taip detaliai reguliuojantis pilietybės klausimus teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu. Nors vienas svarbiausių jo tikslų, kaip ir daugeliu kitų dokumentų atveju, – bepilietybės išvengimas, tačiau šiuo tikslu Straipsnių projektas neapsiriboja ir detalai nustato taikytinas taisykles tais atvejais, kai bepilietybės problemos nėra.

Dera pabrėžti, kad valstybių teisių perėmimo implikacijos asmenų pilietybės tęstinumui aptariamoms ir diplomatinės gynybos klausimams spręsti skirtame Tarptautinės teisės komisijos parengtame Diplomatinės gynybos straipsnių projekte⁴⁶. Šio dokumento likimas (taip pat kaip ir anksčiau aptartu atveju) ilgą laiką sprendžiamas be progreso⁴⁷.

42 Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons. *Supra note 27*.

43 *Ibid.*

44 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra note 8*.

45 Resolution adopted by the General Assembly on 9 December 2011 No. A/RES/66/92. *Supra note 11*.

46 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. *Supra note 32*.

47 Generalinėje Asamblėjoje ilgą laiką vis nepriimamas sprendimas, ar verta Straipsnių projektą priimti kaip konvenciją. 2013 m. Generalinės Asamblėjos 68-ojoje sesijoje vienbalsiai priimta Generalinės Asamblėjos rezolucija, kuria valstybėms eilinį kartą pasiūlyta teikti pasiūlymus bei pastabas, įskaitant komentarus dėl Tarptautinės teisės komisijos rekomendacijų straipsnių pagrindu parengti konvenciją; klausimas toliau bus svarstomas naujų ir ankstesnių rašytinių pareiškimų pagrindu Generalinės Asamblėjos 71-ojoje sesijoje (žr. General Assembly Resolution No 68/113 of 16 December 2013. *Diplomatic protection.*)

Diplomatinės gynybos klausimai iš pradžių sieti ir bandyti kodifikuoti kartu su valstybių atsakomybės institutu, bet ilgainiui nuspręsta šiuos klausimus kodifikuoti atskirai.⁴⁸ Kol Diplomatinės gynybos straipsnių projektas nėra priimtas kaip tarptautinė sutartis, įpareigojančio tarptautinio dokumento, kuriame būtų nuostatų, susijusių su diplomatine gynyba, ypač valstybių teisių perėmimo metu, nėra. Tačiau, kaip nurodo V. Jaruševičius, „į daugelį klausimų rasti atsakymai ir jie tapo paprotinėmis tarptautinės teisės normomis“⁴⁹. Tokios paprotinės teisės normos kodifikuojamos *inter alia* ir šiame straipsnių projekte.

Kalbant apskritai apie teisių perėmimo teisinį reglamentavimą dera prisiminti, kad paprastai (literatūroje minimos kelios išimtys) teisiniai instrumentai, jei jie nėra paprotinė teisė, *a priori* teisių perėmėjos neįpareigoja. Tam reikalinga jos valios išraiška. Ši nuostata galioja ne tik Vienos konvencijoms, bet ir visiems kitiems teisiniams instrumentams. Todėl aptariant valstybių teisių perėmimo šaltinių klausimą svarbiausia ne tai, kad būtų priimti teisiškai įpareigojantys dokumentai, o tai, kad būtų nustatytas principinis pageidaujamas klausimų reguliavimo modelis. Tokiu atveju valstybė pirmtakė ir teisių perėmėja galėtų priimti sprendimą taikyti nurodytą modelį, kaip jau buvo ne kartą Vienos konvencijų kontekste. Ir vis dėlto, bet koks užbaigtas statusas – ar tai būtų tarptautinė konvencija, ar politiškai įpareigojanti deklaracija, ar kitokia Jungtinių Tautų organo aprobuota dokumento forma, būtų geriau nei straipsnių projekto statusas. Dėl šios priežasties tikslinga kalbėti apie Straipsnių projekto formą, žinoma, įvertinant valstybių praktikos kontekstą. Atitinkamai, tikslinga kalbėti apie tokiuose dokumentuose įtvirtinamų normų efektyvumą, siekiant nustatyti, ar konkretus elgesio modelis atitinka valstybių praktiką, ir kiek jis gali pretenduoti tapti paprotine teisės norma.

1.2. Valstybių teisių perėmimo sąvoka ir apimtis

Oppenheimas pačioje XX a. pradžioje siūlė gana platų teisių perėmimo apibrėžimą, kurį pritaikė visiems tarptautinės teisės subjektams, ne tik valstybėms: „tarptautinių subjektų (angl. *international persons* – aut. past.) teisių perėmimas kyta, kai vienas ar daugiau tarptautinių subjektų pakeičia (angl. *takes the place* – aut. past.) kitą tarptautinį subjektą dėl tam tikrų pastarojo būklės pokyčių“⁵⁰. Tačiau Oppenheimas nepaaiškino, kokie konkrečiai būklės pokyčiai turėtų lemti teisių perėmimą. K. Bühleris juos siejo su tarptautinės teisės subjekto požymiais, įtvirtintais 1949 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje Žalos, patirtos Jungtinių Tautų Taryboje byloje⁵¹ (gebėjimas prisiimti teises ir pareigas bei gebėjimas ginti šias teises ir pareigas pateikiant tarptautinius ieškinius),

48 Valstybių atsakomybės klausimai aptariami Valstybių atsakomybės straipsnių projekte – Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session* (2001). *Yearbook of the International Law Commission* [interaktyvus]. 2001, vol. II, Part Two [žiūrėta 2012-03-01]. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

49 Jaruševičius, V. Tarptautinės teisės pažeidimas – diplomatinės gynybos sąlyga. *Justitia*. 1999, 4 (22): 20–23.

50 Jennings, R., Watts, A. (eds). *Oppenheim's International Law. Volume I – Peace: Introduction and Part I*. 9th ed. New York: Addison Wesley Longman Inc., 1996, p. 208.

51 *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1949, p. 174.*

nurodymas, kad statuso pasikeitimas įvyksta tuomet, kai vienas iš šių subjektiškumo kriterijų prarandamas, įgyjamas ar pakinta⁵².

1978 ir 1983 m. Vienos konvencijose valstybių teisių perėmimas apibrėžiamas vienodai, kaip „vienos valstybės pakeitimas kita atsakant už tam tikros teritorijos tarptautinius santykius“⁵³. Šis apibrėžimas nenurodo, kokiū būdu vienos valstybės pakeitimas kita įvyksta, tačiau bet kuriuo atveju yra siauresnis už Oppenheimo ir siejamas su teritoriniais pokyčiais. Taigi valstybių teisių perėmimas konvencijų kontekste turėtų būti suprantamas kaip teisinis santykis, nubrėžiantis naujas valstybių jurisdikcijos tam tikroje teritorijoje ribas – t.y., viena valstybė nustoja jurisdikcijos tam tikroje teritorijoje, o kita – įgyja. Vis dėlto, tenka pažymėti, kad juridiciniai pasikeitimai tarptautinėje teisėje ne visuomet yra teisėti ir ne visuomet yra kitų valstybių pripažįstami. Todėl teisių perėmimą siejant vien su teritoriniais tarptautinės jurisdikcijos pasikeitimais, gali kilti klausimų, ar valstybių teisių perėmimu laikytinas, pavyzdžiui, prievartinis vienos valstybės ar jos teritorijos dalies prijungimas prie kitos valstybės arba kitoks teritorinis pokytis, sąlygotas tarptautinės teisės pažeidimo. 1978 m. Vienos konvencijos 6 straipsnis ir 1983 m. Vienos konvencijos 3 straipsnis, apriboja konvencijų taikymą tik tiems valstybių teisių perėmimo padariniams, kurie kyla iš tarptautinės teisės ir ypač atsižvelgiant į tarptautinės teisės principus, įkūnytus Jungtinių Tautų Chartijoje. Vis dėlto, nurodytų straipsnių pavadinimai „Valstybių teisių perėmimo atvejai, kuriems taikoma ši Konvencija“ suponuoja, kad valstybių teisių perėmimas apima bet koki teritorinės tarptautinės jurisdikcijos pokytį, tačiau pokyčiams, kylantiems iš neteisėtų pagal tarptautinę teisę veiksmų, Vienos konvencijų nuostatos netaikytinos. Kitaip tariant, Konvencijose pripažįstama, jog tam tikra teritorija, atitinkamai – su ja susiję objektai, *de facto* gali būti įgyti ir priešingu tarptautinei teisei būdu. Vis dėlto, tokiems atvejams konvencijos netaikomos, o kitos valstybės turėtų vykdyti nepripažinimo politiką. Apskritai valstybių teisių perėmimą derėtų sieti tik su teisėtai teritoriniais juridiciniais pokyčiais – jau vien instituto pavadinimas (angl. *succession*) suponuoja paveldėjimą, perėmimą, kas iš principo yra laisvanoriškos valios išraiškos forma, o ne priverstinis valios primetimas. Dėl šios priežasties valstybių teisių perėmimas referuoja tik į teisėtą teritorinį juridicinį pasikeitimą.

Valstybių teisių perėmimas turi būti aiškinamas kiek plečiamai, t.y. valstybių teisių perėmimas siejamas ne tik su pirmtakės teisėmis, bet ir josios pareigomis: dar 1919 m. Austrijos Konstitucinis Teismas nurodė, jog remiantis tarptautinės teisės principais, valstybė, įgyjanti teritoriją, arba kelios naujos valstybės turi perimti atitinkamą buvusios valstybės pareigų dalį⁵⁴.

Angliškasis terminas „*succession*“ į lietuvių kalbą gali būti verčiamas trejopai: ir kaip valstybių teisių perėmimas, valstybių teisių tęsimas; ir valstybių teisių paveldėjimas. Aki-vaizdu, kad šiuo atveju terminą „paveldėjimas“ vartoti yra neteisinga, nes ši sąvoka sietina

52 Bühler, K. G. State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism. Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 6.

53 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, *Supra* note 5, taip pat 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Supra* note 6.

54 Austrian Empire (Succession) case, 11 March 1919 (No 18.), [interaktyvus] <http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZydn3WssorftJetoXKZi0yZmJezZi2Cda&relpos=1>

su juridiniu faktu - asmens mirtimi⁵⁵, o teisių perėmimo teisinis santykis ne visuomet siejamas su valstybių išnykimu. Nors pati Tarptautinės teisės komisija 1974 m. patvirtintame Straipsnių projekto dėl valstybių teisių perėmimo sutartims komentare, kalbėdama apie teisių ir pareigų perėmimą turinio prasme pavartojo terminą paveldėjimas (angl. - *inheritance*), tačiau jis netikslus, ypač kiek siejama su situacijomis, kuriose valstybė pirmtakė išlieka. Daugiau klausimų kyla dėl valstybių teisių perėmimo ir valstybių teisių tęsimo kategorijų, nes jos dažnai vartojamos drauge ar kaip viena kitos pamainos. Atitinkamai kai kurios valstybės linkusios spekuliuoti šių sąvokų keleriopu supratimu, priklausomai nuo to, kokio rezultato siekia savo retorikoje. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad valstybių teisių perėmimo ir teisių tęsimo sąvokos nėra tapačios, lygiai taip teisių tęsimas nelaikomas valstybių teisių perėmimo formos išraiška. Toliau darbe bus kalbama apie šių dviejų sąvokų skirtumą ir, nors teisių tęsimo kategorija taip pat vartojama kalbant apie valstybių tarptautinius jurisdikcinius pokyčius konkrečioje teritorijoje, šios sąvokos vartojamos kaip skirtingi atvejai. Teisių tęsimas – kaip kategorija, nusakanti valstybės tolesnę egzistenciją po atitinkamų teritorinių ar jurisdikcinių pokyčių, teisių perėmimas – kaip kategorija, nurodanti konkrečius padarinius pirmtakės teisės ir pareigoms, kylančius iš tokių pokyčių.

Vienos konvencijose pateikiamas apibrėžimas nėra siejamas su konkrečiais teisių perėmimo padariniais. Tą pabrėžė ir pati Tarptautinės teisės komisija, nurodydama, kad šis „terminas naudojamas referuojant išimtinai į faktą, kad viena valstybė pakeičiama kita atsakomybės už teritorijos tarptautinius santykius atžvilgiu, paliekant nušalyje bet kokią konotaciją dėl teisių ar pareigų paveldėjimo tokiam įvykiui įvykus“⁵⁶, taigi, turimas omenyje valstybių teisių perėmimas formos prasme. Konkrečių teisių ir pareigų apimtis, pereinanti iš vienos valstybės kitai, reglamentuojama kitose konvencijų nuostatose, tačiau pateikiama sąvoka jų neapima. Nors konvencijų kontekste valstybių teisių perėmimo termino, kaip teritorinio jurisdikcinių pokyčio apibrėžimas yra pakankamas, nes konkrečius teritorinio pokyčio teisinius padarinius nustato konvencijos nuostatos, tačiau platesniame kontekste, siekiant įvertinti valstybių teisių perėmimą kaip institutą, siejamą su konkrečiais padariniais, tokia termino vartoseną gali klaidinti. Teritorinis jurisdikcinių pokytis ir valstybių teisių perėmimas turinio prasme tarpusavyje sąveikauja kaip priežastis ir padarinys, todėl šiame darbe vartojant sąvoką valstybių teisių perėmimas, turimas omenyje teisių ir pareigų, kurios iki teisių perėmimą sąlygojusių aplinkybių atsiradimo (valstybių teisių perėmimo formos prasme) priklausė valstybei pirmtakei, perėjimas⁵⁷ valstybei (-ėms) teisių perėmėjai (-oms), apimtį, nepriklausomai nuo to, ar pirmtakė po teritorinių pokyčių išlieka, ar ne. B. Stern skiria teisių perėmimą fakto prasme (angl. *succession in fact*) ir teisių perėmimą teisės prasme (angl. *succession in law*)⁵⁸, kas praktiškai atspindi minėtą sąvokos

55 Žodis „paveldėti“ dabartiniame lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip „gauti palikimą“. „Palikimas“, savo ruožtu, apibūdinamas kaip „paliekamas po mirties turtas – žr. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus] Vilnius, 2010 [žiūrėta 2010-12-01]. <<http://www.autoinfa.lt/webdic/>>

56 Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries, 1974. *Yearbook of the International Law Commission*, 1974, vol. II, Part One.

57 Perėjimas, ypač kalbant apie teisių perėmimą sutartims, šiuo atveju nereiškia, kad valstybei pirmtakei teisių perėmimo būdu tapus konkrečios sutarties dalyve, toliau egzistuojanti pirmtakė automatiškai nebelaikytina jos šalimi.

58 Dumberry, P. *State Succession to International Responsibility*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2007, p. 15.

dichotomiją. Sąvokos dviprasmiškumo atskleidimas reikalingas siekiant paneigti galintį susidaryti įspūdį, kad pirmtakės teisių ir pareigos turi būtinais pereiti valstybių teisių perėmėjai. Pabrėžtina, jog neegzistuoja konkretaus principo ar prezumpcijos, kad konkrečių teisių ir pareigų perėmimas tarp valstybių būtinais turi įvykti. Juolab tas taikytina neteisėtų teritorinių pokyčių atvejais – bet koks *de facto* teisių įtvirtinimas neturi būti laikomas valstybių teisių perėmimu, nors Vienos konvencijose pateikiama sąvoka to tiesiogiai ir neatskleidžia.

Valstybių teisių perėmimo turinio atžvilgiu svarbūs du požūriai - universalus teisių perėmimas ir švarios lentelės (lot. *tabula rasa*) taisyklė. Pirmoji tezė kilo iš Romėnų paveldėjimo civilinėje teisėje institute, kai įpėdiniai įgydavo ne tik paprastą daiktą (*res*), bet kartu ir teisių bei pareigų, susijusių su šiuo daiktu, kompleksą (vadintą *iuris universitas*)⁵⁹. Šis principas įgalina valstybę teisių perėmėją tapti kažkuo panašiu kaip valstybe pirmtakės teisių ir pareigų tęsėja. Kai XIX a. viduryje pradėta skirti vyriausybės teisių perėmimą ir valstybių teisių perėmimą, tapo aišku, kad universalus teisių perėmimas turėtų būti taikomas tik vyriausybės teisių perėmimo kategorijai, o ne valstybių teisių perėmimui⁶⁰. Tuomet XIX a. pabaigoje radosi *tabula rasa* koncepcija, kurios genezė sietina su supratimu, jog teisiniai santykiai yra visiškai asmeniniai, tad kai išnyksta valstybė pirmtakė, nauja valstybė negali perimti jos teisių bei pareigų, nes tai jau naujas subjektas, naujas darinys, žinoma, nauja valstybė yra laisva pasirinkti, kokias teises bei pareigas atnaujinti ir prisiimti sau⁶¹. Realiai, nė viena šių koncepcijų nėra taikoma savo grynuoju pavidalu ir negali būti vertinama kaip teisių perėmimo teorija, geriausiai atveju tai tik pradinės prezumpcijos, kurios turi būti vertinamos, atsižvelgiant į daugelį apribojimų⁶². Nė vienos koncepcijų grynuoju pavidalu nepatvirtina ir pagrindiniai valstybių teisių perėmimo šaltiniai, nors būtų galima laikyti, kad toks reguliavimas labiau linksta *tabula rasa* principo taikymo link, kai valstybei teisių perėmėjai paliekama nuspręsti, kokias teises ir pareigas prisiimti, o kurių – ne, tačiau nustatomi elgesio principai, jei bendras sutarimas nepriimamas. Tačiau *tabula rasa* principas netaikytinas teisių perėmimui tam tikrų objektų atžvilgiu: pavyzdžiui, literatūroje dažnai laikomasi nuomonės, kad valstybės teisių perėmėjos automatiškai perima humanitarines (kartais teigiama – kad ir žmogaus teisių) sutartis⁶³. Tą patį galima pasakyti kalbant apie asmenų pilietybės klausimų sprendimą valstybių teisių perėmimo metu: aki-vaizdi tarptautinių universalių ar regioninių dokumentų ir jų projektų, reglamentuojančių pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu tendencija nustatyti teisių perėmėjos pareigas asmenų, turinčių pirmtakės pilietybę ir nuolat gyvenančių konkrečioje teri-

59 Craven M. C. R. The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. *European Journal of international Law* [interaktyvus]. 1998, 9(1): 142-162 [žiūrėta 2010-10-15] <<http://207.57.19.226/journal/Vol9/No1/art5-02.html#TopOfPage>>

60 Cheng, T. State Succession and Commercial Obligations. New York: Transnational Publishers, Inc., 2006, p. 15.

61 *Ibid.*

62 Craven, M. The International Law of State Succession. *International Law Forum du droit international*. 2000, 2(2): 202-205. P. 203.

63 Pvz. Jakulevičienė, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 351. Taip pat Van Waas, L. Nationality Matters: Statelessness under International Law, *Supra* note 16. Apie valstybių teisių perėmimą žmogaus teisių sutartims plačiau skaitykite Kamminga, M. T. State Succession in Respect of Human Rights Treaties. *European Journal of International Law*. 1996, 7: 469-484., P. 130

torijoje, atžvilgiu siekiant išvengti asmenų be pilietybės radimosi, lygiai taip atitinkama pareiga nustatoma ir valstybei pirmtakei – pareiga savo pilietybę išlaikyti tol, kol nauja pilietybė asmenims bus suteikta. Vadinas, bendraja taisykle, kuri gali turėti išimčių, nustatoma universalus pobūdžio pozityvi pareiga teisių perėmėjai ir *tabula rasa* principas čia neturėtų būti taikomas. Kita vertus, kaip bus matyti vėliau, valstybių praktika ir šiuo atžvilgiu skiriasi.

1.3. Nominali ir faktinė valstybių teisių perėmimo data

Valstybių teisių perėmimo data pagal abi Vienos konvencijas dėl valstybių teisių perėmimo apibrėžiama kaip data, kai valstybė teisių perėmėja pakeitė valstybę pirmtakę atsakomybės už tarptautinius santykius atžvilgiu valstybės teritorijoje, su kuria siejamas valstybių teisių perėmimas⁶⁴. Kadangi Vienos konvencijų pateikiamas teisių perėmimo apibrėžimas suvokiamas kaip teritorinis jurisdikcinis pokytis, kuris nesiejamas su konkrečiomis teisių perėmimo pasekmėmis, toks apibrėžimas suponuoja teisių perėmimo datos suvokimą kaip jurisdikcijos/suvereniteto pasikeitimo datą. Kitaip tariant, Konvencijose aiškiai neišskiriama, kada konkrečiai įsigalioja valstybių teisių perėmimas kaip teritorinio jurisdikcinio pokyčio padarinys. Pripažįstama, kad nuoseklios praktikos, kada valstybių teisių perėmimas įsigalioja, nėra.⁶⁵ Klausimų dėl teisių perėmimo datos nekyla, kai teisių perėmimo klausimai sutariami iš anksto, pvz. Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos išsiskyrimas buvo galutinai įtvirtintas Konstituciniu aktu Nr. 542/1992, priimtu 1992 m. lapkričio 25 d., kuris nurodė valstybės išsiskyrimo datą – 1992 m. gruodžio 31 d.⁶⁶ Ši data ir figūravo kaip teisių perėmimo data tiek teritorinio jurisdikcinio pokyčio prasme, tiek kaip teisių perėmimo data turinio (padarinių) prasme. Problemų kyla tuomet, kai teisių perėmimo klausimų sprendimas užtrunka ir sprendimų priėmimas eina vėliau nei deklaruota nepriklausomybė ar kitoks teritorinio jurisdikcinio pokyčio momentas. Valstybių teisių perėmimas yra procesas, o šis procesas gali trukti ir gana ilgą laiką po nepriklausomybės paskelbimo, *inter alia* priklausomai ir nuo to, kokiū būdu susiformavo naujas darinys (ar susiformavimas vyko taikiai, ar turimas pirmtakės pripažinimas ir pan.). Naujos valstybės susiformavimas pirmiausia lemia naujų tarptautinių santykių užmezgimą, naujų įsipareigojimų įgijimą, o senųjų įsipareigojimų perėmimas – klausimas, kuriam išspręsti gali reikėti laiko ir sutarimo ne tik su pirmtake, bet ir, priklausomai nuo perėmimo objekto – su kitomis valstybėmis.

Reikėtų atskirti nominalią ir faktinę valstybių teisių perėmimo datas. Nominalia valstybių teisių perėmimo data laikytinas momentas, kai priimamas sprendimas dėl to, kokios pirmtakės teisės ir pareigos perimamos teisių perėmėjos (-ų). Faktinė data – tai momentas, nuo kurio įvyko realus teisių perėmimas (pavyzdžiui, perimta nuosavybės teisė į turimą archyvą, perimamos skolos, įsipareigojimai pagal sutartis). Tokia skirtis iliustruoja laiko skirtumą tarp teritorinio jurisdikcinio pokyčio datos ir sprendimų dėl teisių perėmimo

64 *Supra* note 5 (2 straipsnio 1 dalies e punktas) ir 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Supra* note 6 (2 straipsnio 1 dalies d punktas).

65 Aust A. *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000 (2004). P. 321.

66 Kortmann, C.; Fleuren, J.; Voermans, W. (eds). *Constitutional Law of 10 EU Member States: the 2004 Enlargement*. Deventer: Kluwer Law International, 2006, p. II-18.

priėmimo momento. Atitinkamai, sprendimai dėl konkrečių teisių perėmimo (nominali teisių perėmimo data) gali eiti pirmiau nei faktinis teisių perėmimas (kaip Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos atveju) arba vėliau nei pastarasis (pvz. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimo atveju paskutiniai klausimai buvo išspręsti po daugmaž 10 metų nuo valstybės iširimo).

Valstybių praktika patvirtina tokią datos supratimo dichotomiją: tas ypač akivaizdu teisių perėmimo sutartims atveju, kai pareiškimas apie teisių perėmimą konkreitiems tarptautiniams sutarimams dažnai pareiškiamas vėliau nei deklaruojama teisių perėmimo data. Pateikdamos tokius pareiškimus, valstybės dažniausiai laikosi praktikos, kad konkretaus susitarimo perėmimo data nurodoma nepriklausomybės paskelbimo data. Pavyzdžiui, buvusiosios Jugoslavijos Respublikos Makedonijos pareiškimuose dėl valstybių teisių perėmimo konkreitioms tarptautinėms sutartims, pateiktuose Jungtinių Tautų Generaliniam sekretoriui, kaip sutarčių depozitarui, pateiktuose nuo 1993 m. iki 2005 m.⁶⁷ sutarčių įsigaliojimas teisių perėmėjai nurodytas retrospektyviai - nuo 1991 m. lapkričio 17 d.⁶⁸, Pietų Sudanas notifikavo apie dalyvavimą Konvencijoje dėl priešpėstinių minų naudojimo, kaupimo, gamybos ir perdavimo uždraudimo ir dėl jų sunaikinimo 2011 m. lapkričio 11 d., o sutarties galiojimas nurodomas nuo 2011 m. liepos 9 d.⁶⁹ Ankstesnioji data nurodoma kaip valstybių teisių perėmimo data ir faktiškai atspindi nepriklausomybės paskelbimo ar įsigaliojimo datą – tokia praktika valstybių teisių perėmimo sutartims atvejais yra įprasta, tačiau kartu kelianti klausimų, ypač tais atvejais, kai faktinė ir nominali valstybių teisių perėmimo datos ženkliai skiriasi. Retrospektyviai deklaruojant teisių perėmimą, gali kilti, pavyzdžiui, atsakomybės už konkrečios sutarties nuostatų nevykdymą laikotarpiu tarp nominalios ir faktinės teisių perėmimo datos, atitinkamai – ir galimybės reikalauti atsakomybės iš kitos sutarties dalyvės klausimai ir pan. Derėtų pažymėti, kad 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 73 straipsnis nurodo, jog jos nuostatos iš anksto nenusprendžia su sutartimis susijusių klausimų, kurie gali kilti dėl valstybės teisių perėmimo, valstybės tarptautinės atsakomybės ar tarp valstybių prasidėjusių karo veiksmų⁷⁰. „Šie klausimai reguliuojami už konvencijos ribų. Nors jie gali sietis ir dažnai siejasi su sutartimis apskritai ir konkrečiai su Konvencijos nuostatomis, Konvencijoje į juos nebus atsižvelgta.“⁷¹ Notifikavimu apie valstybių teisių perėmimo laiką retros-

67 JT sutarčių kolekcijos 2015 m. kovo 20 d. duomenimis, paskutinės konvencijos, kurių atžvilgiu buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija pareiškė perimanti valstybės pirmtakės teises, buvo Konvencija dėl specialiųjų misijų ir Tarptautinė konvencija dėl kovos su pinigų padirbinėjimu. Žr. *Depositary Notifications by the Secretary General. UN Treaty Series* [interaktyvus]. United Nations, 2015 [žiūrėta 2015-03-21]. <<https://treaties.un.org/pages/CNs.aspx?cnTab=tab1>>.

68 Žr. pvz. C.N.284.1993.TREATIES-5 (Depositary Notification); C.N.135.1994.TREATIES (Depositary Notification); C.N.140.1994.TREATIES (Depositary Notification); C.N.537.1997.TREATIES-3 (Depositary Notification); C.N.1212.1999.TREATIES-1 (Depositary Notification); C.N.84.1998.TREATIES-2 (Depositary Notification); C.N.119.1998.TREATIES-2 (Depositary Notification); C.N.142.1998.TREATIES-33 (Depositary Notification); C.N.1212.1999.TREATIES-1 (Depositary Notification); C.N.1351.2005.TREATIES-3 Reissued (Depositary Notification); C.N.177.2005.TREATIES-1 Reissued (Depositary Notification).

69 C.N.740.2011.TREATIES-2 (Depositary Notification) [interaktyvus] United Nations, 2013 [žiūrėta 2013-12-03]. <http://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2011/CN.740.2011-Eng.pdf>

70 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, Valstybės žinios, 2002-02-06, Nr. 13-480.

71 Villiger M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 903.

pektyviai siekiama pabrėžti valstybės susikūrimo momentą, kartu laikantis Vienos konvencijose nustatytos valstybių teisių perėmimo datos apibrėžimo. Atsakomybės klausimus kodifikuojančio Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 13 straipsnis, esantis ir paprotine tarptautinės teisės norma, aiškiai nurodo, kad valstybės veika nėra jos tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas, jeigu jos atlikimo metu šis įsipareigojimas jos neįpareigoja⁷². Atkreiptinas dėmesys, kad Jugoslavijos Federacinė Respublika kaip preliminarų prieštaravimą byloje dėl Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį taikymo (Bosnija ir Hercegovina v. Jugoslavija) pateikė argumentą, kad „jei valstybės pareiškėjos 1992 m. gruodžio 29 d. pranešimas apie teisių perėmimą aiškinamas remiantis tuo, kad <...> pareiškėja tapo <...> konvencijos dalyve nuo 1992 m. kovo 6 d., remiantis paprotine tarptautine teise, 1948 m. konvencija <...> nebūtų galiojanti tarp šalių iki 1992 m. gruodžio 29 d.“⁷³ Šiuo atveju Jugoslavija rėmėsi pareiškimo negaliojimo atgal argumentu. Atitinkamai, šeštajame preliminariniame prieštaravime Jugoslavija argumentavo, kad konvencijos įsigaliojimui Bosnijos ir Hercegovinos atžvilgiu turi būti taikomos konvencijos nuostatos, nustatančios konvencijos įsigaliojimą praėjus 90 dienų nuo prisijungimo dokumento pateikimo, todėl šiuo atveju įsigaliojimo terminas turi būti skaičiuojamas nuo pranešimo apie teisių perėmimą pateikimo⁷⁴. Pažymėtina, kad žodinio nagrinėjimo metu Jugoslavija kaip galimą sutarties įsigaliojimo tarp šalių datą įvardijo ir šių valstybių tarpusavio pripažinimo momentą – 1995 m. gruodžio 15 d.⁷⁵ Deja, Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė šių klausimų nenagrinėti ir nepateikė išaiškinimo, kokia data turėtų būti laikoma sutarties įsigaliojimo konkrečiai valstybei data, jei egzistuoja skirtumas tarp pranešimo apie teisių perėmimą ir datos, nuo kurios valstybė retrospektyviai deklaruoja perimanti teises – pareiškimo pateikimo data, nepriklausomybės paskelbimo data, data, kuri nustatoma pagal konkrečios sutarties nuostatas dėl įsigaliojimo, ar valstybių – sutarties šalių tarpusavio pripažinimo data.

Atkreiptinas dėmesys, kad atskirojoje nuomonėje teisėjas Mohamed Shahabuddeen pažymėjo, jog „siekiant Konvencijos objekto ir tikslo įgyvendinimo, kiekvienos šalies pareiškimas dėl vienašalio įsipareigojimo laikytinas reiškančiu, jog valstybės teisių perėmėjos nuo nepriklausomybės momento tęsiančios bet kokią statusą, kuri turėjo valstybė pirmtakė kaip sutarties dalyvė. Būtinai įsipareigojimas konsensuso pagrindu pasiekiamas tuomet, kai valstybė teisių perėmėja nusprendžia pasinaudoti įsipareigojimu, pripažindama save sutarties šalimi“.⁷⁶ Valstybių teisių perėmimo pagrindu prisiimti įsipareigojimai turėtų įprasminti valstybės teises ir pareigas nuo to momento, kuris nurodomas kaip įsipareigojimų perėmimo laikas, o ne nuo notifikavimo dienos, tokios pozicijos laikėsi ir Kroatija byloje dėl genocido, nurodydama, kad JFR buvo Genocido konvencijos dalyve teisių

72 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Supra* note 48.

73 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996, p. 595. (žr. septintąjį Jugoslavijos preliminarų prieštaravimą, p. 605-606).

74 *Ibid.*, p. 605.

75 *Ibid.*, p. 607.

76 Separate Opinion of Judge Shahabuddeen. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996, p. 595, p. 634.

perėmimo pagrindu nuo jos, kaip valstybės egzistavimo pradžios, t.y. nuo teisių perėmimo momento, nes, skirtingai nei kiti būdai valstybei tapti įpareigotai sutartimi, teisių perėmimas yra retrospektyvus ir taikomas nuo valstybės teisių perėmėjos atsiradimo⁷⁷. Anot L. Jakulevičienės, „pranešimas dėl teisių perėmimo yra tik patvirtinimas, kad įvyko tam tikras faktas, net jei toks pranešimas pateikiamas tik praėjus tam tikram laikui tarpui“⁷⁸. Tą patvirtina ir Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai, kartu pažymėdamas, kad negalima painioti prisijungimo prie sutarties ir teisių perėmimo į sutartį kategorijų.⁷⁹ Atitinkamai, iki faktinio teisių perėmimo momento naujas subjektas būna įpareigotas sutarties kaip pirmtakės dalis (ar, valstybių susivienijimo atveju – kaip viena valstybių pirmtakųjų), o po šio momento – kaip teisių perėmėja. Pažymėtina, kad net jei kartais gali būti sudėtinga tiesiogiai taikyti sutartį nuo nepriklausomybės paskelbimo iki konkretaus laiko ar įvykio tam tikrų kitų valstybių-sutarties dalyvių atžvilgiu (pvz. iki pripažinimo momento), jų atžvilgiu turėtų būti laikomasi bent jau sutarties tikslo ir objekto. Dėl šios priežasties, manytina, kad valstybė turėtų atsakyti už tarptautinių sutarčių nuostatų nepaisymą (bent jau tokia apimtimi, kiek siejama su sutarties objektu ir tikslu) taip pat retrospektyviai, t.y. nuo pat termino, kurį nurodė kaip įsipareigojimų atsiradimo diena.

Aptariant teisių perėmimo kitiems nei tarptautinės sutartys objektams, reikšminga JSFR išsiskyrimo praktika. Ne tik dėl to, kad tenka konstatuoti, jog nuo buvusių sudėtinųjų JSFR dalių nepriklausomybės paskelbimo praėjo beveik dešimtmetis iki susitarimo dėl teisių perėmimo pasirašymo, bet ir dėl to, šiuo atveju valstybės teisių perėmėjos paskelbė nepriklausomybę skirtingu metu. Pirmiausia aptartina Badinterio arbitražo komiteto 11-oji nuomonė, kurioje nagrinėtas JSFR teisių perėmimo datos klausimas. Komitetas vadovavosi Vienos konvencijų pateikiamais teisių perėmimo datos apibrėžimais ir konstatavo, kad „JSFR teisių perėmėjos yra naujos valstybės ir kadangi jos tapo nepriklausomomis skirtingomis datomis, atitinkama data kiekvienai jų yra ta, kurią jos tapo valstybėmis“⁸⁰. Pažymėtina, kad komitetas nustatė teisių perėmimo datas, priklausomai nuo įvairių faktų – nepriklausomybės paskelbimo įsigaliojimo dienos (Kroatija, Slovėnija⁸¹), naujos konstitucijos įsigaliojimo (buv. Jugoslavijos Respublika Makedonija⁸²) ar jos priėmimo (JFR⁸³), referendumo dėl nepriklausomybės rezultatų paskelbimo (Bosnija ir

77 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2008, p. 412 P. 38.

78 Jakulevičienė, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. *Supra* note 63. P. 351.

79 ICTY Appeals Chamber Judgement of 20th February 2001 in Čelebići Camp, Prosecutor v Delalić (Zejnli) and ors, Case No IT-96-21-A, para 110.

80 Opinion No. 11 of International Conference on the Former Yugoslavia Arbitration Commission, 16 July 1993.

81 Savo nepriklausomybę paskelbusios 1991 m. birželio 25 d., šios dvi valstybės liepos 7 d. atidėjo deklaracijų įsigaliojimą trims mėnesiams, tad pasibaigus atidėjimo terminui deklaracijos įsigaliojo, atitinkamai, deklaracijų įsigaliojimo datą Badinterio komitetas nustatė kaip teisių perėmimo datą.

82 „Makedonija įrodinėjo savo teises į nepriklausomybę 1991 m. sausio 25 d., bet nedeklaravo nepriklausomybės, kol 1991 m. rugsėjo 8 d. referendumo padariniai buvo apibrėžti 1991 m. lapkričio 17 d. priimtoje ir įsigaliojusioje Konstitucijoje“ – *Ibid.*

83 Komisija rėmėsi tuo, kad 1992 m. balandžio 27 d. Juodkalnija ir Serbija priėmė naujos redakcijos konstituciją ir tuo, jog atitinkamos agentūros nuo šio momento pradėjo referuoti į šį darinį kaip „buvusi JSFR“, taip patvirtindamos, kad išsiskyrimo procesas pasibaigęs.

Hercegovina⁸⁴) datos. Atkreiptinas dėmesys, kad Komitetas pažymėjo, jog šiam išsiskyrimo atvejui būdingas problematikos kompleksiskumas: komitetas savarankiškai nusprendė teisių perėmimo datą JFR, kuri nuomonės priėmimo metu vis dar laikė save teisių tęsėja; išsiskyrimo laikotarpis buvo ilgas, taip pat buvo aišku, kad skirtingų teisių perėmimo datų skirtingoms valstybėms nustatymas galėjo kelti neigiamų praktinių padarinių⁸⁵. Vis dėlto, šioje nuomonėje patvirtinta, kad toks datų nustatymas, kaip ir kiti klausimai, susiję su teisių perėmimu, gali būti sprendžiami susitarimais tarp suinteresuotųjų valstybių, leidžiančių priėti prie kitokių teisingų sprendimų, o tarptautinės teisės siūlomi metodai yra pagalbiniai.⁸⁶ Juolab, kad ir vieningo pritarimo tokioms išvadoms iš suinteresuotųjų valstybių nebuvo⁸⁷. Atitinkamai, ir 2001 m. sudaryto susitarimo dėl JSFR teisių perėmimo⁸⁸ prieduose, referuojama į skirtingas datas⁸⁹ pagal skirtingus teisių perėmimo objektus. Vis dėlto, bendroji išeities pozicija, kad faktinė teisių perėmimo data pirmiausia sietina su nepriklausomybės paskelbimo data, išlaikoma, o kitų datų kaip atskaitos taško nustatymas sietinas ne su teisių perėmimo data, o greičiau su atitinkamo *status quo* nustatymu sudėtingomis aplinkybėmis, kai skirtingoms teisių perėmėjoms taikomos skirtingos teisių perėmimo datos.

Teisių perėmimo datos svarba išskirtina sprendžiant pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu. Tarptautinės teisės komisijos parengto Straipsnių projekto dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu⁹⁰ 5 straipsnyje įtvirtinama prezumpcija, kad asmuo, turintis nuolatinę gyvenamąją vietą teritorijoje, kurią paveikė teisių perėmimas, įgyja teisių perėmėjos pilietybę teisių perėmimo dieną. Atitinkamai, 7 straipsnis nu-

84 Remtasi Bosnijos ir Hercegovinos konstitucinių institucijų elgesiu, kuris demonstravo valstybės teritorinio integralumo užtikrinimo siekį bei jų pačių visateisės valdžios išraišką.

85 *Ibid.*

86 *Ibid.*

87 Daugiau – Stanič, A. Arbitration Commission of the Conference on Yugoslavia. *European Journal of International Law*. 2001, 12(4): 751-779.

88 Agreement on Succession Issues (adopted 29 June 2001, entered into force 2 June 2004). UNTS vol. 2262, p. 251.

89 Kilnojamajam ir nekilnojamajam turtui teisių perėmimo data sieta su kiekvienos valstybių nepriklausomybės paskelbimu (A priedo 3): visos susijusios su nuosavybe teisės ir titulas laikomi perėję konkrečiai teisių perėmėjai nepriklausomybės paskelbimo metu, atitinkamai, kiekvienos kitos teisių perėmėjos teisės ir titulas laikomi nuo šios dienos išnykę (A priedo 7 straipsnis); finansinių įsipareigojimų laikas, kur tinkama, buvo taip pat apspręstas nepriklausomybės momento (pvz. C priedo 3(a) straipsnis, 7 straipsnis), tačiau tai nebuvo bendra nustatyta taisyklė, greičiau laikytina, kad finansiniams JSFR įsipareigojimams nustatyti konkreti data neįvardyta. Nuostatos, susijusios su archyvais, įvardytos sutarties D priede, referuoja į 1991 m. birželio 30 d. (Ši data siūlyta Sero A. Watso kaip atskaitos taškas klausimams, susijusiems su finansiniais įsipareigojimais, spręsti; ji daugiau siejama su Kroatijos ir Slovėnijos nepriklausomybės paskelbimo data (1991 m. birželio 25 d.), nors yra vėlesnė penkiomis dienomis. Žr. Stanič, A. Arbitration Commission of the Conference on Yugoslavia, *Supra* note 87 ir Koch, E. B. Challenges at the Bank for International Settlements – An Economist's (Re)View. Leipzig: Springer Berlin Heidelberg, 2007, p.110-112.). Pensijų mokėjimas atskirais atvejais paskirstytas pagal subjektų 1991 m. birželio 1 d. (kadangi ši nuostata skirta nustatyti pensijas turinčią mokėti valstybę, jei konkretus asmuo yra kelių valstybių pilietis, tačiau sutarties sudarymo metu negyveno nė vienoje jų, pasirinkta data iliustruoja status quo tuo metu, kai nė viena buvusios JSFR sudėtinė dalis nebuvo paskelbusi nepriklausomybės).

90 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8.

rodo, kad pilietybės suteikimas teisių perėmimo atveju, kaip ir pilietybės įgijimas, įgyvendinant pasirinkimo teisę, įsigalioja teisių perėmimo dieną, jei suinteresuotieji asmenys kitu atveju taptų asmenimis be pilietybės periodu tarp teisių perėmimo datos ir tokios pilietybės suteikimo ar įgijimo. Tokiu principu, pavyzdžiui, vadovavosi Rytų Timoras, savo pilietybės įstatymo 4 straipsnyje, reglamentuojančiame teisės taikymą laike, nurodęs, kad pilietybės suteikimo, įgijimo ir netekimo bei pakartotinio įgijimo reglamentavimas laiko atžvilgiu nustatomas pagal veiksmų ar faktų kilimo laiką⁹¹. Šiuo atveju Tarptautinės teisės komisija 7 straipsnio komentare pati patvirtina, kad tokiais atvejais teisės aktų negaliojimo atgal principas, Komisijos nuomone, neturėtų būti taikomas⁹². Tad siekiama apsaugoti asmenis nuo galimybės tapti asmenimis be pilietybės, net jei toks statusas jiems būtų trumpalaikis, t.y. nuo konkretaus teritorinio jurisdikcinio pokyčio iki tol, kol konkretaus asmens atžvilgiu bus priimtas sprendimas dėl automatinio pilietybės suteikimo arba kol konkretus asmuo pats įgyvendins jam suteiktą teisę apsispręsti, kurios valstybės piliečiu teisių perėmimo kontekste jis pageidauja būti. Net trumpalaikis pilietybės netekimas gali sukelti asmenims neigiamų padarinių ir turi būti griežtai vengiamas. Statuso neturėjimas gali lemti pažeidimus pagal kitus tarptautinius teisinius dokumentus, pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių konvenciją⁹³ (pvz. 8, 13), o retroaktyvus statuso suteikimas gali būti laikomas adekvačia ir pakankama priemone patenkinti skundams dėl tam tikrų Konvencijos straipsnių: tuomet pareiškėjai daugiau nebegali tvirtinti esą nukentėjusieji pagal nurodomus pažeidimus⁹⁴. Tačiau priklausomai nuo aplinkybių (pvz. labai ilga pažeidimo trukmė ir reikšmingi padariniai) net ir retroaktyvus sprendimo priėmimas gali nebepanaikinti nukentėjusiojo statuso⁹⁵. Kitas šiuo atžvilgiu svarbus aspektas tas, kad asmens ir valstybės teisinis ryšys siejamas su individo tarptautine teisine apsauga diplomatinės gynybos priemonėmis ir valstybės teise ginti savo pilietį. Manytina, kad jei konkreti valstybė pilietybės teisinį reglamentavimą priėmė vėliau nei užsienio valstybė įvykdė tarptautinės teisės pažeidimą asmens, kuris vėliau įgijo jos pilietybę valstybių teisių perėmimo pagrindais, atžvilgiu, įtvirtinusi tokio asmens pilietybės statusą jo pilietybės valstybė turi teisę reikalauti žalos atlyginimo. Vis dėlto, atkreiptinas dėmesys, kad Straipsnių projekto nuostata kalba apie retrospektyvų pilietybės suteikimą tik tiems asmenims, kuriems bent laikinai grėsė asmens be pilietybės statusas. Kitiems asmenims, pvz. tais atvejais, kai valstybė pirmtakė išlieka ir savo pilietybės neatima iki to laiko, kai teisių perėmėja suteikia savo pilietybę, laiko atžvilgiu Straipsnių projektas nereikalauja teisių perėmėjos pilietybę suteikti retrospektyviai. Manytina, kad toks teisinis reguliavimas gali būti nustatytas pačios valstybių teisių perėmėjos nacionaliniais teisės aktais. Ypač pilietybės suteikimo laikas bent jau politiškai labai svarbus tais atvejais, kai išsivaduojama iš užsienio valstybės okupacijos, kaip Rytų Ti-

91 Law on Citizenship of Democratic Republic of Timor-Leste. Approved on 2 October 2002, promulgated on 30 October 2002, No. 9 /2002 [interaktyvus], Immigration Service of Timor-Leste: 2015 [žiūrėta 2015-04-03]. <<https://dl.dropboxusercontent.com/u/15825999/Laws/citizen%20law/citizenship%20Law.pdf>>.

92 *Ibid.*

93 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

94 Žr., pavyzdžiui, *Shevanova v. Latvia*, ECHR, 7 December 2007, No. 58822/00, para. 48-50 ir *Kaftailova v. Latvia*, ECHR No. 59643/00, 7 December 2007. Para. 52-54.

95 *Kurić and others V. Slovenia*, ECHR, 26 June 2012, No. 26828/06). Para. 267-269

moro atveju, kai valstybė suteikė savo pilietybę pagal faktinę, o ne pagal nominaliąją teisių perėmimo datą, nepriklausomai nuo to, ar asmenims grėsė bepilietybė, ar ne.

Apibendrinant galima teigti, kad teisių perėmimo data paprastai siejama su teritorinio jurisdikcinio pokyčio data. Skiriant nominalią ir faktinę teisių perėmimo datas, konstatuotina, kad nominali data – data, kai valstybės susitaria dėl teisių perėmimo ar priima konkrečius teisės aktus (pavyzdžiui, pilietybės srityje), gali būti ankstesnė nei faktinė teisių perėmimo data (toks variantas pats priimtinausias ir nekelia problemų) arba gali eiti vėliau nei faktinė teisių perėmimo data. Pastaruoju atveju suinteresuotosios valstybės susitaria dėl teisių perėmimo po deklaruotos nepriklausomybės ar kitokio jurisdikcinio teritorinio pokyčio momento, tačiau tokiais atvejais ir kyla klausimų dėl faktinės teisių perėmimo datos nustatymo. Praktika rodo, kad dažniausiai referuojama į teritorinio pokyčio datą, taigi, teisių ir pareigų perleidimas fiksuojamas retrospektyviu būdu. Nors tik Straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu konkrečiai fiksuoja, kad pilietybės klausimai sprendžiami retrospektyviu būdu, bet ir kitų objektų atžvilgiu teisių perėmimo data gali būti nustatyta retrospektyviai. Bet kokių atveju dera konstatuoti, kad valstybės gali pačios nuspręsti klausimą dėl kitokio teisių perėmimo momento. Tačiau jei valstybė teisių perėmėja įsipareigoja perimti teises ir pareigas retrospektyviai, jai turi tekti ir atsakomybės už tam tikrų perimtų įsipareigojimų nesilaikymą ar netinkamą laikymąsi laikotarpiu tarp nominalios ir faktinės teisių perėmimo datos.

1.4. Valstybių teisių perėmimo ir valstybių teisių tęsimo santykis

Valstybių teisių tęsimas – situacija, dėl kurios literatūroje yra skirtingų nuomonių. Vieni autoriai, pavyzdžiui, I. I. Lukašukas⁹⁶, V. Vadapalas⁹⁷ teisių tęsimą laiko teisių perėmimo forma, nurodydami, kad valstybė teisių perėmėja perima kiek įmanoma daugiau valstybės pirmtakės buvusių teisių ir pareigų, tačiau, esą kadangi iš esmės ji jau yra atskiras, kitoks darinys nei senoji valstybė pirmtakė, jos laikomos skirtingais tarptautinės teisės subjektais, t.y., jos nėra tapačios, situacija vadinama „kontinuitetas be identiškumo“. Kaip pastebi K. Buhleris, tokia pozicija ypač būdinga ankstyviesiems 1992 m. mokslininkų darbams⁹⁸. Kiti autoriai, pavyzdžiui, J. Crawford, R. Mullerson, M. N. Shaw, I. Ziemele, D. Žalimas ir daugelis kitų pasisako už valstybių teisių perėmimo situacijos ir teisių tęsimo situacijos atskyrimą, pastarąją situaciją laikant tolesne valstybės pirmtakės egzistavimo forma. Šią poziciją priėmė ir Tarptautinės teisės institutas⁹⁹, ir Tarptautinės teisės asociacija, nurodydama, kad „posovietinė teisių perėmimo tipologija išspręsta Rusijos ir SSRS tapatumo

96 Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. Второе издание. Москва: Издательство БЕК, 2001, p. 344.

97 Vadapalas, V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eurgimas, 2006. P.256.

98 Bühler, K. G. State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism. *Supra* note 52. P. 158.

99 State Succession in Matters of Property and Debts (Seventh Commission, Rapporteur : Mr Georg Ress) Session of Vancouver – 2001 of Institute of International Law [interaktyvus]. Institut de droit International: 2001 [žiūrėta 2015-04-21]. <http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2001_van_01_en.PDF> Žr. 3 straipsnį.

naudai;] Rusijos veiksmai dėl posovietinės skolos atrodo patvirtinantys šią poziciją¹⁰⁰. Abiems nuomonėms atstovaujantys autoriai kaip iliustruojantį pavyzdį įvardija Rusijos Federaciją, nes visuotinai sutinkama, kad ši valstybė – tikrasis teisių tęsimo pavyzdys, atitinkamu naujesniu teisių tęsimo pavyzdžiu laikytina Serbija, kaip Serbijos ir Juodkalnijos teisių tęsėja.

Teisių tęsimo priskyrimas prie konkrečios kategorijos reikšmingas, vertinant valstybės – teisių tęsėjos padėtį teisių perėmimo metu: ar ji laikytina valstybe pirmtake, ar viena teisių perėmėjų, kuriai tik tenka didesnė dalis įsipareigojimų. Anot Crawfordo, yra skirtumas, „kai „ta pati“ valstybė, galima sakyti, toliau egzistuoja, nepaisant vyriausybės, teritorijos ar populiacijos pokyčių, ir atvejų, kai viena valstybė <...> pakeičia kitą tam tikroje teritorijoje“¹⁰¹. Šioje vietoje susiduriama su subjekto tapatumo, identiteto klausimu.

Sąvoka *tapatus* Lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip identiškas, tolygus¹⁰². Tačiau, identiteto ir tapatumo sąvokos pateikiamos kaip viena kitą pakeičiančios. D. Žalimas, teigdamas, kad valstybės tęstinumas ir identitetas paprastai yra neatskiriamai susijusios sąvokos, nurodo, jog valstybės identitetas – tai valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, tapatumas, kurį atspindi jos teisės ir įsipareigojimai pagal tarptautinę teisę, iš esmės nepasikeitę po valstybės požymio (požymių) pokyčio, sukėlusio abejonę dėl tolesnio jos egzistavimo.¹⁰³ Šiame apibrėžime itin reikšmingi du momentai: reikšmingas valstybės požymio (-ių) pasikeitimas (toks didelis, kad kelia abejonę dėl tolesnio valstybės egzistavimo) ir tarptautinių teisių ir pareigų tapatumas prieš ir po pokyčio kaip pagrindas vertinti valstybę išlaikant savo subjektiškumą. Anot Ziemelės, „Sirijos atvejis, matyt, yra vienintelė situacija, kurioje skirtumas tarp valstybės tęstinumo ir valstybės identiteto aiškiai akivaizdus“¹⁰⁴. Nors Sirija nustojo egzistavusi kaip valstybė, sudarius Jungtinę Arabų Respubliką, neilgai trukus vėl atkūrė savo nepriklausomybę, deklaruodama savo tapatumą ankstesniajai Sirijai¹⁰⁵. Šis atvejis ypatingas, nes, nors Sirija buvo praradusi savo tarptautinį teisinį subjektiškumą, jai, pavyzdžiui, nebuvo taikomos stojimo į JT sąlygos: ji tiesiog nurodė „prašymą, kad Jungtinės Tautos atkreiptų dėmesį į atnaujintą narystę Jungtinėse Tautose“¹⁰⁶, o Generalinės Asamblėjos posėdyje pirmininkui pasiteiravus dėl prieštaravimų ir niekam jų neturėjus, Sirija užėmė savo vietą Generalinėje Asamblėjoje¹⁰⁷.

100 Economic Aspects of State Succession. Final Report. *International Law Association Toronto Conference (2006): Aspects Of The Law Of State Succession*. P. 10.

101 Crawford, J. *The Creation of States in International Law*. Second edition. Oxford: Clarendon Press, 2006

102 „Lietuvių kalbos žodyno“ (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas, 2005 [interaktyvus]. Lietuvių kalbos institutas, 2008 [žiūrėta 2010-10-30]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>

103 Žalimas, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės, *Supra* note 23. P. 170.

104 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. *Supra* note 19. P. 128.

105 *Ibid.*

106 Letter dated 8 October 1961 from the Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Syrian Arab Republic addressed to the President of the General Assembly. UN Doc. A/4914

107 Bühler, K. G. *State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism*. *Supra* note 52. P. 58.

Kalbant apie identiteto apibrėžimo pirmąjį elementą (reikšmingą valstybės požymio pokytį), dera paminėti, kad Tarptautinės teisės asociacija, apibendrinama tarptautinę praktiką ir doktriną, 1996 m. Helsinkio konferencijoje įvardijo faktorius, kurie neturi įtakos valstybės tarptautiniam teisiniam subjektiškumui. Taigi, nepaisant šių faktorių pasikeitimo, valstybė toliau laikoma tęsianti savo egzistenciją:

- „- valstybės pavadinimas ir jos sostinė.
- nedideli teritoriniai pokyčiai.
- populiacijos pokyčiai (gimstamumas, migracija).
- <...> valstybinės valdžios struktūros <...>, kaip ir konstitucijos pokyčiai.
- laikina ir pereinamoji karinė okupacija¹⁰⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad Tarptautinės teisės asociacijos ataskaitoje kalbama apie nežymius pokyčius, vadinasi, jei pokyčiai nedideli, neturi kilti klausimų dėl konkrečios valstybės subjektiškumo ir tolesnio egzistavimo. Tačiau jei kalbame apie žymius, reikšmingus pasikeitimus (kaip, pavyzdžiui, faktą, kad Sovietų Sąjungos „egzistavimo pabaiga buvo konstatuota 1991 m. gruodžio 8 d. Minsko (Belovežo) susitarime dėl Nepriklausomų Valstybių Sandraugos įsteigimo“¹⁰⁹, JSFR iširimą, kurie lėmė ir valstybės pavadinimo, ir teritorijos pasikeitimą, kaip ir ypač ženklų gyventojų skaičiaus sumažėjimą; ilgalaikį Baltijos valstybių suverenių teisių įgyvendinimo suspendavimą dėl neteisėtos okupacijos ir aneksijos), klausimas dėl valstybės subjektiškumo išlaikymo kyla. Kai tokia abejonė atsiranda, svarbi pačios valstybės laikysena dėl tapatumo ir kitų subjektų pripažinimas¹¹⁰. Taigi, jei atitinkama valstybė po didelių valstybingumą lemiančių požymių pasikeitimų nori toliau tęsti savo egzistenciją ir tam nėra prieštaravimų, net ir labai reikšmingas formalųjų kriterijų pasikeitimas neturi įtakos jos valstybingumui tąsai.

Antrasis elementas – tarptautinių teisių ir pareigų tapatumas. R. Kalvaitis, apibrėždamas teisių tęsimą ir teisių perėmimo skirtumą taip pat remiasi tarptautinių teisiųjų išpareigojimų tapatumu: valstybė, įkūnijanti teisinį anksčiau egzistavusios valstybės tęstinumą, prisiima anksčiau egzistavusios valstybės teises ir pareigas, jų nemodifikuodama, o teisių perėmėja, pakeisdama kitą subjektą, tarptautinį subjektiškumą įgyja, kartu įgydama naujų teisių ir pareigų.¹¹¹ Tačiau sprendimas dėl teisių ir pareigų tapatumo, kaip minėta, priklauso ne tik nuo paties subjekto ketinimų, bet ir nuo išorinio pripažinimo: pavyzdžiui, iširus Jugoslavijos Socialistinei Federacinei Respublikai (JSFR), Jugoslavijos Federacinei Respublikai (JFR) turėjo pretenzijų tapti pastarosios teisių tęsėja bei buvo pasiskelbusi tokia esanti¹¹², tačiau tarptautinė bendrija, remdamasi tuo, kad buvusios JSFR valstybės tokiems sie-

108 Rapport preliminaire sur la succession d'états en matiere de traites. *Report of International Law Association Helsinki Conference*. 1996. P. 658

109 Žalimas, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. *Supra note 23*. P. 171.

110 Žr. Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste. *Jurisprudencija*. 2006,10(88): 22-32. P. 25; Mullerson R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *Supra note 3*; Crawford, J. *The Creation of States in International Law*, *supra note 101*, p. 406

111 Kalvaitis, R. M. Citizenship and National Identity in the Baltic States. *Boston University International Law Journal*. 1998, 16(1): 231-271. P. 241

112 1992 m. balandžio 27 d. Serbija ir Juodkalnija paskelbė apie jungtinės valstybės – Jugoslavijos Federacinės Respublikos suformavimą, kuri pratęstų buvusios Jugoslavijos tarptautinį teisinį subjektiškumą. Žr. State succession to the immovable assets of former Yugoslavia (report). Tarptautinės krizių grupės

kiamis nepritarė, nepripažino JFR tęstinumo¹¹³. Tačiau jei kiti tarptautinės bendrijos nariai neprieštarauja tarptautinių teisių ir pareigų tęsimui, laikytina, kad subjektiškumas toliau tęsiamas, atitinkamai, subjektas išlieka tuo pačiu kaip ir iki pokyčio momento.

Paminėtini du atvejai, kai po didelių teritorinių pokyčių valstybės pripažintos teisių tęsėjomis, t.y. valstybėmis, tęsiančiomis savo valstybingumą – Rusijos Federacijos padėtis po minėto Belovežo susitarimo ir Serbijos situacija po Juodkalnijos atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos. Atkreiptinas dėmesys, kad abiem atvejais taikytos beveik analogiškos taisyklės. Pagrindinis skirtumas tik tas, kad Serbijos ir Juodkalnijos atveju pati sąjungos konstitucija numatė kiekvienos valstybių tolesnį teisinį statusą, vienai valstybių nusprendus atsiskirti.

Kalbant apie Rusijos Federacijos padėtį, verta paminėti, kad ji, skirtingai nei kitos buvusios sudėtinės SSRS dalys, nepareišė nepriklausomybės,¹¹⁴ neturėjo iš naujo įstoti į JTO, o užėmė SSRS vietą net ir nuolatinės narės statusą Saugumo Taryboje (beje, taip ir liko nepakitusi JTO chartija, referuojanti į Sovietų Sąjungą, kaip nuolatinę Saugumo Tarybos narę), tęsė SSRS narystę JTO sistemos institucijose ir organizacijose. Vienintelis skirtumas, kuris padarytas tarp Rusijos Federacijos ir SSRS Jungtinių Tautų sistemoje buvo tas, kad SSRS įnašas buvo padalytas tarp buvusių valstybių narių¹¹⁵. Pažymėtina, kad Rusijos Federacija prisiėmė tęsti SSRS subjektiškumą ir kitų daugiašalių (sudarytų ne Jungtinių Tautų rėmuose) bei dvišalių sutarčių pagrindū, Ziemele konstatuoja, kad Rusijos Federacija prisiėmė ir Rusijos Imperijos sutartis¹¹⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad Rusijos Federacija išlaikė SSRS dalyvavimą sutartyse nuo tada, kai SSRS prie jų prisijungė ar kitaip išreiškė sutikimą laikyti sutartį įpareigojančią, jei ji būtų teisė į šias sutartis perėmusi, tokių įsipareigojimų perėmimui anksčiausia galima taikyti būtų faktinė teisių perėmimo data¹¹⁷. Pažymėtina, kad sutarčių atveju, kaip teisingai pastebi Mullerson, po teritorinių pokyčių gali tekti taikyti *rebus sic stantibus* doktriną¹¹⁸, tačiau tai situacijos nekeičia. Atkreiptinas dėmesys, kad, pavyzdžiui, Austrijos Aukščiausiajame Teisingumo Teisme, nagrinėjant su teisių perėmimu susijusią bylą, pati Rusijos Federacija „rėmėsi tarptautine teise <...> dėl teisių į titulą perėmimo ir [savo] teisinio tapatumo su SSRS“¹¹⁹. Gaila tik, kad Rusijos Federacija ne visuomet laikosi analogiškos pozicijos, o dažnai ją kaitalioja, pritaikydama prie

(International Crisis Group) tinklalapis [interaktyvus] [žiūrėta 2012-12-01] <http://www.crisisgroup.org/~media/files/europe/bosnia%206.pdf>. P 6.

113 Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. *Vilniaus universiteto leidykla* [interaktyvus] Vilnius, 2007. [žiūrėta 2011-11-07] http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/44/Dainius_Zalimas.pdf

114 Bokor-Szego, H. Questions of State Identity and State Succession in Eastern and Central Europe. *Succession of States*. Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 95–107. P. 96.

115 Ziemele I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany. *Baltic Yearbook of International Law*. 2001, 1. P. 196.

116 *Ibid*, p. 199.

117 Bühler, K. G. State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism. *Supra note* 52. P. 170.

118 Mullerson, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *Supra note* 3, p. 478.

119 Judgement of Supreme Court of Justice of Austria of 9th November 2004. *Russian Embassy, Re, Russian Federation, Final appeal/cassation*, Case No. 5 Ob 152/04w, para 34.

jai patogių aplinkybių, priedama net prie absurdiškų argumentų, kaip, pavyzdžiui, A. Peleckio byloje, kurioje šis asmuo „kreipėsi į <...> vieną Maskvos rajono teisumą, kuris paaiškino, kad ieškovas neįrodė, jog Rusijos Federacija yra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja“¹²⁰. Tačiau nepaisant to, galima drąsiai konstatuoti Rusijos Federacijos tapatumą su SSRS, o valstybių teisių perėmimo kontekste ji laikytina valstybe pirmtake¹²¹, tęsiančia egzistenciją po dalies teritorijos atsiskyrimo.

Naujesnis teisių tęsimo variantas – Juodkalnijos atsiskyrimas nuo Serbijos 2006 m. Pažymėtina, kad teisių tęsimo po vienos valstybių pasitraukimo iš sąjungos variantas buvo aptartas pačioje sąjungos Konstitucinėje Chartijoje. Konstitucinės Chartijos 60 straipsnis numatė atsiskyrimo galimybę, kuri turėjo būti nuspręsta referendumu.¹²² Vadovaujantis Chartijos nuostatomis, valstybė narė, įgyvendinanti atsiskyrimo teisę, neperima tarptautinio teisinio subjektiškumo ir laikytina nauja valstybe, o kita valstybė laikytina teisių perėmėja¹²³. Nors šiuo atveju Chartijoje referuojama į dvi kategorijas – valstybių teisių perėmėją ir naują valstybę, tačiau akivaizdu, kad referencija į teisių perėmėją iš tiesų atitinka teisių tęsėjos, kaip subjektiškumą išlaikančios valstybės, kategoriją. Tą patvirtina 2006 m. birželio 3 d. Serbijos prezidento laiškas Generaliniam Sekretoriui, kuriame informuojama, kad Serbija tęsia narystę JT po Juodkalnijos nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo¹²⁴. Šiame laiške taip pat nurodoma, jog Serbija „išliko visiškai atsakinga už visas Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos teises ir pareigas pagal JT Chartiją“¹²⁵ Atitinkamai, 2006 m. birželio 16 d. laiške Serbijos Respublikos užsienio reikalų ministras informavo, kad „Serbijos Respublika tęsia teisių įgyvendinimą ir gerbia įsipareigojimus, kylančius iš tarptautinių sutarčių, sudarytų Serbijos ir Juodkalnijos. <...> Užsienio reikalų ministerija prašo Serbijos Respubliką laikyti visų galiojančių tarptautinių sutarčių dalyve vietoj Serbijos ir Juodkalnijos.<...> Serbijos Respublikos Vyriausybė vykdys atitinkamą daugiašalių sutarčių depozitaro funkcijas, anksčiau vykdytas Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos Ministrų Tarybos“¹²⁶. Akivaizdu, kad šiuo atveju Serbija po Juodkalnijos atsiskyrimo išliko teisių tęsėja, taigi ir valstybe pirmtake. Atkreiptinas dėmesys ir į laiškuose vartojamas formuluotes, kurios suponuoja, kad teisių tęsimas yra ne kas kita, kaip tolesnis valstybės egzistavimas, atsiskyrus jos teritorijos daliai: kalbant apie Serbijos ir Juodkalnijos įsipareigojimus pagal JT Chartiją, Serbija nurodo, jog ji *išlieka* visiškai atsakinga (angl. *remains*

120 „XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį: 2007 m. liepos 18 d., Nr. 14 (151) [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-10-17] <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20070718/8-2.html>>.

121 Concurring Opinion of Judge Ziemele. Judgement delivered by Grand Chamber of ECHR, 16 July 2014 *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, No. 60642/08. P. 53 para 4.

122 Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro [Serbia], 4 February 2003 [interaktyvus]. *Refworld*, 2014 [žiūrėta 2014-09-12] <<http://www.refworld.org/docid/43e7547d4.html>>.

123 *Ibid*.

124 Žr. UN Press Release ORG/1469 *United Nations Member States* footnote 12 [interaktyvus]. New York: Department of Public Information News and Media Division, 2006 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/org1469.doc.htm#_edn12>

125 Žr. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43, para. 67.

126 Žr. Historical information. *Serbia: Accession to Mine Ban Convention* [interaktyvus]. New York: UNODA, 2014 [žiūrėta 2014-09-12]. <http://disarmament.un.org/treaties/a/mine_ban/serbia/acc/un>

responsible) už tokius įsipareigojimus¹²⁷. Šio termino vartojimas išreiškia subjektiškumo tapatumą, kuris lemia, jog pasikeitus valstybės pavadinimui ir įvykus kitiems pokyčiams, ji toliau tęsia savo pačios įsipareigojimus. Taigi, galima drąsiai konstatuoti Serbijos ir Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos subjektinį tapatumą, kurio po teritorinių pokyčių niekas neginčijo, juolab, kad pati valstybių sąjungos konstitucija tokią situaciją buvo aptarusi. Pažymėtina, kad Konstitucijoje buvo numatytas ir variantas, jei abi valstybės referendumu būtų nusprendusios sąjungą išardyti: tokiu atveju ginčytinų teisių perėmimo klausimų sprendimui turėjo būti laikomasi JSFR atveju taikytų teisių perėmimo procedūrų¹²⁸, t.y. valstybių išsiskyrimui taikytinų taisyklių.

Teisių tęsimas taip pat gali būti suprantamas kaip konkrečios valstybės tęstinumas tais atvejais, kai jos jurisdikcinė ir valstybės valdymo galia buvo tam tikram laikotarpiui suspenduota. Tai gali atsitikti, pavyzdžiui, dėl užsienio valstybės okupacijos ar aneksijos (kitais tariant, dėl jurisdikcinių pokyčių, sąlygotų tarptautinės teisės pažeidimo). Pažymėtina, kad okupacijos ir aneksijos bei suvereniteto išlaikymo kategorijos taikytinos ne tik tais atvejais, kai liečia visą valstybę, bet ir tuomet, kai susijusios su valstybės teritorijos dalies užgrobimu. Net kol konkreti valstybė negali įgyvendinti savo suverenių galių visoje ar dalyje savo teritorijos, ji vis tiek gali išlaikyti savo, kaip suverenos valstybės teises, kuriomis dėl faktinės situacijos negali naudotis. Kitaip tariant *de facto* kontrolė nereiškia, kad tarptautinės teisės pažeidėja įgyja suverenitetą okupuotoje ar aneksuotoje teritorijoje, suverenitetą išlaiko valstybė, nukentėjusi nuo pažeidimo, iki neteisėto *status quo* pabaigos. Atitinkamai, pasibaigus tokioms suverenitetą ribojančioms aplinkybėms, valstybė atgauti galimybę naudotis savo tebesitęsiančiomis teisėmis, jei, žinoma, egzistuoja anksčiau minėtos sąlygos: valstybė save identifikuoja kaip teisių tęsėją, o tarptautinė bendrija tam neprieštarauja. Kaip tokio tęstinumo pavyzdžiais gali būti įvardytos Lietuvos Respublika¹²⁹ (kaip ir kitos Baltijos valstybės), Ukraina Krymo ir Sevastopolio okupacijos atveju ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybė teisių tęsėja laikoma ta pačia valstybe, o ne valstybe teisių perėmėja, kuri tiesiog perima daugiau teisių ir pareigų nei kitos teisių perėmėjos. Teisių tęsimui keliamos tam tikros sąlygos ir vien valstybės valios išlaikyti konkrečios valstybės subjektiškumą po esminio valstybingumo požymių pasikeitimo nepakanka. Toliau kalbant apie teisių tęsėją turima omenyje valstybė pirmtakė, atitinkamai, nurodant

127 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, *op. cit.*

128 Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro, *supra* note 122.

129 Anot D. Žalimo, Lietuva „išsaugojo tarptautines teises ir pareigas, bet dėl prarastos savo teritorijos kontrolės ir vyriausybės nebuvimo negalėjo įgyvendinti daugelio savo turimų teisių ir pareigų“, tą parodo ir M. Maksimačio pažymėtas faktas, kad „Lietuvos valstybės tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas yra pripažįstamas ne tik antrajame XX a. dešimtmetyje atkurto valstybės teisiniu pagrindu, bet su juo siejamas ir to pat amžiaus pabaigoje pakartotinai atkurto valstybingumo teisinis ir istorinis tęstinumas: kaip niekada nenustojes teisinės galios ir likęs Lietuvos valstybės konstituciniu pamatu, jis kartu su Steigiamojo Seimo 1920 m. gegužės 15 d. rezoliucija įvardijamas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990 m. kovo 11 d. Akte dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. (žr. atitinkamai Žalimas, D. Sąjūdžio kelias į kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“. *Regnum est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 75-105. P. 79). Maksimaitis, M., Teisinis Lietuvos valstybingumo tęstinumo pagrindas. *Regnum est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 41-53. P. 41).

į teisių tęsimą turima omenyje situacija, kai po teritorinių jurisdikcinių pokyčių išlieka valstybė pirmtakė.

1.5. Valstybių teisių perėmimo pagrindai

Valstybių teisių perėmimo galimybė, kaip ir perimamų teisių ir pareigų apimtis priklauso *inter alia* nuo teisių perėmimo pagrindo, t.y. teritorinio jurisdikcinio pokyčio pobūdžio. Įprastai skiriami šie pagrindiniai teritoriniai pokyčiai, kurių pagrindu kalbama apie valstybių teisių perėmimą turinio prasme:

1. Išsiskyrimas;
2. Atsiskyrimas;
3. Valstybių susijungimas;
4. Cesija (arba teritorijos perleidimas).

Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo vartojamas ir terminas naujai sukūrusi valstybė, kalbant apie dekolonizacijos metu išsivadavusias iš kolonijinės priespaudos valstybes. Atsižvelgiant į tai, kad tokioms valstybėms Vienos konvencijomis iš principo taikoma *tabula rasa* taisyklė, taip pat į tai, kad naujausioje valstybių praktikoje su šiuo fenomenu iš principo nebesusiduriama, apie šį valstybių teisių perėmimo pagrindą atskirai nebus kalbama, išskyrus atvejus, kai tai bus reikalinga konkrečiame kontekste.

Valstybių išsiskyrimas – situacija, kai po atitinkamo teritorinio jurisdikcinio pokyčio (teisių perėmimo Vienos konvencijų pateikiamo apibrėžimo kontekste) nebelieka valstybės pirmtakės, o jos vietoje atsiranda kelios naujos valstybės. Šios situacijos pavyzdžiais įvardytini JSFR iširimas, Čekijos ir Slovakijos Federacinės Respublikos (toliau - ČSFR) padalijimas. Abiem minėtais atvejais iširo federacinės valstybės - federacijos subjektams tapus nepriklausomomis valstybėmis, valstybė pirmtakė nustojo egzistavusi, jos subjektiškumas išnyko, o tarptautinėje arenoje atsirado nauji subjektai, kuriantys savo valstybingumą. Dera atkreipti dėmesį, kad po didelių teritorinių jurisdikcinių pokyčių nepasiteisinus vienos valstybių lūkesčiams (jei tokių yra) būti valstybe pirmtake, t.y. teisių tęsėja, tenka konstatuoti, kad įvyko išsiskyrimo situacija. ČSFR atveju abi, tiek Čekija, tiek Slovakija, pasiskelbė pirmtakės teisių ir pareigų perėmėjomis ir, nepaisant to, kad Čekijos Respublikos teritorija buvo didesnė, nebuvo jokių pretenzijų būti Čekoslovakijos teisių tęsėja¹³⁰. Abi naujosios valstybės turėjo iš naujo, kaip naujos nepriklausomos valstybės, tapti tarptautinių organizacijų narėmis.

JSFR iširimo atvejis gerokai sudėtingesnis: kaip minėta, JFR reiškė pretenzijas tapti JSFR teisių tęsėja, kartu ir pasilikti JTO nare, užimant JSFR vietą, tačiau tarptautinei bendruomenei tokių pretenzijų nepripažinus, JFR turėjo iš naujo stoti į šią tarptautinę organizaciją. Teisių perėmimo klausimų sprendimas užtuko beveik dešimtmetį nuo pirmųjų nepriklausomybės deklaracijų paskelbimo, nes JFR niekaip nenorėjo atsisakyti teisių tęsėjos padėties. Atkreiptinas dėmesys, kad net JFR narystės JTO klausimas ilgą laiką buvo labai kontraversiškas. Nepaisant to, kad Badinterio arbitražo komitetas įvardino, kad JSFR išsiskyrė ir jos subjektiškumas išnyko¹³¹, atitinkamai, JT Saugumo Taryba

130 Aust, A. *Modern treaty law and practice*. *Supra* note 65. P. 318.

131 Conference on Yugoslavia, Arbitration Commission Opinion No. 8, 4 July, 1992. [interaktyvus] Tarptautinis Teisingumo Teismas [žiūrėta 2014-01-20] <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15048.pdf>

ne kartą savo rezoliucijose pažymėjo, kad JFR prašymas tęsti JSFR narystę Jungtinėse Tautose nebuvo visuotinai pripažintas¹³², JSFR savo aspiracijų neatsisakė. Pažymėtina, kad JT ST savo rezoliucijoje 777 rekomendavo Generalinei Asamblėjai nuspręsti, kad JFR turi kreiptis su narystės prašymu, atitinkamai, ji neturėtų dalyvauti Generalinės Asamblėjos darbe¹³³. Generalinė Asamblėja savo ruožtu priėmė rezoliuciją 47/1, kurioje vadovavosi ST rekomendacijomis ir nurodė, kad JFR negali automatiškai tęsti JSFR narystės JT ir turėtų pateikti prašymą dėl narystės, atitinkamai, negali toliau dalyvauti Generalinės Asamblėjos darbe¹³⁴. Kadangi ši rezoliucija kalbėjo tik apie dalyvavimą Generalinės Asamblėjos darbe¹³⁵, atitinkamai buvo priimta ir kitų sprendimų, susijusių su dalyvavimo suspendavimu, pvz. Ekonominėje ir socialinėje taryboje¹³⁶, tačiau daugelyje JT institucijų ir organizacijų ji vis dar dalyvavo visateisiškai. Kartu vyko ir teisminiai procesai, kuriuose kaip atsakovė figūravo JSFR¹³⁷. Jungtinių Tautų nare JFR iš naujo tapo tik 2000 m. lapkričio 1 d.¹³⁸ Tuomet buvo pradėti spęsti ir tarpusavio klausimai su kitomis valstybėmis teisių perėmėjomis.

Išsiskyrimo atveju naujos valstybės pasidalija (žinoma, priklausomai nuo valstybių valios) tarpusavyje pirmtakės įsipareigojimus ir teises. Šis atvejis yra unikalus ir skirtingas nuo netrukus nagrinėsimo tuo, kad čia valstybė pirmtakė toliau nebeegzistuoja, jos, kaip tarptautinės teisės subjekto nebelieka. Dėl šios priežasties jų galimybės perimti atitinkamas teises ir įsipareigojimus iširus valstybei pirmtakei yra apylygės. Pilietybės klausimų sprendime ši situacija viena pavojingiausių: kadangi pirmtakės nebelieka, jos pilietybė atitinkamai išnyksta, todėl rasti asmenims be pilietybės tikimybė yra ypač didelė ir tik nuo teisių perėmėjų priklauso, kaip situacija bus išspręsta.

Atsiskyrimas laikytinas situacija, kai dalis valstybės teritorijos nuo jos atsiskiria, tačiau valstybė pirmtakė ir toliau tęsia savo egzistenciją. Pažymėtina, kad Vienos konvencijose aptariamai keli iš pirmo žvilgsnio panašūs atvejai – nauja nepriklausoma valstybė (angl.

132 UN Security Council Resolution of 30 May 1992 No. 757 (1992); UN Security Council Resolution of 19 September 1992 No. 777 (1992).

133 UN Security Council Resolution of 19 September 1992 No. 777 (1992).

134 UN General Assembly Resolution of 22 September 1992 No. A/RES/47/1 *Recommendation of the Security Council of 19 September 1992*.

135 Kaip pažymėjo JT Generalinio Sekretoriaus pavaduotojas ir teisės patarėjas 1992 m. rugsėjo 29 d. laiške Bosnijos ir Hercegovinos bei Kroatijos nuolatiniais atstovams, „[y]ra aišku, kad Jugoslavijos Federacinės Respublikos (Serbijos ir Juodkalnijos) atstovai nebegali dalyvauti Generalinės Asamblėjos, jos pavaldžių institucijų darbe, taip pat jos organizuojamose konferencijose ar susitikimuose <...>[.] kita vertus, rezoliucija nei panaikina, nei suspenduoja Jugoslavijos narystę Organizacijoje <...>[.] Jugoslavijos misijos Jungtinių Tautų būstinėje ir tanybose gali tęsti savo funkcijas ir gauti bei platinti dokumentus“. Žr. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993*, p. 3, para 17, p. 13.

136 Bühler, K. G. *State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism*. Supra note 52. P. 190.

137 Pvz. Byloje dėl konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, Tarptautinis Teisingumo Teismas atsižvelgė į tai, kad klausimas dėl narystės kelia teisinių problemų, tačiau bylos nagrinėjimo nenutraukė. Žr. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993*, p. 3.

138 UN General Assembly Resolution of 1 November 2000 No. A/RES/55/12 *Admission of the Federal Republic of Yugoslavia to membership in the United Nations*.

newly independent State)¹³⁹ ir valstybės dalių atsiskyrimas (angl. *separation of parts of state*)¹⁴⁰. Pabrėžtina, kad šios dvi situacijos skirtingos: pirmoji siejama su dekolonizacijos, protektorato panaikinimo atvejais, kita kategorija – dalies valstybės teritorijos atsiskyrimas. Šiame skyriuje turimas omenyje pastarasis atsiskyrimo variantas, o dekolonizacijos metu susikūrusių valstybių atvejai, kaip minėta, nebus atskirai aptariami, išskyrus specifinius klausimus prirėikus.

Valstybių atsiskyrimas, kaip teisių perėmimo pagrindas, yra nagrinėjamas nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, Tarptautinės teisės asociacija prie atsiskyrimo priskiria ir atvejus, kai atsiskyrusi teritorija tampa kitos valstybės dalimi¹⁴¹. Toks variantas ginčytinas teisiųjų padarinių prasme – priklausomai nuo situacijos, tokiems atvejams galėtų būti taikomos cesijos (teritorijos perleidimo) atvejais taikytinos taisyklės, žinoma, įvertinus visas susijusias aplinkybes, pavyzdžiui, ar teritorija prisijungia iškart, ar turimas pirmtakės sutikimas ir pan. Tas reikšminga, pavyzdžiui, pilietybės klausimų sprendimui, nes teritorijos daliai iškart prisijungus prie kitos valstybės, atsiskyrusi valstybė greičiausiai nebus priėmusi sprendimų dėl savo pilietybės suteikimo ir asmeniui, kurį liečia teisių perėmimas, pilietybės opcijos būtų ne naujai susikūrusio subjekto, kuris nusprendė prisijungti, bet ankstesnės valstybės pirmtakės ir naujo suvereno pilietybė.

Atsiskyrimas tarptautinės teisės mokslininkų nagrinėjamas arba plačiąja arba siaurąja prasme. Autoriai, nagrinėjantys atsiskyrimo klausimą plačiąja prasme „įtraukia į savo analizę visus valstybių išsiskyrimo atvejus, kuomet valstybė pirmtakė tęsia savo egzistavimą sumažėjusių teritorijos ir demografinės padėties forma. Situacijos, kuomet valstybė pirmtakė nustoja egzistuoti taip pat apžvelgiamos.<...> Siauresne koncepcijos prasme, atsiskyrimas yra naujo nepriklausomo darinio susikūrimas, daliai teritorijos ir populiacijos atsiribojant nuo egzistuojančios valstybės, be pastarosios sutikimo“¹⁴². Šiame darbe referuojant į atsiskyrimą, vadovaujamas siauresne koncepcija, tačiau neapsiribojama tik tais atvejais, kai atsiskyrimas vyksta neturint pirmtakės sutikimo. Taigi, atsiskyrimo sąvokos prasme, turimas omenyje tiek pirmtakės sankcionuotas (kaip pvz. Juodkalnijos, Pietų Sudano atvejai), tiek jos nepripažįstamas (pvz. Kosovo atvejis) atsiskyrimas. Vis dėlto, pirmtakės pripažinimo svarba neginčytina ir bus aptariama nagrinėjant konkrečius atvejus.

Natūralu, kad atsiskyrimo atveju atsiskyrusi teritorijos dalis gali perimti tik nedidelę dalį teisių ir pareigų, kurios paprastai susijusios su teritorija, kurios atžvilgiu suverenitetas pereina naujai susikūrusiai valstybei, juk toliau egzistuoja valstybė pirmtakė, kuri pirmiausia ir prisiėmė konkrečias tarptautines teises ir pareigas. Atsiskyrimo atvejais ypač svarbus valstybės pirmtakės ir teisių perėmėjos bendradarbiavimas pilietybės klausimų sprendime, siekiant išvengti asmenų be pilietybės radimosi ir, kiek įmanoma, užtikrinti asmenų teisės į pilietybės pasirinkimą įgyvendinimą.

139 Apibrėžiama 1978 m. Vienos konvencijos 2 straipsnyje kaip valstybė teisių perėmėja, kurios teritorija prieš pat teisių perėmimo datą buvo priklausoma teritorija, už kurios tarptautinius santykius buvo atsakinga valstybė pirmtakė.

140 Aptariamas 1978 m. Vienos konvencijos 35 str. tiesiog nurodant situaciją, kai po teritorijos dalies (-ių) atsiskyrimo išlieka ir toliau egzistuoja valstybė pirmtakė.

141 *Economic Aspects of State Succession. Final Report. International Law Association Toronto Conference. Supra* note 100. P. 14.

142 Kohen M. G. *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 2-3.

Valstybių susijungimo situacijoje „susijungia dvi ar daugiau valstybių ir taip sudaro vieną valstybę perėmėją“¹⁴³, iš kelių teritorijų susikuria viena nauja valstybė, kuri tampa atsakinga už abiejų buvusių atskirų valstybių įsipareigojimus bei perima abiejų teises. Literatūroje (Akehurst, Malanczuk, Lukašuk, Aust ir kiti) tokiu valstybių susijungimo pavyzdžiu nagrinėjamas Vokietijos Federacinės Respublikos (toliau – VFR) ir Vokietijos Demokratinės Respublikos (toliau – VDR) susivienijimas. Tačiau Vokietijos atveju greičiau vyko prisijungimo situacija, kai prie VFR prisijungė VDR, atitinkamai VFR tarptautiniai įsipareigojimai buvo tęsiami, o VDR priklausė nuo tolimesnių derybų¹⁴⁴. Valstybių susijungimas, kaip jis suprantamas 1978 m. konvencijos kontekste, turi būti vykdomas dviejų ar kelių lygiateisių subjektų.

Tikruoju valstybių susijungimo pavyzdžiu laikytinas Jungtinės Arabų Respublikos susikūrimas (Egipto ir Sirijos sąjunga): 1958 m. vasario 21 d. Egipte ir Sirijoje vykusio plebiscito rezultatų pagrindu buvo sukurta Jungtinė Arabų Respublika, o vasario 24 d. Respublikos užsienio reikalų ministras apie šį faktą informavo Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui siųstoje notoje¹⁴⁵. Kovo 1 d. notoje užsienio reikalų ministras taip pat pažymėjo, kad Jungtinė Arabų Respublika yra vienintelė Jungtinių Tautų narė, saistoma įsipareigojimų pagal Chartiją, ir kad visos tarptautinės sutartys ir susitarimai išliks galiojantys laikantis regioninių apribojimų, nustatytų juos sudarant, bei tarptautinės teisės principų¹⁴⁶. Nepaisant to, kad šiuo atveju valstybei teisių perėmėjai nebuvo taikomas priėmimo į JTO procesas, vis tiek konstatuotina, kad įvyko susijungimo atvejis, kurio metu susikūrė nauja valstybė teisių perėmėja.

Laisvanoriškas dviejų valstybių sprendimas tapti vienu nauju subjektu dažniausiai nekelia problemų valstybių teisių perėmimo procese, įskaitant ir pilietybės klausimų sprendimą – abiejų teritorijų piliečiai turėtų tapti naujos valstybės piliečiais.

Cesija J. L. Brierly įvardija kaip „teritorijos titulo perleidimą iš vienos valstybės kitai“¹⁴⁷, Openheimas ją sieja su suvereniteto konkrečiai teritorijai perleidimu, kai tą atlieka nuosavybės teises turinti valstybė¹⁴⁸. Manytina, kad pastarasis vertinimas, siejant cesiją su su-

143 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, *Supra* note 5.

144 1990 m. spalio 3 d. VDR nustojo egzistuoti kaip valstybė ir jos teritorija, susidėjusi iš penkių žemių, buvo integruota į jau egzistuojančią VFR. Kita vertus, negalima VDR ir VFR susivienijimo traktuoti kaip tipinio tokios situacijos pavyzdžiu, nes iš esmės situacija buvo tokia, kad VDR buvo prijungta prie VFR ir tai keičia situaciją, nes, kaip mini A. Aust, bent jau tarptautinių sutarčių atžvilgiu, šios, kurių nare buvo VFR, pradėjo galioti visai naujai teritorijai („judančių sienų principu“), o dėl tų sutarčių, kurios buvo sudarytos išimtinai VDR, vyko derybos su kitomis sutarčių dalyvėmis ir susitarimo būdu išspręsti klausimai dėl tokių sutarčių galiojimo Vokietijos teritorijai. Vadinasi, VDR sudarytos sutartys automatiškai nebuvo perkeltos naujai valstybei teisių perėmėjai. (žr. Aust A. *Modern treaty law and practice*. *Supra* note 65. P. 311)

145 Document A/CN.4/149 and Add.I: The succession of States in relation to membership in the United Nations: memorandum prepared by the Secretariat. *Yearbook of the International Law Commission: Documents of the fourteenth session including the report of the Commission to the General Assembly*. 1962, II: 101-106.

146 *Ibid*.

147 Clapham, A. (ed.) *Brierly's Law of Nations*. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 175.

148 Jennings, R., Watts, A. (eds). *Oppenheim's International Law. Volume I – Peace: Introduction and Parts 2 to 4*. 9th ed. New York: Addison Wesley Longman Inc., 1996, p. 679.

vereniteto perleidimu, yra labiau atitinkantis cesijos institutą valstybių teisių perėmimo kontekste. Jei traktuotume cesiją kaip bet kokio titulo, pvz. valdymo, perleidimą, neperleidžiant nuosavybės teisių, atitinkamai, kitai šaliai neįgyjant suverenių teisių konkrečioje teritorijoje, apie teisių perėmimą nebūtų galima kalbėti. Pažymėtina, kad visuotinai sutinkama, jog šioje situacijoje pagrindinis dėmuo – abipusis sutikimas: tokia klasifikacija atspindi fundamentalų skirtumą tarp cesijos ir užkariavimo¹⁴⁹. Todėl laikytina, kad šiuo atveju vienai valstybei nuosavybės teise priklausanti teritorija perleidžiama kitai valstybei sutartomis sąlygomis. Pažymėtina, kad Prancūzijos – Italijos sutaikinimo komisija, 1962 m. nagrinėjusi ginčą pagal 1947 m. taikos sutarties su Italija nuostatas, nurodė, jog „cesijos teisinis fenomenas tarptautinėje teisėje charakterizuojamas faktu, kad jau egzistuojanti valstybė nutraukia savo teritorinę jurisdikciją teritorijoje, kurios atžvilgiu ją įgyvendino, o kita valstybė – teisių perėmėja – nepaisant to, ar jau egzistavusi, ar nauja – *nedelsiant ar vėliau* savo teritorinę jurisdikciją praplečia toje teritorijoje, kurioje jurisdikcija buvo iki tol įgyvendinama valstybės cedentės.“¹⁵⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad Komisijos nuomone, pagal tarptautinę teisę teritorinei cesijai įvykti reikalinga tik tai, kad sutartyje būtų aiškiai nurodyta valstybė cedentė ir teritorija, kuri perleidžiama cesijos būdu, sutartyje, kuria perleidžiama teritorija, nebūtinai turi būti nurodytas galutinis gavėjas: yra galimybė paskirti laikiną teritorijos administratorių¹⁵¹. Pažymėtina, kad 1947 m. taikos sutartimi Italija atsisakė visų teisių ir titulo Italijos valdomų teritorijų Afrikoje, t. y. Libijos, Eritrėjos ir Italijos Somalilando, atžvilgiu (sutarties 23 straipsnis), o iki sprendimo dėl galutinio teritorijų perleidimo priėmimo, teritorijos turėjo būti administruojamos tuometės administracijos¹⁵².

Toks valstybių teisių perėmimo variantas yra ypač retas, nes, savaime suprantama, kiekviena valstybė yra suinteresuota išsaugoti savo valstybės integralumą ir suverenitetą savo teritorijos ribose. Pažymėtina, kad teritorijos perdavimas gali būti ne tik tiesiogiai sutartas tarp dviejų valstybių. Jis gali būti nustatytas tarptautinės teisminės institucijos sprendimu: 1992 m. lapkričio 11 d. buvo delimituotos Salvadoro ir Hondūro teritorijos Fonsekos įlankoje, kurios nebuvo nustatytos dekolonizacijos metu ir nuo 1821 m. iki Teismo sprendimo buvo ilgalaikių ginčų, derybų, netgi karinio konflikto objektas¹⁵³. Ir nors iš principo Teismo sprendimas šiuo atveju tik nustatė valstybių ribas, ne teritorijos perleidimą, tačiau šio sprendimo pagrindu kilo valstybių teisių perėmimo klausimų, pavyzdžiui, pilietybės srityje.

Cesija, kaip valstybės teritorijos perleidimo būdas, atitinkamai – kaip valstybių teisių perėmimo pagrindas, gali būti tiek atlygintinė, tiek neatlygintinė – tai nekeičia situaci-

149 Craven M. C. R. *The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law*. *Supra* note 59.

150 Dufay and Gigandet and other Companies Claim (France v. Italy) Franco-Italian Conciliation Commission established under the Treaty of Peace with Italy of 10 February 1947, Decision No. 284 of 9 July 1962. *Reports of International Arbitral Awards*, vol. XVI, p. 197 (1962).

151 *Ibid.*

152 Treaty of Peace with Italy 10 February 1947. *Australian Treaty Series 1948 No 2* [interaktyvus]. Commonwealth of Australia, 1997 [žiūrėta 2014-07-16]. < <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1948/2.html> >

153 Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ Judgment of 11 September 1992.

jos vertinimo ir jos esmės. Bendrai pripažįstama, kad cesijai nereikalingas kitų valstybių sutikimas, kartu, jos neturi ir veto teisės dėl teritorijos perleidimo, tačiau, kaip pažymi Oppenheimas, trečioji valstybė gali turėti sutartinę teisę konkrečiai cesijai prieštarauti¹⁵⁴.

Apibendrinant, valstybių teisių perėmimo koncepcija reguliuoja teisinius santykius, kylančius teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu: vienai valstybei išsiskyrus, atsiskyrus jos teritorijos daliai arba perleidus ją kitai valstybei, susijungus kelioms savarankiškomis valstybėms. Valstybių teisių perėmimo kategorija vartotina apibūdinant konkrečius teisinius padarinius, kylančius teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu, siekiant nesukurti iliuzijos, kad teisių perėmimu gali būti laikomas neteisėtas *de facto* teisių ir pareigų perėmimas ar iliuzijos, kad teisių perėmimas turinio prasme būtinai turi įvykti, jei konstatuojamas teritorinis jurisdikcinis pokytis. Po ypač reikšmingų teritorinių jurisdikcinių pokyčių, kurie pasireiškia žymiu teritorijos, populiacijos pasikeitimu ar laikina okupacija ar aneksija, gali kilti valstybės pirmtakės subjektiškumo išlaikymo klausimas. Jei šis klausimas išsprendžiamas subjektiškumo išlaikymo link, konkreti valstybė laikoma teisių tęsėja, kurios statusas sutampa su valstybės pirmtakės, o ne teisių perėmėja. Šiuo atveju svarbūs du dėmenys – pačios valstybės laikysena ir kitų valstybių pripažinimas. Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai, kaip valstybių teisių perėmimo pagrindai, yra skirtingi, todėl turi įtakos perimamų teisių ir pareigų apimčiai ir turiniui. Didžioji dalis teritorinių jurisdikcinių pasikeitimų visuomet turi įtakos fiziniams asmenims, pirmiausia – jų pilietybės atžvilgiu. Tiesa, tokių pokyčių pobūdis svarbus nustatant suinteresuotųjų valstybių teisių ir pareigų apimtį fizinių asmenų pilietybės klausimų sprendime.

154 Jennings, R., Watts, A. (eds). *Oppenheim's International Law. Volume I – Peace: Introduction and Parts 2 to 4.* 9th ed. New York: Addison Wesley Longman Inc., 1996, p. 683.

II. VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS IR PILIETYBĖS KLAUSIMAI

1933 m. Montevideo konvencijoje dėl valstybių teisių ir pareigų nuolatiniai gyventojai įvardijami kaip vienas valstybingumo kriterijų¹⁵⁵. Todėl nenuostabu, kad valstybių teisių perėmimas turi ypatingos reikšmės fiziniams asmenims. Susikūrus naujai valstybei, jai būtina turėti ne tik apibrėžtą teritoriją, efektyvią valdžios sistemą, bet ir gyventojus, kuriuos galiausiai laikome piliečiais. Nors kartais tenka girdėti, kad valstybingumo kriterijumi nurodomi nuolatiniai gyventojai iš tiesų turėtų būti suprantami kaip piliečiai, derėtų su tokia nuomone nesutikti. Kalbant apie valstybių susikūrimą, valstybių teisių perėmimą, pilietybės kategorija paprastai šioje srityje atsiranda kiek vėliau nei nuolatinųjų gyventojų kategorija. Dar M. Romeris yra nurodęs, kad „fiziniai asmenys (ne piliečiai) kuria valstybę, o jai išsikūrus, atsiranda kartu su ja ir piliečiai, kaip valstybės elementas, kaip jos dalyviai“¹⁵⁶. Teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste valstybės pirmtakės piliečiai, asmenys be pilietybės ir kiti asmenys, nuolat gyvenantys teritorijoje, kurią liečia konkretus teritorinis pokytis, susiduria ir su pilietybės problema. Atsižvelgiant į šiuolaikinius migracijos mastus ir į tai, kad valstybės pirmtakės pilietybę turėję asmenys gali ir nebūti nuolatiniai konkrečios teritorijos gyventojai, teisių perėmimo klausimai taikytini kiek plačiau nei tik nuolatinųjų gyventojų kategorijai. Turi būti siekiama užtikrinti, kad pirmtakės (-ių) piliečiai pajustų kuo mažiau neigiamų padarinių dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių. Ne veltui valstybių teisių perėmimas „yra sritis, kurioje su pilietybe susiję bendrosios tarptautinės teisės taisyklės ir principai susisieja su tarptautine žmogaus teisių teise“¹⁵⁷.

Pagrindiniai principai, kad kiekvienas asmuo turi teisę į pilietybę, kad turi būti vengiama bepilietybės¹⁵⁸ yra ypač svarbūs ir valstybių teisių perėmimo metu. Pažymėtina, kad bepilietybės vengimas – vienas pagrindinių tarptautinės bendrijos rūpesčių pilietybės instituto kontekste, o teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai išlieka vienu pagrindinių bepilietybės atsiradimo šaltinių.¹⁵⁹ Pažymėtina ir tai, kad valstybių teisių perėmimo procesuose galimi dvigubos ar daugybinės pilietybės suteikimo atvejai, tačiau tokia situacija anaipol nepripažįstama problema. Tarptautinės teisės komisija, rengusi Straipsnių projektą, tvirtina esanti visiškai neutrali ir palieka valstybėms nuspręsti savo politiką

155 Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. *League of Nations Treaty Series*, vol. CLXV, 1936, No 3802, p. 20-31.

156 Romeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1937. P. 210.

157 Ziemele, I.; Schram, G. G. Article 15. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 297-324. P. 318.

158 Šie principai yra įvardijami Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės principais (European Convention on Nationality, *Supra note 30*), taip pat išskiriami atitinkamai 2 ir 3 Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo straipsniai (Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession, *Supra note 7*).

159 Council of Europe, *Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession*, *Supra note 7*.

daugybinės pilietybės atžvilgiu¹⁶⁰, nors būta valstybių komentarų šiuo klausimu, pvz. Malaizijos atstovė Abdul Rahman nurodė, kad, jos valstybės nuomone: „valstybės neturi ignoruoti fakto, kad pilietybės nustatymas yra viena išimtinių jų prerogatyvų. Vien Straipsnių projekte pripažįstama galimybė įgyti daugybinę pilietybę kaip valstybių teisių perėmimo rezultatą, neturėtų skatinti oficialios krypties šiuo atžvilgiu ar palankiausios pilietybės ieškojimo (angl. *forum shopping* – aut. past.)“.¹⁶¹ Vis dėlto, lyginant su grėsme asmeniui dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių tapti asmeniu be pilietybės, ant kitos svarstyklių pusės esanti galimybė jam būti kelių valstybių piliečiu gerokai nusveria pirmąjį variantą ir laikytina keleriopai geresne alternatyva, net jei gali kelti tam tikrų sunkumų dėl suverenitetų persidengimo.

Pažymėtina, kad asmenų pilietybės klausimas - pirmiausia nacionalinės teisės dalis. Straipsnių projekto preambulėje pabrėžiama, kad pilietybė iš esmės yra reguliuojama nacionalinės teisės, tačiau tose ribose, kurios nustatytos tarptautine teise¹⁶². Nors pačių valstybių reikalas yra nuspręsti, kokie asmenys yra jų piliečiai, svarbu, kad valstybės bendradarbiautų ir koordinuotų savo įstatymus dėl pilietybės, siekiant išspręsti tokius klausimus kaip bepilietybė, valstybių teisių perėmimas ir kelių valstybių pilietybė, taip pat jų padarinius¹⁶³. Dėl šios priežasties, pirmiausia aptartina pilietybės instituto, daugiau priklausančio valstybių vidaus jurisdikcijai, vieta tarptautinėje teisėje.

Aptartini ir klausimai, susiję su pilietybės klausimų sprendimu susikūrus naujoms valstybėms ar atgavus nepriklausomybę. Šiame kontekste įvertintina Lietuvos, po aneksijos 1990 m. atkūrus nepriklausomybę tęsiančios savo teises, praktika, taip pat - Rusijos Federacijos, kaip SSRS teisių tęsėjos, padėtis. Atsižvelgiant į tai, kad straipsnių projektas, išsamiai išanalizavęs valstybių teisių perėmimo pilietybės atžvilgiu praktiką, parengtas 1999 m., o nuo šio laiko susikūrė kelios naujos valstybės, susidūrusios ir su pilietybės klausimu, svarbu išnagrinėti naujausius atvejus, kurie straipsnių projekte nenagrinėti - pirmiausia Rytų Timoro, Juodkalnijos, Pietų Sudano, Kosovo atsiskyrimai – įvertinant, ar naujausia valstybių praktika atitinka siūlomą teisinį reglamentavimą, o jei taip – ar jis pakankamas įveikti paprastai tokiais atvejais kylančias problemas dėl galimybės rasti asmenims be pilietybės. Pagrindinis šio skyriaus tikslas – teisių tęsimo kategorijos kontekste įvertinti Rusijos Federacijos ir Baltijos Valstybių praktiką suteikiant pilietybę po Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, taip pat – išnagrinėti naujausių valstybių teisių perėmimo praktiką pilietybės atžvilgiu ir tarptautinių dokumentų (įpareigojančių ir neįpareigojančių) pritaikymą konkrečioms situacijoms bei jų principų efektyvumą. Neatsitiktinai daugiausia dėmesio ketinama skirti atsiskyrimo praktikai, nes nuo 2006 m., kai buvo priimta Europos Tarybos konvencija, valstybių teisių perėmimo klausimai buvo sprendžiami būtent atsiskyrus naujoms valstybėms.

160 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 25.

161 Summary record of the 15th meeting of the Sixth Committee on 17 October 2011. *General Assembly Sixty-sixth session Official Records, Document. No. A/C.6/66/SR.15*.

162 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8.

163 *Nationality*. [interaktyvus]. Council of Europe, 2014 [žiūrėta 2014-03-10]. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/nationality/default_en.asp

2.1. Pilietybė ir jos vieta tarptautinėje teisėje

Dvidešimtojo amžiaus viduryje pilietybės klausimai laikyti beveik visiškai esantys už tarptautinės teisės ribų, išskyrus atvejus, kai valstybės sutardavo laikyti sutartinių įsipareigojimų¹⁶⁴. 1923 m. Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas konsultacinėje išvadoje dėl Tuniso ir Maroko pilietybės nurodė, kad tam tikrais atvejais klausimų, kurie paprastai nėra tiesiogiai reguliuojami tarptautinės teisės (tokie kaip pilietybė), atžvilgiu, valstybės diskrecija gali būti ribojama įsipareigojimų kitoms valstybėms; tokiais atvejais jurisdikcija, kuri iš principo priklauso konkrečiai valstybei, yra ribojama tarptautinės teisės¹⁶⁵. Ankstyvoji pilietybės teisė buvo apribota valstybių interesų viena kitos atžvilgiu, individų interesams šioje srityje vietos nebuvo ir tik žmogaus teisių revoliucijos aušroje (XX a. viduryje) tarptautinė teisė sąlyginai iškėlė alternatyvią pilietybės koncepciją, kurioje atsižvelgiama į žmogaus teises, tačiau net ir šiuo atveju tik tokiais būdais, kurie minimaliai paveikė nacionalinių taisyklių identiteto funkciją.¹⁶⁶ Pilietybė buvo vienas trijų klausimų, nagrinėtų 1930 m. Hagos konferencijoje dėl tarptautinės teisės kodifikavimo, kurioje priimta 1930 m. Hagos konvencija dėl tam tikrų klausimų, susijusių su pilietybės įstatymų kolizija (1930 m. Hagos konvencija)¹⁶⁷. Šia konvencija buvo siekiama greičiau kurti tarptautinius pilietybės standartus, o ne juos kodifikuoti¹⁶⁸. Nors 1930 Hagos konvencija buvo ratifikuota vos keleto valstybių ir ja pačia pasiekta mažai, tačiau ji „buvo vienas svarbiausių tarptautinių instrumentų, nes ne tik atspindėjo viešosios nuomonės įtaką pilietybės klausimu, ją lydėjo neabejotina tendencija pakeisti nacionalinius įstatymus“¹⁶⁹, be to, ji inspiravo kitų tarptautinių teisės normų kūrimą tarptautinio pilietybės reguliavimo srityje: nuo šios konvencijos priėmimo „tarptautinių instrumentų, įtvirtinančių nuostatas dėl pilietybės, skaičius žymiai išaugo“¹⁷⁰.

Kaip minėta, pirmiausia pati valstybė nusprendžia, kas yra jos piliečiai. Tai patvirtina ir tarptautiniai dokumentai, ir tarptautinė teisminė praktika: pavyzdžiui, Europos konvencijos dėl pilietybės 3 straipsnis nurodo, kad kiekviena valstybė savo nacionalinėje teisėje nusprendžia, kas yra jos piliečiai, o kitos valstybės turi gerbti nacionalinius įstatymus tiek, kiek jie atitinka tarptautinės teisės normas (taikytinas konvencijas, paprotinę teisę ir bendruosius teisės principus pilietybės srityje)¹⁷¹. Ši nuostata dar kartą patvirtina, kad nors pilietybės institutas patenka nacionalinės valstybių jurisdikcijos klausimų ratui, ši jurisdikcija gali būti ribojama tarptautinės teisės normų. Nors Lietuva nėra ratifikavusi nei 1930 m. Hagos konvencijos, nei Europos konvencijos dėl pilietybės, Lietuvos Respu-

164 Spiro, P. A New International Law of Citizenship. *American Journal of International Law*. 2011, 105: 694–746. P. 697

165 *Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco (Advisory Opinion)* (1923) PCIJ (series B) No 4. P. 26.

166 Spiro, P., *op. cit.* P. 698.

167 *Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law*, 13 April 1930, League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137.

168 Spiro, P., *op. cit.* P. 700.

169 Summary record of the 160th meeting of International Law Commission. Topic – Nationality including statelessness. Doc. No. A/CN.4/SR.160 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission:1952, vol. I.). Para 23.

170 Explanatory Report European Convention on Nationality. *Supra* note.

171 European Convention on Nationality, *Supra* note 30.

blikos Konstitucinis Teismas ne kartą rėmė šių tarptautinių dokumentų nuostatomis, konstatuodamas, kad „[v]alstybė, reguliuodama pilietybės santykius, turi diskreciją, kuri pripažįstama ir tarptautinėje teisėje. Tačiau tarptautinėje teisėje pabrėžiama ir tai, kad įstatymais ar sudarytomis tarptautinėmis sutartimis nustatytas pilietybės teisinis reguliavimas turi užtikrinti žmogaus teisės į pilietybę įgyvendinimą, turi atitikti tarptautines konvencijas, paprotinę tarptautinę teisę ir visuotinai pripažįstamus su pilietybe susijusius teisės principus. Jų būtina paisyti ir tada, kai valstybė, įgyvendindama tarptautinės teisės pripažįstamą ją diskreciją nacionalinės teisės aktais reguliuoti pilietybės santykius, riboja dvigubos pilietybės atvejus ir nustato reikalingas šio ribojimo išimtis“¹⁷².

Pilietybė Europos konvencijos dėl pilietybės 2 straipsnio a punkte apibrėžiama kaip teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės, kuris nenurodo asmens etninės kilmės¹⁷³. Kaip pažymėjo Salvadoro atstovė JT Generalinės Asamblėjos šeštajame komitete, „tai nėra vien teisinis ryšys tarp individo ir konkrečios valstybės, bet žmogaus teisė, įvardyta kaip tokia Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje ir daugumos valstybių teisėje, [tai] teisė, kuri įgalina asmenį naudotis kitomis jo ar jos teisėmis“¹⁷⁴. Kaip pastebi Tarptautinės teisės komisija Straipsnių projekto preambulės komentare, žmogaus teisių evoliucijos kontekste tradicinis požiūris, besiremiantis valstybių interesų vyravimu asmenų interesų atžvilgiu, sumažėjo; dėl šios priežasties pilietybės klausimai turi būti sprendžiami atsižvelgiant ir į teisėtus valstybės, ir į teisėtus asmenų interesus¹⁷⁵. Jau vien pilietybės pripažinimas žmogaus teise, kaip įtvirtinama daugelyje universalių ir regioninių dokumentų¹⁷⁶, parodo reikšmingą posūkį pilietybės instituto tarptautinio teisinio reguliavimo srityje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal tarptautinę teisę valstybė, įgyvendindama savo diskreciją pilietybės srityje, nustatydamą pilietybės teisinį reguliavimą įstatymais ar tarptautinėmis sutartimis, turi *inter alia* užtikrinti žmogaus teisės į pilietybę įgyvendinimą¹⁷⁷. Amerikos Žmogaus Teisių Teismas nurodė, jog valstybės diskrecija „šiuo atžvilgiu palaipsniui ribojama tarptautinės teisės evoliucijos, siekiant užtikrinti geresnę individo apsaugą valstybės savavališko veikimo kontekste[:] <...> iš vienos pusės ši valstybės diskrecija yra

172 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 45/03-36/04).

173 European Convention on Nationality, *Supra note* 30.

174 Summary record of the 15th meeting of the Sixth Committee on 17 October 2011. *General Assembly Sixty-sixth session Official Records, Document. No. A/C.6/66/SR.15*.

175 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Supra note* 8. P. 24

176 Pilietybę kaip žmogaus teisę įvardijo daug tarptautinių teisės aktų, įskaitant, bet neapsiribojant, 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (15 straipsnis), 1966 m. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (24 straipsnis nurodė, kad kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę), 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija (20 straipsnis), 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija (19 straipsnis), 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės (4 straipsnis), šis principas pakartojamas 2006 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo preambulėje ir 2 straipsnyje.

177 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 6 straipsnio 1 daliai“ (bylos Nr. 40/03).

ribojama pareigos suteikti asmenims vienodą ir efektyvią teisinę apsaugą, iš kitos pusės - įpareigojimo užkirsti kelią, išvengti ir sumažinti bepilietybę¹⁷⁸.

Anot D. Žalimo, teisė į pilietybę „reiškia ne neatimamą teisę į konkrečios valstybės pilietybę, o teisę būti kurios nors valstybės piliečiu apskritai, t. y. teisę nebūti be jokios valstybės pilietybės“¹⁷⁹, prie tokios pačios išvados prieita ir Seime vykusioje diskusijoje Lietuvos Respublikos pilietybės klausimais, kur pažymėta, kad „teisė į Lietuvos Respublikos pilietybę nėra prigimtinė teisė, nes kiekvienas asmuo turi teisę į pilietybę, tačiau ne į konkrečios valstybės pilietybę“¹⁸⁰. Vis dėlto, tarptautinė teisė tam tikrais aspektais gali nustatyti atvejus, kai asmuo turi teisę į konkrečių valstybių pilietybę. Valstybių teisių perėmimas kaip tik tokia situacija: šiuo atveju žmogaus teisė į pilietybę turi adresatą – arba valstybę teisių perėmėją, arba valstybę pirmtakę (žinoma, jei ši išlieka). Kaip nurodoma antrojoje specialaus pranešėjo V. Mikulkos ataskaitoje dėl valstybių teisių perėmimo ir jo įtakos fiziniams ir juridiniams asmenims, „teisė į pilietybę kaip žmogaus teisė, suprantama kaip individo teisė *vis-à-vis* konkrečią valstybę, atitinkamomis sąlygomis kylančią iš tarptautinės teisės[;] [p]riklausomai nuo situacijos, tai teisė įgyti valstybės teisių perėmėjos pilietybę arba išlaikyti valstybės pirmtakės pilietybę“¹⁸¹. Tokia nuostata įtvirtinama ir, pavyzdžiui, 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 2 straipsnyje, kuris neapsiriboja vien teisės į pilietybę įvardijimu, bet aiškiai nurodo, kad „kiekvienas [asmuo], valstybių teisių perėmimo metu turėjęs valstybės pirmtakės pilietybę, ir dėl valstybių teisių perėmimo tapęs ar galintis tapti asmeniu be pilietybės, turi teisę į suinteresuotosios valstybės pilietybę“¹⁸². Atitinkamai, kaip ir minėta, suinteresuotąja valstybe laikoma viena dviejų – arba valstybė pirmtakė, arba valstybė (s) teisių perėmėja (-os).

2.2. Asmenų pilietybės klausimų sprendimas valstybių teisių perėmimo metu, priklausomai nuo valstybių teisių perėmimo pagrindo

Valstybių teisių perėmimo atvejais pilietybės klausimas ypač svarbus, atsižvelgiant į tai, kad teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu gali rasti daug asmenų be pilietybės, ypač tuomet, kai išnyksta pirmtakė ir jokia teisių perėmėja nėra pasirengusi savo pilietybės suteikti buvusios valstybės piliečiams¹⁸³. Bepilietybės problema valstybių teisių perėmimo

178 *Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic*. Judgment of September 8, 2005 (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs). Inter-American Court of Human Rights. Para 140.

179 Žalimas, D. Nepagrįsti stereotipai apie pilietybę. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2009-04-23 [žiūrėta 2014-07-18]. <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/dzalimas-nepagrستي-stereotipai-apie-pilietybe.d?id=21812066>>.

180 Lietuvos Respublikos Seimos pranešimas *Seime diskutuota Lietuvos Respublikos pilietybės klausimais* [interaktyvus], Lietuvos Respublikos Seimas [žiūrėta 2014-07-17] <<http://www3.lrs.lt/docs2/QFBOUKUN.DOC>>

181 UN General Assembly, *Second Report on State Succession and its Impact on the Nationality of Natural and Legal Persons, by Mr. Václav Mikulka, Special Rapporteur*, A/CN.4/474 [interaktyvus] JT Generalinė Asamblėja, 1996-04-17 [žiūrėta 2014-08-15]. <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b32e4.html>> P. 11

182 *Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession*, *Supra* note 7.

183 *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“, *Supra* note 15. P. 4

metu buvo pagrindinė priežastis lėmusi norą reguliuoti valstybių teisių perėmimo metu atsirandančius teisinius santykius pilietybės srityje. Kaip minėta, daug tarptautinės teisės šaltinių valstybių teisių perėmimo metu kylantiems pilietybės klausimams reglamentuoti nėra įpareigojantys. Dėl šios priežasties, 2001 m. atlikus galimybių studiją, Europos Taryba nusprendė privalomu teisiniu instrumentu – Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo – reguliuoti šią sritį. Konvencija buvo siekiama užkirsti kelią asmenų be pilietybės atsiradimui ir apsaugoti asmenis nuo susijusių teisinių padarinių: „be pilietybės asmenys negali naudotis su pilietybe susijusiomis pagrindinėmis teisėmis nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje, nei naudotis gynyba, kurią valstybės teikia savo piliečiams užsienyje[; <...> asmenys be pilietybės <...> neturi vietos, kurioje turėtų teisę likti (angl. *right to stay* – aut. past.), kaip ir vietos, į kurią turėtų teisę sugrįžti (angl. *right to return* – aut. past.)“¹⁸⁴.

Dera atkreipti dėmesį, kad ginčas dėl to, ar verta valstybių teisių perėmimą pilietybei reglamentuoti įpareigojančia tarptautine sutartimi, tam tikra prasme neturi didelės reikšmės. Viena vertus, visuomet paprasčiau, kai konkretaus teisinio santykio dalyviams yra aiškiai nustatytos konkrečios teisės ir pareigos. Kita vertus, reikia pripažinti, kad pilietybės klausimus reguliuojančios tarptautinės sutartys nesulaukia didelio dalyvių skaičiaus. Suprantama, kad valstybę įpareigoti gali tik sutartys, kurių atžvilgiu ji yra išreiškusi sutikimą laikyti sutartį įpareigojančia, išskyrus tuos atvejus, kai atitinkamos teisės normos yra tapusios tarptautiniu papročiu ir pan. Kita vertus, susikūrus naujai valstybei, ji nuo susikūrimo momento yra įpareigota paprotinės teisės, tačiau tarptautinių sutarčių galiojimas jos atžvilgiu automatiškai nenustatomas¹⁸⁵. Dėl šios priežasties, dalyvavimas sutartyse, kurių objektas – valstybių teisių perėmimas pilietybės atžvilgiu, lygiai taip pat kaip ir kitos tarptautinės sutartys, tampa teisių perėmimo objektu ir tik nuo teisių perėmėjos valios priklausys jos tolesnis dalyvavimas jose valstybių teisių perėmimo pagrindu. Atitinkamai, valstybės teisių perėmėjos *a priori* neįpareigoja teisinių instrumentų, kad ir privalomų ir valstybę pirmtakę įpareigojusių, nuostatos. Vadinasi, valstybė teisių perėmėja yra laisva pasirinkti, kaip spręsti pilietybės klausimus, kylančius teisių perėmimo metu, nepaisant to, kad pirmtakė buvo išreiškusi sutikimą laikyti įpareigojančia tarptautinę sutartį, kurios nuostatos reglamentuoja valstybių teisių perėmimo klausimus pilietybės atžvilgiu (kaip ir, beje, kitų objektų atžvilgiu). Kita vertus, jei konkreti valstybė teisių perėmėja perima įsipareigojimus pagal sutartį dėl pilietybės klausimų reguliavimo valstybių teisių perėmimo pagrindais, jai šios nuostatos įsigalios retrospektyviai, atitinkamai nuo faktinio teisių perėmimo momento. Tačiau valstybė teisių perėmėja dauguma atvejų gali pasirinkti, ar perimti atitinkamas tarptautines sutartis, todėl galima teigti, kad net privalomas teisinis instrumentas, kuris įpareigoja valstybę pirmtakę, nebūtinai įpareigos valstybę teisių perėmėją, nebent ji pati taip pasirinktų. O pasirinkti valstybių teisių perėmimo metu taikyti konkretaus dokumento nuostatas ji gali ir nepaisydama to, ar šis dokumentas yra įpareigojantis, ar ne. Kaip Generalinė Asamblėja kvietė taikyti straipsnių projekto nuostatas valstybių teisių perėmimo atvejais kylantiems pilietybės klausimams reguliuoti, taip gali būti taikomos ir gairės, deklaracija ar bet kokia kita forma priimtas tarptautinis dokumen-

184 Statelessness in Relation to State Succession. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“, *Supra* note 15.

185 Kaip minėta, šiuo atžvilgiu kai kurie autoriai teigia egzistuojant humanitarinių ar net žmogaus teisių sutarčių automatinio perėmimo koncepcija.

tas, kuriame būtų įvardyti straipsnių projekto siūlymai. O ir apskritai didelė dalis klausimų turėtų būti sprendžiama suinteresuotųjų valstybių sutartimi, siekiant užkirsti kelią asmenų be pilietybės radimuisi. 1997 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės 19 straipsnis, 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 13 straipsnis nurodo, kad valstybių teisių perėmimo atvejais susijusios sutarties šalys stengsis sureguliuoti su pilietybe susijusius klausimus tarpusavyje ir, kiek taikoma, su kitomis suinteresuotomis valstybėmis. Sutartinę pilietybės santykių sureguliovimo būdą kaip galimybę nurodo ir 1996 m. Venecijos komisijos deklaracijos dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių fizinių asmenų pilietybei 4 straipsnis, ir Straipsnių projekto 18 straipsnio 2 dalis, kaip ir kiti dokumentai, iš dalies kalbantys apie pilietybę teisių perėmimo metu (pvz., 1961 m. konvencijos 10 straipsnis).

Tiek neįpareigojantys, tiek šalims privalomi tarptautiniai dokumentai dėl asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu nustato valstybės pirmtakės (jei tokia išlieka) ir teisių perėmėjos (-ų) teises ir pareigas, ypač siekiant užtikrinti, kad būtų užkirstas kelias asmenų be pilietybės atsiradimui. Didžioji dauguma tokių dokumentų teisių perėmimo klausimus aptaria bendrai, neišskirdami būdo, kuriuo susikūrė valstybė teisių perėmėja, atitinkamai – ir valstybių teisių perėmimo būdo. Paprastai išskiriami atvejai, kai valstybė pirmtakė toliau tęsia egzistenciją ir atvejai, kai ji išnyksta, o lieka tik teisių perėmėjos. Priešingai kitiems dokumentams, Straipsnių projektas struktūruojamas į kelias dalis – bendrąsias nuostatas, kurios būdingos bet kokio pobūdžio valstybių teisių perėmimui, ir specialiąsias nuostatas, kuriose aptariami skirtingi valstybių teisių perėmimo pagrindai. Tokia dokumento struktūra tinkamai atspindi, jog pilietybės ir kitų klausimų valstybių teisių perėmimo metu sprendimas priklauso nuo to, kokį valstybės susikūrimo būdą laikysime valstybių teisių perėmimo pagrindu.

2.2.1. Teisių tęsimas

Kadangi teisių tęsimas laikytinas tolesniu valstybės pirmtakės egzistavimu, teisių tęšjos teisės ir pareigos pilietybės klausimų sprendimui teisių perėmimo metu apibrėžiamos nuostatomis, skirtomis valstybei pirmtakei. Apskritai, pilietybės klausimas aktualesnis teisių perėmėjų, atsiskyrusių nuo teisių tęšjos, atžvilgiu ir bus aptariamasis prieš atsiskyrimo klausimo. Kita vertus, teisių tęsimas, kaip minėta, lemiamas kelių sąlygų – pačios valstybės noro, kitų konkretaus santykio dalyvių ir tarptautinės bendrijos pripažinimo. Tad klausimas dėl pilietybės gali būti sprendžiamas dar iki išaiškėjimo, kuo baigsis vienos valstybių aspiracijos tapti pirmtakės teisių tęšėja. Net Tarptautinės teisės komisija nurodė, kad „kartais praktikoje sudėtinga atskirti išsiskyrimą ir atsiskyrimą, todėl, Komisijos nuomone, svarbu, kad taisyklės, taikytinos šioms dviem situacijoms, būtų ekvivalentiškos¹⁸⁶. Žinoma, kalbama apie bendrąsias taisykles, kurios *mutatis mutandis* gali būti pritaikytos abiem atvejams, kurie gana skirtingi – vienu atveju (išsiskyrimo) valstybė pirmtakė nebeegzistuoja, kitu (atsiskyrimo) – toliau tęsia savo valstybingumą. Bendrosios taisyklės, taikytinos valstybei pirmtakei:

- valstybė teisių perėmėja suteikia savo pilietybę asmenims, nuolat gyvenantiems jos teritorijoje, o valstybė pirmtakė jiems¹⁸⁷ pilietybę panaikina, su sąlyga, kad pi-

186 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8 (žr. 26 straipsnio komentarą, para 3.).

187 Straipsnio projekto 25 straipsnio projektas nurodo, kad pirmtakė panaikina savo pilietybę tiems asmenims, kurie atitinka keliamus kriterijus teisių perėmėjos pilietybei priskirti.

liatybė nepanaikinama iki naujos valstybės pilietybės įgijimo momento (Straipsnių projekto 24–25 straipsniai, 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 6 straipsnis¹⁸⁸);

- asmenims suteikiama teisė pasirinkti pilietybę, kai jie atitinka tiek reikalavimus pirmtakės pilietybei išlaikyti, tiek įgyti teisių perėmėjos pilietybę (1996 m. Venecijos komisijos deklaracijos 13 punktas¹⁸⁹, Straipsnių projekto 26 straipsnis, 2006 m. Europos konvencijos 7 straipsnis¹⁹⁰).

Vadinasi, teisių tęsimo atveju tiesiog toliau turėtų būti paliekama galioti ta pati pirmtakės pilietybė bent jau tiek, kiek nesusiję su teritorija, kurią liečia valstybių teisių perėmimas, ir joje nuolat gyvenančiais asmenimis, nes „[n]ėra jokios priežasties, dėl kurios asmenys, turėję valstybės pirmtakės pilietybę, dėl valstybių teisių perėmimo turėtų būti staiga palikti be jokios pilietybės”.¹⁹¹ Net ir asmenų, kurie gali įgyti teisių perėmėjos pilietybę, atžvilgiu pagal tarptautinius instrumentus numatoma pirmtakės pareiga neatimti savo pilietybės tol, kol jis neįgijo kitos valstybės pilietybės. Svarbu pažymėti, kad tokia toliau egzistuojančios valstybės pareiga kyla ir iš tarptautinės paprotinės teisės norma laikomos valstybių pareigos sprendžiant, kas yra jos piliečiai, vengti bepilietybės atvejų: ši nuostata pripažįstama paprotine teisės norma 2006 m. Europos Tarybos konvencijos aiškinamojoje deklaracijoje ir yra įpareigojanti bent jau regioniniu Europos lygiu, nors net ir tuo atveju nėra universali ir turi išimčių¹⁹². Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje tarptautinės teisės šaltinių įtvirtinta tarptautinės teisės norma, draudžianti savavališką pilietybės atėmimą.¹⁹³ Savavališkas piliety-

188 2006 m. Europos Konvencijos 6 straipsnis nurodo tik pirmtakės pareigą nepanaikinti savo pilietybės piliečiams, kurie neįgijo perėmėjos pilietybės ir kurie, kitu atveju, dėl valstybių teisių perėmimo taptų asmenimis be pilietybės. Aiškinamoji ataskaita šiuo atveju nurodo, kad kai asmuo įgyja kitos valstybės (ar tai būtų teisių perėmėja, ar trečioji valstybė) pilietybę, pirmtakė turi teisę savo pilietybę panaikinti.

189 Šis punktas nustato, kad „[v]isais valstybių teisių perėmimo atvejais, kai valstybė pirmtakė toliau egzistuoja, teisių perėmėja suteiks teisę pasirinkti valstybės pirmtakės pilietybę“.

190 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 7 straipsnis nustato, kad teisių perėmėja neatsisakys suteikti savo pilietybę pagal 5 straipsnio 1 dalies b punktą, jei tokia pilietybė atspindi išreikštą suinteresuoto asmens valią, remiantis tuo, kad jis gali įgyti kitos suinteresuotosios valstybės pilietybę atitinkamo ryšio su ja pagrindu.

191 Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession. *Supra* note 40. (žr. 2 straipsnio aiškinimą).

192 Tarptautinės paprotinės teisės egzistavimas pripažįstamas pvz. 2006 m. Europos konvencijos aiškinamojoje ataskaitoje (žr. Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, *Supra* note 40. Įvado 1 punktas). Dėl šios paprotinės teisės daugiau regioninio pobūdžio ir jos išimčių žr. European Parliament Directorate General Internal Policies of the Union “A Clarification of the Fundamental Rights Implications of Stateless and Persons Erased from the Register of Residents: Briefing Paper“ [interaktyvus]. Challenge Project, 2007 [žiūrėta 2015-09-03]. < http://www.libertysecurity.org/IMG/pdf_clarification_of_FR_implications_en.pdf >

193 Žr. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 65-3228 (8 str.); Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, 68-2497 (15 str.); Inter-American Convention on Human Rights (signed on 22 November 1969, entered into force on 18 July 1978), OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969) (20 str.); *European Convention on Nationality* (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166 (4 str. c punktas); 2006 m. Europos Tarybos konvencija preambulėje taip pat nurodo, kad siekiant išvengti bepilietybės, turi būti gerbiami Europos konvencijos dėl pilietybės principai, įskaitant savavališko pilietybės atėmimo draudimą (Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession, *Supra* note 7) ir t.t.

bės atėmimas¹⁹⁴ nėra visiškai uždraustas, tačiau tarptautinė teisė griežtai riboja aplinkybes, kurios pagrįstų pilietybės atėmimo teisėtumą tais atvejais, kai asmuo taptų asmeniu be pilietybės, atitinkamai – reikalaujama, kad tokia priemonė būtų proporcinga siekiamam tikslui¹⁹⁵. Atsižvelgiant į tai, kad bepilietybės vengimas laikytinas tarptautine paprotine teisės norma, o savavališko pilietybės atėmimo reguliavimas suponuoja bendrąjį draudimą (nesant nustatytų išimtinių proporcingų priežasčių) atimti iš asmenų pilietybę, jei tai sąlygotų bepilietybę, manytina, kad valstybei pirmtakei išliekant, ji, kaip asmens pilietybės valstybė, turi pagrindinę pareigą užtikrinti, kad jis dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių netaptų asmeniu be pilietybės. Kitaip tariant toliau egzistuojančiai valstybei pirmtakei tenka pagrindinė pareiga neatimti jos pilietybę turinčiam asmeniui pilietybės tol, kol jis įgis naują – valstybės teisių perėmėjos pilietybę.

Teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu gali būti aptariamas iš kelių perspektyvų – kaip teisių tęsimas po teritorinių pokyčių (SSRS žlugimas, Serbijos ir Juodkalnijos teisių tęsimas po Juodkalnijos atsiskyrimo) ir po efektyvios kontrolės savo teritorijai atgavimo (Lietuvos Respublikos ir kitų Baltijos valstybių pavyzdys). I. Ziemele atitinkamai Baltijos valstybių tęstinumą traktuoja kaip grįžimo po „išnykimo“ situaciją, o Rusijos Federacijos atvejį – kaip tęstinumą, kuris neturi nieko bendra su valstybių išnykimu¹⁹⁶. Netrukus bus aptariamos minėtos situacijos atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikai, kaip ir kitoms Baltijos valstybėms, klausimas dėl pilietybės iširus SSRS vis dar yra aktualus. Atitinkamai dera pabrėžti, kad Serbijos, kaip teisių tęsėjos, situacija, siekiant išgryninti teisių perėmėjai taikomas taisykles, bus aptariamas atskirai nuo Juodkalnijos padėties, kuri nagrinėjama ties atsiskyrimo klausimu.

2.2.1.1. Rusijos Federacijos teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po SSRS žlugimo

Tradiciškai teisių tęsimo modeliu esanti Rusijos Federacija po SSRS žlugimo „savo pilietybę suteikė visiems buvusios Sąjungos piliečiams, nuolat gyvenantiems jos teritorijoje, ir tiems, kurie grįžo į jos ribas, taip pat tarnaujantiems Rusijos ginkluotosiose pajėgose užsienyje“¹⁹⁷. „*Nepaisant 1991 m. rugpjūčio pučo ir Sovietų Sąjungos subyrėjimo 1991 m. gruodį, naujas RTFSR¹⁹⁸ pilietybės įstatymas priimtas 1991 m. lapkričio 28 d. (ir įsigaliojo nuo 1992 m. vasario 6 d.). Taigi, nauji pilietybės teisės aktai buvo priimti kol Sovietų Sąjunga*

194 Apie savavališko pilietybės atėmimo sąvoką plačiau galima skaityti pvz. Secretary General report to the Human Rights Council, “*Human rights and arbitrary deprivation of nationality*”, 14 December 2009. No. A/HRC/13/34. P. 6-7; taip pat Working Group on Arbitrary Detention report to the Human Rights Council “*Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development*” 24 December 2012 No. A/HRC/22/44.

195 Daugiau apie draudimo savavališkai atimti pilietybę teisinius pagrindus ir tokio atėmimo teisinius padarinius žr. pvz. Report of the Secretary-General to the Human Rights Council “*Human rights and arbitrary deprivation of nationality*”, 19 December 2013. No. A/HRC/25/28

196 Ronen, Y. Review *Short review of State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law* by Ineta Ziemele [interaktyvus]. *European Law Books* [žiūrėta 2015-06-07]. <<http://www.europeanlawbooks.org/reviews/detail.asp?id=304>>.

197 Лукашук, И.И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. - Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. 21 *Review of Central and East European Law* 1995 No. 5, 433-482

198 Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika.

dar egzistavo, bet pilietybės įstatymas įsigaliojo po Sovietų Sąjungos iširimo. <...> Papildomas ypatumas <...> [tas], kad 1991 m. pilietybės įstatymas įsigaliojo dveji metai iki Rusijos Konstitucijos priėmimo 1993 m. gruodžio 13 d.¹⁹⁹

Rusijos Federacija santykių reguliavimui taikė dar SSRS gyvavimo metu priimtus teisės aktus, kurie iki Sąjungos iširimo reglamentavo pačios Sovietų Rusijos, tačiau ne Sąjungos pilietybės klausimus. Įstatymo „Dėl Rusijos Federacijos pilietybės“, priimto 1991 m. lapkričio 28 d., 49 straipsnis nurodė, kad jo įsigaliojimo dieną Rusijos Federacijos teritorijoje nustoja galios tos SSRS įstatymo „Dėl SSRS pilietybės“ ir 1990 m. gegužės 23 d. Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl SSRS įstatymo „Dėl SSRS pilietybės įsigaliojimo ir galiojimo tvarkos“ bei kitų norminių SSRS aktų nuostatos, kurios prieštarauja šiam Rusijos Federacijos įstatymui²⁰⁰. Šio įstatymo 13 straipsnyje nurodoma, kuriems asmenims pripažįstama Rusijos Federacijos pilietybė: visi buvusios SSRS piliečiai, nuolat gyvenantys Rusijos Federacijos teritorijoje šio įstatymo įsigaliojimo dieną, jei per vienerius metus nuo šios dienos jie nepareikš apie savo nepageidavimą būti Rusijos Federacijos piliečiais; asmenys, gimę 1922 m. gruodžio 30 d. ir vėliau ir praradę buvusios SSRS pilietybę, laikomi Rusijos Federacijos piliečiais pagal gimimo vietą, jei gimė Rusijos Federacijos teritorijoje, arba jei nors vienas iš tėvų vaiko gimimo metu buvo SSRS pilietis ir nuolat gyveno Rusijos Federacijos teritorijoje (Rusijos Federacijos teritorija šiuo atveju suprantama kaip Rusijos Federacijos teritorija gimimo metu)²⁰¹. Atsižvelgiant į tai, kad jokių papildomų reikalavimų įstatyme nenumatyta, nuolatiniams Rusijos Federacijos gyventojams, turėjusiems SSRS pilietybę, automatiškai suteikiama Rusijos pilietybė, tačiau jiems įstatymu palikta apsisprendimo teisė, išreikšta galimybe per vienerius metus pareikšti nenorą būti piliečiais. Ir nepaisant tokios schemos privalumų, jos įgyvendinimas netruko parodyti netobulumų: pradėta aiškinti, kad RTFSR piliečių grupę sudarė tik tie, kurie 1992 m. vasario 6 d. nuolat gyveno, kitaip tariant, turėjo leidimą nuolat gyventi (vadovaujantis pagarsėjusia *propiskos* metodika) šios teritorijoje, taip susiaurinant asmenų, kuriems automatiškai suteikiama pilietybė, ratą.²⁰² Iš principo asmenų ratas susiaurinamas iki Rusijos teritorijoje turėjusių leidimą nuolat gyventi ir ten gyvenusių asmenų ar turėjusių su ja (Rusijos teritorija) atitinkamų ryšių po Sąjungos sukūrimo.

Pažymėtina, kad 1991 m. lapkričio 28 d. pilietybės įstatymo 18 straipsnio, numatančio galimybę palengvintu, t.y. registracijos būdu įgyti Rusijos pilietybę, d punktu (rus. „Г“ punktą) tokia galimybė suteikta asmenims, turėjusiems SSRS pilietybę ir nuolat gyvenantiems kitų respublikų, įėjusių į SSRS sudėtį, teritorijose, tačiau nesantiems tų respublikų piliečiais. Straipsnio punktas buvo papildytas 1993 m. birželio 17 d.²⁰³, nustatant, kad tokia galimybė taikoma ir SSRS piliečiams, po 1992 m. vasario 6 d. (t.y. po įstatymo įsigaliojimo)

199 Salenko, A. Country Report: Russia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Russia.pdf>>. P. 10

200 Закон РФ от 28 ноября 1991 г. N1948-I «О гражданстве Российской Федерации» (с изменениями от 17 июня 1993 г., 6 февраля 1995 г.)

201 *Ibid.*

202 Ginsburgs, G. Citizenship and State Succession in Russia's Treaty and Domestic Repertory. *Review of Central and East European Law*. 1995, 21(5): 433-482. P. 439

203 Закон РФ от 17.06.1993 N 5206-1 «О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР «О гражданстве РСФСР» [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrėta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2159/#p11>

atvykusiems nuolat gyventi į Rusijos Federaciją, jei jie per nustatytą terminą pareiškė norą šią pilietybę įgyti. To paties 18 straipsnio e punktu (rus. Д пунктas) ta pati supaprastinta registracijos tvarka taikoma ir asmenims be pilietybės, gyvenantiems tiek RTFSR, tiek kitų buvusių sąjunginių valstybių teritorijose. Pasinaudoti šia teise buvo nustatytas maksimalus laikotarpis (šis kito kartu su straipsnio redakcijomis)²⁰⁴. Toks teisinis reguliavimas iš principo leido visiems buvusios SSRS piliečiams, turėjusiems gyvenamąją vietą buvusios SSRS teritorijoje, įgyti Rusijos Federacijos pilietybę supaprastinta tvarka, išreiškus tokią valią per nustatytą terminą. Nuostatos neapėmė tik tų SSRS piliečių, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo už buvusios SSRS teritorijos ribų, tačiau ir šiems nustatytos lengvinančios sąlygos norint įgyti pilietybę įprasta tvarka, tokios kaip sėslumo cenzo sumažinimas iki visiško jo netaikymo (įstatymo 19 straipsnio 3 dalies a punktas²⁰⁵).

Atkreiptinas dėmesys, kad klausimas dėl Rusijos Federacijos pilietybės suteikimo ginkluotųjų pajėgų nariams ir kitiems pareigūnams, tarnaujantiems ne Rusijos teritorijoje, buvo išspręstas tik 1993 m. birželį, priėmus Aukščiausiosios Tarybos rezoliuciją, kuria numatoma, kad šiems asmenims taikomos pilietybės įstatymo 13 straipsnio nuostatos (t.y. Rusijos pilietybės pripažinimas), atitinkamai iki šios rezoliucijos priėmimo buvo problemų dėl tokių asmenų statuso.²⁰⁶ Pažymėtina, kad su tokių asmenų pilietybės problematika susidūrė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, nagrinėjęs Seimo nutarimo, kurio nuostatomis buvo sudaryta galimybė asmenims, tarnavusiems Sovietų Sąjungos ginkluotuosiose pajėgose ir atitinkantiems nustatytas sąlygas, įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę, nuostatų atitikimą Konstitucijai. Šiuo atveju Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „faktinis Sovietų Sąjungos kariškių buvimas Lietuvos teritorijoje dar nereiškė, kad jie Lietuvoje turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, nes: a) jie patys negalėjo pasirinkti savo buvimo vietos; b) Sovietų Sąjungos kariškiai Lietuvoje buvo registruojami pagal svietimos valstybės teisinį statusą²⁰⁷“.

Verta pažymėti, kad gerokai po SSRS žlugimo pilietybės problema aktuali Rusijos, kaip SSRS teisių tęsėjos, pilietybės politikos atžvilgiu. Po 2002 m. sugriežtinta tvarka dėl Rusijos pilietybės suteikimo buvusiems SSRS piliečiams, t.y. nustatytos natūralizacijos procedūros, sąlygojo tai, kad „atsirado nauja taip vadinamų „priverstinių nelegalių migrantų“ (<...> „nelegaly ponevole“)“ kategorija, t.y. tų buvusių Sovietų [Sąjungos] piliečių, kurie buvo paskelbti užsieniečiais savo pačių valstybėje“²⁰⁸.

204 Žr. skirtingas įstatymo redakcijas (Закон РСФСР от 28.11.1991 N 1948-1 “О гражданстве РСФСР” [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrėta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_153/?frame=2#p116> ir Закон РФ от 28.11.1991 N 1948-1 (ред. от 06.02.1995, с изм. от 16.05.1996) “О гражданстве Российской Федерации” [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrėta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2163/>

205 Закон РФ от 28.11.1991 N 1948-1 (ред. от 06.02.1995, с изм. от 16.05.1996) «О гражданстве Российской Федерации» [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrėta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2163/>

206 Ginsburgs, G. Citizenship and State Succession in Russia's Treaty and Domestic Repertory, *supra* note 202. P. 440-441.

207 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo “Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo “Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos” 5 punkto pakeitimo” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994-04-20, Nr. 29-524.

208 Salenko, A. Country Report: Russia, *supra* note 199. P. 1.

Apibendrinant galima teigti, kad Rusijos teisės aktai dėl pilietybės patvirtino SSRS pilietybės tęstinumą, tačiau tik tiek, kiek suprantama pagal „tęstinumo be identiteto“ kategoriją. Pirmiausia, teisės aktai, nustatę pilietybės įgijimo pagrindus ir tvarką, buvo parengti iki SSRS žlugimo ir reglamentavo ne pačios Sąjungos, bet Rusijos, kaip federacijos subjekto, pilietybę. Šių teisės aktų principas tas, kad Rusijos Federacijos piliečiais pripažįstami tie asmenys, kurie nuolat gyveno Rusijos teritorijoje ar joje gimė po 1922 m. Vadinasi, jei konkretus asmuo, gyvenantis buvusios sąjunginės valstybės teritorijoje, dėl kažkokių priežasčių neįgyja valstybės teisių perėmėjos pilietybės, tampa asmeniu be pilietybės, nes pirmtakė jam tokios nepaliko. Kita vertus, tokie asmenys pilietybę įgyti galėjo ypač palengvinta tvarka, kaip ir asmenys be pilietybės, gyvenantys Rusijos Federacijoje ar kitose sąjunginėse valstybėse, jei per atitinkamą nustatytą laikotarpį išreiškė pageidavimą tapti Rusijos piliečiais. Toks principas suponuoja tęstinumo kategoriją, tačiau tam tęstinumui reikia papildomų veiksnių – automatiškumas netaikomas. Galima sakyti, kad pagrindiniais Rusijos Federacijos teisės aktais nustatyti pilietybės pripažinimo kriterijai siejami su nuolatine gyvenamąja vieta ir Sąjungos pilietybe. Pažymėtina, kad nors SSRS galiojo dvejopos pilietybės sistema: t.y. egzistavo federalinė Sąjungos ir federacijos subjektų pilietybė, tačiau Rusijos pilietybės klausimų sprendimui po SSRS žlugimo įtakos turėjo tik federalinė SSRS pilietybė, kurios automatinį įgijimą kitiems buvusios SSRS piliečiams Rusija susiaurino iki savo pačios teritorijos.

Nepaisant to, kad teisės aktais nėra numatyto automatinio pilietybės išlaikymo tiems asmenims, kurie nuolat negyveno Rusijos teritorijoje, tačiau Sąjungos piliečiams, neįgijusiems buvusių teritorijų pilietybės, išlaikyta teisė įgyti pilietybę supaprastinta tvarka. Taigi, akivaizdu, kad Rusijos Federacijos teisingo reguliavimo linksta valstybės pirmtakė, išlikusios po valstybių teisių perėmimo, deramo reguliavimo link, lyginant su teisių perėmėjų reguliavimais valstybių išsiskyrimo atvejais, kurie bus aprašomi atskirame poskyryje. Vis dėlto, manytina, kad Rusija, kaip teisių tęsėja, taigi, ir kaip valstybė pirmtakė, turėjo savo pilietybės klausimus reguliuoti ne savo pačios, kaip federacijos subjekto, gyvenamosios vietos principu, o pačios Sąjungos, kurios teises ji tęsė, pilietybės pagrindu ir laikyti Sąjungos piliečiais savo piliečiais, kol šie neįgijo atitinkamų buvusių sąjunginių respublikų pilietybės: kaip teisingai pastebi I. Ziemele, Rusijos Federacija „turėjo pareigą neatimti iš šių asmenų pilietybės, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos, jei jie būtų likę asmenimis be pilietybės“²⁰⁹. Atitinkamai, tiek pagal galiojusį teisinį reguliavimą, tiek pagal vėliau išaiškėjusias jo interpretavimo spragas, buvo didelė tikimybė rasti asmenims be pilietybės, ypač tose valstybėse, kurios iki Sąjungos iširimo buvo priverstinai inkorporuotos ir vėliau pagrįstai galėjo nepriimti į savo piliečių ratą asmenų, perkeltų į konkrečias teritorijas aneksijos metu.

2.2.1.2. Serbijos teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po Juodkalnijos atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos

Serbijos ir Juodkalnijos Konstitucinė Chartija (7 straipsnis) numatė dvejopą pilietybę – valstybių-sąjungos narių ir bendrą sąjungos, nustatydamą, kad valstybės narės pilietis kartu yra Serbijos ir Juodkalnijos pilietis, o piliečiams numatytos vienodos teisės ir pareigos

209 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law. Supra* note 19, p. 392.

abejose valstybėse, išskyrus balsavimo teisę ir teisę būti išrinktam²¹⁰. Atitinkamai, Chartija pirmą kartą per Serbijos ir net Jugoslavijos istoriją nustatė respublikinės pilietybės viršenybę federacinės pilietybės atžvilgiu²¹¹, tad kiekviena valstybė narė turėjo atskirus teisės aktus, reglamentuojančius jos pilietybės klausimus²¹². Konstitucija, kaip minėta, nustatė ir padarinius vienai valstybių atsiskyrimo nuo sąjungos, tačiau tokio atsiskyrimo padarinių pilietybei neaptarė. Juodkalnija ir Serbija po teritorinio pokyčio nesudarė jokios sutarties, kuri išspręstų pilietybės klausimus, o dviejų valstybių priimti teisės aktai nebuvo suderinti²¹³. Pažymėtina, kad atsiskyrimo metu Serbija ir Juodkalnija nebuvo nei 1961 m. Konvencijos dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo (prie šios sutarties Serbija ir Juodkalnija prisijungė kaip nepriklausomos valstybės, pirmoji – 2011 m., o antroji – 2013 m.²¹⁴), nei Europos konvencijos dėl pilietybės (Juodkalnija prie šios konvencijos prisijungė 2010 m.²¹⁵), nei, natūralu, 2006 m. Europos Tarybos konvencijos (ši įsigaliojo tik 2009 m., tačiau Juodkalnija ją pasirašė 2007 m., o ratifikavo 2010 m., Serbija šios konvencijos nėra nei pasirašiusi, nei ratifikavusi²¹⁶) dalyve. Atsiskyrimo metu galiojo 2004 m. Serbijos pilietybės įstatymas ir 1999 m. priimtas Juodkalnijos pilietybės įstatymas, priimtas dar Jugoslavijos Federacinės Respublikos gyvavimo laikotarpiu. Atkreiptinas dėmesys, kad nors Juodkalnijos pilietybės įstatymo priėmimo metu galiojo 1996 m. priimtas Jugoslavijos pilietybės įstatymas²¹⁷, kuriuo taip pat buvo įtvirtinta dvejopa pilietybė (t.y. federacijos subjektų ir pačios federacijos), Juodkalnijos pilietybės įstatyme tokios nuostatos nėra, o šis įstatymas atrodo „lyg Juodkalnija būtų nepriklausoma valstybė“²¹⁸. Pažymėtina, kad atsiskyrimo metu galioję teisės aktai

210 Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro, *supra* note 122.

211 Rava N. Country Report: Serbia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Serbia.pdf>>, p. 11.

212 2004 m. priimtas Serbijos pilietybės įstatymas (žr. Law on Citizenship of the Republic of Serbia, Published in “Official Gazette of the Republic of Serbia” No. 135/04 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-09-14] <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202004%20-%20ENG.pdf>>) ir 1999 m. priimtas Juodkalnijos įstatymas (žr. Decree of the President of the Republic of Montenegro on the Promulgation of the Montenegrin Citizenship Law November 1, 1999, No. 01-1982/2 [interaktyvus]. *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, 2004-2014 [žiūrėta 2014-09-25] <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/3872>>

213 Rava N. Country Report: Serbia, *op. Cit.* P. 1.

214 Status of Convention on the Reduction of Statelessness as of 25/9/2014 [interaktyvus]. UN Treaty Collection, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=UNTSO&LINE&tabid=2&xmtdsg_no=V-4&chapter=5&lang=en

215 Status of *European Convention on Nationality* (Strasbourg) as of 26/9/2014 [interaktyvus]. Council of Europe Treaty Office, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=166&CM=&DF=&CL=ENG>>.

216 Status of the Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession as of 26/9/2014 [interaktyvus]. Council of Europe Treaty Office, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=200&CM=1&DF=&CL=ENG>>.

217 The FRY Citizenship Law, promulgated by Decree No. PR. 217 of 16 July 1996 and published in the Official Gazette dated 19 July 1996. (Date of Entry into Force: January 1997) [interaktyvus]. *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, 2004-2014 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/3882>>

218 Serbian-Montenegrin Relations and the Question of Citizenship of FRY Citizens. Executive Summary of a Case Study Commissioned by ESI within its Serbia-Montenegro Project Prepared by the Lawyers’

asmenims nedraudė įgyti ir turėti dvigubos pilietybės. Po nepriklausomybės paskelbimo abi valstybės priėmė naujas konstitucijas²¹⁹ ir atitinkamus teisės aktus, reglamentuojančius pilietybės klausimus – Serbija – pilietybės įstatymo pataisas²²⁰, o Juodkalnija 2008 m. - naują pilietybės įstatymą.²²¹ Kadangi atsiskyrimo metu galioję teisės aktai, įskaitant valstybių sąjungos Konstituciją, įtvirtino respublikinės pilietybės viršenybę, o kiekviena valstybė savo teisės aktuose, kurie toliau galiojo po atsiskyrimo, buvo aptarusi, kokie asmenys yra jų piliečiai, tiesioginės grėsmės asmenims be pilietybės rasti dėl teisių perėmimo neiškilo. Vis dėlto, galėjo kilti sunkumų tiems asmenims, kurie, nors būdami vienos sąjunginių valstybių piliečiais, nuolat gyveno kitos teritorijoje. *Jungtinių Tautų Pabėgėlių agentūros ataskaitoje nurodoma, kad* „Juodkalnijos nepriklausomybė <...> 2006 m. lėmė teisinio kai kurių buvusių Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos piliečių, įskaitant šalies viduje perkeltų (angl. *internally displaced* – aut. past.) romų, aškalių ir egiptiečių iš Kosovo, statuso pasikeitimą, kurie per naktį tapo Juodkalnijoje užsieniečiais“²²².

Naujoji Serbijos Konstitucija tik lakoniškai nurodė, jog pilietybės klausimai sprendžiami įstatymu ir įtvirtino atitinkamas piliečiams priskirtinas teises. Vis dėlto, pilietybės reglamentavimas jau anksčiau buvo gana liberalus – dar 2004 m. redakcijos Serbijos pilietybės įstatymo „pagrindinis tikslas buvo leisti kiekvienam panorėjusiam ir atitikusiam pagrindinius kriterijus, kurie buvo paprastesni nei anksčiau, įgyti Serbijos Respublikos pilietybę.“²²³ Naujomis įstatymo pataisomis buvo nustatyta palengvinta tvarka serbų tautiečiams, norintiems įgyti Serbijos pilietybę, leidžiant pasilikti pirmiau įgytą pilietybę, jei konkretus asmuo yra sulaukęs 18 metų, gali dirbti ir pateikia rašytinį pareiškimą, kad Serbiją laiko savo valstybe²²⁴. Atitinkamai, buvo sudaryta galimybė tokia supaprastinta

Committee for Human Rights – YUCOM, November 2001 [interaktyvus]. European Stability Initiative, 2014 [žiūrėta 2014-09-25] <http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_20.pdf>, p. 2.

- 219 Constitution of The Republic of Serbia. Official Gazette of the RS No. 98/2006 [interaktyvus]. The Constitutional Court of the Republic of Serbia, 2014 [žiūrėta 2014-09-27]. <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/235-100028/constitution>> ir Constitution of Montenegro, 19 October 2007, SU-SK Ref. No. 01-514/12 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://www.refworld.org/docid/47e11b0c2.html>>
- 220 Law on Amendments and Modifications of the Law on Citizenship of the Republic of Serbia. Published in “Official Gazette of the Republic of Serbia” No. 90/07 [interaktyvus] *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-09-14] <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202007%20-%20ENG.pdf>> .
- 221 Montenegrin Citizenship Act. Official Gazette of Montenegro, Nr.13/08 dated 26 February 2008 [interaktyvus] *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=MON%20Montenegrin%20citizenship%20act%202008.pdf>>
- 222 Report on Statelessness in South Eastern Europe. UNHCR offices in Bosnia & Herzegovina, Croatia, former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia (and Kosovo: SCR 1244) – Bureau for Europe, September 2011 [interaktyvus]. *Refworld* [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://www.refworld.org/pdfid/514d715f2.pdf>>, p. 6.
- 223 Vasiljevic, J. Imagining and managing the nation: tracing citizenship policies in Serbia. *Citizenship Issues*. 2012, 16(3-4): 323-336
- 224 Law on Amendments and Modifications of the Law on Citizenship of the Republic of Serbia. Published in “Official Gazette of the Republic of Serbia” No. 90/07, 2008 [interaktyvus] *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-09-14] <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202007%20-%20ENG.pdf>> (žr. 8 straipsnį).

tvarka (pareiškimo pateikimas) pasinaudoti ir įgyti Serbijos pilietybę neprarandant kitos valstybės pilietybės ir kitos pilietybės ar etninės grupės Serbijos Respublikoje nariams²²⁵.

Pažymėtina, kad 2004 m. redakcijos Serbijos pilietybės įstatymo 52 straipsnis nustatė, kad JSFR pilietis, šio įstatymo įsigaliojimo dieną (ši data 2007 m. pakeista į 2005 m. vasario 28 d.) buvęs kitos JSFR respublikos pilietis, t.y. turėjęs kitos valstybės, susikūrusios buvusios JSFR teritorijoje, pilietybę ir registravęs nuolatinę gyvenamąją vietą Serbijos teritorijoje bent devynerius metus, laikomas Serbijos piliečiu, jei pateikia rašytinį pareiškimą, kad jis laikytinas Serbijos piliečiu, ir paraišką dėl registro įforminimo. 2007 m. ši įstatymo nuostata papildyta, nurodant, kad Juodkalnijos piliečiai, 2006 m. birželio 3 d. (iki Juodkalnijos nepriklausomybės paskelbimo) turėję registruotą nuolatinę gyvenamąją vietą Serbijos teritorijoje, gali pasinaudoti tokia pačia supaprastinta pilietybės įgijimo tvarka, t.y. pateikiant prašymą. Pažymėtina, kad ši nuostata nereikalauja atsisakyti kitos valstybės, taigi, ir Juodkalnijos pilietybės. Toks sprendimas priimtas bijant, kad Juodkalnija po nepriklausomybės paskelbimo nepaskelbtų tokių asmenų, savo piliečių, gyvenančių Serbijos teritorijoje, netekusiais pilietybės²²⁶. Kita vertus, tarptautiniuose dokumentuose nurodoma, kad teisių perėmėja turi suteikti pilietybę asmenims, nuolat gyvenantiems jos teritorijoje, tad toks Serbijos sprendimas buvo natūralus žingsnis. Dar daugiau - atsižvelgiant į tai, kad ji laikytina ne teisių perėmėja, o teisių tęsėja, t.y. valstybė pirmtake, jos teisinis reguliavimas, vadovaujantis tarptautinių dokumentų nuostatomis, turėjo užtikrinti ne tik Serbijos teritorijoje gyvenusių asmenų, bet ir buvusios Serbijos ir Juodkalnijos teritorijoje gyvenusių asmenų teisę į pilietybę, jei pagal Juodkalnijos teisės aktus dėl teisių perėmimo jiems būtų gręšę netekti turimos pilietybės.

Apibendrinant, galima sakyti, kad akivaizdu, jog valstybių teisių perėmimo metu pilietybės klausimai spręsti buvusios respublikinės pilietybės pagrindu. Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos Konstitucijos nuostatos aiškiai įtvirtino respublikų pilietybės viršenybės principą, kuris buvo pagrindas skirtingai reglamentuojant pilietybės įgijimo tvarką kiekvienoje respublikoje. Valstybės nesudarė jokios sutarties, padedančios spręsti pilietybės klausimus, kiekviena dar kurį laiką taikė sąjungoje priimtus teisės aktus. Serbija pirmoji priėmė naują pilietybės įstatymą, kurio nuostatos iš principo atitiko tarptautiniuose dokumentuose siūlomą pilietybės klausimų sprendimo tvarką. Serbija, kaip teisių tęsėja, t.y. valstybė pirmtakė, turėjo pati pirma užtikrinti, kad dėl teisių perėmimo nesirastų asmenų be pilietybės. Atitinkamai, kita teisių perėmimo teisinio santykio dalyvė – Juodkalnija, laikydama Serbiją teisių tęsėja, nelaikė savęs atsakinga už pilietybės suteikimą asmenims, kurie tapę asmenimis be pilietybės dėl valstybių sąjungos iširimio.²²⁷ Kita vertus, pilietybės klausimus reglamentuojant buvusios respublikinės pilietybės pagrindu, kuri dar ir anksčiau įkūnijo kiek skirtingas teises Serbijos ir Juodkalnijos piliečiams Juodkalnijoje (t.y. Serbijos piliečiai negalėjo balsuoti ir būti išrinkti), *de jure* rasti asmenims be pilietybės vien dėl teisių perėmimo tarsi nebuvo pagrindo. Tačiau iš anksto neišspręsdus pilietybės klausimų sprendimo būdų tarpusavyje, tokia rizika egzistavo ir Serbija ėmėsi

225 Law on Amendments and Modifications of the Law on Citizenship of the Republic of Serbia. Published in "Official Gazette of the Republic of Serbia" No. 90/07, 2008, *Supra* note 224.

226 Rava N. Country Report: Serbia, *supra* note 211.

227 ECRI REPORT ON MONTENEGRO (fourth monitoring cycle), 21 February 2012 [interaktyvus]. Council of Europe, 2012 [žiūrėta 2014-09-29]. <<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-ENG.pdf>>, p. 25.

veiksmų, siekdama užtikrinti, kad jos teritorijoje gyvenanti Juodkalnijos pilietybę turinčių asmenų bendruomenė turėtų teisę į Serbijos pilietybę. Pilietybės klausimų sprendimui neišvengiamai įtakos turėjo JSFR iširimas, kuris ir sąlygojo didesnę problemų ratą nei pačios Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos pabaiga. Serbija savo teritorijoje gyvenantiems Juodkalnijos piliečiams leido įgyti pilietybę supaprastinta rašytinio pareiškimo pateikimo tvarka. Toks reguliavimas – pasirinkimo teisės įtvirtinimas Juodkalnijos piliečiams, nuolat gyvenantiems Serbijos teritorijoje. Tokios pasirinkimo teisės įgyvendinimo terminas – 5 m. – laikytinas pakankamai ilgu išspręsti savo pasirinkimo klausimą. Serbija pasirinko gana liberalų pilietybės santykių teisinį reguliavimą, leidžiantį kartu būti ir kitos valstybės, taigi, ir Juodkalnijos piliečiu. Kaip bus aptarta kitame skyriuje, Juodkalnijos įstatymai dvigubos pilietybės atžvilgiu gerokai griežtesni, nors jos visiškai neuždraudžia. Pažymėtina, kad Serbija, kaip teisių tęsėja, išties savo nacionaliniais teisės aktais įtvirtino ir pasirinkimo teisę, ir pakankamai ilgą pasirinkimo teisės įgyvendinimo terminą, tad ne tik atsižvelgė į asmenų anksčiau turėtą pilietybę, tačiau kartu nustatė pasirinkimo galimybę jos teritorijoje gyvenantiems asmenims. Atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo procese, nuostatas, valstybė pirmą kartą turi išlaikyti savo pilietybę visiems subjektams, kurie ją turėjo, išskyrus tuos, kuriems teisių perėmėja suteikė pilietybę. Šiuo atžvilgiu, kaip minėta, teisių tęsėja turėtų remtis ne savo, kaip federacijos subjekto, o federacine pilietybe kaip teisių perėmimo pagrindu. Tačiau dera pripažinti, kad teisių tęsėjai toliau egzistuojant po federacijos subjekto (-ų), kurie turėjo savo pilietybę, iširimo, klausimai dažniausiai sprendžiami būtent taip, ir toks sprendimo būdas skiriasi nuo situacijų, kai atsiskiria dalis unitarinės valstybės teritorijos. Svarbiausia, kad asmenims buvo palikta teisė pasirinkti savo pilietybę, tačiau toks pasirinkimas buvo ribotas atsižvelgiant į tai, kad abi valstybės nebuvo išspręsdusios pilietybės klausimų tarpusavyje. Tai ir yra didžiausia problema, kuri iki šiol turi atgarsį, įskaitant ir dvigubos pilietybės teisinio reguliavimo skirtumus bei nesutapimus teisinio įgyvendinimo praktikoje.

2.2.1.3. Lietuvos Respublikos ir kitų Baltijos valstybių teisių tęsimas pilietybės atžvilgiu po nepriklausomybės atkūrimo

Anot R. Kalvaitis, „[p]ilietybės įstatymai naujai nepriklausomose buvusios Sovietų Sąjungos respublikose yra unikalūs, nes yra retrospektyvūs ir jais siekiama apibrėžti esamuoju laiku šiose respublikose gyvenančių asmenų, statusą. Priešingai daugeliui Vakarų valstybių pilietybės įstatymų, kurie yra perspektyviniai ir nukreipti į būsimą imigraciją[:] tai esminis skirtumas, į kurį atkreiptinas dėmesys“.²²⁸ Pirmiausia iš principo derėtų nesutikti su Baltijos valstybių įvardijimu kaip naujai nepriklausomų (angl. *newly independent*), nes tai, kad šios valstybės tęsia savo valstybingumą, įgytą ir turėtą iki neteisėtos okupacijos ir aneksijos, ir sąlygoja atitinkamų pilietybės teisinius santykius reglamentuojančių teisės aktų specifika. Kita vertus, naujai nepriklausomų valstybių kategorija Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo, kaip minėta, referuoja į dekolonizacijos būdu susikūrusias valstybes, t.y. nereferuojančią į protektorato neteisėtumą ir išreiškiančią valstybių susikūrimą, o ne tęstinumą. Tačiau kalbant apie valstybių situaciją po nepriklausomybės paskelbimo, šias situa-

228 Kalvaitis, R. M. Citizenship and National Identity in the Baltic States. *Supra* note 111. P. 232

cijas galima palyginti. Kaip pastebi I. Ziemele, kalbėdama apie Latvijos nepriklausomybės atstatymą 1991 m., ši „situacija tarptautinės teisės prasme yra daug artimesnė žinomajai kaip *dekolonizacija* pagal Jungtinių Tautų teisę arba kartais doktrinoje nurodomai kaip *deaneksija*, panašiai į tai, kas įvyko su Austrija ir Čekoslovakija Antrojo Pasaulinio Karo kontekste ir po Anšliuso“²²⁹. Teisėja taip pat referavo į faktą, kad Europos Parlamentas 1983 m., remdamasis tuo, kad Sovietų įvykdyta Baltijos valstybių aneksija nebuvo formaliai pripažinta daugelio Europos ir kitų valstybių, siūlė šių šalių klausimą nagrinėti perduoti Jungtinių Tautų Dekolonizacijos pakomitečiui²³⁰. Toks situacijų panašumas remiasi teisiniais padariniais po nepriklausomybės paskelbimo: ir vienu, ir kitu atveju galima laikyti, kad dominuoja *tabula rasa* principais, t.y. ir naujai susikūrusi valstybė, ir valstybė, išsivadavusi iš aneksijos, yra laisvos nuspręsti, ar perimti anksčiau valdžiusios valstybės teisės ir pareigas.

R. Kalvaitis pastebėta skirtis tarp Vakarų valstybių ir Baltijos valstybių teisės aktų pilietybės srityje įvardyta taikliai. Retrospektyvinis požiūris pirmiausia sietinas su tuo, kad Baltijos valstybės orientuojasi į asmenis, kurie iki nepriklausomybės netekties turėjo konkrečios valstybės pilietybę ar turėjo teisę į ją, atitinkamai – į tuos asmenis, kurie dėl SSRS ar nacių Vokietijos tarptautinių teisės pažeidimų, jos neteko ar neįgijo. Asmenys, kurie Lietuvos teritorijoje atsidūrė okupacijos metu ir kurie neturi kitų tęstinių ryšių su ja, tik nuolatinės gyvenamosios vietos, šiuo atveju eina po to. Kaip bus matyti vėliau, Baltijos valstybių nuomonės dėl pastarosios kategorijos asmenų pilietybės, kaip ir priimtas teisinis reguliavimas, kardinaliai išsiskyrė.

Galimybės atkurti nepriklausomybę šviesoje „[p]ilietybės santykių teisinis suregulavimas <...> buvo viena esminių politinių aktualijų, dėl kurios plačiai diskutavo žmonės, nes nuo pilietybės apibrėžimo priklausė, kas galės dalyvauti rinkimuose, referendumuose, t. y. kam bus suteiktos visavertės politinės teisės“²³¹ 1989 m. lapkričio 3 d. priimtas Pilietybės įstatymas²³², kurio „vienas pagrindinių <...> bruožų buvo tas, kad buvo įtvirtintas Lietuvos pilietybės tęstinumas“²³³, „jau buvo orientuotas į Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimą ir apibrėžė Lietuvos TSR piliečių korpusą vadovaujantis Lietuvos Respublikos tęstinumo principu“²³⁴ Tęstinumas pirmiausia siejamas su minėto įstatymo 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos TSR piliečiais pripažįstami asmenys, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, kaip ir jų palikuonys, taip pat kiti iki 1940 metų birželio 15 d. buvusieji nuolatiniai dabartinės Lietuvos TSR teritorijos gyventojai ir jų palikuonys, gyvenantys Lietuvos TSR teritorijoje²³⁵. Lietuvos piliečiais taip pat pripažinti asmenys, nuolat gyvenantys Lietuvos teritorijoje, pagal gimimo vietos (asmenys, patys gimę Lietuvos teritorijoje) ar kraujo principą (asmenys, įrodę, kad Lietu-

229 Partly Dissenting Opinion of Judge Ziemele. *Case of Andrejeva v. Latvia. Judgment of 18 February 2009, No. 55707/00*, para 226.

230 *Ibid.*

231 Prapiestis, J. Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*. 2012, 19(3), p. 859–888. P. 864.

232 1989 m. lapkričio 3 d. Pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989, Nr. XI-3329.

233 Prapiestis, J. *op. cit.* P. 865.

234 Žalimas, D. Sąjūdžio kelias į kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“, *supra* note 129. P. 98.

235 1989 m. lapkričio 3 d. Pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989, Nr. XI-3329.

vos teritorijoje gimė vienas jų tėvų ar senelių). Rengiant įstatymą, ypač daug diskusijų kėlė klausimas dėl asmenų, kurie po Antrojo pasaulinio karo apsigyveno Lietuvos teritorijoje, pilietybės – J. Žilys tuo metu laikėsi nulinio pilietybės įgijimo varianto²³⁶, kuris ir buvo atspindėtas įstatyme²³⁷. Nulinis pilietybės įgijimo variantas padėjo išspręsti ir klausimus dėl teritorijų, kurių Lietuva nekontroliavo 1939 m., kai sudaryti Hitlerio ir Stalino susitarimai, tačiau buvo jos valdomi 1990 m. (Klaipėdos ir Vilniaus krašto), vietos gyventojų pilietybės.²³⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad 1989 m. įstatymas kalbėjo bene išvien apie pilietybės pripažinimą nuolatiniais gyventojams, atitinkamai, pilietybė nebuvo pripažįstama iki nepriklausomybės buvusiems piliečiams, kurie negyveno Lietuvos teritorijoje. Nors gali atrodyti, kad šis pilietybės įstatymas neapima visų kategorijų asmenų, kuriems turėjo būti pripažįstama Lietuvos pilietybė, tačiau primintina jo priėmimo data – įstatymas priimtas dar iki nepriklausomybės atkūrimo paskelbimo, todėl tokio pobūdžio įstatymas, konstatuojantis Lietuvos tęstinumą, vertintinas kaip ypatingos svarbos teisės aktas, priimtas dar Lietuvai esant Sovietų Sąjungos sudėtyje. Paminėtina, kad „atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką, <...> reikėjo apsispręsti, ar keisti 1989 m. lapkričio 3 d. priimtą Lietuvos TSR pilietybės įstatymą, iki kurio įgyvendinimo pabaigos buvo likę pusantrų metų, ir nustatyti naujus įpilietinimo principus ir sąlygas, ar <...> pabaigti įgyvendinti nurodytą įstatymą nekeičiant jo esmės“²³⁹. Spragos buvo užpildytos 1991 m. gruodžio 5 d. priimto Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo, kuris, *inter alia*, nustatė, kad Lietuvos Respublikos piliečiais pripažįstami asmenys, iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos Respublikos pilietybę, ir jų palikuonys, jeigu jie neįgijo kitos valstybės pilietybės.²⁴⁰ Šis teisinis reguliavimas jau nebeapsiribojo gyvenamąją tokių asmenų vieta Respublikos teritorijoje, tačiau aiškiai nurodė, kad dviguba pilietybė nebus pripažinta.

1989 m. pilietybės įstatymo 2 straipsnis nustatė dvejų metų laikotarpį, per kurį asmenys, kuriems pripažįstama teisė į pilietybę pagal įstatymo 1 straipsnio 1–3 punktus, galėjo įgyti piliečio pasą, pasirašę pasižadėjimą Respublikai laikytis Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų, gerbti jos valstybinį suverenitetą ir teritorinį vientisumą. Jei asmuo per minėtą laikotarpį neįgijo Lietuvos piliečio paso, laikyta, kad jis nepriėmė ir Lietuvos pilietybės. Tokiu būdu buvo sudarytos sąlygos asmenims išreikšti savo valią dėl pilietybės įgijimo.

Kitos Baltijos valstybės nebuvo tokios geranoriškos atvykėliams, neturintiems tiesioginio ryšio su konkrečia valstybe. Tiek Latvija, tiek Estija netaikė nulinio pilietybės įgijimo varianto, o pilietybę išsaugojo tik tie asmenys, kurie iki okupacijos pradžios buvo atitinkamai Latvijos ir Estijos piliečiai. Estijos Aukščiausioji Taryba nepriklausomybės pradžio-

236 Nulinis pilietybės įgijimo variantas (angl. *zero option*) iš principo reiškia, kad „pilietybė suteikiama visiems asmenims, gyvenantiems konkrečios valstybės teritorijoje, arba nepriklausomybės [paskelbimo] metu, arba tuo metu, kai nauja pilietybės ar pilietybės įstatymas buvo priimtas“ (Henckaerts, J. M. *Mass Expulsion in Modern International Law and Practice*. Dordrecht: Kluwer Law International, 1995. P. 92)

237 Prapiestis, J. Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*. 2012, 19(3), p. 859–888.

238 Kūris, E. Country Report: Lithuania [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2009 (atnaujinta 2010) [žiūrėta 2014-08-22]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Lithuania.pdf>> P. 3

239 Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918 – 2001 metais*. *Supra* note 20. P. 127.

240 Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 36-977.

je nusprendė atkurti 1938 m. pilietybės įstatymo taikymą²⁴¹. „Nuo 1992 m. tik asmenys, įgiję pilietybę iki 1940 m. ir jų palikuonys, nepriklausomai nuo jų etninės tapatybės, buvo įgalinti įgyti Estijos pilietybę deklaracijos [būdu;] <...> estai, išsikūrę Estijoje nuo 1940 m. ir jų palikuonys <...> turėjo eiti natūralizacijos keliu“²⁴². Estijos teisės aktai, skirtingai nei Lietuvos, nenurodė buvusios Estijos TSR pilietybės kaip pagrindo įgyti pilietybę po nepriklausomybės atkūrimo, net jei konkretūs asmenys buvo estų tautybės. Latvija, 1991 m. spalį paskelbusi pilietybės teisės aktų gaires²⁴³, kurį laiką neturėjo teisės akto, reglamentuojančio šiuos teisinius santykius, tačiau rėmėsi principu *ex injuria jus non oritur*, kurio pagrindu tik Latvijos piliečiai ir jų palikuonys galėjo atkurti pilietybę *de facto*, atitinkamai Sovietų laikų imigrantai buvo palikti teisinėje nežinioje²⁴⁴. Vakarų valstybių ir įvairių tarptautinių organizacijų (ESBO, Europos Tarybos, NATO) spaudžiama, Latvija liberalizavo savo pilietybės politiką ir tokiems asmenims sukūrė specifinę taip vadinamą *nepiliečių* kategoriją, kuri laikyta laikina, tikintis, kad tokie asmenys natūralizuosis ar emigruos, tačiau ir šiandien yra nemažai tokių asmenų, dėl įvairių aplinkybių nenorinčių natūralizuotis.²⁴⁵ Įstatymas „Dėl buvusių SSRS piliečių, kurie nėra Latvijos ar kitos valstybės piliečiai, statuso“²⁴⁶ buvo priimtas 1995 m. ir, *inter alia*, suteikė teisę tokiems nepiliečiams nebūti išsiųstiems iš šalies, o kadangi tokie asmenys turi Latvijos pasą, kad ir nepiliečio, pagal Latvijos Konstitucijos 98 straipsnį, turi teisę į ją sugrįžti²⁴⁷. Ši asmenų kategorija buvo išskirtinė, ir negali būti palyginta su jokių tarptautinėje teisėje egzistavusių fizinių asmenų statusu: nepiliečiai negali būti laikomi nei piliečiais, nei užsieniečiais, nei asmenimis be pilietybės²⁴⁸.

Pažymėtina, kad 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos Konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu²⁴⁹ 49 straipsnis draudžia okupuojančiai valstybei perkelti savo civilius gyventojus į okupuojamą teritoriją. Manytina, kad toks neteisėtas veikimas neturėtų kelti papildomų pareigų okupuotajai valstybei tokius asmenis pripažinti savo piliečiais pasibaigus faktinei neteisėtai padėčiai, o pareigos užtikrinti jų teisę į pilietybę turi tekti tarptautinę teisę pažeidusiai valstybei, kaip tokių asmenų pilietybės valstybei. Dera pažymėti, kad Lietuvos Respublikos pilietybės teisinis reguliavimas apėmė ir tokius asmenis, kurie Lietuvos teritorijoje atsidūrė aneksijos metu minėto tarptautinės teisės pažeidimo pagrindu. Dar

241 Human Rights Watch World Report 1993: Estonia, Latvia and Lithuania – Human Rights Developments [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-20]. <<http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-04.htm>>.

242 Järve, P., Poleshchuk, V. Country Report: Estonia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-23]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Estonia.pdf>>. P. 3

243 Human Rights Watch World Report 1993: Estonia, Latvia and Lithuania – Human Rights Developments, *op. cit.*

244 *Ibid.*

245 Krūma, K. Country Report: Latvia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-23]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Latvia.pdf>>. P. 1

246 Law of the Republic of Latvia Law “On the Status of Former USSR Citizens Who are not Citizens of Latvia or Any Other State” Adopted on 12 April 1995 [interaktyvus]. Latvian Institute on Human Rights [žiūrėta 2014-08-23] <<http://www.humanrights.lv/doc/latlik/noncit.htm>>.

247 Judgment of the Constitutional Court of Latvia of March 7, 2005 (case No. 2004-15-0106). Para 19.

248 *Ibid.* Para 15.

249 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos Konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1908.

daugiau – jos teisinis reguliavimas nuo 1989 m. atitiko netgi beveik visus tarptautinius standartus, keliamus valstybių teisių perėmėjai, nors nebūdama Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, turėjo visišką teisę tokių nuostatų nepaisyti, kaip darė kitos dvi Baltijos valstybės. Tačiau, nors tarptautinė žmogaus teisių teisė tiesiogiai nereguliuoja valstybių, kurios išsilaisvino iš užsienio priespaudos, pilietybės klausimų, anot *Human Rights Watch*, turėtų būti paisoma tam tikrų tarptautinių standartų: individų, gyvenusių konkrečios valstybės teritorijoje iki nepriklausomybės atkūrimo, nelaikymas imigrantais (išskyrus rezidavusius dėl karinės tarnybos), o jei tokie asmenys laikomi imigrantais, – protingi kalbos ir sėslumo reikalavimai²⁵⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad sprendimai dėl okupantės perkeltų asmenų pilietybės po nepriklausomybės atkūrimo nūdienos kontekste itin reikšmingi ir iš politinės perspektyvos: R. Mullersonas, Estijos ir Latvijos požiūriu rusų kilmės asmenų atžvilgiu įvardijęs kaip „politiškai abejotina ir teisiškai nepagrįsta“²⁵¹, labai pranašiška ji politiškai įvertino kaip Trojos arklio grėsmę²⁵².

Vis dėlto, pažymėtina, kad net ir Lietuva, kurios pilietybės teisinis reglamentavimas (skirtingai nuo kitų Baltijos valstybių), rėmėsi nuliniu pilietybės įgijimo variantu, nelaikė teisėtai nuolatinais gyventojais, turinčiais teisę į pilietybę, asmenų, kurie tarnavo sovietinėje armijoje ir kurių buvimas valstybės teritorijoje buvo jų tarnybos dalis. Toks reguliavimas, nors sukėlęs padarinių patiems kariškiams (kaip minėta, jų klausimas pačioje Rusijoje buvo kurį laiką neišspręstas) neprieštarauja tarptautinės teisės normoms, ypač atsižvelgiant į Baltijos valstybių išskirtinę situaciją – išsilaisvinimą iš užsienio agresoriaus vergijos ir savo ankstesnės nepriklausomybės tęsimą.

Apibendrinant teisių tęsimą kategorijos kontekste, išskirtinos situacijos, kai valstybės tęsia savo valstybingumą, kurio efektyvi įgyvendinimo kontrolė tam tikrą laiką buvo nutraukta, tačiau vėliau iš naujo atgauta (Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atvejis). Šioms situacijoms skirtingas valstybės tęstinumas suponuojamas, kai po teritorinių jurisdikcinių pokyčių valstybė toliau egzistuoja kaip valstybė pirmakė (Rusijos Federacija po SSRS žlugimo, Serbija po Serbijos ir Juodkalnijos sąjungos subyrėjimo, atsiskyrus Juodkalnijai). Šių dviejų situacijų skyrimas pilietybės kontekste lemia ir skirtingas valstybių, kaip teisių tęsėjų, teises ir pareigas. Kai valstybė toliau tęsia savo egzistenciją, ji, kaip asmenų pilietybės valstybė, po teritorinių jurisdikcinių pokyčių turi užtikrinti

250 Human Rights Watch World Report 1993: Estonia, Latvia and Lithuania – Human Rights Developments, *supra* note 241.

251 Mullerson, R. Law and Politics in Succession of States: International Law on Succession of States. *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*. Hague: Kluwer Law International, 1998: 5-32, p. 17.

252 *Ibid*, p. 17-18. R. Mullersonas teigia, kad tie asmenys, kurie būtų pasirinkę tapti Estijos ir Latvijos piliečiais, tokiu būdu paskatinti tapti Rusijos piliečiais, o didelė Rusijos piliečių koncentracija šalyje aiškiai leidžia Rusijai turėti teisėtą interesą savo piliečių likimo atžvilgiu. Nors Rusija, kaip žinoma, ne tik pilietybės pagrindu išreiškia tokį rūpestį, bet ir tautybės pagrindu, kaip teigia Mullersonas, kol rusų kilmės asmenys nėra Rusijos Federacijos piliečiai, bent jau iš tarptautinės teisės perspektyvų neturi didesnio pagrindo jų teisių gynimui nei bet kuri kita valstybė. Iš 2014 m. perspektyvų, toks 1998 m. išreikštas susirūpinimas yra labai pranašiškas, vertinant tai, kad prasidėjo Rusijos provokacijos dėl etninių rusų žmogaus teisių užtikrinimo Baltijos valstybėse (žr. pvz. *Rusijos URM prabilo apie rusakalbų teises Baltijos šalyse* [interaktyvus]. Delfi, 2014-09-15 [žiūrėta 2014-09-15]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusijos-urm-prabilo-apie-rusakalbuiu-teises-baltijos-salyse.d?id=65847712#ixzz3E2b9rYrF>>), kas kelia nerimą vertinant tai, kad Rusija ne kartą prisidengė savo tautiečių teisių apsauga, kaip pagrindu intervencijai (Gruzijos, Ukrainos pavyzdžiai).

asmenų teisę į pilietybę, kiek jos neužtikrina valstybė teisių perėmėja. Tarptautine paprotine teisės norma esanti valstybių pareiga vengti bepilietybės ir savavališkai neatimti pilietybės, jei toks asmuo taptų asmeniu be pilietybės pirmiausia tenka toliau egzistuojančiai valstybei pirmtakei. Atitinkamai, kai valstybė teisių perėmėja suteikia konkrečioms asmenims pilietybę, valstybė pirmtakė nebeturi pareigos išlaikyti savąją pilietybę ir gali ją atimti. Pažymėtina, kad šitokią nuostatą įtvirtinusios Europos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo ir Straipsnių projektas nereikalauja pilietybę išlaikyti visiems asmenims – apsiribojama tik tais, kuriems kitu atveju gresia asmens be pilietybės statusas. Atitinkamai, Straipsnių projektas, kalbėdamas apie trečiosiose valstybėse gyvenančius asmenis, valstybei pirmtakei nenurodo pareigos išlaikyti jiems pilietybės, jei jie turi įgiję valstybės, kurioje gyvena, pilietybę.

Apibendrinant nagrinėtą valstybių praktiką, kurios tik viena situacija – t.y. Serbijos, kaip Serbijos ir Juodkalnijos sąjungos teisių tęsėjos – yra kategorizuotina kaip naujausia valstybių praktika, galima teigti, kad valstybės nesilaikė aptartos ir Straipsnių projekte bei Europos dokumentuose nustatytos tarptautinės teisės normos dėl pilietybės išlaikymo. Pabrėžtina, kad tiek Rusijos Federacijos, tiek Serbijos atveju vadovautasi iki atsiskyrimo anksčiau egzistavusios pilietybės pagrindu. Ir Rusijos Federacija, ir Serbija elgėsi kaip teisių perėmėjos, o ne kaip teisių tęsėjos. Nors dera pabrėžti, kad Rusija ėmėsi papildomų teisinio reguliavimo priemonių, kuriomis asmenims, turėjusiems SSRS pilietybę, buvo palengvintos sąlygos tapti Rusijos piliečiais. Tokia situacija gali klostytis dėl kelių priežasčių – viena jų – kad valstybės skirtingai identifikuoja save priklausomai nuo aplinkybių (pvz., kaip minėta – Rusijos Federacija apskritai skirtingai vertina savo statusą priklausomai nuo to, kaip patogiausiai ir toje situacijoje naudingiau; Serbija, nors akivaizdžiai atitinka teisių tęsėjos kategoriją, dokumentuose bent jau įvardijama kaip teisių perėmėja). Tad nurodytose situacijose atsiskleidžia teisių tęsimo ir teisių perėmimo sąvokų aiškiaus atskyrimo reikalingumas, siekiant atskirti teisių tęsėjos, kaip valstybės pirmtakės, situaciją nuo teisių perėmėjos vaidmens.

Apibendrinant Baltijos valstybių teisių tęstinumą, pažymėtina, kad iš priespaudos išsilaisvinusios ir iki okupacijos turėta valstybingumą tęsiančios valstybės neturi pareigos suteikti pilietybę asmenims, kurie buvo įkurdinti okupuojančios valstybės. Tokios pareigos nebuvimas kyla iš okupacijos, kaip tarptautinės teisės pažeidimo, pobūdžio ir draudimo perkelti į okupuotas valstybes savo civilius gyventojus. Konkrečios pareigos, susijusios su tokiais asmenimis gali tik apsiriboti bendraisiais žmogaus teisių principais, reikalaujančiais gerbti inter alia teisę į šeimos ir privataus gyvenimo užtikrinimą, taip pat, kad konkrečioms asmenims reikėtų užtikrinti palankesnes natūralizacijos sąlygas. Lietuvos teisinis reguliavimas, kuris rėmėsi nuliniu pilietybės suteikimo variantu, buvo priimtas ne kaip teisinė pareiga, bet kaip politinis geros valios ženklas. Latvijos ir Estijos teisinis reguliavimas, kuriuo perkeltiesiems asmenims pilietybė automatiškai nesuteikta, nepažeidė tarptautinės teisės principų. Visos Baltijos valstybės rėmėsi savo pilietybės tęstinumo užtikrinimu.

2.2.2. Susijungimas

Straipsnių projekto komentaras apibūdina susijungimą kaip situaciją, kai vienintelė valstybė – valstybių teisių perėmėja – yra įsipareigojimo suteikti pilietybę asmenims, kurie

iki teisių perėmimo momento turėjo pirmtakės pilietybę, adresatė²⁵³. Straipsnių projekto 21 straipsnis, skirtas konkrečiai susijungimui, nurodo, kad:

„Atsižvelgiant į 8 straipsnio nuostatas, kuomet dvi ar daugiau valstybių susijungia ir taip suformuoja vieną valstybę teisių perėmėją, nepriklausomai nuo to, ar valstybė teisių perėmėja yra nauja valstybė, ar jos subjektiškumas yra tapatus vienos valstybių, kurios susijungė, subjektiškumui, valstybė teisių perėmėja suteikia savo pilietybę visiems asmenims, kurie valstybių teisių perėmimo metu turėjo valstybės pirmtakės pilietybę“²⁵⁴.

Dera pabrėžti, kad Tarptautinės teisės komisija, Straipsnių projekte išnagrinėjusi valstybių praktiką, šią Straipsnių projekto nuostatą priskyrė paprotinei tarptautinės teisės normai²⁵⁵. Straipsnis tikslingai suformuluotas plačiai, siekiant apimti ne tik atvejus, kai susijungia du lygiaverčiai tarptautinės teisės subjektai ir suformuoja naują valstybę (kaip, pavyzdžiui, 1958 m. Egipto ir Sirijos susijungimo metu suformuota Jungtinė Arabų Respublika), tačiau ir atvejus, kuomet viena valstybė prisijungia prie kitos (yra inkorporuojama į kitą valstybę kaip, pavyzdžiui, buvo VDR prisijungimo prie VFR metu). Beje, pastarasis pavyzdys pilietybės kontekste yra išskirtinis ir bendrą nuostatų pilietybės klausimų teisių perėmimo kontekste neleidžia išskirti. 1913 m. priimtas Vokietijos imperijos pilietybės įstatymas (Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz – RuStAG) galiojo iki 1999 m.²⁵⁶, atitinkamai, „federalinė respublika, kurios tarptautinio subjektiškumo neįtakoją reunifikacija, per visą Vokietijos Demokratinės Respublikos gyvavimą išlaikė vokiečių pilietybės bendrumo koncepciją (apibrėžtą 1913 m. įstatyme)“²⁵⁷. Anot Howard, kadangi naujai įsteigta VFR radosi kaip pokario metu liberali demokratinė tautinė valstybė, buvo galima tikėtis, kad nauja pilietybės koncepcija pakeis numatytąją 1913 m. įstatyme, kuria naciai lengvai piktnaudžiavo²⁵⁸. Ir vis dėlto senasis įstatymas išliko; viena to priežasčių – rytų vokiečiams vos palikus komunistinę rytų Vokietiją ir atvykus į VFR, jie automatiškai gaudavo šios pilietybę²⁵⁹. Pagal Federalinio Konstitucinio Tribunolo išaiškinimą, nepaisant VDR pilietybės, egzistavusios pagal 1967 m. įstatymą, Federacinė Respublika turėjo elgtis su bet kuriuo VDR piliečiu, reziduojančiu teritorijoje, ginamoje Federacinės Respublikos ir jos Konstitucijos, kaip su vokiečiu pagal Pagrindinio įstatymo 116 straipsnio 1 dalį, kitaip tariant, kaip su bet kuriuo Federalinės Respublikos piliečiu.²⁶⁰

253 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8 (žr. I ir 2 straipsnio komentarus, atitinkamai – 25, 26 puslapius).

254 *Ibid.*

255 *Ibid.* P. 42.

256 Bös, M. *The Legal Construction of Membership: Nationality Law in Germany and the United States* [interaktyvus]. Center for European Studies at Harvard University [žiūrėta 2014-07-25]. <https://ces.fas.harvard.edu/files/working_papers/PSGE_00_5.pdf>. P. 9

257 Koenig, “La nationalité en Allemagne” per Third report of Special Rapporteur Mr. Vaclav Mikulka, on nationality in relation to the succession of States. Topic - Succession of States with respect to nationality/Nationality in relation to the succession of States Doc. No. A/CN.4/480 & Corr.1 and Add.1 & Corr. 1-2 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1997 vol. II(1)). 18 straipsnio komentaras. Para 5.

258 Howard M. M., The Causes and Consequences of Germany’s New Citizenship Law. *German Politics*. 2008, 17(1): 41–62. P. 42.

259 *Ibid.*

260 BVerfGE 77, 137 2 BvR 373/83 Teso-Beschluß GDR-Citizenship, 21 October 1987 [interaktyvus]. The University of Texas at Austin, 2005 [žiūrėta 2014-07-10]. <http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case.php?id=569>

Tarptautinės teisės komisija Straipsnių projekto komentare pažymėjo, kad, atsižvelgiant į tai, jog valstybė teisių perėmėja yra vienintelė suinteresuotoji valstybė po valstybių teisių perėmimo momento, ji negali sudaryti sutarties su kitomis suinteresuotomis valstybėmis dėl valstybių teisių perėmimo pilietybės atžvilgiu²⁶¹. Su tokia nuomone sutikti galima ne visa apimtimi: tiek susijungimas, tiek prisijungimas paprastai vykdomas sutartiniu pagrindu, atitinkamai – susijungimo ar prisijungimo sutartis gali nustatyti taikytinas nuostatas pilietybės atžvilgiu. Šie klausimai nebūtinai turi būti reglamentuoti, tačiau susijungiančios valstybės ar prisijungimo teisinio santykio šalys tikrai gali tokias nuostatas susitarti iš anksto, kad ir siekiant iš anksto informuoti visuomenę apie taikytinas taisykles. Šiuo atveju suinteresuotomis valstybėmis būtų laikytinos valstybės pirmtakės.

Atkreiptinas dėmesys, kad skirtingai nuo kitų atvejų, susijungimo metu nustatoma pareiga suteikti teisių perėmėjos pilietybę ne asmenų gyvenamosios vietos, bet jų turėtos pilietybės pagrindu. Kitaip tariant, atsižvelgiant į tai, kad ir susijungimo, ir prisijungimo atvejais valstybė teisių perėmėja yra vienintelė valstybė, kurios pilietybę lieka egzistuoti po teritorinio jurisdikcinio pokyčio, o valstybė(s) pirmtakė(s) išnyksta kartu su savo pilietybe, nepaisant asmens gyvenamosios vietos, jo teisė į pilietybę turi būti užtikrinta teisių perėmėjos. Dera atkreipti dėmesį, kad gali būti situacijų, kai ši bendra buvusios valstybės pilietybe pagrįsta taisyklė gali būti nepakankama, o situacijai, nors ji laikytina prisijungimu, tikslingiau taikyti cesijos taisykles. Tokios galimo situacijos bus aptartos vėliau.

Apibendrinant, susijungimo ir prisijungimo atvejais pagal tarptautinę paprotinę teisę tokiais atvejais visiems asmenims, kurie buvo pirmtakės (-ių) piliečiai, suteikiama teisių perėmėjos pilietybė. Šiais atvejais nesvarbu, ar asmuo nuolat gyveno teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas, ar ne, nes bent vienos suinteresuotųjų valstybių pilietybė nustoja egzistuoti apskritai, tad pilietybės netekimas gresia ir užsienyje gyvenantiems pirmtakės piliečiams. Asmenų, gyvenančių trečiosiose valstybėse atžvilgiu, norint išvengti dvigubos pilietybės, teisių perėmėja gali nesuteikti pilietybės tiems asmenims, kurie jau turi kitos valstybės pilietybę. Tokia nuostata suponuoja, kad privalu asmeniui užtikrinti teisę į pilietybę tik tuomet, jei jis dėl valstybės pirmtakės pilietybės netekimo taptų asmeniu be pilietybės. Jei konkretus asmuo yra įgijęs trečiosios valstybės pilietybę, valstybei teisių perėmėjai tokios pareigos nebelieka, nes asmuo jau turi galiojančią pilietybę. Kita vertus, tokiu būdu Straipsnių projektas gerbia valstybės teisių perėmėjos pasirinkimo teisę dvigubos pilietybės reguliavimo atžvilgiu.

2.2.3. Atsiskyrimas

Dera priminti, kad nagrinėjant pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo atvejais XXI a. kontekste aktualiausi atsiskyrimo atvejai – kaip minėta, būtent šis valstybių teisių perėmimo pagrindas yra pastarosios valstybių teisių perėmimo bangos ypatumas. Kaip minėta, egzistuoja principas, kad toliau egzistuojančiai valstybei pirmtakei pirmiausia tenka pareiga išlaikyti pilietybę asmenims, kuriems dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių gresia tapti asmenimis be pilietybės. Tačiau Straipsnių projekto komentare pažymima,

261 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 42

kad vis dėlto, atsiskyrimo atvejai sudėtingi, nes išliekant pirmtakei gana sudėtinga nustatyti asmenis, kuriems tokia grėsmė kyla.

Suinteresuotaisiais asmenimis, kuriuos pirmiausia paliečia valstybių teisių perėmimas, laikytini konkrečioje atsiskyrusioje teritorijoje gyvenantys asmenys ir tie, kurie joje negyvena, tačiau yra ten gimę ar turi kitą atitinkamą ryšį (čia turi būti daromas skirtumas tarp asmenų, gyvenančių valstybėje pirmtakėje ir gyvenančių trečiojoje valstybėje)²⁶². Atkreiptinas dėmesys, kad nekalbama apie asmenis be pilietybės. Straipsnių projekto 26 straipsnis taip pat nurodo, kad asmenims, kurie atitinka ir pirmtakės, ir teisių perėmėjos pilietybės kriterijus, turi būti suteikta pasirinkimo galimybė. Beveik analogiškos nuostatos yra ir Europos Tarybos konvencijoje dėl pilietybės (18 straipsnis) bei 2006 m. Europos Tarybos konvencijoje (5 ir 7 straipsniai), tokias nuostatas numato ir Venecijos komisijos deklaracijos IV skyrius. Europos konvencija dėl pilietybės neišskiria atskirų teisių perėmimo variantų, tad bendrosios nuostatos taikomos visiems teisių perėmimo būdams, įskaitant ir atsiskyrimą, tačiau pažymėtina, kad atsiskyrimo situacijoms šios nuostatos ypač tinkamos.

Galima skirti tokius bendruosius Straipsnių projekto ir Europos konvencijų principus, į kuriuos turėtų atsižvelgti valstybė teisių perėmėja, spręsdama dėl savo pilietybės suteikimo:

- asmens gyvenamoji vieta teisių perėmimo metu;
- tikras ir efektyvus ryšys tarp konkretaus asmens ir valstybės, įskaitant teritorinę asmens kilmę (pagal Straipsnių projekto komentarą, taikytinas tuo atveju, kai konkretūs asmenys nepatenka į pirmąją kategoriją, atitinkama nuostata atsispindi ir 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 5 straipsnio 1 dalies b punkte. Pažymėtina, kad ši konvencija išskiria kategorijas asmenų, kurie *inter alia* laikytini susiję su konkrečia teritorija: teisinis ryšys su pirmtakės teritorija, kuri tapo teisių perėmėjos; gimimas teritorijoje, kuri tapo teisių perėmėjos; paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta konkrečioje teritorijoje – šie kriterijai beveik pažodžiui išvardijami ir Straipsnių projekto 24 straipsnio b punkto (ii) papunktyje. Šiuos kriterijus 2006 m. Europos konvencijos aiškinamoji ataskaita daugiau priskiria tiems atvejams, kai pirmtakės nebelieka (išsiskyrimas) arba tiems, kai toliau egzistuojanti pirmtakė, neratifikavusi konvencijos, konkrečiai asmenų kategorijai nepalieka savo pilietybės²⁶³).
- asmens valia (asmens pasirinkimo principą įtvirtina visi pagrindiniai pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu reglamentuojantys dokumentai: Europos konvencijos dėl pilietybės 18 straipsnio 2 dalies c punktas, Venecijos komisijos deklaracijos 13 straipsnio a punktas, Straipsnių projekto 26 straipsnis ir 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 7 straipsnis).

Naujausiųjų atsiskyrimo atvejų kontekste pirmiausia aptartinos Juodkalnijos ir Pietų Sudano situacijos. Nors Rytų Timoro situacija labiau priskirtina naujai susikūrusių valstybių kategorijai, ji bus aptariama šiame poskyryje dėl Straipsnių projekto rekomendacijų taikyti tokiems atvejams atsiskyrimo metu taikytinas taisykles. Nors aptariant teisių tęsimą kalbėta apie Rusijos Federaciją, tačiau po SSRS žlugimo susikūrusių naujų valstybių situacijos šiame skyriuje nebus nagrinėjamos atsižvelgiant į tai, kad jų reguliavimas tirtas rengiant Straipsnių projektą ir regioninius dokumentus. Atitinkamai, Serbijos, kaip teisių tęsėjos teisės ir parei-

262 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 42.

263 Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, *Supra* note 40. Para 23.

gos pilietybės srityje nagrinėtos ankstesniame skyriuje, o šiame skyriuje nagrinėtina Juodkalnijos, kaip atsiskyrusios teisių perėmėjos, padėtis ir atitinkamas teisinis reguliavimas.

2.2.3.1. Pilietybės teisinis reguliavimas Juodkalnijoje po atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos

Juodkalnijos konstitucijoje įkūnijamas Juodkalnijos pilietybės, kurią turėjo asmenys iki atsiskyrimo, tęstinumas: net Konstitucijos, priimtos 2007 m., preambulė pažymi, kad sprendimas tapti nepriklausoma valstybe – Juodkalnijos piliečių valios išraiška, o 2 straipsnis nurodo, kad suverenitetas priklauso piliečiams, turintiems Juodkalnijos pilietybę²⁶⁴. Juodkalnijos Konstitucija pati nenustato pilietybės įgijimo, netekimo pagrindų, kartu neaptaria ir klausimų, kurie galėjo kilti teisių perėmimo atveju, tik 12 straipsnyje lakoniškai nurodo, kad Juodkalnijoje bus Juodkalnijos pilietybė, o valstybė gina savo piliečius, kartu ir nuo perdavimo kitoms valstybėms ar pašalinimo iš jos, nebent to reikalautų tarptautiniai įsipareigojimai. Kartu su Konstitucija priimtas Konstitucinis įstatymas dėl Juodkalnijos Konstitucijos įgyvendinimo²⁶⁵ kiek plačiau aptarė dvigubos pilietybės galiojimo tvarką: jo 12 straipsnyje nustatoma, kad asmenys, iki 2006 m. birželio 3 d. turėję dvigubą pilietybę, turi teisę išlaikyti ir Juodkalnijos pilietybę; o įgiję kitą pilietybę po minėtos datos, turėsiantys teisę išlaikyti Juodkalnijos pilietybę, kol bus sudaryta dvišalė sutartis su ta valstybe, tačiau ne ilgiau nei vienerius metus nuo Konstitucijos priėmimo. 2008 m. Juodkalnijos pilietybės įstatymo 18 straipsnis nustatė galimybę Juodkalnijos pilietybę įgyti tarptautine sutartimi, taip pat ir jos pagrindu turėti dvigubą pilietybę, tačiau su Serbija tokios sutarties Juodkalnija nėra sudariusi. Atitinkamai, bent kol kas galimybės išspręsti dvigubos pilietybės klausimus tarptautine abiejų valstybių sutartimi galimybės nėra dėl nesuderinamų pozicijų.²⁶⁶

Pažymėtina, kad Juodkalnijos teisės aktai, suteikiantys teisę įgyti pilietybę valstybių teisių perėmimo pagrindu palaipsniui liberalėjo, suteikdami papildomų galimybių jos teritorijoje gyvenusiems JSFR valstybių piliečiams, įskaitant netgi galimybę turėti dvigubą pilietybę. Atkreiptinas dėmesys, kad kalbama apie JSFR, ne tik apie JFR ar Serbijos ir Juodkalnijos Sąjungos valstybių pilietybę turėjusius asmenis. Toks teisinis reguliavimas tikslingas, nes asmenys, kuriuos palietė paskutiniai valstybių teisių perėmimo situacija Juodkalnijai atsiskyrus nuo Serbijos ir Juodkalnijos Sąjungos, neapsiribojo tik Serbijos piliečiais, todėl ir atskaitos taškas ne JFR ar Serbijos ir Juodkalnijos Sąjunga. 2008 m. pilietybės įstatymas nustatė specifines nuostatas dėl pilietybės įgijimo buvusios JSFR piliečiams²⁶⁷ (įstatymo 41 straipsnis). Pagal nustatytą teisinį reguliavimą, buvusios JSFR pi-

264 Constitution of Montenegro, 19 October 2007, SU-SK Ref. No. 01-514/12 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://www.refworld.org/docid/47e11b0c2.html>>

265 Constitutional Law for the Implementation of the Constitution of the Republic of Montenegro 19 October 2007, Official Gazette of Montenegro No. 01/07 [interaktyvus]. Comparative Constitutions Project, 2014 [žiūrėta 2014-09-25]. <http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf> (Žr. Appendix of the Constitution of Montenegro).

266 TANJUG INFORMACIJA. „Crucially different views on dual citizenship: Serbian FM Ivica Dačić and his visiting Montenegrin counterpart Igor Lukšić said on Tuesday the two countries should focus on the search for mutual interests“. B92 [interaktyvus]. Belgradas, 2014-06-18 [žiūrėta 2014-09-25]. <http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2014&mm=06&dd=18&nav_id=90696>

267 Montenegrin Citizenship Act. Official Gazette of Montenegro, Nr.13/08 dated 26 February 2008 [interaktyvus] EUDO Citizenship Observatory, 2013 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/>

lietis, registravęs savo gyvenamąją vietą Juodkalnijoje iki 2006 m. birželio 3 d., gali įgyti pilietybę natūralizacijos būdu, jei neturi arba atsisako užsienio valstybės pilietybės ir atitinka dalį reikalavimų, įprastai keliamų asmenims, norintiems natūralizuotis (netaikomi sėslumo ir kalbos mokėjimo reikalavimai). Galimybė įgyti pilietybę 41 straipsnio pagrindu buvo numatyta per vienerius metus nuo įstatymo įsigaliojimo, nebent asmuo taptų asmeniu be pilietybės, tokiu atveju šio straipsnio nuostatos taikytinos per trejus metus nuo įstatymo įsigaliojimo (atitinkamai, 41 straipsnio 2 ir 3 dalys). 41 straipsnis vėliau buvo kelis kartus keistas, pagerinant sąlygas buvusios JSFR piliečiams įgyti pilietybę. Pirmasis pakeitimas atliktas 2010 m. gegužę, Juodkalnijai prisijungus prie Europos konvencijos dėl pilietybės: 41 straipsnis pakeistas dvejopai – terminas pateikti prašymą dėl Juodkalnijos pilietybės įgijimo asmenims be pilietybės pagal 8 ir 41 straipsnio nuostatas, pratęstas nuo trejų iki penkerių metų (skaičiuojant nuo įstatymo įsigaliojimo), o kitiems asmenims 41 straipsnio prasme – iki 2011 m. gegužės 5 d.; antra – atspindėjo 8 straipsnio pakeitimus, kuriais nustatyta, kad patvirtinimo dėl kitos valstybės pilietybės netekimo nebereikia, jei asmenys tokio patvirtinimo gauti negali dėl būtinybės atlikti privalomąją karinę tarnybą (tokiu atveju reikalauta pateikti pasižadėjimą, kad asmuo, įgijęs Juodkalnijos pilietybę, atsisakys turimos pilietybės), taip pat tais atvejais, kai asmuo yra be pilietybės ar pateikia įrodymus, kad įgijęs Juodkalnijos pilietybę, netenka turimos.²⁶⁸ Kiti du pakeitimai buvo atlikti 2011 m.: pirmasis – 2011 m. gegužės 5 d. pakeitimas susijęs su termino pilietybei įgyti pagal 41 straipsnį pratęsimu iki 2012 m. liepos 31 d.²⁶⁹; antrasis – 2011 m. rugsėjo 8 d. įstatymo pakeitimas – buvo substanytesnis ir įvedė naują 41 v. straipsnį, nustačiusį, kad buvusių Jugoslavijos respublikų piliečiams (ir jų vaikams), kurie buvo registravę nuolatinę gyvenamąją vietą Juodkalnijoje bent dveji metai iki 2006 m. birželio 3 d. (bei nebuvo jos išregistravę nuo registracijos pradžios) ir turėjo galiojantį tapatybės dokumentą, netaikomas reikalavimas atsisakyti kilmės pilietybės, jei jie pateikė savo prašymą dėl pilietybės iki 2012 m. sausio 31 d. bei kartu su prašymu pateikė rašytinį pareiškimą, kad priima teises ir pareigas, kylančias iš Juodkalnijos pilietybės.²⁷⁰ Ir nors tokiu teisiniu reguliavimu pasinaudojo ir savo statuso klausimą išsprendė per penkis tūkstančius asmenų²⁷¹, jis kritikuotas dėl pernelyg trumpo termino (t.y. keturi mėnesiai)²⁷².

admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=MON%20Montenegrin%20citizenship%20act%202008.pdf >

- 268 Džankic, J. Montenegro ratifies ECN and changes its Citizenship Act [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/recentChanges/Montenegro.pdf>>
- 269 Zakon o dopuni Zakona o crnogorskom državljanstvu, Službeni List Crne Gore, 2011-06-10, br. 28/11 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MON%20Zakon%20o%20dopuni%20zakona%20o%20državljanstvu%20052011.pdf>>.
- 270 Džankic, J. Country Report: Montenegro [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Montenegro.pdf>>, p. 14.
- 271 Džankic, J. Montenegrin citizenship en route to the EU, 2012 [interaktyvus]. Institut Alternativa, 2013 [žiūrėta 2014-09-29]. <<http://media.institut-alternativa.org/2013/06/Crnogorsko-drzavljanstvo-naputu-ka-EU-ENG.pdf>>, p. 4
- 272 ECRI REPORT ON MONTENEGRO, *supra* note 227. <<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-ENG.pdf>>, p.11, para 11.

Pažymėtina, kad Juodkalnijos pilietybės įgijimui supaprastintos natūralizacijos būdu registracija buvo traktuojama kaip lemiamas juridinis faktas. Kitaip tariant, jei asmuo nuolat gyveno Juodkalnijoje dvejį metus iki nepriklausomybės paskelbimo, tačiau gyvenamosios vietos nebuvo įregistravęs, jis nebuvo laikomas galinčiu įgyti pilietybę 41 straipsnio pagrindu. Didžiausią susirūpinimą žmogaus teisėmis besirūpinančioms organizacijoms šioje situacijoje kėlė Kosovo pabėgėlių, aškalių, egiptiečių ir romų bendruomenių atstovų situacija Juodkalnijoje²⁷³, neturinčių galiojančių asmens dokumentų ar/ir neregistravusių gyvenamosios vietos²⁷⁴. Vis dėlto, pripažįstama ir tai, kad bent dalis tokių asmenų dažnai turi galimybę įgyti Serbijos pilietybę ar kreiptis į Kosovo institucijas (pažymėtina, kad Juodkalnija pripažįsta Kosovo valstybingumą)²⁷⁵.

Apibendrinant pirmiausia dera pažymėti, kad sprendama pilietybės klausimus, susijusius su valstybių teisių perėmimu, Juodkalnija netaikė Straipsnių projekto ir kitų dokumentų prioritetiniu nurodomo asmenų teritorinio priklausymo principo. Ši valstybė taikė anksčiau įgytos federacijos subjekto pilietybės tęstinumą (primintina, kad dar būnant sąjungoje, jos pilietybę turėjo viršenybę federalinės pilietybės atžvilgiu), t.y. vadovavosi antruoju Straipsnių projekto ir kitų dokumentų siūlomu variantu – teisinė asmens priklausomybė, kuris, pagal šiuos dokumentus, turėtų būti taikomas tiems asmenims, kurie nepatenka į sąrašą nuolat teritorijoje gyvenančių asmenų sąrašą. Vis dėlto dera pabrėžti, kad buvo nustačiusi palengvintą tvarką įgyti Juodkalnijos pilietybę buvusios JSFR piliečiams, registravusiems nuolatinę gyvenamąją vietą Juodkalnijos teritorijoje ir ją palaipsniui dar labiau liberalizavo. Atitinkamai, galima vertinti, kad Serbijos piliečiai, nuolat gyvenę Juodkalnijos teritorijoje, turėjo galimybę pasirinkti Juodkalnijos pilietybę, tačiau pasirinkimo laisvė buvo apribota formalaus gyvenamosios vietos įregistravimo reikalavimu. Kita vertus, tokie asmenys dažniausiai turi teisę į Serbijos pilietybę. Šioje situacijoje, kaip minėta, didžiausias trūkumas – susitarimo tarp valstybių nebuvimas, atitinkamai – skirtingos praktikos dėl pilietybės suteikimo, įskaitant ir dvigubos pilietybės reglamentavimą²⁷⁶.

Juodkalnijos atsiskyrimo nuo Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos nepatvirtina asmens Straipsnių projekto ir 2006 m. Europos Tarybos konvencijos siūlomos asmens nuolatinės gyvenamosios vietos principo, kaip pagrindinio asmens pilietybę lemiančio principo, laikymosi atsiskyrimo situacijoje. Kita vertus, Europos konvencijos dėl pilietybės (ją Juodkalnija ratifikavo pirmiau nei 2006 m. Europos Tarybos konvenciją) 18 straipsnio 2 dalies pirmesniu principu laiko tikrą ir efektyvų asmens ryšį su konkrečia valstybe, tad Juodkalnija tokiu ryšiu laikė buvusią federacijos subjekto pilietybę. Pažymėtina, kad abi konvencijos Juodkalnijai įsigaliojo jau po valstybių teisių perėmimo datos, o tarptautinės paprotinės normos dėl pilietybės suteikimo gyvenamosios vietos pagrindu nėra. Kitas Straipsnių projek-

273 Report on Statelessness in South Eastern Europe, *supra* note 222; ECRI Report on Montenegro, *supra* note 227.

274 Daugiau apie to priežastis – Dzankic, J. Citizenship in the New States of South Eastern Europe. *Citizenship Issues*. 2012, 16(3-4): 337-351.

275 Report on Statelessness in South Eastern Europe, *supra* note 222, p. 20.

276 Dėl skirtingo valstybių požiūrio į dvigubą pilietybę Juodkalnijos piliečiai, norėję tapti Serbijos piliečiais, tai padarė, *de facto* neprarasdami Juodkalnijos pilietybės (Juodkalnija neturi mechanizmo nustatyti, kokie asmenys įgijo kitos valstybės pilietybę), tačiau Serbijos piliečiams Juodkalnijoje tokios galimybės beveik nebuvo (žr. Dzankic, J. Citizenship in the New States of South Eastern Europe, *supra* note 274.)

to ir kitų dokumentų nuostatas Juodkalnija įgyvendino: atsižvelgė ir į gyvenamąją asmenų vietą (tiesa, tik tiek, kiek jie ją buvo registravę nepriklausomybės paskelbimo dieną), kaip ir suteikė buvusiems JSFR piliečiams teisę į apsisprendimą, nustatydama terminą, per kurį jie savo aktyviais veiksmais galėjo įgyvendinti teisę tapti Juodkalnijos piliečiais. Terminas nustatytas pakankamai ilgas ir vėliau pratęstas, tad norma faktiškai buvo įgyvendinta.

2.2.3.2. Pilietybės teisinis reguliavimas Pietų Sudanui atsiskyrus nuo Sudano

Pietų Sudanas 2011 m. sausio mėn. vykusio referendumo, kuriuo išreikštas jo gyventojų noras atsiskirti nuo Sudano, rezultatų²⁷⁷ pagrindu liepos 9 d. paskelbė savo nepriklausomybę. Sudanas pripažino jo nepriklausomybę tą pačią dieną, o jau liepos 14 d. Pietų Sudanas priimtas į Jungtinių Tautų Organizaciją. Po nepriklausomybės paskelbimo Sudanas padarė daug pataisų galiojančiame 1994 m. pilietybės įstatyme, o Pietų Sudanas priėmė naują teisės aktą, reglamentuojantį pilietybės klausimus.

Pietų Sudano pilietybės aktas skiria du pilietybės įgijimo pagrindus: filiaciją (aprašoma III įstatymo skyriuje) ir natūralizaciją (IV skyrius).

Pilietybės įgijimas filiacijos būdu kelia atitikties reikalavimus, pagal kuriuos asmuo laikomas Pietų Sudano piliečiu, jei:

- jis gimė iki ar po šio akto įsigaliojimo, ir bet kuris tokio asmens tėvų, senelių ar prosenelių, moteriškos ir vyriškos linijos, gimė Pietų Sudane arba toks asmuo priklauso vienai etninių vietinių gyventojų bendrijų Pietų Sudane.
- šio įstatymo įsigaliojimo metu jis (ji) nuolat gyveno Pietų Sudane nuo 1956 m. sausio 1 dienos arba bet kuris jo tėvų ar senelių nuolat gyveno Pietų Sudane nuo 1956 m. sausio 1 d.²⁷⁸

Kitos įstatymo nuostatos dėl filiacijos būdu įgyjamos pilietybės yra susijusios su asmenimis, gimusiais po įstatymo įsigaliojimo, ar pamestinukais, rastaais Pietų Sudane, todėl neaptariamoms, nes bent jau tiesiogiai nėra susijusios su teisių perėmimu.

Reikalavimai siekiant įgyti pilietybę natūralizacijos būdu: pilnametystė, buvimas šviešaus proto, sėslumo cenzas (10 metų nepertraukiamo gyvenimo Pietų Sudane), ketinimas toliau nuolat gyventi šios valstybės teritorijoje ir reikalavimas, kad asmuo nebūtų nuteistas už bet kokią nusikalstamą veiką, susijusią su sąžinės ir moralės pažeidimais ar kitokį rimtą nusižengimą²⁷⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymo reikalavimai be galo apribojantys ir labai griežti ir neatitinkantys tarptautinių standartų. Pirmiausia, kalbant apie pirmąjį kriterijų įgyti pilietybę filiacijos būdu, pastebėtina, kad faktinis asmens gimimas Pietų Sudano teritorijoje ar šeimoje, kurios bent vienas atstovas iki prosenelių gimė šioje teritorijoje, taip pat priklausymas vienai etninių grupių nesiejamas su asmens nuolatine gyvenamąja vieta – jie laikomi piliečiais nepaisant to, kad jau kelios kartos gali gyventi kitoje teritorijoje. Anot

277 Toks sprendimas palaikytas beveik 99 procentų gyventojų. Oficialūs rezultatai: *Results for the Referendum of Southern Sudan* [interaktyvus]. Khartoum: SSRC & SSRB, 2011 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://southernsudan2011.com/>>.

278 The Nationality Act of South Sudan, 7 July 2011. *The South Sudan Gazette* No.6 Volume I dated 02nd September, 2011 [interaktyvus]. Refworld. [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/4e94318f2.html>>.

279 *Ibid.*

M. Sanderson, toks reguliavimas suponuoja, kad reikšmingas skaičius asmenų, nuolat gyvenančių Sudane, dėl savo etinių ar šeimos ryšių įgis Pietų Sudano pilietybę, o ne sąvokos nuolatinės gyvenamosios vietos, t.y., Sudano pilietybę²⁸⁰.

Straipsnių projektas pirmtakės piliečių nuolatinę gyvenamąją vietą teisių perėmimo metu laiko pagrindiniu faktoriumi, turinčiu lemti teisę įgyti teisių perėmėjos pilietybę. Tačiau Pietų Sudano atsiskyrimo kontekste pilietybės įgijimas nuolatinės gyvenamosios vietos pagrindu yra siejamas su itin ilgu asmens ar jo tėvų, senelių ir prosenelių nuolatinio gyvenimu (beveik 55 metai) konkrečioje teritorijoje. Atitinkamai, asmeniui, kuris nuolat gyvena Pietų Sudane, pavyzdžiui 7 metus, tokia teisė nesuteikiama. Pažymėtina, kad toks asmuo negalėtų bandyti įgyti pilietybės natūralizacijos būdu, nes neatitinka sėslumo cenzo (10 m.) reikalavimų. Nustatytas natūralizacijos terminas gana ilgas ir neskiriama jokių pagrindų, kuriais remiantis jis galėtų būti sutrumpintas ar netaikomas.

Panašu, kad daugelis nuostatų „pasiskolinti“ iš Sudano pilietybės akto²⁸¹, kuriame nustatytas analogiškas rezidavimo konkrečioje teritorijoje nuo 1956 m. sausio 1 d. reikalavimas ir panašios nuostatos dėl pilietybės įgijimo filiacijos būdu. Pažymėtina, kad Pietų Sudanas savo teisės aktuose neperėmė tam tikrų diskriminacinių Sudano pilietybės teisės aktų elementų (Sudano pilietybės įgijimas filiacijos būdu siejamas tik su vyriškąja linija), atitinkamai išplėtė asmenų, kuriems pilietybė gali būti suteikta, ratą remiantis jų protėvių gimimu konkrečioje teritorijoje (Sudano pilietybės įgijimo pagrindai baigiasi ties sąsaja su tėvo gimimo vieta) ir pan.

Dar iki Pietų Sudano pilietybės įstatymo priėmimo buvo baiminamasi, kad labai didelis asmenų persimaišymas Pietų ir Šiaurės Sudane gali kelti problemų ypač tiems asmenims, kurie norėtų pasilikti nuolatinės gyvenamosios vietos teritorijoje, o ne grįžti į teritoriją, su kuria sieja kraujo ryšiai; pranašiški buvo spėjimai, kad pietiečiai šiaurėje gali netekti savo pilietybės, o šiauriečiai pietuose jos neįgyti²⁸². Išties, Pietų Sudano teisinis reguliavimas dar nebūtų tokia didelė problema, jei ne atitinkamos Sudano, kaip valstybės pirmtakės, pataisos, kurios daugybę žmonių paliko ant asmenų be pilietybės slenkščio. Nors tarptautinės teisės nuostatos siekia išvengti bepilietybės problemos ir siūlo valstybei pirmtakei, kuri išlieka po teisių perėmimo, asmenims, kurie neįgijo naujos valstybės pilietybės, palikti senąją, o ir tiems, kurie įgalinti įgyti naują pilietybę, jos neatimti, kol naujoji bus suteikta, Sudano teisės aktų nuostatos tokio reguliavimo nepaisė. Sudano pilietybės akto pakeitimai, priimti 2011 m., *inter alia* nustatė naujus pilietybės netekimo pagrindus: Sudano pilietybę automatiškai panaikinama, jei asmuo *de jure* ar *de facto* įgijo Pietų Sudano pilietybę (pakeisto įstatymo 10 straipsnio 2 dalis); taip pat nustatoma, kad Sudano pilietybę atšaukiama ir asmeniui, kurio tėvui tokia pilietybė atšaukiama pagal pirmiau minėtą nuostatą (pakeisto įstatymo 10 straipsnio 3 dalis)²⁸³. Pastebėtina, kad teisės aktas

280 Sanderson, M. Statelessness and Mass Expulsion in Sudan: A Reassessment of the International Law. *Northwestern Journal of International Human Rights*. 2014, 12(1): 74–114. P. 74

281 *The Sudanese Nationality Act 3 May 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 2011 (English Translation)* [interaktyvus] Refworld [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/502cc1b92.html>>.

282 Abdulbari, N. Citizenship Rules in Sudan and Post-Secession Problems. *Journal of African Law*. 2011, 55(2): 157–180. P. 169

283 *The Sudanese Nationality Act 3 May 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 2011 (English Translation)* [interaktyvus] Refworld [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/502cc1b92.html>>.

nenurodo, ką reiškia Pietų Sudano įgijimas *de facto*, be to, nustato asmens pilietybės netekimo pagrindų jo tėvo pilietybės atšaukimą, taip dar labiau išplėsdamas asmenų, kuriems pilietybė atšaukiama, ratą. Minėta nuostata dėl *de facto* pilietybės suteikimo suponuoja Sudano galimybę remtis asmens atitikimu Pietų Sudano pilietybės įgijimo filiacijos būdu kriterijams ir, net nesant konkretaus dokumento, įrodančio įgytą pilietybę, jam atimti savąją. Primintina, kad tarptautinė teisė visais būdais stengiasi išvengti net trumpalaikio pilietybės netekimo (taigi, asmens tapimo asmeniu be pilietybės) ir iš suinteresuotųjų valstybių reikalauja to išvengti. Net ir po tokių nuostatų priėmimo sudaryti Sudano ir Pietų Sudano susitarimai galimų problemų iš principo neišsprendė – pavyzdžiui tarp valstybių 2012 m. kovo 13 d. sudarytas Rėminis susitarimas dėl kitos valstybės piliečių statuso ir susijusių klausimų nenustatė pilietybės klausimų reguliavimų sąveikos, atitinkamai, nemažino jokių galimų neigiamų implikacijų; didžiausias pasiekimas tas, kad viena kitos piliečiams valstybės įsipareigojo suteikti gyvenamosios vietos pasirinkimo ir judėjimo laisvę, laisvę imtis ekonominės veiklos ir teisę įgyti nuosavybę ir ja disponuoti²⁸⁴. Nenuostabu, kad toks teisinis reguliavimas sulaukė nemažai pagrįsto nevyriausybiinių organizacijų pasipiktinimo ir reikalavimo jį pakeisti²⁸⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad Pietų Sudano atsiskyrimo atveju taikytos teisinio reguliavimo priemonės visiškai neatitiko Straipsnių projekto nuostatų. Šalys, nors sudariusios susitarimą dėl piliečių teisinio statuso, jame neaptarė jokių galimų pilietybės klausimų suderinimo būdų, pavyzdžiui, kad Sudanas savo pilietybę atšauktų tik tuomet, kai gautų informaciją apie suteiktą Pietų Sudano pilietybę konkrečiam asmeniui. Pilietybės klausimų sureguliuojamą teisių perėmimo metu tarptautine sutartimi spręsti rekomenduoja jau 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo²⁸⁶ (nors kartu pažymėtina, kad nei Sudanas, nei Pietų Sudanas nėra šios konvencijos dalyvės) ką jau kalbėti apie Straipsnių projektą. Teisinis reguliavimas nenustatė asmenims pasirinkimo laisvės, o pilietybės įgijimo pagrindais laikė filiaciją ir natūralizaciją, nuolatinei gyvenamoji vieta šiuo atveju beveik jokios reikšmės neturėjo (išskyrus atvejus, jei asmuo nuo 1956 m. gyvena konkrečioje teritorijoje). Šioje situacijoje didžiausią įtaką daro Sudano teisinis reguliavimas, automatiškai atimantis pilietybę asmenims ne tik *de jure*, bet ir *de facto* (pastarosios turinį palikdamas nuspręsti savo diskrecija) įgijusiems Pietų Sudano pilietybę. Valstybės, išliekančios po valstybių teisių perėmimo, teisinis reguliavimas neturėtų būti toks kategoriškas ir turėtų asmenims, net jei jie kvalifikuojami kaip galintys įgyti teisių perėmėjos pilietybę, palikti savo pilietybę tol, kol šis naujos dar neįgijo.

284 Framework Agreement on the Status of Nationals of the Other State and Related Matters between The Republic of the Sudan and The Republic of South Sudan, 13 March 2012 [interaktyvus]. RefWorld, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/4f60ba492.html>>.

285 Žr. pavyzdžiui, *Sudan: Don't Strip Citizenship Arbitrarily - Bring Nationality Law in Line with International Standards* [interaktyvus] Human Rights Watch, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.hrw.org/news/2012/03/02/sudan-don-t-strip-citizenship-arbitrarily>>; *The Right to a Nationality and the Secession of South Sudan: A Commentary on the Impact of the New Laws* [interaktyvus]. The Open Society Initiative for Eastern Africa, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/right-nationality-and-secession-south-sudan-summary-recommendations-20120618.pdf>>.

286 Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo. *Supra* note 29.

2.2.3.3. Pilietybės teisinis reguliavimas Rytų Timore, paskelbus nepriklausomybę nuo Indonezijos

Rytų Timoro pilietybės klausimų sprendimas po nepriklausomybės įsigaliojimo buvo glaudžiai susijęs su istorinėmis aplinkybėmis. Pirmiausia aktualu tai, kad Rytų Timoras iki pat 2002 m. nebuvo spėjęs tapti visiškai nepriklausomas. Pirmiausia jis buvo laikomas Portugalijos užjūrio teritorija, vėliau, nors ir iš pradžių besipriešinus, Portugalija pripažino jį priklausoma (nesavavaldžia) teritorija, administruojama pagal JT Chartijos XI skyriaus nuostatas, siekiant, kad ši teritorija įgyvendintų teisę į apsisprendimą ir pabaigtų dekolonizacijos procesą. 1975 m. Rytų Timoras paskelbė nepriklausomybę nuo Portugalijos, tačiau jos niekaip nespėjo įgyvendinti, nes netrukus buvo okupuotas Indonezijos. Dera pabrėžti, kad 1975 m. paskelbtos nepriklausomybės nepripažino ir Portugalija, laikydama save Rytų Timoro administratore²⁸⁷. Rytų Timoro gyventojų apsisprendimo teisė visa apimtimi įgyvendinta tik 1999 m. rugpjūčio 30 d. JTO kontroliuojamo referendumo metu, kai 78,5 proc. balsų dauguma gyventojai pasisakė už Rytų Timoro nepriklausomybę (kita alternatyva buvo likti šią teritoriją 1975 m. okupavusios Indonezijos autonominė teritorija); tačiau referendumą sekė dideli ginkluoti neramumai, sąlygoję ir Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliuciją sankcionuotą daugiataučių pajėgų siuntimą²⁸⁸. Po smurto bangos Indonezijos karinės pajėgos palaipsniui atsitraukė iš teritorijos, kartu pasitraukė ir civiliai administracijos pareigūnai, tuo sudarydami tam tikrą administracinę spragą²⁸⁹. Atsižvelgiant į šį trūkumą, ir įgyvendinant Portugalijos ir Indonezijos konsultacijų rezultatus, netrukus JT ST rezoliucija 1272 (1999) įsteigta Jungtinių Tautų Pereinamojo laikotarpio administracija Rytų Timore (*United Nations Transitional Administration in East Timor (UNTAET)*)²⁹⁰, įgalinta vykdyti visą įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios įgaliojimus, įskaitant teisingumo vykdymą²⁹¹. Rytų Timoro nepriklausomybė įsigaliojo 2002 m. gegužės 20 d., t.y. tą dieną, kai įsigaliojo jo Konstitucija²⁹². Dėl nurodytų istorinių aplinkybių Rytų Timoro statusas panašiausias į dekolonizuotos, kitaip tariant, naujai susikūrusios valstybės (angl. *Newly Independent State*) situaciją. Jis aptariamas prie atskyrimo situacijos, nes naujai susikūrusių valstybių atvejais Straipsnių projekto komentare siūloma

287 Vienašalę nepriklausomybės deklaraciją 1975 m. lapkričio 28 d. buvo paskelbęs Revoliucinis Frontas už Nepriklausomą Rytų Timorą (FRETILIN - Frente Revolucionária do Timor-Leste Independente), o jau tų pačių metų gruodžio 7 d., kaip nurodoma Portugalijos nuolatinio atstovo Jungtinių Tautų Organizacijoje 1975 m. gruodžio 7 d. laiške Saugumo Tarybos pirmininkui (Letter dated 7 December 1975 From The Permanent Representative of Portugal to the United Nations addressed to the President of the Security Council S/11899), „Indonezijos jūrų, oro ir sausumos pajėgos pradėjo Portugalijos Timoro teritorijos puolimą, ypač Dilio mieste, kur vyko karinio jūrų laivyno bombardavimas ir išsilpino karinės pajėgos“.

288 UN Security Council Resolution of 15 September 1999 No. S/RES/1264 (1999).

289 Daugiau – East Timor – UNMISSET – Background. *Peace and Security Section of the Department of Public Information in cooperation with the Department of Peacekeeping Operations* [interaktyvus]. United Nations: 2006 [žiūrėta 2015-02-24]. <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmisset/background.html>> .

290 *Ibid.*

291 UN Security Council Resolution of 25 October 1999 No. S/RES/1272 (1999)

292 History. *Government of Timor-Leste* [interaktyvus]. Dili: 2015 [žiūrėta 2015-02-24]. <<http://timor-leste.gov.tl/?p=29&lang=en>>

mutatis mutandis taikyti atsiskyrimo metu taikomas, t.y. pagrindines 24–26 straipsniuose nustatytas taisykles²⁹³. Atkreiptinas dėmesys, kad Straipsnių projekto komentaras naujai susikūrusių valstybių atžvilgiu *expressis verbis* numato, jog minėtos nuostatos *mutatis mutandis* „gali būti taikomos“ (angl. *may be applied*). Tokiu būdu pabrėžiama, kad atsiskyrimas ir naujai susikūrusios valstybės atsiradimas yra skirtingi atvejai, atitinkamai – tai, kas būtų privalu atsiskyrusioms valstybėms, jei Straipsnių projektas taptų įpareigojančiu dokumentu, nebūtų privaloma naujai susikūrusioms valstybėms. Vis dėlto, jos laisvos nuspręsti tokias nuostatas taikyti, o Straipsnių projektas tą skatina.

Grįžtant prie pilietybės santykių teisinio reguliavimo, dera pabrėžti, kad UNTAET turėjo atitinkamus įgaliojimus teisėkūroje, tačiau į pilietybės klausimų sprendimą nesikišo. Pažymėtina ir išskirtinė situacija, susiklosčiusi pilietybės atžvilgiu, įsigaliojus Konstitucijai. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rytų Timoras neturėjo savo paties pilietybės 1975 m. paskelbęs nepripažintą nepriklausomybę nuo Portugalijos, nes tokių teisės aktų tiesiog nespėjo priimti. Taigi, *de facto* asmenys laikyti Portugalijos piliečiais: nepaisant to, kad priklausomos teritorijos statusas yra skirtingas nuo ją administruojančios valstybės statuso²⁹⁴, tačiau asmenys, gimę Rytų Timore, turėjo Portugalijos pilietybę, net kurį laiką po Indonezijos įvykdytos okupacijos gimę Rytų Timoro teritorijoje vaikai laikyti Portugalijos piliečiais²⁹⁵. Kita vertus, 1976 m. liepą aneksavusi teritoriją, Indonezija Rytų Timoro gyventojus ėmė laikyti Indonezijos piliečiais²⁹⁶. Todėl 2002 m. įsigaliojus nepriklausomybei Rytų Timoro populiacija nebuvo vienalytė – buvo trys pagrindinės asmenų, gyvenusių Rytų Timoro teritorijoje, grupės: Portugalijos piliečiai, Indonezijos piliečiai ir asmenys be pilietybės²⁹⁷.

Kaip minėta, Rytų Timoro pilietybės klausimai iš karto po referendumo nespęsti. Pažymėtina ir tai, kad dar iki referendumo sudarytame 1999 m. gegužės 5 d. Portugalijos ir Indonezijos susitarime dėl Rytų Timoro²⁹⁸ aptarti klausimai, susiję su Rytų Timoru siejama asmens tapatybe, žinoma, tokia tapatybė nesiejama su pilietybe. Susitarimo 16 straipsnyje nurodoma, kad bet kuris asmuo, kuris iki 1975 m. gruodžio ar tuo metu buvo pats ar kurio vienas tėvų ar senelių buvo teisėtas nuolatinis Rytų Timoro gyventojas, arba kas nuolat gyveno Rytų Timore bent penkerius metus šio susitarimo sudarymo metu, laikomas turintis rytų timoriečių identitetą. Pažymėtina, kad UNTAET nutarime „Dėl Rytų Timoro sienos režimo sukūrimo“ Nr. 2000/9 *inter alia* buvo nustatoma, kokiems asme-

293 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8 (žr. 26 str. komentarą).

294 Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, *Supra* note 1.

295 Jerónimo, P. Citizenship and State-Building in East Timor. *Pacific Rim Law & Policy Journal Association*. 2011,1: 28-44. P. 29

296 1976 m. liepos 17 d. priimtas Indonezijos įstatymas, inkorporuojantis Rytų Timoro teritoriją į nacionalinės teritorijos sudėtį, o šio dokumento aiškinamajame memorandume paskelbė laikanti savo valstybės gyventojais ir piliečiais Rytų Timoro žmones – žr. Sik, K. S., Rhadie T. M. Nationality and International Law in Indonesian Perspective. *Nationality and International Law in Asian Perspective*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1990, p. 125-176. P. 162, (ypač žr. 132 išnaša).

297 *Ibid.*

298 Agreement between the Republic of Indonesia and the Portuguese Republic on the question of East Timor (concluded on 5 May 1999, entered into force 5 May 1999). 35682 UNTS 2062.

nims, pageidaujantiems atvykti į Rytų Timoro teritoriją, nereikalingas leidimas pereina-
muoju laikotarpiu, kol būsiantis priimtas pilietybės teisinis reglamentavimas²⁹⁹, taigi, iš
principo kalbėta apie asmenis, kurie prilyginami būsimiems piliečiams, tačiau nedarant
prejudicinio poveikio būsimiems sprendimams. Skirtingai nei susitarime, kalbančiame
apie žmonių tautinį identitetą, asmenimis, turinčiais teisę be atskiro leidimo patekti į Rytų
Timoro teritoriją, laikyti asmenys pagal savo arba bent vieno tėvų ar senelių gimimo Rytų
Timore iki 1975 m. gruodžio faktą. Tokių galinčių atvykti be leidimo asmenų kategoriją
taip pat sudarė anksčiau minėtų kategorijų asmenų sutuoktiniai ir nepilnamečiai vaikai.
Žinoma, UNTAET dokumente reglamentavimas turi kiek kitą auditoriją, t.y. pirmiausia
skirtas ne Rytų Timore gyvenantiems asmenims, todėl, skirtingai nei minėto susitarimo,
nekalbama apie asmenų gyvenamąją vietą. Susitarimo tekstas jau buvo aliuzija į tautiš-
kumą, identitetą, kuris iš principo galėjo būti laikomas pagrindu pilietybei suteikti. Susi-
tarime apibrėžiama, kokie asmenys atitinka tokius kriterijus, tiesa, gyvenamosios vietos
principu, pirmiausia remiantis gyvenamąja asmenų ar jų tėvų ir senelių vieta iki Indone-
zijos okupacijos. Jei po nepriklausomybės paskelbimo 1975 m. Rytų Timoras būtų spėjęs
priimti pilietybės klausimus reglamentuojančius teisės aktus, matyt, Konstitucijoje būtų
užtikrinęs tokios pilietybės atkūrimą ir tęstinumą. Mat Rytų Timoro nepriklausomybė jo
Konstitucijos preambulėje siejama su 1975 m., o 2002 m. gegužės 20 d., kuri nurodoma ir
kaip Konstitucijos įsigaliojimo data (170 str.), siejama su tarptautiniu nepriklausomybės
pripažinimu.³⁰⁰

Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinami pagrindiniai pilietybės principai: pilietybė yra
dvejopos prigimties – įgyta ir prigimtinė (angl. *original* – aut. past.), taip pat nurodomi
asmenys, įgyjantys pilietybę prigimtiniais pagrindais. Prigimtines pilietybės pagrindais
laikomas:

- asmens gimimas nacionalinėje teritorijoje (esant nustatytooms sąlygoms: jei tėvas
ar motina gimę Rytų Timore; jei toks asmuo yra pamestinukas ar asmenų be
pilietybės ar nežinomos pilietybės tėvų vaikas; arba užsieniečio tėvo ar motinos
vaikai, kurie, sulaukę 17 m. amžiaus, deklaruoja pageidavimą būti piliečiais);
- nepriklausomai nuo gimimo vietos, – jei vienas tėvų yra rytų timorietis.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad nurodomi kriterijai siejami su asmens ir/
ar jo tėvų gimimo vieta arba su bent vieno tėvų kilme (pastebėtina ir tai, kad Konstitu-
cija nenustato, kokius kriterijus turi atitikti asmuo, kad būtų laikomas rytų timoriečiu).
Konstitucijoje prigimtinė pilietybė pripažintina ir indoneziečių palikuonims, esant dvejo-
poms galimybėms: pirmiausia, okupacija truko pakankamai ilgai, kad gimę Rytų Timoro
teritorijoje atvykėliai iš Indonezijos susilauktų vaikų – tokiems vaikams pilietybė pripa-
žįstama iškart tik gimus; kita nuostata suteikia teisę pasirinkti prigimtinę Rytų Timoro
pilietybę užsieniečiams gimusiam vaikui, sulaukusiam Konstitucijos nustatyto amžiaus.
Vaikams, kurie gimė šeimose, kuriose bent vienas tėvų – Rytų Timoro pilietis, nepriklau-
somai nuo jų gimimo vietos, taip pat suteikiama prigimtinė pilietybė. Manytina, kad toks
teisinis reguliavimas, nors ir neapimantis visų Indonezijos piliečių, kurie nuolat gyveno

299 United Nations Transitional Administration Administration Regulation on the Establishment of a
Border Regime for East Timor of 25 February 2000 No. 2000/9.

300 Constitution of the Democratic Republic of Timor-Leste of 20 May 2002. *Government of Ti-
mor-Leste* [interaktyvus]. Dilis, 2015 [žiūrėta 2015-04-14]. <[http://timor-leste.gov.tl/wp-content/
uploads/2010/03/Constitution_RDTL_ENG.pdf](http://timor-leste.gov.tl/wp-content/uploads/2010/03/Constitution_RDTL_ENG.pdf)>.

Rytų Timoro teritorijoje nepriklausomybės įsigaliojimo metu, bent jau suteikia pilietybę šioje teritorijoje gimusiems asmenims. Kitaip tariant, turintiems prigimtinį efektyvų ryšį su konkrečia teritorija.

Analogiški pagrindai pakartojami pilietybės įstatymo³⁰¹ 8 straipsnyje, tačiau pilietybės įstatymą įgyvendinantis Vyriausybės nutarimas³⁰², nors, kaip jame nurodyta, naujų teisės normų nenustato, sukuria tam tikrų interpretacinių apribojimų teisei į pilietybę pasinaudoti, kurie drąsiai galėtų būti laikomi pagrindu įvertinti šio teisės akto konstitucingumą. Šiame nutarime Konstitucijos ir įstatymo nuostatos konkretinamos tiek, kad turinčiais teisę į prigimtinę pilietybę laikomi:

- gimę šios valstybės teritorijoje, jei jų gimimo įraše nurodyta jo tėvo ar motinos turima timoriečių pilietybė arba kad jo tėvai neturėjo pilietybės ar jų pilietybė buvo nežinoma, arba nėra įrašų apie jo tėvus (pilnametystės sulaukusiam asmeniui, turinčiam teisę pasirinkti Rytų Timoro pilietybę papildomų reikalavimų nekeliama, pakartojamas Konstitucijos ir įstatymo tekstas);
- kiekvienas asmuo, gimęs užsienio teritorijoje, kurio gimimo įrašas aiškiai nurodo, kad bent vienas jo tėvų yra Rytų Timoro pilietis.

Pastebėtina, kad nutarimas nepagrįstai kalba tik apie tėvų pilietybės kategoriją asmenims, kurie gimė Rytų Timoro teritorijoje, nors Konstitucija ir įstatymas nurodo ne į jų pilietybę, bet gimimo vietą, nepriklausomai nuo vaiko, gimusio Rytų Timoro teritorijoje, tėvų pilietybės. Pažymėtina, kad pagal tokį nutarimo reguliavimą prigimtiniais piliečiais paraidžiui negali būti asmenys, gimę iki Konstitucijos ir įstatymo įsigaliojimo. Akivaizdu, kad tokiems asmenims į gimimo liudijimą ar kitą registracijos dokumentą niekas įrašų apie tėvų turėtą Rytų Timoro pilietybę negalėjo daryti, nes tokios tiesiog nebuvo. Kita vertus, Rytų Timoro pilietybės įstatymo 4 straipsnis, reglamentuojantis teisės taikymą laike, nurodo, kad pilietybės suteikimo, įgijimo ir netekimo bei pakartotinio įgijimo reglamentavimas laiko atžvilgiu nustatomas pagal veiksmų ar faktų kilimo laiką³⁰³.

Akivaizdu, kad bent Konstitucija nesieja pilietybės įgijimo teisių tęsimo ar perėmimo pagrindais: pilietybė siejama su kraujo ryšiu ir gimimo vieta. Konstitucijoje nėra aptariama padėtis asmenų, nuolat gyvenusių Rytų Timoro teritorijoje paskelbus nepriklausomybę 1975 m., ją atgavus ar tarptautiniu mastu pripažinus. Vis dėlto, kaip minėta, pagal Konstituciją pilietybė suteikiama nuo teisę į pilietybę sąlygojusio juridinio fakto atsiradimo momento, todėl turintys teisę į prigimtinę pilietybę ją įgyja retrospektyviai – nuo gimimo dienos, o ne nuo nepriklausomybės įsigaliojimo – tokiu būdu išlaikant tam tikrą okupuotos valstybės tęstinumo idėją.

Pilietybę įgyti natūralizacijos būdu keliamos sąlygos: prašymo pateikimo dieną asmuo turi būti pilnamečiu pagal Rytų Timoro ir kilmės valstybės teisę; nustatytas 10 m. sėsłumo cenzas, siejamas su nepertraukiamu gyvenimu Rytų Timore iki 1975 m. gruodžio 7 d.

301 Law on Citizenship of Democratic Republic of Timor-Leste. Approved on 2 October 2002, promulgated on 30 October 2002, No. 9 /2002, *Supra* note 91.

302 Regulation on the Law on Citizenship of the Government of Democratic Republic of Timor-Leste of 4 February 2004, Decree-Law No. 1/2004 [interaktyvus]. Immigration Service of Timor-Leste, 2015 [žiūrėta 2015-04-03]. <<https://dl.dropboxusercontent.com/u/15825999/Laws/citizen%20law/citizenship%20Law%20Arrangement.pdf>>.

303 Law on Citizenship of Democratic Republic of Timor-Leste. Approved on 2 October 2002, promulgated on 30 October 2002, No. 9 /2002, *Supra* note 91.

arba po 2002 m. gegužės 20 d.; vienos oficialių kalbų mokėjimas ir moralinių ir pilietinių standartų atitiksis; išgalėjimas save išlaikyti ir Rytų Timoro istorijos ir kultūros išmanymas (įstatymo 12 straipsnis). Atkreiptinas dėmesys, kad būtent nuostatose, susijusiose su teise natūralizuotis ir pilietybę įgyti šiuo būdu, atsiranda nuoroda į okupacijos datą. Piliečiais gali tapti tik tie, kurie nepertraukiamai gyveno šios valstybės teritorijoje dar kolonijiniu laikotarpiu, t.y. nepaskelbus nepriklausomybės, taip pat tie, kurie *inter alia* šioje teritorijoje gyvena bent 10 m. nuo nepriklausomybės įsigaliojimo. Pastebėtina, kad įstatymas skamba kiek kontraversiškai: neaišku, ar 10 metų gyvenimo terminas turėjo pasibaigti 1975 m., ar šis terminas skaičiuojamas bet kuriuo atveju, jei asmuo apsigyveno teritorijoje iki įstatyme nurodytos datos. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad pačiame įstatyme pažymima, jog užsienio piliečiai, apgyvendinti Rytų Timore užsienio karinės okupacijos ar perkėlimo (angl. *transmigration*) politikos pagrindu, nelaukiami nuolatiniiais teritorijos gyventojais, laikytina, kad nustatytas terminas skaičiuojamas ir teisę į pilietybę natūralizacijos būdu turi teisę asmenys, kurie apsigyveno teritorijoje iki 1975 m. gruodžio 7 d., tačiau tie asmenys, kurie apsigyveno po šios datos, teisės natūralizuotis neturi arba terminas jų natūralizacijai skaičiuojamas nuo 2002 m. gegužės 20 d. Kaip minėta aptariant Baltijos valstybių pilietybės politiką, toks teisinis reguliavimas žmogaus teises ginančių organizacijų kritikuojamas, tačiau yra teisėtas pagal bendrosios tarptautinės teisės normas, atsižvelgiant į neteisėtą okupacijos faktą, kurios metu asmenys buvo perkelti siekiant suskaldyti tautą, turinčią apsisprendimo teisę, ir integruoti okupuotą teritoriją į konkrečią valstybę.

Minėta, kad asmenų be pilietybės klausimų, atsiradusių dėl teritorinių pokyčių, sprendimas priklauso ne nuo vienos valstybės, jei ankstesnė valstybė pirmtakė toliau egzistuoja. Rytų Timoro gyventojai turėjo skirtingų valstybių pilietybes (pirmiausia – Portugalijos ir Indonezijos), asmenys be pilietybės taip pat sudarė nemenką populiacijos dalį. Nenuostabu, kad po nepriklausomybės nuo Indonezijos paskelbimo naujai susikūrusi valstybė turėjo spręsti ne tik Rytų Timoro pilietybės įgijimo klausimus; buvo asmenų, kurie norėjo pasilikti Indonezijos pilietybę, o dalis jų turėjo teisinį ryšį su Portugalija.

Po referendumo paskelbimo daugybė žmonių neteko savo gyvenamosios vietos, tapo pabėgėliais ar viduje perkeltaisiais asmenimis. JT ST, ne kartą reiškusi susirūpinimą dėl tokių asmenų padėties, pirmiausia ragino bendradarbiauti suinteresuotąsias šalis, užtikrinant saugų pabėgėlių ir perkeltųjų asmenų sugrįžimą į Rytų Timorą³⁰⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad dar JT ST rezoliucijoje 1272 (1999) pasveikintas Indonezijos išpareigojimas leisti tokiems asmenims, esantiems Vakarų Timore ar kitur Indonezijoje, pasirinkti, ar grįžti į Rytų Timorą, ar pasilikti, kur yra, taip pat pasirinkti kitą gyvenamąją vietą Indonezijoje. Pažymėtina, kad Indonezija suteikė pasirinkimo teisę asmenims, gyvenusiems jos teritorijoje: rytų timoriečiai, gyvenantys Indonezijoje, gavo pasirinkimo teisę išlaikyti Indonezijos pilietybę arba įgyti Rytų Timoro pilietybę, o pasirinkę pastarąjį variantą, tapo Indonezijoje užsieniečiais, turinčiais galiojantį leidimą nuolat gyventi šioje valstybėje.³⁰⁵ Rytų Timoras nebuvo toks svetingas atvykėliams: dalis indoneziečių, gyvenusių Rytų Timore, po nepriklausomybės norėjo įgyti pilietybę, tačiau tokios pasirinkimo teisės Rytų Timoras

304 UN Security Council Resolution 15 September 1999 No. S/RES/1264 (1999); UN Security Council Resolution of 25 October 1999 No. S/RES/1272 (1999).

305 Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians. *Inter-Parliamentary Union: Inter-Parliamentary Union or the United Nations High Commissioner for Refugees* [interaktyvus]. IPU: 2005 [žiūrėta 2015-04-12]. <http://www.ipu.org/pdf/publications/nationality_en.pdf>. P. 25

nesuteikė, o šie nenorėjo pripažinti turį Indonezijos pilietybę, laikydami save Rytų Timoro piliečiais: tai apsunokino ir Indonezijos, siekiančios apginti tokių asmenų teises, padėti³⁰⁶. Pastebėtina, kad Indonezija laikėsi valstybei teisių perėmėjai tenkančių pareigų ir asmenims, gyvenusiems jos teritorijoje, suteikė teisę pasirinkti pilietybę, be to, neatėmė savo pilietybės tol, kol konkretus asmuo įgijo Rytų Timoro pilietybę. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad skyrėsi dviejų suinteresuotųjų valstybių – Indonezijos ir Rytų Timoro – požiūris į dvigubą pilietybę: Indonezijoje ji nepripažįstama, o Rytų Timoras nedraudžia ir daugybinės pilietybės. Dėl šios priežasties daug rytų timoriečių ne tik įgijo Indonezijos pilietybę, bet ir grįžo į Rytų Timorą šios valstybės pilietybės³⁰⁷. Nors Indonezijoje jau registruojami teisės aktų projektai dėl dvigubos pilietybės Indonezijos diasporai³⁰⁸, tačiau tai ilgas procesas, kuris galiausiai gali materializuotis ir tokių asmenų statuso legitimizavimu. Kita vertus, nors Indonezijos valdžia ir suteikė galimybę rinktis priimtina pilietybę, dalis Vakarų Timore (Indonezija) gyvenusių ir užsiregistravusių Indonezijos vidaus reikalų ministerijos asmenų registre atvykėlių pasirinko Rytų Timoro pilietybę ir liko Indonezijoje, o tokių asmenų padėtis, nevyriausybinių organizacijų vertinimu, lyg atsidūrusių ties bepilietybės slenksčiu, mat nesant sutarties tarp suinteresuotųjų valstybių, tokie asmenys neturėjo galimybės įgyti savo tapatybės dokumentų³⁰⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad Rytų Timoro pilietybės įstatymo 18 straipsnis nustato, kad visi juridiniai faktai, lemiantys pilietybės suteikimą, įgijimą, netekimą ir pan., privalomai registruojami. Ir, nors 19 straipsnyje nurodoma, kad galima deklaruoti savo pageidavimą įgyti pilietybę dalyvaujant konsuliniais agentams ar diplomatiniais atstovams, tačiau kartu nurodoma, kad paprasta konsulinė registracija *per se* nereiškia Rytų Timoro pilietybės suteikimo.³¹⁰ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad be asmens dokumentų negalima naudotis tam tikromis teisėmis ir pareigomis, kylančiomis iš pilietybės, įskaitant ir judėjimo laisvę, ir politines teises, kuriomis teisės naudotis neturėjo Rytų Timoro piliečiai, gyvenantys užsienio valstybėse.

Kaip minėta, Rytų Timoro situacija ypatinga tuo atžvilgiu, kad nepriklausomybės paskelbimas 1975 m. nebuvo pripažintas administruojančio subjekto, o iškart sekusi kitos valstybės okupacija lėmė naujos pilietybės suteikimą teritorijos, kurioje buvo pirmtakės pilietybės, piliečiams. Portugalija pilietybės klausimams dekolonizacijos metu reguliuoti priėmė 1975 m. birželio 24 d. dekretą Nr. 308-A/75, kuriuo buvo nustatoma, kas šios valstybės pilietybę išlaiko; taip pat įvardyti pagrindai pilietybės netekimui (pagal šį teisės aktą pilietybės neteko tūkstančiai buvusiose Portugalijos kolonijose gimusių ir daugelį metų

306 Hundreds of Indonesians in East Timor virtually stateless. *Jakarta Post*: May 22, 2004 [interaktyvus]. East Timor and Indonesia Action Network [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.etan.org/et2004/may/15-21/22hundred.htm>>.

307 Indonesia: Minorities, Migrant Workers, Refugees, and the New Citizenship Law. A Writenet Report by John T. Sidel commissioned by United Nations High Commissioner for Refugees, Status Determination and Protection Information Section (DIPS) [interaktyvus]. Refworld: 2007 [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.refworld.org/pdfid/463ae6272.pdf>> . P. 6

308 Indonesian Dual Citizenship Law Draft Included in Prolegnas. *Global Indonesian Voices* [interaktyvus]. Džakarta, 2015-02-15 [žiūrėta 2015-04-14]. <<http://www.globalindonesianvoices.com/19103/indonesian-dual-citizenship-law-draft-included-in-prolegnas/>>.

309 Indonesia [interaktyvus]. The International Observatory on Statelessness, 2015 [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.nationalityforall.org/indonesia>>.

310 Law on Citizenship of Democratic Republic of Timor-Leste. Approved on 2 October 2002, promulgated on 30 October 2002, No. 9 /2002, *supra* note 91.

gyvenusių asmenų, kurie būtų pageidavę išlaikyti Portugalijos pilietybę, bet tokio pasirinkimo jiems niekas nesuteikė³¹¹. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad 1975 m. paskelbtos Rytų Timoro nepriklausomybės Portugalija nepripažino, minėtas teisės aktas Rytų Timorui nebuvo taikomas, o asmenys, gimę Rytų Timore iki 1976 m. balandžio 25 d., buvo laikomi gimusiais Portugalijos teritorijoje, skirtingai nei gimę po šios datos, kurie buvo laikyti gimusiais užsienyje³¹². Dėl šios priežasties, tokių asmenų pilietybė priklausė nuo pilietybės įregistravimo tėvų gimimo vietos atžvilgiu ar kitais pagrindais. Kitaip tariant, bet kuriuo atveju Indonezijos okupacijos metais gimę asmenys, siekdami įteisinti savo portugalishką pilietybę, turėjo kreiptis į atsakingas Portugalijos valdžios institucijas – ji nebuvo automatiškai suteikiama. Viena to priežasčių – minėtas administratoriaus titulas, t.y. Portugalija laikė save administruojančia valstybe, kurios statusas skirtingas nuo administruojamo subjekto; teigiama, kad toks pasirinkimas sąlygotas ir nenoro priverstinai integruoti asmenis į Portugalijos visuomenę, o siekiama tik palikti asmenims apsisprendimo teisę³¹³. Kita vertus, tokia situacija reiškė, kad okupantė, suteikusi pilietybę, t.y. Indonezija, yra pagrindinė asmenų pilietybės valstybė, nors, vadovaujantis tarptautinės teisės principais, tokia okupuotos teritorijos piliečiams suteikta pilietybė nėra neturėtų būti pripažinta.

Pabrėžtina, kad Indonezija pasirinkimą likti jos piliečiais suteikė ne tik tiems rytų timoriečiams, kurie Indonezijos teritorijoje turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, tačiau ir perkeltiesiems asmenims, kurie iš Rytų Timoro teritorijos pasitraukė dėl ginkluotų neramumų. Kalbant apie Indonezijos požiūrį į tokius asmenis dera priminti, kad Indonezija, skirtingai nei Rytų Timoras, nepripažįsta daugybinės pilietybės. Atitinkamai, 2006 m. priimtas Indonezijos pilietybės įstatymas³¹⁴, kaip ir Rytų Timoro atsiskyrimo metu galiojęs 1958 m. pilietybės įstatymas,³¹⁵ vienu Indonezijos pilietybės netekimo pagrindu nustatė kitos pilietybės įgijimą. Tokiu būdu Rytų Timorui suteiktus konkrečius asmenims pilietybę, jie netenka Indonezijos pilietybės. Kita vertus, reikalinga konkretaus asmens valia, kad toks kitos valstybės pilietybės įgijimas būtų pagrindas netekti Indonezijos pilietybės – arba tiesiogiai ją išreikšus, arba pagal nutylėjimą įgyvendinus pasirinkimo teisę. Atkreiptinas dėmesys, kad 2006 m. įstatymas nustato ir pilietybės netekimo pagrindu 5 metų gyvenimo užsienyje faktorių, jei asmuo nustatyta tvarka nepraneša norintis išlaikyti turimą pilietybę. Verta pažymėti, kad pastarasis pilietybės netekimo pagrindas netaikomas tuo atveju, jei asmuo tapęs asmeniu be pilietybės.

Iš principo net ir nesant jokios sutarties tarp suinteresuotųjų valstybių (net ir ignoruojant okupacijos neteisėtumo faktorių), dviejų valstybių teisės aktai pakankamai gerai subalansuoti, siekiant išvengti bepilietybės radimosi. Pirmiausia, skirtingas dviejų valstybių požiūris į dvigubą pilietybę susiklostė palankiai ta prasme, kad jos nepripažįsta Indonezi-

311 Carvalhais, I. E. Citizenship Policy Making in Mediterranean EU States: Portugal [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, July 2010 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/EUDOCOMP-Portugal.pdf>>. P. 9

312 Jerónimo, P. Citizenship and State-Building in East Timor, *supra* note 295. P. 29

313 Daugiau – Mathew, P. Lest We Forget: Australia' Policy on East Timorese Asylum Seekers. *International Journal of Refugee Law*. 1999, 11(I): 7-59. P. 26-33.

314 Law of the Republic of Indonesia No. 12 on Citizenship of the Republic of Indonesia 1 August 2006 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2015-04-26]. <<http://www.refworld.org/docid/4538aae64.html>>.

315 Law No. 62 of 1958, Law on the Citizenship of the Republic of Indonesia, 1 August 1958 [interaktyvus]. Refworld [2015-04-26]. <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b4ec8.html>>.

ja, ne Rytų Timoras, taigi, Rytų Timorui asmens turima pilietybė netrukdo suteikti savosios (juolab, kad iš principo Indonezijos suteikta pilietybė Rytų Timoro gyventojams nėra neturėtų būti pripažįstama), o suteikta Rytų Timoro pilietybė, jei asmuo nepageidauja jos atsisakyti, reiškia, kad jis turi netekti Indonezijos pilietybės. Tai savotiška asmens pasirinkimo teisės įgyvendinimo forma. Rytų Timoro pilietybės įstatymo nuostatos, kurios teisės įgyti pilietybę nesuteikia visiems asmenims, turėjusiems Indonezijos pilietybę ir nuolatinę gyvenamąją vietą šios valstybės teritorijoje, neprieštarauja tarptautinės teisės normoms, atsižvelgiant į tai, kad tokie asmenys buvo perkelti pažeidžiant tarptautinę teisę. Kita vertus, tokiems asmenims yra galimybių įgyti pilietybę kitais pagrindais – natūralizacija, taip pat jiems išlaikoma Indonezijos pilietybė. Vis dėlto, Rytų Timoro žemesnės teisinės galios teisinis reguliavimas nesuderintas net su pagrindiniu valstybės įstatymu – Konstitucija, teisės aktuose yra dviprasmiškų nuostatų, neužtikrinančių asmenų teisėtų lūkesčių ir teisinio aiškumo suinteresuotiems asmenims. Indonezijos veiksmai ir teisinis reglamentavimas atitiko Straipsnių projekto nuostatas, net ir atsižvelgiant į tai, kad jos suteikta pilietybė rytų timoriečiams laikytina niekine. Pastebėtinas ir pagirtinas Rytų Timoro sprendimas prigimtinę pilietybę suteikti nuo konkretaus juridinio fakto atsiradimo momento, t.y. nuo gimimo, o ne nuo prašymo pateikimo ar nuo nepriklausomybės išsigaliojimo. Tokiu būdu atmetama daugiau kaip dvidešimt metų nelaisvės bent pilietybės srityje.

Apibendrinant atsiskyrimo atvejus XXI a. kontekste, pažymėtina, kad atsiskyrimo atvejais būtina vadovautis tik tarptautine paprotine teisės norma dėl bepilietybės vengimo, tačiau pagrindinė pareiga užtikrinti šios nuostatos įgyvendinimą tenka toliau egzistuojančiai valstybei pirmtakei. Aptartos trys situacijos visiškai skirtingos, vienas iš akivaizdžių skirtumų – geografinė valstybių padėtis. Atitinkama geografinė priklausomybė lėmė ir poziciją į tarptautinės žmogaus teisių teisės nuostatas bei pilietybės valstybių teisių perėmimo atvejais reguliavimą. Kadangi galioja net kelios Europos Tarybos parengtos konvencijos, reguliuojančios pilietybės teisinius santykius teisių perėmimo metu, neatsitiktinai iš aptartų trijų situacijų tik Juodkalnijos veiksmai iš principo vertintini kaip atitinkantys Europos konvencijų nuostatas ir Straipsnių projekto siūlomą teisinį reguliavimą. Juodkalnija yra viena nedaugelio valstybių, ratifikavusių Europos konvenciją dėl pilietybės ir 2006 m. Europos Tarybos konvenciją. Rytų Timoro atsiskyrimo atvejis, atsižvelgiant į jo, kaip naujai susikūrusios valstybės, statusą, apskritai laikytinas išskirtiniu. Tad ir jo priimti sprendimai reguliuojant pilietybės teisinius santykius vertintini atsižvelgiant į tai, kad Rytų Timoras iš principo galėtų vadovautis tabula rasa principu, o teisinio reguliavimo nuostatos jo nepareigotų: jos būtų daugiau rekomendacinės, paliekančios apsisprendimo teisę. Atitinkamai, Pietų Sudano atveju priimtas teisinis reguliavimas apskritai ne tik kaip priešingas Straipsnių projektui, bet ir kaip pažeidžiantis paprotinę tarptautinės teisės normą, kuria vadovaudamosi valstybės turi stengtis išvengti bepilietybės.

Dera pažymėti, kad visi atvejai turi vieną bendrą vardiklį – nėra vienas XXI a. atsiskyrimo atvejis nepatvirtino Straipsnių projekte (atitinkamai – ir 2006 m. Europos Tarybos konvencijoje) siūlomo asmens nuolatinės gyvenamosios vietos, kaip pagrindinio teisių perėmėjos pilietybės suteikimo kriterijaus, naudojimo. Juodkalnijos atveju, kuris vienintelis iš aptartųjų buvo susijęs su federacijos subjekto atsiskyrimu, asmenims išlaikyta buvusio federacijos subjekto pilietybė. Kitos aptartos valstybės taip pat išskėlė kitokio ryšio su konkrečia teritorija buvimą kaip pagrindinį pilietybės įgijimo kriterijų. Atkreiptinas dėmesys, kad tik Juodkalnija atsižvelgė į jos teritorijoje gyvenusių JSFR piliečių interesus,

nustatydamą itin preferencines natūralizacijos sąlygas, kartu ir pasirinkimo teisę. Visais trimis atvejais sutartys tarp konkretaus teisinio santykio dalyvių sudarytos nebuvo. Veiksmų ir teisės aktų nekoordinavimas lėmė itin prastą Pietų Sudano situaciją, kitas situacijas paveikė nepalyginti mažiau, nes pirmtakės buvo linkusios prisiimti atsakomybę už asmenis, kurie dėl teritorinių pokyčių galėtų tapti asmenimis be pilietybės.

2.2.4. Išsiskyrimas

Išsiskyrimo, kaip teisių perėmimo pagrindo, kategorija sietina su faktu, kad visi valstybės pirmtakės piliečiai valstybių teisių perėmimo metu netenka buvusios savo pilietybės automatiškai, nes pirmtakės tiesiog nelieka. Dėl šios priežasties išsiskyrimo atvejai potencialiai kelia didžiausių problemų dėl asmenų be pilietybės radimosi³¹⁶. Tokiais atvejais situaciją sunkina ir tai, kad atsiranda dvi ar kelios teisių perėmėjos ir dažnai būna persidengimų tarp kategorijų asmenų, galinčių įgyti skirtingų teisių perėmėjų pilietybę³¹⁷.

Išsiskyrimo atvejus Straipsnių projektas aptaria 3 skyriuje. Kaip minėta aptariant atsiskyrimo klausimus, Tarptautinės teisės komisija, rengdama straipsnių projektą, nusprendė, kad atitinkami reikalavimai teisių perėmėjai suteikti savo pilietybę išsiskyrimo ir atsiskyrimo atvejais turi būti ekvivalentiški. Dėl šios priežasties 24 straipsnis kurtas išvien su 22 straipsnio nuostatomis. Siekiant nekartoti anksčiau nurodytų (Atsiskyrimo poskyryje) Straipsnių projekto, atitinkamai, ir kitų šaltinių nuostatų, trumpai primintina, kad pagrindiniai kriterijai teisių perėmėjai suteikti savo pilietybę yra šie:

- susijusiems asmenims, nuolat gyvenantiems jos teritorijoje;
- asmenims, turintiems atitinkamą teisinį (kaip toks gali būti panaudotas vidinė (buvusio federacijos subjekto) pilietybė³¹⁸) ar kitokį (gimimas, paskutinė gyvenamoji vieta ir pan.) ryšį su pirmtakės sudėtine dalimi, kuri tapo teisių perėmėjos teritorijos dalimi;
- susijusiems asmenims, neatitinkantiems minėtų kriterijų nė vienos teisių perėmėjų pilietybės atžvilgiu ir turintiems nuolatinę gyvenamąją vietą trečiojoje valstybėje, jei gimė teritorijoje, kuri atiteko konkrečiai teisių perėmėjai, ar joje buvo jo paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvykstant iš pirmtakės, arba konkretus asmuo turi kitokį ryšį su teisių perėmėja.

Jei asmuo neatitinka pirmosios kategorijos reikalavimų, t.y. nėra nuolatinis konkretios teritorijos gyventojas, jam taikomos paskesnės nuostatos. Pažymėtina, kad pastarosios taip pat taikomos atsižvelgiant į Straipsnių projekto 8 straipsnį, nustatantį, kad teisių perėmėja neturi pareigos suteikti savo pilietybės asmeniui, gyvenančiam kitoje teritorijoje ir turinčiam jos pilietybę, net jei šis atitinka keliamus reikalavimus; taip pat nurodoma, kad teisių perėmėja nesuteikia pilietybės tuo atveju, kai tokia yra asmens valios išraiška, išskyrus atvejus, kai asmuo dėl tokios valios taptų asmeniu be pilietybės. Pastaruoju atveju akivaizdu, kad Tarptautinės teisės komisija įtvirtina asmens teisės į pilietybę įgyvendini-

316 *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“, *Supra* note 15. P. 7

317 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 27

318 Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, *Supra* note 40. Para 25.

mą kaip svarbesnę vertybę nei asmens valią. Toks požiūris ypač sveikintinas siekiant iki minimumo sumažinti tikimybę rasti asmenims be pilietybės. Pažymėtina, kad Komisija, rengusi Straipsnių projektą, teigia, kad sprendimą naudoti asmens nuolatinę gyvenamąją vietą kaip pagrindinį kriterijų priėmė įvertinusi, kad jis suderinamas su tarptautinės teisės tendencija skirti pirmenybę efektyvumui³¹⁹. Komentuojant pasiūlytą Straipsnių projektą, tam tikros valstybės (pvz. Brunėjus) reiškė mintį, kad 22 straipsnyje siūloma nuolatinė gyvenamoji vieta kaip pagrindinis kriterijus suteikiant pilietybę, neatitinka Centrinės ir Rytų Europos praktikos, nes federacinių valstybių iširimo atvejais pagrindiniu kriterijumi laikyta asmens turima federacijos subjekto pilietybė³²⁰. Čekija, komentuoama 4 straipsnyje įtvirtintą pilietybės prezumpciją³²¹, taip pat pasisakė, kad federacijos vieneto pilietybė yra patikimas kriterijus sprendžiant asmenų pilietybės klausimus, nepriklausomai nuo to, ar toks asmuo yra, ar nėra konkrečioje teritorijoje³²². Ir iš tiesų, pavyzdžiui, Slovėnijos, Kroatijos, JFR (JSFR iširimo atveju), Čekijos bei Slovakijos (Čekijos ir Slovakijos iširimo atveju) atvejais rodo, kad pirmenybė buvo teikta buvusio federacinio subjekto pilietybei kaip pagrindui automatiškai suteikti naujos valstybės pilietybę; gyvenamosios vietos principas ėjo po to.³²³ Ir, nors Komisija tokią praktiką surinko ir įvertino, vis dėlto galutiniame straipsnių projekte nuolatinės gyvenamosios vietos principas liko pagrindiniu. Tam yra kelios Komisijos įvardijamos priežastys: pirmiausia teigiama, kad praktikoje, naudojant antrinę pilietybę kaip pagrindą naujos pilietybės suteikimui, kai kurie asmenys, turėję pirmąją pilietybę, ir nuolat gyveno konkrečiame federaciniame vienete, po iširimo negavo toje vietoje įkurtos naujos valstybės pilietybės, tačiau suteikus tokiems asmenims pasirinkimo teisę, beveik visi pasirinko gyvenamosios vietos pilietybę; o atvejais, kai tokia pasirinkimo galimybė buvo ribota, kilo rimtų praktinių sunkumų.³²⁴ Kita vertus, Komisija referavo į Vienos komisijos deklaracijos 10 straipsnį, kuriuo pagrindiniu teisių perėmėjos pilietybės suteikimo pagrindu nurodoma nuolatinė asmens gyvenamoji vieta³²⁵. „Įvertinusi valstybių praktiką, <...> Komisija patvirtino nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijaus svarbą ir nusprendė naudoti valstybės sudėtinės dalies „pilietybės“ [kriterijų] tik asmenims, gyvenantiems už konkrečios valstybės teisių perėmėjos ribų“.³²⁶

319 Nationality in Relation to the Succession of States [Agenda item 6]. Memorandum by the Secretariat. Doc. No. A/CN.4/497. P. 191, para 123.

320 *Nationality in relation to the succession of States: comments and observations received from Governments*. International Law Commission Fifty-first session Geneva, 3 May–23 July 1998. General Assembly Doc. No. A/CN.4/493 (žr. 22 straipsnio komentarą).

321 Straipsnių projekto 4 straipsnis nustato, kad atsižvelgiant į straipsnių projekto nuostatas, preziumuojama, jog suinteresuotieji asmenys, turintys nuolatinę gyvenamąją vietą teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas, valstybių teisių perėmimo metu įgis valstybės teisių perėmėjos pilietybę.

322 *Nationality in relation to the succession of States: comments and observations received from Governments*. International Law Commission Fifty-first session Geneva, 3 May–23 July 1998. General Assembly Doc. No. A/CN.4/493 (žr. 4 straipsnio komentarą).

323 *Third report of Special Rapporteur Mr. Vaclav Mikulka, on nationality in relation to the succession of States*. Topic – Succession of States with respect to nationality/Nationality in relation to the succession of States Doc. No. A/CN.4/480 & Corr.1 and Add.1 & Corr. 1-2 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1997 vol. II(1)). P. 59-60.

324 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *supra* note 8. P. 43-44.

325 *Ibid.* P. 60.

326 *Ibid.* P. 44.

Pastebėtina, kad nors Komisija referavo į Vienos komisijos deklaraciją, kaip patvirtinančią minėtą požiūrį, Europos konvencija dėl pilietybės (18 straipsnio 2 dalis) pirmiausia įvardija asmens tikrą ir efektyvų ryšį su konkrečia teritorija, o tik vėliau nurodo į nuolatinę gyvenamąją vietą³²⁷. Tokiu efektyviu ryšiu gali būti laikomas buvusio federacijos subjekto pilietybė. Kita vertus, po Straipsnių projekto parengta 2006 m. Europos Tarybos konvencija 5 straipsnio 1 dalis a punkte patvirtina Straipsnių projekto ir Venecijos komisijos deklaracijos nuostatas. Atsižvelgiant į skirtingą teisinį reguliavimą ir dažnai jo nepatvirtinančią valstybių praktiką, akivaizdu, kad asmens nuolatinės gyvenamosios vietos kaip pagrindinio pilietybės suteikimo kriterijaus valstybės iširimo metu negalima laikyti paprotine tarptautinės teisės norma. Matyt, būtų galima konstatuoti, kad tiek vienas, tiek kitas požiūris turi pagrindą, svarbu tai, kad nė vienas nepanaikina kito, o užvis svarbiausia, kad teisių perėmėjų pilietybės teisinis reguliavimas nepalikėtų spragų, dėl kurių rastųsi asmenų be pilietybės, tad nėra tiek svarbu, kokį principą jos taikys. Juolab, kad iširimą reglamentuojantis straipsnis formuojamas bendrai, atskirai neskiriant reglamentavimo priklausomai nuo to, ar valstybė pirmtakė buvo federacinė valstybė, ar unitarinė. Galiausiai, klausimas gali būti išspręstas suteikus asmenims pasirinkimo teisę.

Išsiskyrimo, kaip ir atsiskyrimo atvejais yra svarbu, kad suinteresuotosios valstybės suteiktų asmeniui pasirinkimo teisę, jei asmuo atitinka sąlygas įgyti daugiau nei vienos valstybės teisių perėmėjos pilietybę ar kitiems asmenims, kuriems netaikomos Straipsnio projekto 22 straipsnio nuostatos (pvz. tokiems asmenims, kurie filiacijos ar natūralizacijos būdu įgiję pirmtakės pilietybę, joje niekada negyveno ir dėl teisių perėmimo taptų asmenimis be pilietybės³²⁸).

Apibendrinant galima teigti, kad išsiskyrimo atvejis svarbus dėl padidintos tikimybės rasti asmenims be pilietybės, nes valstybės pirmtakės teisių perėmimo metu nelieka, atitinkamai – nebelieka ir pirmtakės pilietybės. Pagrindiniu kriterijumi, suteikiant teisių perėmėjos pilietybę daugelis dokumentų (išskyrus Europos konvenciją dėl pilietybės) laiko nuolatinę gyvenamąją vietą konkrečioje teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas. Praktika rodo, kad Centrinės ir Rytų Europos federacinių valstybių, kurios turėjo ne tik federacinę, bet ir federacijos subjektų pilietybę, iširimo atvejais kaip pagrindinis pilietybės suteikimo kriterijus dažnai taikyta konkretaus teritorinio vieneto pilietybė. Taigi, galima konstatuoti, kad išsiskyrimo situacijose siūlomas teisinis reguliavimas, kuriuo nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijus laikomas pagrindiniu valstybei teisių perėmėjai suteikiant savo pilietybę, nekonstatuoja paprotinės normos. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad išsiskyrimo normos taikytinos ir atvejams, kai išsiskiria valstybės, turinčios tik vieną pagrindinę pilietybę, taip pat į tai, kad problemą galima išspręsti suteikus galimybę asmeniui pasirinkti pilietybę, konstatuotina, kad Straipsnių projekto 22 straipsnyje siūloma teisinė formuluoatė tinkama net jei ne visai atspindi taikytą praktiką. Pastebėtina, kad buvusio federacijos subjekto pilietybės principo taip pat nereikėtų laikyti paprotinės teisės norma: tą rodo ir valstybių, teikusių pastabas Straipsnių projektui, komentarai – vos kelios valstybės tą pažymėjo savo komentaruose, tačiau, pavyzdžiui, Čekija, pateikusi tokią poziciją, iš principo neprieštaravo ir kitokio principo taikymui.

327 European Convention on Nationality, *supra* note 30.

328 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *supra* note 8. P. 43.

2.2.5. Cesija

Cesija, kaip teritorijos perleidimas, minima visuose aptariamuose tarptautiniuose dokumentuose, pradedant 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo³²⁹. Ši konvencija tiesiogiai neišskiria nuostatų, kurios būtų taikytinos valstybių teisių perėmimo metu. Konvencijos tekste kalbama apie tam tikras valstybių pareigas teritorijos perleidimo atveju (10 straipsnis): sutartyse dėl teritorijos perleidimo turi būti nuostatos, skirtos apsaugoti asmenis, kad perleidimo metu šie netaptų asmenimis be pilietybės. Jei tokių nuostatų sutartis nenumato, tuomet valstybė, kuri įgyja teritoriją, turi suteikti savo pilietybę asmenims, kurie dėl tokio teritorijos perleidimo ar įgijimo taptų asmenimis be pilietybės. Nuostatos gana lakoniškos, jomis nesiekama reguliuoti teisių perėmimo padarinių ir principų pilietybės atžvilgiu, o tiesiog apsaugoti asmenis, kad dėl konkrečios teritorijos suvereniteto pasikeitimo nekiltų bepilietybės problemų, tą sąlygoja ir konvencijos tikslas. Natūralu, kad konvencija nevaržo teisių perėmimo ir kitų susijusių terminų – tuo metu, kai ji priimta, dar tik pradėta gilintis į teisių perėmimo problematiką. Kita vertus dėl to ši konvencija yra gana pažangi, nes aptaria ir teisių perėmimo klausimus.

Straipsnių projektas 20 straipsnyje aptaria klausimus, susijusius su teritorijos perleidimu. Šio straipsnio pradžioje referuojama į situaciją, kai valstybės teritorijos dalis yra šios valstybės perdžiama kitai valstybei, o komentaro autoriai nurodo, kad ši referencija nurodo, jog „20 straipsnis taikomas teritorijos cesijos atvejams dviejų valstybių susitarimo pagrindu“³³⁰. Atsižvelgiant į tai, kad cesijos atvejai dažniausiai sutartiniai, šalys turi galimybę pilietybės klausimus išspręsti toje pačioje sutartyje. Tokiu atveju sutartiniu pagrindu būtų galima priimti nuostatas, ne tik padedančias išvengti bepilietybės atvejų, bet ir suderinančias teisių perėmėjos ir pirmtakės veiksmus ir teisinę bazę, kad dviejų valstybių nuostatos neprieštarautų vienos kitoms, o asmenims būtų užtikrintas teisinis aiškumas ir pagrįsti lūkesčiai. Bet kokių atveju Straipsnių projektas siūlo bendrą taisyklę, kad teisių perėmėja turėtų suteikti savo pilietybę visiems suinteresuotiesiems asmenims, nuolat gyvenantiems konkrečioje teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas, jei kitaip nenumato asmenims taikytina pasirinkimo teisė. Kad nuolatinė gyvenamoji vieta – patiems asmenims priimtinausias kriterijus, pagal kurį turėtų būti sprendžiami pilietybės klausimai teisių perėmimo srityje, pažymi ir Europos Tarybos ekspertai³³¹, taip pat patvirtina kiti dokumentai, reguliuojantys pilietybės klausimus teisių perėmimo srityje. Taip pat svarbu, kad pirmtakė neturi atšaukti savo pilietybės tol, kol konkretūs asmenys įgis naują – net trumpalaikis asmens be pilietybės statusas nepageidaujamas ir gali sukelti neigiamų padarinių asmeniui.

Kaip kelis kartus minėta, tarptautiniai dokumentai ir valstybių komentarai³³² nurodo, jog cesija laikytina sutartinis teritorijos įgijimo būdas. Vis dėlto, galima išskirti ir tarptau-

329 Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo, *supra* note 29.

330 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 41.

331 Žr. *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“, *Supra* note 15. P. 7.

332 Pvz. Čekija savo komentaruose dėl Straipsnių projekto pažymėjo, kad „joks perleidimas negali būti įvykdytas kitaip kaip pagal suinteresuotųjų valstybių susitarimą“ (žr. *Nationality in relation to the succession of States : comments and observations received from Governments*. International Law Commission Fifty-first session Geneva, 3 May–23 July 1998. General Assembly Doc. No. A/CN.4/493. P. 21).

tinių teismų sprendimus, nustatančius valstybių teritorijų ribas, kurių pagrindu iš vienos valstybės kitai pereina suverenios teisės į tam tikrą geografinį plotą, kuriame, *inter alia*, gali gyventi valstybės, kuriai teritorija priklausė iki teismo sprendimo, piliečiai. Su tokiu atveju susidūrė Salvadoras ir Hondūras po 1992 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo priimto sprendimo dėl sausumos, salų ir jūros sienos ginčo³³³ turėję spręsti klausimą dėl asmenų, kurių gyvenamosios vietos suverenios teisės buvo nustatytos kitai nei jų pilietybės valstybei. Hondūras ir Salvadoras iškart pareiškė pripažinsiantys teismo sprendimą. „Atsižvelgdamas į perkėlimo (*angl. displacement* – aut. pastaba) [problema], Salvadoras siekė dvigubos pilietybės suinteresuotiems asmenims, tačiau Hondūro Konstitucija draudė tiek dvigubą pilietybę, tiek ne piliečiams įsigyti žemę 40 km nuo sienos“³³⁴. Šalys, siekdamos išspręsti klausimus, *inter alia* susijusius su tokių asmenų pilietybe, galiausiai 1998 m. pasirašė tarptautinį susitarimą, reglamentuojantį pilietybės ir konkrečiose teritorijose įgytų teisių klausimus³³⁵. Sutartimi buvo suteikta pilietybės pasirinkimo teisė asmenims, gimusiems konkrečioje teritorijoje (tokiu atveju asmenys laikomi įgiję pilietybę gimimu), taip pat nuolatinę gyvenamąją vietą konkrečioje Teismo sprendime aptartoje teritorijoje registravę asmenys – pagal kiekvienos valstybės konstitucines nuostatas³³⁶. Toks teisinis reguliavimas iš principo atitinka tarptautinių dokumentų siūlymus dėl pilietybės klausimų reguliavimo teritorijos perleidimo atvejais. Pirmiausia, nors ir ne iškart, bet klausimai sureguliuoti tarptautine sutartimi, o konkrečioje teritorijoje nuolat gyvenantiems asmenims suteikta pilietybės pasirinkimo galimybė. Pažymėtina, kad sutarties 11 straipsnis numatė galimybę nepaisant pasirinktos pilietybės pasilikti konkrečioje teritorijoje ten užsiregistravus. Salvadoro atstovė 2011 m. pasisakyme JT Generalinės Asamblėjos šeštojo komiteto 15 posėdyje nurodė, kad „abi valstybės suinteresuotiems asmenims išdavė šimtus tapatybės dokumentų[,] šis procesas vyksta ir būtų sustiprintas, jei [S]traipsnių projektas būtų priimtas privalomo instrumento forma“³³⁷. Pažymėtina, kad toks pareiškimas nėra itin pagrįstas: valstybių susitarimas iš principo ir taip atitinka Straipsnių projekto nuostatas, o valstybėms, siekiančioms kuo geriau realizuoti žmogaus teises, įskaitant ir teisę į pilietybę, tikrai neturėtų turėti reikšmės, ar nurodytos gairės yra įpareigojančios, ar rekomendacinės. Atkreiptinas dėmesys, kad Salvadoras pats savo komentaruose pažymėjo, jog „normos, kuriose referuojama į teisę į pilietybę, šeimos vienybę, nediskriminavimą ir ypač į pasirinkimo teisės suteikimą <...>, kurios buvo įtrauktos į [S]traipsnių projektą, yra visiškai įgyvendinamos valstybių teisių perėmimo atvejais ir, didžiąja dalimi, padeda sumažinti tokios transformacijos neigiamą poveikį“³³⁸.

333 Land, Island and Maritine Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ Judgment of 11 September 1992.

334 Llamzon, A. P. Jurisdiction and Compliance in Recent Decisions of the International Court of Justice. *The European Journal of International Law*. 2007, 18(5): 815–852. P. 826

335 Convencion sobre nacionalidad y derechos adquiridos en las zonas delimitadas por la sentencia de la Corte Internacional de Justicia del 11 de septiembre de 1992, suscrito por los Presidentes de Honduras y El Salvador en fecha 19 de enero de 1998 [interaktyvus]. El Registro Nacional de las Personas de Honduras [žiūrėta 2014-09-04]. <<http://www.rnp.hn/wp-content/uploads/2011/06/Convencion-sobre-Nacionalidad-y-Derechos-Adquiridos..pdf>>

336 *Ibid.*

337 Summary record of the 15th meeting of the Sixth Committee on 17 October 2011. *General Assembly Sixty-sixth session Official Records*, Document. No. A/C.6/66/SR.15.

338 Note by the Secretariat. Addendum. Sixty-sixth session item 77 of the provisional agenda „Nationality of natural persons in relation to the succession of States“. *General Assembly Sixty-sixth session*, Document No. A/66/178/Add.1.

Apibendrinant galima teigti, kad pilietybės klausimų reguliavimas cesijos atveju taisykintas ne tik perleidus konkrečią teritoriją sutartimi, bet ir kitais atvejais, pavyzdžiui, tuomet, kai teritorijos ribos nustatomos teismo sprendimu. Cesija ypač retas atvejis, tačiau pilietybės klausimai teritorijos perleidimo atvejais reglamentuojami dar 1961 m. konvencijos. Pagrindiniai principai, kad susijusios valstybės pilietybės klausimus turėtų reguliuoti sutartimi ir kad pilietybė turėtų būti suteikiama nuolatinę gyvenamąją vietą konkrečioje teritorijoje turintiems asmenims, buvo išlaikyti po Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo dėl Salvadoro ir Hondūro sienos nustatymo, atitinkamai suteikiant suinteresuotiems asmenims pasirinkimo teisę. Kartu pažymėtina tai, kad cesija suponuoja valstybių, kurias liečia teisių perėmimas, sutikimą dėl teritorijos perleidimo ir tarptautinės teisės nuostatų gerbimą. Dėl šios priežasties cesija negali būti pripažintas faktas, kai vienos valstybės teritorijos dalis inkorporuojama į kitą valstybę pažeidžiant tarptautinę teisę, nors neginčijama, kad ir tokiais atvejais kyla pilietybės klausimų, kurie aptartini atskirai.

2.3. Tęstinės pilietybės doktrina ir jos reikšmė sprendžiant diplomatinės gynybos klausimus valstybių teisių perėmimo metu

Asmenų pilietybės klausimų sprendimas susijęs ne tik su teise išvykti iš savo pilietybės valstybės, teise į ją sugrįžti, naudotis kitomis iš to išplaukiančiomis teisėmis savo valstybėje (pvz. rinkimų teise ir pan.) ir valstybės teise ginti savo pilietį, kitai valstybei pažeidus tarptautinės teisės normas jo atžvilgiu, kitaip tariant, su valstybės teise įgyvendinti diplomatinę gynybą. Tam, kad būtų įgyvendinta ši teisė, asmeniui keliamas reikalavimas būti konkrečios valstybės piliečiu ir pažeidimo padarymo metu, ir oficialaus skundo pateikimo metu (tęstinės pilietybės sąlyga). Kadangi tęstinės pilietybės sąlyga susijusi su dviem datomis, kurios gali būti laiko atžvilgiu stipriai viena nuo kitos nutolusios (ypač atsižvelgiant į tai, kad kita sąlyga – vidaus teisiųjų priemonių išnaudojimas), galimos situacijos, kai tarptautinės teisės pažeidimas įvykdomas iki teritorinių jurisdikcinių pokyčių momento, o reikalavimo teise norima pasinaudoti jau po valstybių teisių perėmimo momento. Kyla klausimas, ar valstybė teisių perėmėja gali diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti trečiosios valstybės atsakomybės už veikas, šios įvykdytas teisių perėmėjos piliečio atžvilgiu iki teisių perėmimo momento, jei šio asmens pilietybė teisių perėmimo metu pasikeitė. Lygiai taip valstybės pilietybės tęstinumo (išlaikymo) klausimas gali būti keliamas neteisėtos okupacijos ir aneksijos metu, net jei tokia neteisėta situacija trunka gana ilgą laiką. Pastarasis klausimas aktualus tiek situacijose, kai okupuojama ir aneksuojama visa konkrečios valstybės teritorija (pvz., Baltijos valstybių, Rytų Timoro atvejais), tiek tuomet, kai neteisėtai atskiriama dalis konkrečios valstybės teritorijos (pvz., Krymo ir Sevastopolio situacijoje).

Diplomatinės gynybos institutas daugiausia susijęs su procedūriniais antrinių normų į(si)pareigojimais ir užsieniečių apsauga bei teisėmis³³⁹. Diplomatinės gynybos straipsnių projekto (toliau šiame skyriuje – Straipsnių projektas) 1 straipsnis nurodo, kad diplomatinę gynybą straipsnių projekto veikimo srityje sudaro valstybės kreipimasis diplomatinėmis ar kitomis taikiomis priemonėmis dėl kitos valstybės atsakomybės už žalą pir-

339 Amerasinghe, C. F. *Diplomatic Protection*. New York: Oxford University Press, 2008, p. 21.

mosios valstybės pilietybę turinčiam fiziniam ar juridiniam asmeniui, sukeltą antrosios valstybės įvykdytu tarptautinės teisės pažeidimu, siekiant įgyvendinti šią atsakomybę³⁴⁰. Akivaizdu, kad diplomatinės gynybos teisė siejama su individo turima pilietybe. Vis dėlto, Straipsnių projektas nurodo ir atvejus, kai diplomatinė gynyba galėtų būti taikoma ir kitą teisinį statusą valstybėje turinčių asmenų atžvilgiu: 8 straipsnis tokiais asmenimis įvardija asmenis be pilietybės ir pabėgėlius, esančius ginančiosios valstybės jurisdikcijoje³⁴¹. Nors straipsnių projektas nenurodo, kad diplomatinė gynyba galėtų būti taikoma kitokio statuso turėtojams, tačiau, manytina, kad ši nuostata gali būti taikoma ir, pavyzdžiui, Latvijos nepiliečių kategorijai, kuri neturi atitiktens tarptautinėje teisėje, tačiau suprantama kaip statusas, suteikiantis daugiau teisių nei užsieniečiams ir asmenims be pilietybės. Latvijos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Latvijos Konstitucijos 98 straipsnio formuluotė suponuoja, jog Latvija sprendžia klausimus dėl diplomatinės gynybos taip pat ir nepiliečių atžvilgiu³⁴². Nors, matyt, rėmimasis plečiamu teisės įgyvendinti diplomatinę gynybą aiškinimu (ypač kiek liečia pažeidimus, įvykdytus apatridų ir pabėgėlių atžvilgiu) susilauktų stipraus pasipriešinimo iš valstybės – pažeidėjos *Ratione Personae* pagrindu, tačiau toks kreipimasis būtų racionalus, nors daugiau paremtas bendraisiais principais nei konkrečia valstybių praktika³⁴³. Vis dėlto, sparti žmogaus teisių raida, susirūpinimas pabėgėlių ir asmenų be pilietybės statusu bei jų teisėmis eina pirmyn ir, matyt, artimos ateities klausimas, kada diplomatinės gynybos teisė bus visuotinai pripažįstama ir šių kategorijų asmenų atžvilgiu. P. Mathew tinkamai iliustruoja šiuolaikinės žmogaus teisių raidos pabėgėlių teisės srityje tendencijas, kurios svarbios ir pažymint diplomatinės gynybos tokio statuso turėtojų atžvilgiu: „[t]arptautinė pabėgėlių teisė siekia kompensuoti nacionalinės apsaugos de facto trūkumą. Ji atsako į ryšio tarp valstybės ir jos piliečio sutrikimą dėl persekiojimo – šiuorūšties žmogaus teisių pažeidimo – taip peržengiant ribą tarp individo kaip piliečio koncepcijos ir naujesnės idėjos, kad asmuo turi universalias ir prigimines teises, pripažįstamas tarptautinės teisės. Asmeniui, atitinkančiam šią [1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso – aut. past.] definiciją, siūloma apsauga kitose valstybėse, nors pabėgėlio statusas tam tikra prasme yra menkesnis už pilietybės statusą“³⁴⁴. Iš principo manytina, kad pabėgėlio, negalinčio pasinaudoti savo paties pilietybės valstybės gynyba dėl šios valstybės vykdomų rimtų žmogaus teisių pažeidimo, gynybą perima valstybė, kuri pasiūlo jam laikiną (kol neišnyks atitinkamos aplinkybės, sąlygojusios statuso suteikimą) „globą“. Nors, žinoma, pripažįstama, kad pabėgėlio statusas tikrai nesiūlo visų piliečių teisių ir pareigų komplekto, tačiau diplomatinė gynyba, iš principo būdama priklausoma nuo valstybės valios ja pasinaudoti, turi įeiti į paketą galimybių, kuriomis

340 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries *Supra* note 32.

341 *Ibid.*

342 Judgment of the Constitutional Court of Latvia of March 7, 2005 (case No. 2004-15-0106). Para 19.

343 Jungtinės Karalystės teismo praktikoje 2006 m. priimame sprendime nurodoma, kad 8 straipsnis kol kas esantis *lex ferenda*, o ne *lex lata*, kitaip tariant, bent ginčo nagrinėjimo metu ši nuostata pripažinta ateities, o ne galiojančia teisės norma (žr. R (on the application of Al Rawi & Others) v. The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs & Another. EWCA Civ 1279, United Kingdom: Court of Appeal (England and Wales), 12 October 2006 [interaktyvus]. Refworld, 2006 [žiūrėta 2015-05-15]. <<http://www.refworld.org/docid/45c2119bfe.html>>.

344 Mathew, P. Lest We Forget: Australia' Policy on East Timorese Asylum Seekers, *supra* note 313. P. 23-24.

naudodamosi valstybės gali ginti pabėgėlio teises reikalaujant pažeidimą įvykdžiusios trečiosios valstybės atsakomybės. Panašiai ir su asmenimis be pilietybės – nors asmens be pilietybės statusas dažnai aiškinamas per diplomatinės gynybos negalimumą³⁴⁵, asmens be pilietybės sąvokos apibrėžimas 1954 m. Konvencijoje dėl asmenų be pilietybės statuso nesiejamas su jokiais tokio statuso turėjimo teisiniais padariniais ir diplomatinės gynybos negalimumo nenurodo kaip skiriamąjį tokių asmenų bruožą.³⁴⁶ Atsižvelgtina ir į tai, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas *Diallo* byloje pažymėjo, kad „dėl esminės tarptautinės teisės raidos pastaraisiais dešimtmečiais dėl teisių, kurias ji suteikia asmenims, diplomatinės gynybos *ratione materiae* apimtis, paprastai ribota tariamu minimalių elgesio su užsieniečiais standartų pažeidimu, vėliau išsiplėtė, apimdama ir, *inter alia*, tarptautiniu mastu garantuojamas žmogaus teises“³⁴⁷. Taigi, diplomatinės gynybos pagrindai, anksčiau buvę riboti minimalių elgesio su užsieniečiais standartų užtikrinimu, išsiplėtė, tokiu būdu apimdami platesnį ginamų žmogaus teisių spektrą. Dėl tokios tarptautinės teisės plėtos galima būtų manyti, kad galėtų išsiplėsti ir asmenų, kurių atžvilgiu galima taikyti diplomatinę gynybą, ratas. Ir vis dėlto Straipsnių projekte įtraukta nuostata dėl asmenų be pilietybės ir pabėgėlių diplomatinės gynybos, nors ir sveikinta kaip žingsnis geresnio žmogaus teisių užtikrinimo link³⁴⁸ ir pan., kaip pažymėjo Nyderlandų Karalystė, „gali būti laikoma kaip progresyvios teisės raidos išraiška, nes atsispiria nuo tradicinės taisyklės, kad tik piliečiai gali naudotis diplomatine gynyba“³⁴⁹, o ne paprotinės teisės kodifikacija.

Kartais klausimų kelia ir viešuose šaltiniuose pateikiama diplomatinės gynybos sąvoka, kuri atskirais atvejais vartojama nevienareikšmiškai, „dviem pagrindiniais būdais: per konsulinę priemonių sistemą, reguliuojamą Vienos konvencijos dėl konsulių santykių, ir per skundų, paremtų piliečiui padaryta žala, palaikymą valstybės vardu tarptautinėse procedūrose“³⁵⁰. Pirmasis būdas nelaikytinas diplomatine gynyba, tai – vadinamoji konsulinė pagalba, kurią teikia užsienyje įsisteigusios diplomatinės atstovybės ar konsulinės įstaigos savo piliečiams ar sutartiniu pagrindu kitų valstybių atstovybės. ES kontekste tokia

345 Diplomatinės gynybos galimybės nebuvimas literatūroje dažnai nurodomas kaip viena pagrindinių, jei ne pagrindinė asmenų be pilietybės statuso problema, pvz. Blackman, J. L. State Successions and Statelessness: the Emerging Right to an Effective Nationality under International Law. *Michigan Journal of International Law*. 1999-1998, 19: 1141-1194. P. 1150; taip pat ir Handbook on Protection of Stateless Persons under the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons. Geneva, 2014. *The UN Refugee Agency* [interaktyvus]. UNHCR, 2014 [žiūrėta 2015-05-17]. <<http://www.unhcr.org/53b698ab9.html>>. P. 5 (4 išnaša).

346 1954 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės statuso. *Valstybės žinios*, 2000-07-19, Nr. 59-1761. Konvencijos kontekste asmuo be pilietybės reiškia asmenį, kurio jokia valstybė pagal savo galiojančius įstatymus nelaiko piliečiu.

347 *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 582. Para 39.

348 Legal Committee Discusses Ways to Apply Law Commission Draft Articles on Diplomatic Protection; Further Work Needed Before Decision. *United Nations* [interaktyvus]. New York, 2010-10-20 [žiūrėta 2015-05-11]. <<http://www.un.org/press/en/2010/gal3396.doc.htm>>.

349 Sixty-fifth session Agenda item 80 Diplomatic protection. Comments and information received from Governments. Report of the Secretary-General Addendum. Doc. No. A/65/182/Add.1

350 Peake, J. Diplomatic Protection for Dual Nationals: Effective Nationality or Non-Responsibility. *Trinity College Law Review*. 2007, 10: 98-119.

pagalba teikiama pagal Tarybos 1995 m. gruodžio 19 d. sprendimą dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinėjų atstovybių ir konsulinėjų įstaigų³⁵¹ ir esant atitinkamoms sąlygoms³⁵² garantuoja ES piliečių konsulinę apsaugą³⁵³. Antroji diplomatinės gynybos kategorija apibrėžiama ir aptariama Diplomatinės gynybos straipsnių projekte, kuriame šis institutas vertinamas kaip procedūra, užtikrinanti valstybės atsakomybę už žalą piliečiui, kylančią iš tarptautinės teisės pažeidimo³⁵⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad „diplomatinė gynyba neapima demaršų ar kitokių diplomatinėjų veiksmų, kuriuose neįtraukiamas tarptautinės atsakomybės taikymas kitos valstybės atžvilgiu, tokių kaip neformalus reikalavimai pasitaisyti“³⁵⁵. Minėti veiksmai yra įprasta valstybių tarptautinio bendradarbiavimo praktika ir negali būti laikomi diplomatine gynyba, kuri gali būti taikoma tik esant tam tikroms sąlygoms (pvz. vidaus teisinių priemonių išnaudojimo pareiga) ir išimtinai siekiant tarptautinę teisę pažeidusios valstybės atsakomybės.

Galimybė imtis diplomatinės gynybos priemonių prieš valstybę, pažeidusią tarptautinę teisę kitos valstybės piliečio atžvilgiu yra *inter alia* sąlygojama asmens pilietybės (su keliomis minėtomis *lege ferenda* išimtimis). Valstybių teisių perėmimo kontekste pilietybės klausimas yra vienas pirmųjų, su kuriais susiduria valstybės, tad diplomatinės gynybos galimybė laiko atžvilgiu sprendžiama tik tuomet, kai išspręsta asmens teisinio ryšio su valstybe pirmtake ir valstybe teisių perėmėja problema.

Tęstinės pilietybės doktrinos ištakos aptinkamos *Santangelo* byloje 1839 m., kai Jungtinės Amerikos Valstijos patyrė nesėkmę pateikdamos skundą Meksikai dėl žalos, padarytos asmeniui tuo metu, kai jis dar tik siekė įgyti Jungtinių Amerikos Valstijų pilietybę, ir sėkmingai pasirodė antruoju skundu tuomet, kai žala buvo padaryta asmeniui, kai jam buvo suteikta pilietybė³⁵⁶. Tęstinės pilietybės doktrinos koncepcija įtvirtinama ir Straipsnių projekte 5 straipsnio 1 dalyje. Nustatoma, kad valstybė yra įgalinta vykdyti diplomatinę gynybą dėl asmens, kuris nuo tarptautinės teisės pažeidimo momento iki oficialaus skundo įteikimo momento nepertraukiamai buvo tos valstybės, kuri imasi diplomatinės gynybos,

351 1995 m. gruodžio 19 d. Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybės atstovų sprendimas 95/553/EB dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinėjų atstovybių ir konsulinėjų įstaigų (OL 2004 *specialius leidimas*, 20skyrius, 1tomas, p. 19)

352 Bet kurios ES valstybės narės atstovybė turi teikti kitos valstybės ES narės piliečiui konsulinę pagalbą, jei pilietybės valstybė (ar jai nuolat atstovaujanti kita valstybė) asmens – ES piliečio – buvimo vietoje neturi nuolatinės atstovybės (diplomatinės atstovybės, konsulinės įstaigos) ar garbės konsulo, kompetentingo spręsti atitinkamus klausimus.

353 Pagal 1995 m. gruodžio 19 d. Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybės atstovų sprendimo 95/553/EB 5 straipsnį, konsulinė pagalba apima pagalbą mirties atvejais; pagalbą sunkių sužeidimų ar sunkių susirgimų atvejais; pagalbą suėmimo ar įkalinimo atvejais; pagalbą smurtinio nusikaltimo aukoms; paramą nelaimę patyrusiems Sąjungos piliečiams ir jų repatriaciją.

354 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. *Supra note* 32. P. 26, para (5).

355 Sally, J. Cummins Ed. *Digest of United States Practice in International Law*, 2007: International Law Institute, Oxford University Press, p. 413; taip pat Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatinė nota Tarptautinės teisės komisijai „Jungtinių Amerikos Valstijų komentarai dėl ateities veiksmų diplomatinės gynybos straipsnių projekto atžvilgiu“. *Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamento tinklapis* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2012-10-23] <<http://www.state.gov/documents/organization/179331.pdf>>.

356 O'Connell, D. P. *State Succession in Municipal Law and International Law*. Vol. I. London: Cambridge University Press, 1967, p. 537.

piliėtis³⁵⁷. Nors dėl pastarojo momento nėra vieningo sutarimo: kitur teigiama, kad asmuo turi nepertraukiamai būti valstybės piliečiu ne tik iki oficialaus skundo pateikimo, bet iki tol, kol skundas bus išspręstas³⁵⁸ ar net tuomet, kai išmokama kompensacija³⁵⁹. Vis dėlto, straipsnių projekte pasirinkta vadovautis oficialaus skundo pateikimo data, siekiant išvengti neigiamų padarinių individui dėl kitokio antrosios datos suvokimo: esą nuo skundo pateikimo iki sprendimo priėmimo ar kompensacijos išmokėjimo gali praeiti daug laiko, o per tą laikotarpį asmens pilietybė gali kisti dėl įvairių priežasčių – pvz. santuokos sudarymo ir pan., tad nereikėtų asmens bausti dėl tokių pasikeitimų.³⁶⁰ Tęstinumas preziumuojamas, kai pilietybės valstybė yra ta pati pažeidimo įvykdymo ir skundo pateikimo metu. Tęstinės pilietybės koncepcijos pagrindinis tikslas – apsaugoti valstybes nuo galimybės, kad asmuo tikslingai keis savo pilietybę į tos valstybės, kuri greičiau imtųsi palaikyti jo reikalavimus diplomatinės gynybos priemonėmis (vadinamasis *nationality shopping*)³⁶¹. Toks teisinis reguliavimas buvo ypač aktualus tuo metu, kai valstybės buvo bene vieninteliai tarptautinės teisės subjektai, o asmenims nebuvo suteikta tarptautinių teisių ir pareigų, tad vienintelė galimybė apsaugoti piliečio teises buvo tarpininkaujant pilietybės valstybei.

Straipsnių projekto 5 straipsnio 2 dalyje numatytos išimties iš bendros pilietybės tęstinumo koncepcijos. Vadovaudamasi šiomis išimtimis, valstybė gali vykdyti diplomatinę gynybą atžvilgiu asmens, kuris buvo konkrečios valstybės pilietis skundo pateikimo metu, tačiau neturėjo su ja teisinio ryšio pažeidimo metu. Viena nustatytų išimčių – valstybių teisių perėmimo situacija, kuriai keliamos atitinkamos sąlygos: asmuo, siekiantis diplomatinės gynybos, turėjo valstybės pirmtakės pilietybę; antra, kitos valstybės pilietybę įgijo dėl priežasčių, nesusijusių su skundo pateikimu; ir trečia, naujos pilietybės įgijimas įvyko tarptautinei teisei neprieštaraujančiu būdu³⁶². Nustatydamas tokį reguliavimą, Straipsnių projektas pilietybės tęstinumo pažeidimu nelaiko valstybių teisių perėmimo atvejų, tačiau tam kelia minėtas tris sąlygas. Pirmiausia nurodoma, kad valstybių teisių perėmimo metu nenutrūkstama pilietybė užtikrinama tik asmenims, turėjusiems valstybės pirmtakės pilietybę. Todėl pilietybės tęstinumo koncepcija neužtikrinama asmenų be pilietybės ar trečiųjų valstybių piliečių (įskaitant ir pabėgėlius), po teisių perėmimo momento įgijusių naujos valstybės pilietybę, atžvilgiu. Vis dėlto, manytina, kad jei tarptautinėje teisėje prigis diplomatinės gynybos teisė asmenų be pilietybės ir pabėgėlių atžvilgiu, tuomet ir valstybei teisių perėmėjai, kurios pilietybę po teisių perėmimo momento tokie asmenys įgis, pereis teisė reikalauti žalos atlyginimo už trečiųjų valstybių padarytus tarptautinės teisės pažeidimus jų atžvilgiu. Lygiai taip pat reikalavimo teisė turėtų pereiti teisių perėmėjai ir tuo

357 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, *Supra note* 32. P. 16–100.

358 Pz. Žr. Bases of Discussion Drawn up in 1929 by the Preparatory Committee of the Conference for the Codification of International Law (The Hague, 1930). *Yearbook of the International Law Commission, 1956, Vol. II*. Annex II (žr. Basis of discussion No. 28); Principles of International Law that Govern the Responsibility of the State in the Opinion of the United States of America, prepared by the Inter-American Juridical Committee in 1965. *Yearbook of the International Law Commission, 1969, Vol. II*. Annex XV (žr. XI dalį).

359 Dumberry, P. Obsolete and Unjust: The Rule of Continuous Nationality in the Context of State Succession. *Nordic Journal of International Law*. 2007, 76: 153-183, p. 155

360 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, *op. cit.*

361 *Ibid.* Žr. 5 straipsnio komentarą.

362 *Ibid.*

atveju, jei šie asmenys neįgytų teisių perėmėjos pilietybės, bet su savo turimu statusu perėitų teisių perėmėjos jurisdikcijon. Juk Straipsnių projekto dėl pilietybės valstybių teisių perėmimo metu 14 straipsnis nustato, kad valstybių teisių perėmimas neturi turėti įtakos konkrečios teritorijos nuolatinųjų gyventojų statusui. Vis dėlto, šitoks teisės į diplomatinę gynybą perėjimas nebūtų laikomas pilietybės tęstinumo kategorijos išraiškos forma, o statuso arba reikalavimo teisės tęstinumu, priklausomai nuo to, ar asmuo po teisių perėmimo išlaiko konkretų statusą, ar jį pakeičia į pilietybę.

Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas dar nagrinėdamas *Panevėžio-Saldutiškio* bylą³⁶³ susidūrė su klausimu dėl diplomatinės gynybos galimumo valstybių teisių perėmimo prasme, atsižvelgiant į įmonės teisinės priklausomybės tęstinumo problematiką. Nors pažymėtina, kad Teismas šioje byloje nesiėmė nagrinėti labiausiai su pilietybės tęstinumu susijusio pirmojo Lietuvos argumento, kad „Estijos Vyriausybė nesilaikė bendrosios tarptautinės teisės normos, reikalaujančios, kad ginčas turėtų ryšį su valstybe pareiškėja ne tik reikalavimo pateikimo metu, bet ir tada, kai buvo padaryta žala“³⁶⁴. Ši byla susijusi su įmonės teisinės priklausomybės klausimu valstybių teisių perėmimo metu, tačiau atskiroiose teisėjų nuomonėse galima išvėgti paralelių su fizinių asmenų tęstine pilietybe. Teisėjas J. Van Eysinga bylos atskirojoje nuomonėje pareiškė, kad po valstybių teisių perėmimo „visais klausimais, kuriais (valstybės pirmtakės) vyriausybė turėjo jurisdikciją, jos vietą dabar užima naujos valstybės vyriausybė[; t]ai taip pat taikoma diplomatinei gynybai“³⁶⁵, taip pat pažymima, kad „toks perėmimas yra visiškai būdingas ir netgi esminis valstybių teisių perėmimo teisės bruožas“³⁶⁶. Tęstinės pilietybės principo netaikymo valstybių teisių perėmimo atvejams pozicija grindžiama tiek doktrinoje, tiek tarptautinių teismų jurisprudencijoje, dažnai nurodant, kad kitu atveju pažeidimas liktų nenubaustas ar sąlygotų neįteisingumą³⁶⁷. Pavyzdžiui, teisėjas J. C. Jessupas tęstinės pilietybės koncepcijos netaikymą valstybių teisių perėmimo atvejams siūlė grįžti specialiosios normos egzistavimu, t.y. *specialia generalibus derogant*, o tai, anot teisėjo, bendrai įpareigojanti taisyklė.³⁶⁸

Atkreiptinas dėmesys, kad praktikoje dažnai skirtingoms asmenų grupėms taikomos skirtingos pilietybės įgijimo procedūros ar reikalavimai. Atitinkamai, tam tikrais atvejais konkretūs asmenys atitinka kelių valstybių keliamus reikalavimus dėl pilietybės ir turi teisę pilietybę pasirinkti. Dera pažymėti, kad doktrinoje, kalbant apie pilietybės tęstinumą, skiriami atvejai, kai pilietybės pasikeitimas yra savanoriškas ir nesavanoriškas³⁶⁹. Paminėtina teisėjo G. Fitzmaurice atskiroji nuomonė byloje *Barcelona Traction* byloje³⁷⁰. Joje teisėjas,

363 *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28).

364 *Ibid.*

365 *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), Dissenting Opinion of by Jonkheer van Eysinga.

366 *Ibid.*

367 Daugiau apie tęstinės pilietybės principo netaikymo valstybių teisių perėmimo atvejais praktiką ir doktriną žr. Dumberry, P. *Obsolete and Unjust: The Rule of Continuous Nationality in the Context of State Succession*, *supra* note 359, p. 160-161.

368 Separate Opinion of Judge Jessup in *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, I.C.J. Reports 1970, p. 3, para 73.

369 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Supra* note 32. Žr. 5 straipsnio komentarą.

370 Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice in *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.

vertindamas tęstinės pilietybės koncepcijos griežtą laikymąsi kaip pagrįstą, kai siekiama išvengti piktnaudžiavimo, visgi nurodo, kad tais atvejais, kai tokios koncepcijos laikymasis kuria neteisingumą (angl. *injustice*), jos taikymo turėtų būti vengiama, siekiant, kad teisė nebūtų atskirta nuo jos gynimo priemonės.³⁷¹ Tokiu „aiškiu“ atveju G. Fitzmaurice *inter alia* įvardija „pilietybės pasikeitimą, kuris nebuvo savanoriškas, pavyzdžiui, dėl valstybių sienų perbraižymo“³⁷², taip pat retoriškai klausia, „kodėl faktas, kad buvusi priklausoma teritorija įgyja nepriklausomybę ir tampa atskira valstybė, turėtų panaikinti visų kategorijų pareiškėjų toje valstybėje visas žalos atlyginimo galimybes?“³⁷³. Teisėjas vadovaujasi pilietybės pasikeitimo ne paties asmens noru pagrindu. Tai, žinoma, tinkamas įvertinimas situacijose, kuriose valstybės pirmtakės nebelineka, kaip ir jos anksčiau egzistavusios pilietybės, tačiau net ir tokiais atvejais valstybės teisių perėmėjos gali suteikti asmeniui pasirinkimo teisę. Ar pasirinkimo teisės įgyvendinimas tokiu atveju būtų laikomas savanorišku pilietybės pasikeitimu? Dažnai, kaip minėta, teisė įgyti kitos teisių perėmėjos ar pirmtakės (jei tokia išlieka) pilietybę atsiranda po to, kai asmuo jau įgijęs kitos valstybės teisių perėmėjos pilietybę. Jei tai ne automatinis procesas, tai bent jau greitesnis ir paprastesnis nei natūralizacija, tačiau pilietybė suteikiama tuomet, kai asmuo atitinka visas keliamas sąlygas ar nuo prašymo pateikimo momento. Straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu „neskiria piliečių *jus sanguinis* ar *jus soli* pagrindu ir natūralizuotų asmenų, nes toks skirstymas laikomas diskriminaciniu“.³⁷⁴ Diskriminuoti asmenis dėl to, kad jie pasirinko vienos valstybių teisių perėmėjų pilietybę ir savanoriškai išreikė savo pageidavimą, nes turėjo į tai teisę, nėra pagrindo. Manytina, kad pasirinkimo teisė, jei tokia asmeniui suteikiama, taip pat suteikiama ne savanoriškais pagrindais, o dėl valstybių teisių perėmimo fakto, kurio asmuo pasirinkti negalėjo. Todėl pilietybės pasirinkimas iš kelių alternatyvų, kurias suteikia suinteresuotosios valstybės (būtent suinteresuotosios valstybės), nelaikytinas pagrindu nutraukti pilietybės tęstinumą. Klausimas gali būti keliamas, ar pilietybės pasirinkimo įgyvendinimo atveju asmuo nepasirenka „patogios pilietybės“, siekdamas, kad jo atžvilgiu būtų įgyvendinta diplomatinė gynyba. Primintina, kad Straipsnių projekte keliamos trys sąlygos pilietybės tęstinumo koncepcijai įgyvendinti, kurių antroji nustato, kad asmuo pilietybę turįs įgyti dėl priešasčių, nesusiėjusių su skundo pateikimu. Nors komentaras nedetalizuoja, manytina, kad tokia nuostata daugiau susijusi ne su valstybių teisių perėmimu, o su kitais pagrindais, kai asmuo netenka turimos pilietybės, kaip nurodoma Komentare, pvz. dėl santuokos ar įvaikinimo. Asmuo, įgyvendinęs pasirinkimo teisę valstybių teisių perėmimo metu ir pasirinkęs vieną suinteresuotųjų valstybių pilietybę (ar įgyvendinęs teisę pasilikti kelias pilietybes, jei tai įmanoma pagal valstybių teisės aktus), greičiausiai nė neturės galimybės patikrinti, ar pasirinkta pilietybė jam yra patogi. Kita vertus, kaip minėta, manytina, kad toks asmens pasirinkimo teisės įgyvendinimas nelaikytinas savanorišku. Pažymėtina, kad pilietybės tęstinumo kategorija pripažintina tik tuomet, kai asmuo įgyvendina pasirinkimo teisę dėl suinte-

371 Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice in *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, *Supra* note 370, para 62.

372 *Ibid.*

373 Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice in *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3, para 62.

374 Ziemele, I.; Schram, G. G. Article 15. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*, *supra* note 157. P. 319

resuotųjų valstybių pilietybės, t.y. tais atvejais, kai renkasi tarp teisių perėmimo procese dalyvaujančių valstybių, o ne trečiosios valstybės pilietybės. Trečiosios valstybės pilietybės pasirinkimas turėtų nutraukti pilietybės tęstinumą, mat įgyvendinamas savanoriškas pasirinkimas būti kitos valstybės piliečiu, nepaisant to, kad apsisprendimą gali paskatinti valstybių teisių perėmimo faktas.

Atkreiptinas dėmesys ir į paskutinę tęstinės pilietybės išlaikymo Straipsnių projekto 5 straipsnio kontekste sąlygą. Šioji sąlyga nurodo, kad pilietybės įgijimas turi būti atitinkantis tarptautinę teisę. Kaip minėta ne vieną kartą ankstesniame skyriuje, priverstinis pilietybės suteikimas ar jos suteikimas eksteritorialios pasportizacijos metu, lygiai kaip ir teritorijos okupacijos metu, nėra laikytinas teisėtu pilietybės suteikimu, todėl neturėtų būti pripažįstamas. Atitinkamai, pilietybės priverstinis pasikeitimas nesuponuoja asmens pilietybės tęstinumo. Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai, sąlygoti tarptautinės teisės pažeidimo, kaip minėta, nelaikytini valstybių teisių perėmimu. Atitinkamai, tokiais atvejais suteikta pilietybė laikytina neteisėta: pavyzdžiui, Pietų Osetijos, Abchazijos, Krymo atvejais, laikytina, kad konkretūs asmenys išlaiko savo teisėtą pilietybę, atitinkamai – Gruzija ar Ukraina, bet ne Rusija ar separatistiniai dariniai turi teisę įgyvendinti diplomatinę gynybą. Vis dėlto dera atkreipti dėmesį į pripažinimo faktorių: net jei konkrečios valstybės pilietybės suteikimas sąlygotas tarptautinės teisės pažeidimo, jei trečioji valstybė atitinkamai aplinkybių pasikeitimą pripažįsta kaip teisėtą (pvz., pripažįsta separatistinio darinio valstybingumą ar valstybės teritorijos dalies prijungimo prie kitos valstybės teisėtumą), tokiu atveju diplomatinės gynybos klausimas sprendžiamas tarp konkrečių subjektų ir jiems nebeturi įtakos situacijos neteisėtumas. Tokiu atveju tik priemonės, kuriomis gali būti remiamasi reikalaujant konkrečios valstybės atsakomybės, gali būti apribotos: pvz. galimybės kreiptis į tarptautines teismines institucijas.

Pripažinimas turi reikšmę ir tais atvejais, kai valstybė, kurios susikūrimas ir pilietybės suteikimas nėra laikytinas tarptautinės teisės pažeidimo išdava, tačiau valstybingumas pripažįstamas tik dalies tarptautinės bendrijos. Tokiu atveju valstybių teisių perėmimas yra ganėtinai ribotas, bet įmanomas³⁷⁵, todėl diplomatinės gynybos priemonėmis dalinai pripažinta valstybė taip pat gali naudotis tik tų valstybių, kurios pripažįsta jos valstybingumą, atžvilgiu. Jei valstybingumo nepripažįstanti valstybė sutiktų su atsakomybės klausimų sprendimu pagal jos nepripažįstančios valstybės reikalavimus ir derėtųsi ar kitais būdais spręstų susijusius klausimus, tokie veiksmai galėtų būti laikomi *de facto* pripažinimu.

Straipsnių projektas, nors ir nustato išimtis iš pilietybės tęstinumo koncepcijos, kartu įvardija ir saugiklius buvusiai pilietybės valstybei: Projekto 5 straipsnio 3 dalis nustato ribojimą diplomatinės gynybos priemones taikyti prieš valstybę, kuri pažeidimo metu buvo pilietybės valstybė. Tokia nuostata galioja ir valstybių teisių perėmimui. Diplomatinės gynybos priemonėmis neturėtų būti ginamas valstybės teisių perėmėjos pilietybės įgijęs asmuo, kuris dar būdamas valstybės pirmtakės piliečiu nukentėjo nuo jos įvykdyto pažeidimo iki teisių perėmimo momento. Tokia nuostata natūraliai išplaukia iš diplomatinės gynybos, kaip priemonės, iš vienos pusės susijusios su piliečių apsauga užsienyje, o iš kitos pusės – su užsieniečių teisėmis priimančioje valstybėje, esmės. Dėl šios priežasties nauja pilietybės valstybė negali diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti pirmtakės

375 Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Valstybių pripažinimo ir valstybių teisių perėmimo sąveika. *Jurisprudencija*. 2014, 21(3): 731–757. P. 737

atsakomybės už veiksmus, kuriuos ši įvykdė dar savo piliečio atžvilgiu. Panašiai nutinka ir tuomet, kai po skundo pateikimo asmuo tampa jo teises pažeidusios valstybės piliečiu (Straipsnių projekto 5 straipsnio 4 dalis), tad kalbant apie valstybių teisių perėmimą, pa-
vylgiam, susijungimo atveju netektų prasmės reikalavimas dėl pirmtakės piliečio teisių pažeidimo, jei jo pilietybės valstybė prisijungtų prie pažeidėjos ar cesijos būdu jai pereitų teritorijos dalis, kurioje jis nuolat gyvena, ir taip asmuo taptų valstybės teisių perėmėjos piliečiu.

Apibendrinant galima teigti, kad diplomatinės gynybos institutas pateikia ir buvusios pilietybės valstybės, ir naujos pilietybės valstybės apsaugos nuo skundo palaikymo jų atžvilgiu galimybes. Dera pažymėti Lietuvos Respublikos pretenzijų Rusijos Federacijai dėl žalos atlyginimo pagrįstumo klausimą. Jei Lietuva būtų Sovietų Sąjungos teisių perėmėja, pripažindami SSRS ir Rusijos Federacijos tapatumą turėtume konstatuoti, jog jos teisė įgyvendinti piliečių diplomatinę gynybą dėl Sovietų Sąjungoje patirtos žalos atlyginimo negalima: būtų laikoma, kad skundas paduodamas prieš buvusią asmens pilietybės valstybę³⁷⁶. Tačiau Lietuva nėra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja. Atitinkamai, kaip minėta, Lietuvos (kaip ir kitų Baltijos valstybių) pilietybė po išsivadavimo iš Sovietų Sąjungos grindžiama Lietuvos pilietybės tęstinumu, nes SSRS pilietybė buvo primestinė ir suteikta prievartiniu būdu, taigi, teisinių kliūčių galimai diplomatinei gynybai šioje situacijoje nėra.

Tęstinės pilietybės kategorija buvo nagrinėta Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje *Mavrommatis Palestine Concessions (1924 m.)*³⁷⁷. Ši principą patvirtino ir vėlesnė Teismo praktika, pvz. Panevėžio-Saldutiškio geležinkelio byloje³⁷⁸. Vis dėlto, šiose bylose suformuotas principas turi trūkumų ir šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje nebeturį visuotinio pripažinimo³⁷⁹. „Tradicškai priimta, kad diplomatinė gynyba remiasi „fikcija“³⁸⁰, suformuluota Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje *Mavrommatis Palestine Concessions*, jog „valstybė, imdamasi vieno savo subjektų bylos ir imdamasi diplomatinių veiksmų ar tarptautinių teisminių procedūrų jo naudai, iš tikrųjų gina savo teises – savo teisę užtikrinti savo subjektų atžvilgiu pagarbą tarptautinės teisės taisyklėms“³⁸¹. Diplomatinės gynybos bruožai ir jai vykdyti keliamos sąlygos atskleidžia, kad šis principas remiasi dirbtiniu sąryšiu tarp individo ir valstybės pažeistų teisių: nuostoliai skaičiuojami remiantis žala, padaryta ne valstybei, o asmeniui³⁸²; jei asmuo neišnaudoja vidaus gynybos

376 Kunigelytė-Žiūkienė, B. Diplomatinė gynyba ir klausimai, susiję su valstybių teisių perėmimu. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2): 591–609. P. 600.

377 *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. U. K.)*, 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30).

378 *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1938, P.C.I.J. (ser. A/B) No. 75 (June 30), Order.

379 Žr. Dumberry, P. State Succession to International Responsibility. *Supra note* 58. P. 338–339.

380 Pellet, A. The Second Death of Euripide Mavrommatis? Notes on the International Law Commission's Draft Articles on Diplomatic Protection. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals. A Practitioners' Journal*. 2008, 7: 33–58, p. 34.

381 *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. U. K.)*, *op. cit.* Para. 21.

382 Mendelson, M. Continuous Nationality in Customary International Law. *Talk given to Investment Treaty Forum/British Institute of International & Comparative Law Conference on 6th May, 2005* [interaktyvus]. 2005-05-06 [žiūrėta 2012-08-23] <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.blackstonechambers.com%2Fdocument.rm%3Fid%3D155&ei=WPw1UJTuDPPR4QTP0IHIDQ&usq=AFQjCNH9pjea65C0cAJcenFhs_5BV-f6sw>.

priemonių reikalavimo, valstybė neturi teisės ginti esą savo pačios pažeistų teisių³⁸³, atitinkamai, „ginamam asmeniui netekus pilietybės, kurią jis ar ji turėjo tuo metu, kai buvo įvykdytas tarptautinės teisės pažeidimas, valstybė daugiau nebegali vykdyti jo gynybos (tęstinės pilietybės taisyklė)“³⁸⁴. Pastarasis fikcijos momentas yra itin svarbus kalbant apie reikalavimo teisės perėmimą teisių perėmimo kontekste.

Remiantis *Mavromatis* formule išeitų taip, kad valstybių teisių perėmimo kontekste pasikeitus asmens pilietybės valstybei už tarptautinės teisės pažeidimą, įvykdytą iki teisių perėmimo momento, nebūtų atsakyta. Valstybė teisių perėmėja, kuri įgijo naują pilietį teisių perėmimo pagrindu, neturėtų teisės reikalauti žalos atlyginimo, nes nebuvo pilietybės valstybė pažeidimo padarymo metu, o jei teisių perėmimo metu išlieka valstybė pirmakė (įskaitant teisių tęsimo atvejus), ji nebegali reikalauti žalos atlyginimo, nes asmuo nebėra jos pilietis skundo pateikimo metu³⁸⁵. Tokiu būdu būtų susiduriama su problema, kad valstybė nebegali ginti savo intereso, kuris buvo pažeistas, tačiau, kaip nustatyta *Mavromatis* taisyklėje, ji turėtų teisę savo interesą ginti, jei asmuo būtų likęs jos piliečiu.

Įvertindama *Mavromatis* principo dirbtinumą aspektus, Tarptautinės teisės komisija diplomatinės gynybos straipsnių projekte numatė išlygą dėl tęstinės pilietybės principo išlaikymo teisių perėmimo atvejais. Kita vertus, ar negalima būtų laikyti, kad *Mavromatis* taisyklė jau kaip ir suformavo dalį tarptautinės paprotinės teisės, juk daugybė Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo, vėliau – Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų buvo paremta jos taikymu? Tenka pripažinti, kad tarptautinė teisė plėtojosi, ypač tarptautinės žmogaus teisių apsaugos srityje. Tęstinės pilietybės taisyklė, kuri anksčiau laikyta tarptautinės paprotinės teisės dalis³⁸⁶, besivystant tarptautinei teisei savo reikšmės pradėjo netekti. Tarptautinės teisės asociacijos antroji ataskaita diplomatinės gynybos klausimais atskleidžia, kad „po 1975 m. sudaryti atsiskaitymų susitarimai, skirtingai nei iki 1975 m. sudarytieji, pasirodo esantys ne tokie palankūs tradicinio tęstinės pilietybės tinkamumo reikalavimo atžvilgiu[:] <...> tik šeši iš 69 po 1975 m. sudarytų <...> susitarimų viena-reikšmiškai primygtinai laikosi tęstinės pilietybės taisyklės ir tik dvylika daugiau apytikriai [pripažino] jos įtaką“³⁸⁷. Nenuostabu, kad Straipsnių projekto paskutiniame Projekto variante nebeliko neginčijamo *Mavromatis* fikcijos pripažinimo: 1 straipsnio komentaras remiasi J. L. Brierly, jau seniai nurodžiusiu, jog *Mavromatis* taisyklė – „akivaizdžiai yra fikcija ir perlenkimas“³⁸⁸, atitinkamai nedviprasmiškai pripažįstama, kad valstybė, naudodamasi diplomatinės gynybos priemonėmis, ne vien gina savo pažeistas teises, bet „iš tikrųjų“ ji taip pat gina savo nukentėjusiojo piliečio teisę³⁸⁹. Dėl šios priežasties Straipsnių projekte, nors ir pripažįstama pagrindinė tęstinės pilietybės taisyklė, joje numatomos išimties, įskaitant ir valstybių teisių perėmimo atvejus.

383 Pellet, A. The Second Death of Euripide Mavromatis? Notes on the International Law Commission's Draft Articles on Diplomatic Protection. *op. cit.* P. 37.

384 *Ibid.*

385 Dumberry, P. Obsolete and Unjust: The Rule of Continuous Nationality in the Context of State Succession. *supra* note 359, p. 159-160.

386 Committee on Diplomatic Protection of Persons and Property. Second Report. *International Law Association, New Delhi Conference, 2002*, p. 9.

387 *Ibid.*

388 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries, *Supra* note 32. P. 25, para (3).

389 *Ibid.*

Kaip minėta, laikoma, kad asmens pilietybės pasikeitimas dėl valstybių teisių perėmimo yra tęstinės pilietybės koncepcijos išimtis. Taigi, asmens pilietybės pasikeitimas valstybių teisių perėmimo metu nepanaikina galimybės taikyti diplomatinės gynybos priemonės valstybės teisių perėmėjos vardu. Tęstinės pilietybės kriterijus nepažeidžiamas, tačiau kyla kitų diplomatinės gynybos sąlygų atitikties klausimų. Pirmiausia dėl diplomatinės gynybos galimumo pirmtakės įsipareigojimų, kurių teisių perėmėja neperėmė teisių perėmimo metu, atžvilgiu. Atitinkamai, jei po teritorinio pokyčio išlieka valstybė pirmtakė, kyla klausimas dėl atsakomybės pritaikymo už pažeidimus įsipareigojimų, kurių atžvilgiu pati pirmtakė gali išlaikyti reikalavimo teisę. Pažymėtina, kad diplomatinės gynybos priemonėmis valstybės įgalintos naudotis tik tam tikrų pažeidimų atžvilgiu. Apie pirminės teisės normas, kurių pažeidimas gali būti pagrindas diplomatinei gynybai, yra pasisakęs Tarptautinis Teisingumo Teismas *Barcelona Traction* byloje:

„Kai valstybė priima į savo teritoriją užsienio investicijas ar užsienio piliečius, nepaisant to, ar jie fiziniai, ar juridiniai asmenys, ji įpareigota išplėsti jiems teisinę apsaugą ir prisiima įsipareigojimus dėl elgesio su jais. Tokie įsipareigojimai, vis dėlto, nėra nei absoliutūs, nei besąlygiški. Konkrečiai, esminis skirtumas turi būti daromas tarp valstybės įsipareigojimų tarptautinei bendrijai, kaip visumai, ir tų [įsipareigojimų], kurie kyla kitos valstybės atžvilgiu diplomatinės gynybos sferoje. Savo prigimtimi pirmieji yra visų valstybių rūpestis. Atsižvelgiant į tokių teisių svarbą, visos valstybės gali būti laikomos turinčiomis teisinį interesą jų apsaugai; tai yra įsipareigojimai *erga omnes*. Tokie įsipareigojimai šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje kyla, pavyzdžiui, iš draudžiamų agresijos veiksmo ir genocido, taip pat iš principų ir taisyklių dėl pagrindinių žmogaus [kaip] asmens teisių, įskaitant apaugą nuo vergijos ir rasinės diskriminacijos. Kai kurios atitinkamos ginamos teisės tapo bendrosios tarptautinės teisės dalimi <...>; kitos yra suteiktos universalios ar kvazi-universalios pobūdžio tarptautiniais instrumentais. [O] įsipareigojimai, kurių vykdymas yra diplomatinės gynybos objektas, nėra tos pačios kategorijos. Negali būti laikoma, kad kilus konkrečiam klausimui dėl vieno tokių įsipareigojimų konkrečiu atveju, visos valstybės turi teisinį interesą dėl jo laikymosi. Norint pateikti reikalavimą dėl tokio įsipareigojimo pažeidimo, valstybė pirmiausia turi nustatyti, [ar] ji turi teisę tai padaryti.“³⁹⁰

Tarptautinės teisės normos, kurias pažeidus asmens pilietybės valstybei gali atsirasti teisė imtis diplomatinės gynybos priemonių, yra pirminės taisyklės, susijusios su elgesiu su užsieniečiais, nepriklausomai, ar fiziniiais, ar juridiniais asmenimis, kuris ne tik siejamas su minimalių elgesio standartų užtikrinimu, bet ir, atsižvelgiant į Tarptautinio Teisingumo Teismo išaiškinimą *Diallo* byloje, tarptautiniu mastu garantuojamomis žmogaus teisėmis, bet ne su *erga omnes* įsipareigojimais³⁹¹.

Kadangi visuotinai pripažįstama, kad „kiekvienas valstybės tarptautinis neteisėtas aktas sukelia tos valstybės tarptautinę atsakomybę“³⁹², o, anot R. Ago, „valstybių įvykdyti tarptautinės teisės pažeidimai sukuria naujus tarptautinius teisinius santykius, priklausomus nuo subjektyvios teisinės situacijos, kuri skiriasi nuo situacijos, egzistavusios prieš

390 *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3. P. 33. Paras 33-35.*

391 *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 582.

392 Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Supra* note 48. (Žr. 1 straipsnį).

tokių veiksmų atlikimą³⁹³, pažeidimo įvykdymo metu atsiranda teisė reikalauti valstybės pažeidėjos atsakomybės. Pats įvykdytas tarptautinis pažeidimas suponuoja, kad valstybei pirmatakei atsiranda teisė taikyti diplomatinės gynybos priemones, tik jos galimybės ribojamos tol, kol bus įgyvendintos diplomatinės gynybos sąlygos (įskaitant vidaus teisinių priemonių išnaudojimo reikalavimą). Manytina, kad ši teisė imtis diplomatinės gynybos priemonių ir pereina kartu su asmeniu valstybių teisių perėmimo metu. 1970 m. sprendime *Barcelona Traction* byloje Teismas pažymėjo, jog „atsakomybė yra būtinas teisės padarinys. Kai nėra jokios sutarties tarp šalių dėl konkretaus objekto, šis esminis klausimas turi būti išspręstas vadovaujantis bendrosiomis diplomatinės gynybos taisyklėmis³⁹⁴. Vadinasi, atsakomybę taikantis subjektas teisių perėmimo metu keičiasi, o teisinis pagrindas ir pažeidimas išlieka tas pats, nepaisant to, ar perėjo sutartiniai įsipareigojimai pagal konkrečią sutartį valstybių teisių perėmėjai, ar ne. Kalbant apie *Mavrommatis* fikciją: jei pripažinta, kad valstybės teisių pažeidimo faktas čia neturi didžiausios įtakos ir kad diplomatinei gynybai valstybių teisių perėmimo metu *Mavrommatis* taisyklė negalioja (arba galioja su itin didelėmis išlygomis), galima manyti, kad net jei valstybė daugiau nebesaisotoma konkrečia tarptautine sutartimi, ji vis tiek turi teisę ginti savo pilietį dėl bet kokio tarptautinės teisės pažeidimo, susijusio su minimalių elgesio su užsieniečiais standartų nesilaikymo (įskaitant tarptautiniu mastu garantuojamą žmogaus teisių pažeidimą) bei tarptautinių sutarčių, saiščiusių valstybę pažeidėją ir valstybę, kurios piliečiu asmuo buvo iki teisių perėmimo momento, pažeidimo.

Kita vertus, „asmens gali būti ginami apsaugos sistemos, sukurtos sutartimis. Tarptautinės sutartys vienais atvejais gali, kitais – negali sukurti atitinkamų savarankiškų teisių, bet tampa svarbios dėl procedūrų struktūrų, sukurtų teisių gynimo priemonių taikymui. Tokiomis sutartimis valstybės gynyba gali nepriklausyti nuo ginamojo pilietybės. Tokie tarptautiniai susitarimai apima ir tautinių mažumų sutartis, ir žmogaus teisių konvencijas. Gynyba, suteikta valstybės pagal tokias sutartis, nelaikoma diplomatine gynyba, bet siejama su tokiomis sutartimis³⁹⁵. Vadinasi, tokioms sutartims valstybių teisių perėmimo metu taikomos Vienos konvencijos dėl valstybių teisių perėmimo sutartims nuostatos, o diplomatinės gynybos nuostatos čia jau nebetaikomos.

Pažymėtina, kad valstybė pirmtakė (jei tokia valstybė išlieka po teisių perėmimo) ar teisių tęsėja turėtų išlaikyti teisę reikalauti žalos atlyginimo tiek, kiek pažeidimas, atliktas iki teisių perėmimo momento, pažeidė jos pačios teisės tiesiogiai, t. y. nesiejant jų su diplomatine asmens gynyba. Atvejais, kai valstybė turi teisę reikalauti žalos atlyginimo nė nelaukdama, kol asmuo išnaudos visas vidaus gynybos priemones, tokia teisė jai turėtų išlikti ir po teisių perėmimo. Įsivaizduokime atvejį, kai pažeidžiama 1963 m. Vienos konvencijos³⁹⁶ dėl konsulinių santykių 36 straipsnio 1 dalies b punkte numatyta pareiga išaiškinti bet kokiū būdu sulaikytam siunčiančiosios valstybės piliečiui jo teisę reikalauti, kad būtų informuota jo pilietybės valstybės konsulinė įstaiga, kurios konsulinėje apygardoje asmuo buvo sulaikytas, suimtas ir pan. Taip pažeidžiama ne tik asmens teisė, bet ir tiesiogiai pažeidžiamas tarptautinis įsipareigojimas asmens pilietybės valstybei, taigi, tiesiogiai nuken-

393 Yearbook of the International Law Commission, 1970, vol. II, p. 180. Para 14.

394 Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, *op. cit.* P. 33, para 36.

395 Amerasinghe, C. F. *Diplomatic Protection*, *supra* note 339. P. 54.

396 Vienos konvencija dėl konsulinių santykių. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 83-2456.

čia jos pačios interesus. Šiuo atveju valstybė galėtų iš karto reikšti tarptautines pretenzijas dėl priimančiosios valstybės atsakomybės už šių tarptautinės teisės normų nesilaikymą ir jos skundas nebūtų atmetamas motyvuojant vidaus teisės priemonių neišnaudojimu. Tokių principą *Avena* byloje patvirtino ir Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendęs, kad „*asmens teisių, numatytų 36 (Vienos konvencijos) straipsnyje, pažeidimas gali pažeisti siunčiančiosios valstybės teises, o toks pastarosios teisių pažeidimas gali sukelti asmens teisių pažeidimą. Tokiomis ypatingomis valstybės teisių ir asmens teisių abipusės priklausomybės aplinkybėmis, Meksika gali pateikti skundą savo vardu, prašyti Teismo priimti sprendimą dėl teisių pažeidimo, kuriuo ji tikina nukentėjusi tiek tiesiogiai, tiek dėl individualių teisių, suteiktų Meksikos piliečiams pagal 36 straipsnio 1 (b) punktą. Pareiga išnaudoti vidaus teisinės priemonės netaikoma tokiam prašymui. Dėl šių priežasčių Teismas nemato reikalo nagrinėti Meksikos skundo dėl pažeidimo atskiru diplomatinės gynybos pavadinimu*“³⁹⁷. Tačiau, manytina, kad net jei po tokio pažeidimo padarymo reikalavimo teisę turinti valstybė pirmtakė netektų dalies teritorijos, tačiau pati išliktų, arba valstybė pirmtakė pasidalytų, o liktų teisių tęsėja, ši galėtų ir toliau išlaikyti reikalavimo teisę, net jei asmuo iš jos jurisdikcijos patektų teisių perėmėjos jurisdikcijon. Jei ji tokia teise nepasinaudotų, manytina, kad teisių perėmėja galėtų diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti žalos atlyginimo. Lygiai taip manytina, kad jei teisių tęsėjos ar pirmtakės po teisių perėmimo nelieka, o lieka tik teisių perėmėjos, viena jų, kurios piliečiu asmuo lieka, taip pat turėtų teisę diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti pažeidėjos atsakomybės. Juk tiek *Diallo*, tiek *La Grand* bylose Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad „Vienos konvencijos 36 str. 1 d. taip pat sukuria individualias teises asmenims, kurios <...> gali būti taikomos šiame teisme sulaukytojo pilietybės valstybės“³⁹⁸. Vis dėlto tokiu atveju jau derėtų reikalauti vidaus teisių gynybos priemonių išnaudojimo, nes skundas būtų pateikiamas aiškiai dėl individualių piliečio iki teisių perėmimo patirtų teisių pažeidimo, o ne pačios valstybės patirtos skriaudos.

Baigiant derėtų pabrėžti, kad nors diplomatinės gynybos institutas nebeteko pirmkštes savo prasmės, individams įgijus gerokai daugiau galimybių ginti savo teises ir teisėtus interesus tarptautinėje arenoje savarankiškai, jis vis dėlto neprarado savo svarbos. Reikia nepamiršti, kad diplomatinė gynyba visuomet yra pačios valstybės apsisprendimo reikalas, tad net esant didžiausiam tarptautinės teisės pažeidimui asmens atžvilgiu, valstybė dėl politinių ar kitų priežasčių (pavyzdžiui, dėl lėšų, laiko, kompetentingo personalo stokos ar įvertinusi tikimybę laimėti ginčą ir pan.) gali nuspręsti nesiimti ginti savo piliečio. Vis dėlto svarbu, kad tarptautinėje teisėje yra nuostatų, paliekančių valstybei apsisprendimo teisę ir galimybę ginti savo piliečių teises net ir tais atvejais, kai dėl valstybių teisių perėmimo priežasčių asmens pilietybė pasikeičia.

397 *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 12.

398 *La Grand (Germany v. United States of America)*, Judgement, I. C. J. Reports 2001, p. 466. Kartu *Diallo* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas pažymėjo, kad Vienos konvencijos 36 straipsnio 1 dalies (b) punktas „nurodo pareigas, kurias priimančioji valstybė turi sulaukytajam asmeniui ir siunčiančiajai valstybei. <...> Remiantis tokiomis nuostatomis, teismas pažymi, kad 36 str. 1 d. sukuria individualias teises, kuriomis, pagal I Papildomojo protokolo straipsnį, šiame Teisme gali remtis sulaukytojo asmens pilietybės valstybė“.

III. VISUOTINIO PRIPAŽINIMO NETURINČIOSE VALSTYBĖSE IR NEPRIPAŽINTOSE TERITORIJOSE GYVENANČIŲ ASMENŲ PILIETYBĖ

Teritorinio darinio valstybingumo klausimas neatsiejamai susijęs su pripažinimo institutu, kuris, atitinkamai, turi įtakos valstybių teisių perėmimui visose srityse: „pakankamai akivaizdu, kad negalima išspręsti valstybių teisių perėmimo klausimo <...> pirmiausia nesusidūrus su valstybingumo problema“³⁹⁹. Pilietybės klausimų sprendimas beveik visuomet lydi teritorinius jurisdikcinius pokyčius. Todėl teisių perėmimui pilietybės srityje pripažinimo klausimas taip pat aktualus.

Egzistuojant dviem pripažinimo teorijoms – konstitucinei ir deklaratyviajai⁴⁰⁰, o pastarajai dominuojant, kyla klausimas, kaip sprendžiama valstybių teisių perėmimo situacija tuo atveju, jei nėra visuotinio sutarimo dėl naujai susiformavusio subjekto pripažinimo, o šis yra pajėgus priimti sprendimus tarptautinėje erdvėje savarankiškai. Kitaip tariant, deklaratyviosios teorijos kontekste laikome, kad valstybė susikūrė nuo to momento, kai paskelbė nepriklausomybę, nepaisant to, kad ji nėra pripažinta. Primintina, kad ir valstybių teisių perėmimo faktinė data, o ypač pilietybės atžvilgiu, paprastai skaičiuojama nuo nepriklausomybės paskelbimo. Todėl kyla klausimai, kokią įtaką valstybių pripažinimas daro valstybių teisių perėmimui, ypač pereinamuju laikotarpiu tarp faktinės ir nominalios valstybių teisių perėmimo datos.

Valstybingumas nėra vienareikšmė sąvoka, jo nustatymui gali būti keliami įvairūs kriterijai, tačiau pagrindiniais valstybingumo bruožais laikomi įvardytieji 1933 m. Montevideo konvencijoje dėl valstybių teisių ir pareigų⁴⁰¹. Šiuos kriterijus papildė kiti regioniniai dokumentai – pvz. Europos Bendrijos priėmė deklaraciją su gairėmis, kuriomis buvo sutarta vadovautis priimant sprendimus dėl atskirų valstybių pripažinimo⁴⁰². Paminėtina, kad šiose gairėse išpareigojimas spręsti valstybių teisių perėmimo klausimus traktuojamas kaip vienas pripažinimo kriterijų. Atsižvelgiant į tai, kad valstybių pripažinimas yra vienašalis pripažįstančiosios valstybės aktas (su atskiromis išimtimis galintis būti išreikštas kolektyviai), kuris sukelia tiek nacionalinių, tiek tarptautinių teisinių padarinių, tokiems politiniams aktams gali būti taikomi Tarptautinės teisės komisijos 2006 m. priimti Pagrindiniai principai, taikomi vienašaliams valstybių aktams, galintiems sukurti teisinius išpareigojimus⁴⁰³.

399 Shaw M. N. State Succession Revisited. *Finnish Y.B. Int'l L.* 1994, 5 (34): 34-98. P. 36.

400 Trumpai primenant, konstitucinė teorija teigia, kad pripažinimas yra valstybingumo kriterijus (faktiškai pripažinimas kuria valstybingumą), deklaratyvioji teorija teigia atvirkščiai – kad darinys įgyja valstybingumą atitikęs jam keliamus reikalavimus, o pripažinimas nėra vienas jų – jis tik deklaruoja faktą (žr. Dugard J., Raič D. The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession. *Secession: International Law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, p. 94-137. p. 99).

401 Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, *supra* note 155.

402 Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union (16 December 1991). *Public International Law* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2013-09-30] <http://www.dipublico.com.ar/english/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>

403 Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations,

Dera pabrėžti, kad su valstybių pripažinimu stipriai susijęs nepripažinimo klausimas. Šiame skyriuje aptartina valstybių pripažinimo įtaka sprendžiant pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu. Vis dėlto, didžiausias dėmesys skiriamas nepripažinimo politikos įtakai asmenų pilietybei, analizuojant konkrečius XX a. nepripažintus faktinius teritorinius jurisdikcinius pokyčius.

3.1.1. Valstybių pripažinimas ir nepripažinimo politika

Valstybių pripažinimo sąvoka dažnai naudojama apibūdinti veiksams, kuriais valstybė patvirtina, kad klausimai dėl konkrečios teisinės situacijos ar ginčo padarinio nebus keliami ir diskutuojami.⁴⁰⁴ Pripažinimas paprastai yra vienašalis valstybės aktas, tačiau pripažinimo deklaracija gali būti įtvirtinta ir tarptautinėje sutartyje⁴⁰⁵: to pavyzdžiu galima paminėti 1947 m. taikos sutartį su Italija, kurioje Italija pripažįsta ir įsipareigoja gerbti Albanijos (27 sutarties straipsnis) ir Etiopijos (33 straipsnis) suverenitetą ir nepriklausomybę, taip pat pripažįsta, kad Saseno sala priklauso Albanijai (28 straipsnis)⁴⁰⁶. H. Lauterpachtas yra rašęs, kad bendruomenės pripažinimas valstybe – tai deklaravimas, kad ji atitinka valstybingumo sąlygas, keliamas tarptautinės teisės, o jei šios sąlygos tenkinamos, egzistuojančios valstybės turi pareigą tokį pripažinimą suteikti⁴⁰⁷. Nepaisant to, kad valstybių pripažinimo klausimas dažnai keliamas nagrinėjant tarptautinius teisinius klausimus, pripažinimo sritis daugiau susijusi su tarptautine politika ir išreiškia pripažįstančiosios valstybės politinį požiūrį į pripažįstamąją valstybę. Kad ir kaip norėtusi tikėti H. Lauterpachtu, tarptautinėje teisėje, juolab – tarptautinėje politikoje – nėra pareigos pripažinti naujai susikūrusį subjektą. Kaip kadaise, atsakydamas į J. L. Suarezo pasiūlymą dėl vyriausybės pripažinimo kodifikavimo⁴⁰⁸, paminėjo J. L. Brierly, „tokio klausimo reguliavimas tarptautinėmis konvencijomis nei realizuojamas, nei pageidautinas. <...> Taikant analogiją, tai būtų lyg valstybė išleistų įstatymą, nurodantį savo piliečiams, kokius draugus pasirinkti. Toks įstatymas, jei būtų išleistas, būtų niekinis ir negaliojantis nuo priėmimo,

with commentaries thereto. *Yearbook of the International Law Commission*, 2006, vol. II, Part Two.

404 Frowein, A. J., Recognition. Max Planck *Encyclopedia of Public International Law* [interaktyvus]. Heidelberg: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press, 2013 [žiūrėta 2013-06-25]. <http://www.mpepil.com>

405 *Ibid.*

406 Treaty of Peace with Italy 10 February 1947. *Australian Treaty Series 1948 No 2* [interaktyvus]. Commonwealth of Australia, 1997 [žiūrėta 2014-07-16]. < <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1948/2.html> >

407 Lauterpacht H. Recognition of States in International Law, 53 *YALE L. J.* 385, 1944.

408 Tautų Sąjungos Ekspertų komitetas progresyviai tarptautinės teisės kodifikacijai pirmosios sesijos aštuntojo susitikimo metu (1925 m., Ženevoje) nutarė išbraukti iš darbotvarkės punktą “vyriausybės pripažinimo forma: tarptautinė vyriausybės, kurios nebuvo formaliai pripažintos, padėtis”, pasiūlytą dr. J. L. Suarez (Argentina). Kalbėdamas apie vyriausybės pripažinimą, jis išreiškė savo nuomonę, kad turinti būti tarptautinė praktika ar formulė, kuri leistų automatinį vyriausybės pripažinimą tuomet, kai suverenioje valstybėje egzistuoja tokia vyriausybė (be reikšmingo atidėliojimo). Išsamiau - Future work in the field of the codification and progressive development of International Law - Working paper prepared by the Secretariat A/CN.4/145 [interaktyvus]. International Law Commission [žiūrėta 2013-11-07]. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_145_corr1.pdf

kaip ir tarptautinių santykių reguliavimas⁴⁰⁹. Nors šiuo atveju kalbėta apie vyriausybių pripažinimą, būtų galima analogiją pritaikyti ir valstybių pripažinimui: politinių sprendimų priėmimo laisvės niekas nesiryžtų apriboti teisiniais įpareigojimais. Vis dėlto, pripažinimas – iš principo politinės prigimties vienašalis valstybės aktas – sukuria teisinių padarinių ir kartu yra bent iš dalies sąlygojamas tarptautinių teisės normų. Kaip pastebi J. Dugard ir D. Raič, kalbėdami apie dalies teritorijos atsiskyrimą nuo egzistuojančios valstybės be pastarosios sutikimo, dabar tarptautinėje teisėje „jau nebekyla klausimas *kada* valstybės gali pripažinti atsiskyrusius darinius, siekiant išvengti išankstinio pripažinimo, bet *ar* jos gali apskritai tai padaryti“⁴¹⁰. Pastarasis klausimas keliamas, siekiant nurodyti, kad neturėtų būti pripažįstami subjektai, susikūrę *jus cogens* normų pažeidimo būdu - *ex injuria jus non oritur*. Taip pat derėtų pažymėti, kad apsispręsti pripažinti subjektą, ar ne, gali padėti sutarti ir pripažįstami kriterijai.

M. N. Shaw nuomone, daugumos naujų valstybių susikūrimo atveju pakanka, kad naujai susikūręs subjektas atitiktų pagrindinius kriterijus ir paprastai tokių subjektų pripažinimas gana paprastas. Anot autoriaus, valstybių pripažinimas tampa padidintos svarbos, kuomet nėra aiškumo, ar naujas darinys atitinka objektyvius keliamus kriterijus. Tokiu atveju pripažinimas konstatuoja tokių keliamų reikalavimų atitikimą⁴¹¹. Pagrindiniais valstybingumo kriterijais laikomi valstybės bruožai, numatyti 1933 m. Montevideo konvencijoje, – nuolatiniai gyventojai, apibrėžta teritorija, veiksmingas valdžios aparatas ir gebėjimas užmegzti tarptautinius santykius⁴¹². Lygiai taip valstybių pripažinimui gali būti keliami papildomi reikalavimai – tokius gali numatyti, pavyzdžiui, tarptautinių organizacijų dokumentai.

Montevideo konvencijos 3 straipsnis nurodo, kad valstybė politiškai egzistuoja nepriklausomai nuo jos pripažinimo ir net iki pripažinimo turi teisę ginti savo integralumą ir nepriklausomybę, atlikti kitus veiksmus savo viduje. Konvencijos 6 straipsnyje nurodoma, kad pripažinimas reiškia tik tiek, kad pripažįstančioji valstybė sutinka su pripažįstamosios subjektiškumu su visomis teisėmis ir pareigomis, kylančiomis iš tarptautinės teisės. Badinterio arbitražo komitetas, nagrinėjęs klausimą, ar JSFR yra beišyranti, ar visgi vyksta dalies teritorijos atsiskyrimas, taip pat konstatavo, kad „šiuo atveju valstybės egzistavimas ar išnykimas yra fakto klausimas; kitų valstybių pripažinimo poveikis grynai deklaratyvus“⁴¹³. Taigi, interpretuojant minėtus Montevideo konvencijos 3 ir 6 straipsnius, galima manyti, kad jų nuostatų kontekste valstybės egzistavimui pripažinimas įtakos neturi, kiek toks egzistavimas susijęs su vidaus politika ir vidaus reikalais. To nepaneigia ir Badinterio arbitražo komitetas, pripažįstantis galimybę valstybei egzistuoti *de facto*, net jei ši nėra pripažinta. Nepripažintos valstybės pirmiausia veikia savo vidaus sferoje, kita vertus, teisių perėmimo klausimas siejamas su išoriniais valstybės santykiais. Todėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste reikia pripažinti, kad atsakomybę už tam tikros

409 Future work in the field of the codification and progressive development of International Law - Working paper prepared by the Secretariat A/CN.4/145, *Supra* note 408.

410 Dugard J., Raič D. The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession. *Supra* note 400.

411 Shaw M. N. State Succession Revisited. *Supra* note 399.

412 Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, *supra* note 155.

413 Conference on Yugoslavia, Arbitration Commission Opinion No. 1, 21 November 1991. [interaktyvus] Tarptautinis Teisingumo Teismas [žiūrėta 2014-01-20] <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15048.pdf> P. 5.

teritorijos tarptautinius santykius retrospektyvine prasme galima perimti tik tuomet, kai tokią galimybę pripažįsta kitos valstybės.

3.1.2. Nepripažinimo politikos teisinės pasekmės valstybių teisių perėmimo kontekste

Reikšmingas ne tik valstybių pripažinimo institutas, tačiau ir nepripažinimo politikos laikymasis. Nepripažinimo kontekste ypač svarbus tarptautinių organizacijų vaidmuo. Keletą kartų JT Saugumo Taryba, paprastai remdamasi Generalinės Asamblėjos rezoliucijomis, kvietė nepripažinti atitinkamų darinių valstybėmis, pvz., Rodezijos, paskelbusios nepriklausomybę 1965 m., Šiaurės Kipro, kaip atskiros valstybės, paskelbusios nepriklausomybę 1983 m.⁴¹⁴, Ukrainos teritorinio vientisumo klausimu priimta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2014 m. kovo 27 d. rezoliucija kvietė valstybes, tarptautines organizacijas ir specializuotas agentūras nepripažinti jokio Krymo Autonominės Respublikos ir Sevastopolio miesto statuso pasikeitimo ir susilaikyti nuo bet kokio veiksmo ar susitarimo, kuris galėtų būti palaikytas kaip bet koks tokio statuso pasikeitimo pripažinimas⁴¹⁵. Pažymėtina, kad tam tikrų arba *ad hoc* santykių palaikymas dar nereiškia pripažinimo, pavyzdžiui, ES Politinis ir saugumo komitetas 2009 m. gruodį formaliai pritarė ES nepripažinimo ir ištraukimo politikai, kuri skirta Abchazijos ir Pietų Osetijos separatistiniams dariniams. Ši dviejų stulpų politika, anot ES specialiojo pasiuntinio Pietų Kaukazui P. Semneby, kuria politinę ir teisinę erdvę, kurioje ES gali palaikyti ryšį su separatistiniais regionais, nestatant į pavojų ištikimybės Gruzijos teritoriniam vientisumui⁴¹⁶. Vis tik, minėtoje Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje tarptautinės teisės subjektai raginami nesudaryti galimybių interpretacijoms dėl Krymo ar Sevastopolio statuso pasikeitimo, vadinasi, net ir *ad hoc* susitarimai patektų į tokią kategoriją. Žinoma, Generalinės Asamblėjos rezoliucijos yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau išreiškia didžiosios valstybių daugumos poziciją.

Nepripažinimo politikos laikymasis išreiškia principinę poziciją, kad konkrečioje teritorijoje *de jure* galioja pirminės valstybės, nuo kurios teritorija pasiskelbė atsiskyrusi, jurisdikcija, atitinkamai – jų institucijų priimti sprendimai⁴¹⁷. Kitaip tariant, laikoma, kad

414 Frowein A. J., Recognition. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Heidelberg: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press. Daugiau apie naujų valstybių, susikūrusių *ius cogens* normų pažeidimo pagrindu skaitykite: Dugard J., Recognition and the United Nations. Cambridge 1987, p. 123-163; Gowland-Debbas W., Collective Responses to Illegal Acts in International Law, Dordrecht 1990, Tancredi A. Neither Authorized nor Prohibited? Secession and International Law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. *Italian Yearbook of International Law*. 2008, 18: 37-62.

415 Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 No. 68/262. Territorial integrity of Ukraine.

416 EU Special Representative for the South Caucasus, Semneby P., Perspectives for engagement, dialogue and cooperation to address the consequences of the war between Russia and Georgia: a forward looking approach. *Presentation to the Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Hearing on "the consequences of the war between Georgia and Russia"*, National Assembly, Paris, 17 January 2011 [interaktyvus]. Europos Sąjungos Taryba [žiūrėta 2014-02-20] <http://www.consilium.europa.eu/media/1252985/speech-pace%20mc-paris-110117-final.pdf>

417 Žr. pvz. Generalinės advokatės Juliane Kokott išvadą, pateiktą 2008 m. gruodžio 18 d. byloje Meletis Apostolides prieš David Charles Orams ir Linda Elizabeth Orams Nr. C420/07 (Court of Appeal (En-

galioja *status quo ante*, egzistavusi iki atskyrimo fakto. Kita vertus, tarptautinė bendrija atsižvelgia ir į faktines aplinkybes, kad atitinkama valstybė gali nebeturėti efektyvios kontrolės savo teritorijos daliai⁴¹⁸. Valstybių, tarptautinės teisės pažeidimo pagrindu *de facto* perėmusių tam tikrų objektų kontrolę (pažymėtina, kad ne teisę į konkrečius objektus), veiksmai nepripažįstami teisių perėmimu, nes kyla iš tarptautinės teisės pažeidimo. Atkreiptinas dėmesys, kad už nepripažintų teritorinių darinių atliktus pažeidimus atsakomybė, priklausomai nuo aplinkybių, dažnai priskiriama ne valstybei, kurios teritorijos dalimi laikoma konkreti teritorija (atsižvelgiant į tai, kad ši nekontroliuoja konkrečios savo teritorijos dalies ir atitinkamai negali daryti įtakos tam tikriems priimamiems sprendimams), o valstybei, kuri *de facto* konkrečią teritoriją kontroliuoja.⁴¹⁹ Ir vis dėlto, jau vien faktas, kad konkreti teritorija pagal tarptautinę teisę pripažįstama konkrečios valstybės dalimi, reiškia, kad toji valstybė turi „įsipareigojimą naudoti visas jai prieinamas teises ir diplomatinės priemones, kad teritorijos gyventojams galėtų ir toliau užtikrinti Konvencijoje (Europos Žmogaus teisių konvencijoje⁴²⁰ – aut. past.) įtvirtintas teises ir laisves“⁴²¹.

3.2. Pilietybės santykių reguliavimas visuotinio pripažinimo neturinčiose valstybėse ir nepripažintų teritorinių pasikeitimų atvejais

Pilietybės santykiai reguliuojami ir yra aktualūs taip pat ir valstybėse, kurios nėra visuotinai pripažintos⁴²², bei teritorijose, kurių atžvilgiu tarptautinė bendrija laikosi nepripažinimo politikos. Dėl šios priežasties atskirai aptartinos su valstybių pripažinimu arba nepripažinimo politika susijusios XXI a. situacijos, kuriose buvo sprendžiami pilietybės

gland & Wales) (Civil Division) (Jungtinė Karalystė) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2013-11-19] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=C_ELEX:62007CC0420:LT:NOT>. Šioje išvadoje nurodoma, kad graikų Kipro teritorijos dalies teismo sprendimas dėl nuosavybės teisių į žemės sklypą turi būti pripažintas ir kitų valstybių narių teismuose. Toks sprendimas priimtas atsižvelgiant į tai, kad graikų Kipro teritorija (Kipro Respublika) efektyviai nekontroliuoja turkų Kipro dalies, kuri kaip atskira valstybė pripažinta tik Turkijos. Ji kontroliuoja visą nuosavybę, kuri iki 1974 m. okupacijos priklausė Kipro Respublikai. taigi, galima sakyti, kad *de facto* perėmė nuosavybę. Teismas palaikė Generalinės advokatės argumentus ir savo sprendime nurodė, kad 2003 m. Stojimo akto Protokolo Nr. 10 1 straipsnio 1 dalyje numatytas *acquis communautaire* taikymo atidėjimas tose Kipro Respublikos dalyse, kuriose Kipro Respublikos vyriausybė nevykdo veiksmingos kontrolės, netrukdo kitos valstybės narės teismui, remiantis Reglamentu Nr. 44/2001, pripažinti ir vykdyti Kipro Respublikos teismo sprendimo, susijusio su jo vyriausybės nekontroliuojama teritorija (žr. 2009 m. balandžio 28 d. Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) sprendimas byloje (Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Jungtinė Karalystė) prašymas priimti prejudicinį sprendimą) Meletis Apostolides prieš David Charles Orams, Linda Elizabeth Orams (Byla C-420/07).

418 Pz. Kipro atžvilgiu 2003 m. Stojimo akto Protokolo Nr. 10 1 straipsnio 1 dalyje numatytas *acquis communautaire* taikymo atidėjimas tose Kipro Respublikos dalyse, kuriose Kipro Respublikos vyriausybė nevykdo veiksmingos kontrolės.

419 Pz. *Loizidou v Turkey*, ECHR, 1998-IV No. 81, p. 1807; *Catan and Others v. Moldova and Russia*, Grand Chamber Judgement, 19/10/2012 (Applications nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06).

420 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Supra* note 93.

421 *Catan and Others v. Moldova and Russia*, Grand Chamber Judgement, 19/10/2012 (Applications nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06).

422 Kaip minėta anksčiau, šiame darbe visuotiniu pripažinimu laikomas priėmimas į JTO arba reikšmingas valstybių, pripažinusių individualiu pagrindu, skaičius, pastaruoju atveju būtina įtraukti valstybės pirmtakės išreikštą pripažinimą, turintį konstitucinį poveikį.

klausimai – Kosovo Respublikoje, Rusijos aneksuotose Krymo ir Sevastopolio teritorijose, Gruzijos teritorijoje esančiuose Rusijos marionetiniuose teritoriniuose dariniuose. Pažymėtina, kad skirtingai nuo kitų ką tik išvardytų teritorinių darinių, Kosovo atsiskyrimas nelaikytinas prieštaraujančiu tarptautinei teisei⁴²³; kad Kosovo nepriklausomybės deklaracijos paskelbimas tarptautinės teisės nepažeidžia taip pat yra konstatavęs Tarptautinis Teisingumo Teismas⁴²⁴. Atsižvelgiant į tai, kad Kosovo atsiskyrimas yra teisėtas pagal tarptautinę teisę, jo situacijai taikytinos valstybių teisių perėmimo fizinių asmenų pilietybei nustatytos taisyklės, o šioje situacijoje derėtų vadovautis atsiskyrimo atvejais taikytomis taisyklėmis. Vis dėlto, šiame skyriuje jis aptariamas dėl to, kad jo valstybingumas nėra visuotinai pripažintas, t.y. Kosovo valstybingumo nepripažįsta valstybė pirmtakė, o tai atinamai daro įtaką ir fizinių asmenų statusui.

3.2.1. Kosovo pilietybė atsiskyrimo nuo Serbijos kontekste

Kosovas paskelbė nepriklausomybę 2008 m. vasario 17 d., o beveik iškart – vasario 20 d. priėmė pilietybės klausimus reglamentuojantį įstatymą⁴²⁵, tai įvyko dar anksčiau nei priimta Kosovo Konstitucija⁴²⁶ (ji priimta netrukus – 2008 m. balandžio 9 d.). 2011 m. pilietybės įstatymas buvo kiek pakeistas⁴²⁷, o 2013 m., atsižvelgiant į Europos teisinį reguliavimą, *inter alia* ir bepilietybės klausimais, priėmė naują pilietybės įstatymą⁴²⁸.

Konstitucija neregamentuoja pilietybės įgijimo ar netekimo pagrindų – lakoniškai nurodo, kad jos įgijimo ir pasibaigimo tvarką nustato įstatymas (Konstitucijos 14 straipsnis). Ji nereguliuoja ir daugybinės pilietybės klausimo, kuris ir pirmajame, ir paskutiniajame pilietybės įstatyme (3 straipsnis), nustatė, kad Kosovas pripažįsta daugybinę pilietybę (pabrėžtina, kad neapsiribojama dviguba pilietybe), o kitų valstybių pilietybės įgijimas nepanaikina Kosovo pilietybės. Toks reglamentavimas, aišku, susijęs su Kosovo padėtimi, kurioje jis neturėjo galimybės pasirinkti draudimo asmenims turėti ne tik dvigubą, bet net ir daugybinę pilietybę: Serbijai nepripažįstant Kosovo, atinamai – ir jo pilietybės, asmenys, paskelbti Kosovo piliečiais, nepraranda turimos Serbijos pilietybės, o Serbijos

423 Plačiau skaitykite Laurinavičiūtė, L. *The Kosovo case-study from the perspective of the right to self-determination*. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2014.

424 Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010.

425 Law of the Republic of Kosovo on Citizenship of Kosova of 20-02-2008 No. 03/L-034 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=KOS%20Law%20on%20Citizenship%20of%20Kosovo%202008%20%28Eng%29.pdf>>

426 Constitution of the Republic of Kosovo [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/KOS%20Constitution%20of%20Kosovo%202008%20%28Eng%29.pdf>>

427 Law No. 04/L-059 on Amending and Supplementing the Law No.03/L-034 on Citizenship of Kosovo. Official Gazette Of The Republic Of Kosova / No. 26 / 25 November 2011, Pristina. [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-20]. <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=KOS%20Law%20No%2004_L_059_ENGLISH.pdf>.

428 Law No. 04/L-215 on Citizenship of Kosovo Official Gazette of the Republic of Kosova / No. 33 / 2 September 2013, Pristina. *Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kosovo* [interaktyvus]. Pristina, 2015 [žiūrėta 2015-05-01]. <http://www.mpb-ks.org/repository/docs/Ligji_per_Shtetesi_-_Anglisht.pdf>.

pilietybės įstatymas su 2004 m. pakeitimais toleruoja dvigubą ir daugybinių pilietybę⁴²⁹. Didžioji dauguma Kosovo serbų (mažiau nei 10 procentų visų gyventojų) laiko save tik Serbijos piliečiais (nors pakankamas jų skaičius dabar priima ir naujus Kosovo dokumentus), o etniniai albanai priėmė Kosovo pilietybę, bet nemažai jų vis dar išlaiko Serbijos dokumentus ir pasus dėl daugybės praktinių priežasčių.⁴³⁰ Tokiomis priežastimis, *inter alia* laikytina ir galimybė keliauti, ypač į valstybes, kurios nepripažįsta Kosovo valstybingumo, taigi, nepripažįsta jo išduotų asmens tapatybės dokumentų kaip kelionės dokumentų. O Kosovui išgyvenant nemenkai ekonominių sunkumų, jo gyventojai išties naudojasi galimybe emigruoti ir užsidirbti užsienyje; emigracija – didelė našta ir Kosovo valdžios institucijoms, jos nuolat stengiasi informuoti gyventojus, kad ekonominės priežastys nėra pagrindas gauti prieglobstį kitose valstybėse⁴³¹.

Kosovo pilietybės įstatymas vertintinas kaip gana liberalus valstybių teisių perėmimo kontekste. Pažymėtina, kad 2013 m. pilietybės įstatymo 31 ir 32 straipsniai (atitinkamai, analogiškai anksčiau galiojusio įstatymo 28 ir 29 straipsniai) specialiai taikytini pilietybės pripažinimui, sąlygotam teisių perėmimo. Šiuo atveju nurodomi pilietybės pripažinimo pagrindai (kalbama tik apie su teisių perėmimu susijusius pagrindus) – nuolatinė gyvenamoji vieta Kosove, įregistruota pagal UNMIK⁴³² reglamentą dėl Centrinio civilinio registro Nr. 2000/13⁴³³ (28 straipsnis), taip pat Jugoslavijos Federalinės Respublikos pilietybė 1998 m. sausio 1 d., jei tokių asmenų nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Kosovo Respublikoje (32 straipsnis (ši nuostata taikoma ir tokių asmenų tiesioginiams palikuoniams)). Paminėtina, kad pastaroji nuostata įtraukta į įstatymą įgyvendinant Išsamaus pasiūlymo dėl Kosovo statuso nustatymo I priedo (Konstitucinės nuostatos)⁴³⁴ 1.6 punktą. Nors Išsamiame pasiūlyme ši nuostata nurodoma kaip konstitucinė, tačiau buvo įtraukta į įstatymą, taip paliekant galimybę ją lanksčiau keisti, nors nuostatos turinys nuo pirmojo įstatymo nekito. Ši teisės norma, užtikrinanti pilietybę buvusios JFR piliečiams, 1998 m. sausio 1 d. nuolat gyvenusiems Kosovo teritorijoje, yra reikšminga kaip įgyvendinanti asmenų, kurie gyveno teritorijoje iki Kosovo karo, teises, atsižvelgiant į tai, kad didelė gyventojų dalis tuo

429 Law on Citizenship of the Republic of Serbia Published in “Official Gazette of the Republic of Serbia” No. 135/04 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202004%20-%20ENG.pdf>>

430 Krasniqi, G. Country Report: Kosovo [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Kosovo.pdf>>

431 Poverty spurs mass migration from Kosovo. *Efficacité et Transparence des Acteurs Européens* [interaktyvus]. Euarctive 2015-02-16 (Updated: 2015-02-18) [žiūrėta 2015-05-01]. <<http://www.euractiv.com/sections/global-europe/poverty-spurs-mass-migration-kosovo-312131>>.

432 UNMIK – United Nations Interim Administration Mission to Kosovo, įsteigta pagal Saugumo Tarybos rezoliuciją 1244 (1999). Daugiau informacijos apie misijos įsteigimą, mandatą ir veiklą: UNMIK [interaktyvus]. Priština [žiūrėta 2014-08-20]. <<http://www.unmikonline.org/Pages/about.aspx>>.

433 United Nations Mission in Kosovo Regulation No. 2000/13 on The Central Civil Registry [interaktyvus] UNMIK [žiūrėta 2014-08-20]. <http://www.unmikonline.org/regulations/2000/re2000_13.htm> .(Šis UNMIK reglamentas įsteigė Centrinį civilinį registrą, kuriame buvo registruojami Kosovo nuolatiniai gyventojai, atitinkantys reglamento 3 straipsnyje nustatytus kriterijus)

434 Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement. Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council Addendum. S/2007/168/Add.1

laikotarpiu tapo pabėgėliais⁴³⁵. Dera pabrėžti, kad nustatyti konkretaus asmens nuolatinę gyvenamąją vietą Kosovo teritorijoje taikomas minėtas UNMIK reglamentas dėl Centrinio civilinio registro ir jo nustatomi kriterijai⁴³⁶. UNMIK ir Jungtinių Tautų vaidmuo sprendžiant Kosovo statuso klausimą buvo ypač svarbus ir reglamentuojant pilietybės klausimus nacionaliniu lygiu.

Dera pažymėti, kad nuolatinio teritorijos gyventojų statusą galėjo turėti ir asmenys be pilietybės, jei jų statusas buvo registruotas. Atitinkamas statuso įforminimas buvo pagrindas teikti pilietybę. Tinkamesniu reguliavimu būtų UNMIK taikytas modelis, siūlant pilietybę asmenims, kurie bet koku būdu įrodytų savo gyvenimo Kosovo teritorijoje trukmę bent penkerius metus. Toks reguliavimas apimtų ir asmenis, kurie, nors ir gimę šioje teritorijoje, laikomi asmenimis be pilietybės, nes nebuvo registruvę asmens gimimo fakto ir pan.⁴³⁷. Kad ir kaip ten būtų, valstybių teisių perėmimo metu Straipsnių projektas specialiai išskiria valstybės teisių perėmėjos pareigas pilietybę suteikti tik asmenims, kurie iki teisių perėmimo momento turėjo pirmtakės pilietybę ir nuolat gyveno teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas. Asmenims, kurie teisių perėmimo metu neturėjo jokios valstybės pilietybės, nors ir gyveno konkrečioje teritorijoje, Straipsnių projektas, kaip ir Europos konvencijos, tokios pareigos nenustato. Kitaip tariant, reguliavimas skirtas užkirsti kelią asmenų be pilietybės radimuisi, kuris susijęs su valstybių teisių perėmimu, o ne valstybių teisių perėmimo proga išspręsti asmenų be pilietybės problemą. Kartu pažymėtina, kad Kosovo teisinis reglamentavimas pilietybės srityje gana palankus asmenims be pilietybės ne tik teisių perėmimo prasme: po 2011 m. pakeitimų asmenims be pilietybės paliekamos atviros galimybės esant nustatytoms sąlygoms įgyti pilietybę⁴³⁸. 2013 m. įstatymas asmenų be pilietybės ir pabėgėlių atžvilgiu nustatė valdžios institucijoms reikalavimą kaip įmanoma labiau palengvinti pabėgėlių ir asmenų be pilietybės natūralizaciją, dėti pastangas pagreitinti natūralizacijos procedūras ir

435 1999 m. balandžio pabaigoje apie 600 000 Kosovo gyventojų tapo pabėgėliais; kiti 400 000 tapo perkeltaisiais Kosovo viduje – konfliktas įtakojo apie pusės Kosovo gyventojų gyvenamosios vietos pasikeitimą (žr. Kosovar Refugees [interaktyvus]. *Migration News Volume 6, Number 5*, May 1999 [žiūrėta 2015-05-03]. <<http://migration.ucdavis.edu/mn/more.php?id=1801>>).

436 Tokie kriterijai išvardijami reglamento 3 straipsnyje: asmenys, gimę Kosove ar kurių bent vienas tėvų gimęs Kosove; asmenys, galintys įrodyti, kad gyveno Kosovo teritorijoje nenutrūkstamai bent 5 metus; kiti asmenys, kurie, Civilinio registratoriaus nuomone, buvo priversti palikti Kosovą ir dėl šios priežasties negalėjo atitikti nustatyto nepertraukiamos trukmės nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimo; arba kitaip į pilietybę teisių neturintys vaikai asmenų, registruotų pagal anksčiau minėtus reikalavimus, jei yra jaunesni nei 18 m. amžiaus arba jaunesni nei 23 m. tuo atveju, jei mokosi nuolatinėse studijose pripažintoje švietimo institucijoje.

437 Tokių istorijų ypač gausu romų atžvilgiu, kai asmenys dėl formalių reikalavimų nepaisymo neturi pilietybės ir tą patvirtinančių dokumentų (pvz. žr. Stateless in Serbia: how to survive without existing. *UNHCR* [interaktyvus]. Belgradas, 2014-07-16 [žiūrėta 2015-05-03]. <<http://www.unhcr.org/53c7d0756.html>>). Tokie asmenys, žinoma, gali įrodyti savo teisę į pilietybę kitais pagrindais, tačiau jei asmenų be pilietybės, kurie kitais pagrindais pilietybės įgyti negali, padėtis būtų gerokai paprastesnė, jei valstybė nereikalautų formalaus reikalavimo būti registruotu asmeniu be pilietybės, o priimtų bet kokius įrodymus dėl nuolatinio gyvenimo Kosovo teritorijoje.

438 Law No. 04/L-059 On Amending and Supplementing the Law No.03/L-034 on Citizenship of Kosovo. Official Gazette Of The Republic Of Kosovo / No. 26 / 25 November 2011, Pristina. [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-20]. <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=KOS%20Law%20No%2004_L_059_ENGLISH.pdf>

sumažinti mokesčius ir tokių procedūrų kainą (14 str.). Pirmuoju įstatymu nustatytas minimalus 5 m. gyvenimo Kosovo teritorijoje terminas natūralizacijai patvirtinamas ir 2013 m. įstatyme.

Pažymėtina, kad Serbija nuo 1999 m. neturi formalaus suvereniteto Kosovui ir negalėjo suteikti lygių teisių Kosovo gyventojams beveik du dešimtmečius ir, nepaisant pozicijos, kad Kosovas priklauso Serbijai, pastarosios vyriausybė sutiko neįtraukti nuolat Kosove gyvenančių Serbijos piliečių į ES vizų liberalizavimo režimą, suteiktą Serbijos piliečiams 2009 m. gruodį.⁴³⁹

Vertinant Kosovo pilietybės teisinį reguliavimą atsiskyrimo kontekste, negalima pamiršti, kad valstybių teisių perėmimas visuomet yra teisinis santykis bent tarp dviejų valstybių. Kosovo situacijoje pilietybės klausimus atsiskyrimo kontekste reguliuojančius teisės aktus kol kas priėmusi tik viena pusė, antroji gi nei šių teisės aktų, nei paties atsiskyrimo fakto nepripažįsta. Dėl šios priežasties galima teigti, kad Kosovo atveju kol kas įvykęs vienašalis pilietybės suteikimas su konkrečia atsiskyrusia teritorija susijusiems asmenims, bet ne teisių perėmimas pilietybės atžvilgiu. Tikrasis teisių perėmimas nėra išspręstas (jei kada nors Serbija pripažins Kosovą ir priims atitinkamas savo įstatymų pataisas, neaišku, ar paliks dvigubiems piliečiams dvigubą pilietybę, ar panaikins saviškę ir pan.) ir visapusiškai galės būti vertinamas tarptautinės teisės požiūriu tik tuomet, kai abi teisinio santykio dalyvės dalyvaus teisių perėmimo pilietybės atžvilgiu procese.

Apibendrinant dabartinį Kosovo teisinį reguliavimą, verta pažymėti, kad jis visiškai atitinka tarptautinių dokumentų (ir Straipsnių projekto, ir Europos regioninių dokumentų) rekomendacijas teisių perėmėjai: pilietybė pirmiausia sieta su nuolatine gyvenamąja vieta Kosovo teritorijoje ir buvusia JFR pilietybe, jei tokie asmenys iki nustatytos datos gyveno Kosove (asmenų ratas gana platus), natūralizacijos pagrindai gana paprastai įgyvendinami, galimybė įgyti pilietybę nustatyta ir asmenims be pilietybės. Nors niekur neišskiriama, kad asmenys turi teisę pasirinkti pilietybę, tačiau tas seka iš viso teisinio reguliavimo. Jau vien asmeniui suteikiama galimybė turėti kelias pilietybes yra pasirinkimo išraiškos forma. Asmenys, nenorintys įgyti Kosovo pilietybės, taip pat turi tokią teisę, nes siekiant būti registruotam piliečiu, reikia kreiptis į atitinkamas valstybės institucijas. Nors pats Kosovas sprendė, ką laikyti savo piliečiais, tačiau, atsižvelgiant į JT Generalinio sekretoriaus specialiojo pasiuntinio siūlymus, nuostatos kryo Straipsnių projekto siūlomo reguliavimo link. Vėlesnis Kosovo angažavimasis pilietybės srityje jau buvo greičiau sąlygotas ne Jungtinių Tautų, o Europos regiono vaidmeniu ir siekiu būti visateisiškai pripažintu tarptautinės bendrijos nariu pirmiausia artimojoje kaimynystėje. Žinoma, pilietybių ir suverenitetų maišalynė gali kelti rūpesčių pačiai valstybei, tačiau kol nėra buvusio suvereno pripažinimo, visuomet yra sudėtinga.

3.2.2. Pilietybės klausimai Krymo ir Sevastopolio okupacijos ir aneksijos atveju

Atkreiptinas dėmesys, kad dalies kitos valstybės teritorijos prijungimas tarptautinio teisės pažeidimo pagrindu taip pat kelia klausimų dėl fizinių asmenų pilietybės. 2014 m. kovo 18 d. Rusijos Federacijos ir Krymo Respublikos susitarime dėl Krymo Respublikos

439 Rava N. Country Report: Serbia, *supra* note 211 P. 1-2

priėmimo į Rusijos Federaciją ir naujų subjektų Rusijos Federacijos sudėtyje įsteigimo⁴⁴⁰ aptariamas pilietybės klausimas. Susitarimo 5 straipsnis nurodo, kad nuo Krymo priėmimo į Rusijos sudėtį dienos Ukrainos piliečiai ir asmenys be pilietybės, šią dieną nuolat gyvenantys Krymo Respublikos teritorijoje arba federalinės reikšmės mieste Sevastopolyje, pripažįstami Rusijos Federacijos piliečiais, išskyrus asmenis, kurie per mėnesį nuo šios dienos išreikš pageidavimą išsaugoti bet kurią turimą savo ir (ar) jų nepilnamečių vaikų pilietybę arba likti asmenimis be pilietybės⁴⁴¹. Atkreiptinas dėmesys, kad tam tikri pilietybės įstatymo pakeitimai, susiję su dvigubos pilietybės teisiniu reguliavimu ir pareiga pranešti apie Rusijos piliečiams suteiktą bet kokios valstybės pilietybę ar turimą bet koki dokumentą, patvirtinantį teisę nuolat gyventi užsienio valstybėje (išskyrus atvejus, kai asmuo nuolat gyvena Rusijos Federacijoje), priimti 2014 m. birželio 4 d. ir įsigalioję rugpjūčio 4 d., Krymo ir Sevastopolio subjektams turėtų būti taikomi tik nuo 2016 m. sausio 1 d.⁴⁴² 2014 m. kovo 21 d. Federalinis Konstitucinis įstatymas „Dėl Krymo Respublikos priėmimo į Rusijos Federaciją ir naujų subjektų Rusijos Federacijos sudėtyje – Krymo Respublikos ir federalinės reikšmės miesto Sevastopolio įsteigimo“ 4 straipsnio 3 punktą nustato, jog ribojimai užimti tam tikras valstybines ar municipalines pareigas asmenims, turintiems Rusijos ir kitos valstybės pilietybę ar turintiems teisę gyventi užsienio valstybėje, išlieka mėnesį nuo Krymo priėmimo į Rusijos Federaciją⁴⁴³.

Ukraina visuomet laikėsi dvigubos pilietybės nepripažinimo politikos, o šią poziciją sąlygojo politinės priežastys, kylančios iš susirūpinimo dėl negatyvių dvigubos pilietybės (ypač siejama su Rusija) padarinių Ukrainos vientisumui ir teritoriniam integralumui, atsižvelgiant ir į didelę rusų tautinės mažumos koncentraciją Ukrainos pietuose ir rytuose.⁴⁴⁴ Ukrainos Konstitucijos 4 straipsnis nustato, kad Ukrainoje yra vienintelė pilietybė⁴⁴⁵. Ir vis dėlto, susiklosčius naujoms tarptautinėms aplinkybėms ir Rusijos Federacijai priėmus minėtus teisės aktus dėl Krymo gyventojų pilietybės, Ukraina buvo priversta bent jau *de facto* iš naujo įvertinti savo politiką dvigubos pilietybės atžvilgiu. Nors formaliai teisės aktais įtvirtinta, jog asmuo, įgijęs kitos valstybės pilietybę, praranda Ukrainos pilietybę, Krymo

440 Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов, 18 марта 2014 года [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrėta 2014-07-16]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160398/>.

441 *Ibid.*

442 Федеральный закон от 04.06.2014 N 142-ФЗ “О внесении изменений в статьи 6 и 30 Федерального закона “О гражданстве Российской Федерации” и отдельные законодательные акты Российской Федерации” [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrėta 2014-07-16]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163933/#p25>.

443 Федеральный конституционный закон от 21.03.2014 N 6-ФКЗ (ред. от 21.07.2014) “О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя” [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrėta 2014-07-27]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_165876/#p52>.

444 Shevel, O. Country Report: Ukraine [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Ukraine.pdf>>. P. 1.

445 Constitution of Ukraine (With the amendments and supplements borne By the law of Ukraine from December, 8, 2004 N 2222-IV) [interaktyvus]. *Refworld*, 2014 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf>>.

ir Sevastopolio aneksijos atveju viešuosiuose pranešimuose Ukrainos atstovai teigė, kad „Ukrainos piliečiai, kurie bus priversti įgyti Rusijos pasus, liks Ukrainos piliečiai. Tam tikra prasme tai prieštarauja Ukrainos teisės aktams, nes Ukraina nepripažįsta dvigubos pilietybės, tačiau šiuo atveju, Ukrainos teritorijos užgrobimo atveju ir priverstinio kaimyninės valstybės pasų skyrimo šiems žmonėms – Ukrainos piliečiams – atveju, mes tą pripažįstame“⁴⁴⁶. Visgi, Aukščiausioji Rada kiek vėliau priėmė atitinkamus teisės aktus ir galiojančių teisės aktų pakeitimus, nustatančius Krymo specialų – laikinai okupuotos teritorijos – statusą ir *inter alia* sprendžiančius pilietybės problemą. Dvigubos pilietybės klausimas sprendžiamas per nepripažinimo politikos prizmę: Ukrainos įstatymo „Dėl teisių ir piliečių laisvės bei teisinio režimo apsaugos laikinai okupuotoje Ukrainos teritorijoje“ 5 straipsnio 4 punktą nustato, kad priverstinis automatinis Ukrainos piliečių, gyvenančių laikinai okupuotoje teritorijoje, Rusijos Federacijos pilietybės įgijimas Ukrainos nepripažįstamas ir nelaikomas Ukrainos pilietybės netekimo pagrindu⁴⁴⁷. Tokia nuostata nurodo į priverstinį pilietybės įgijimą, kuris, atitinkamai, įmanomas pagal Rusijos Federacijos ir Krymo Respublikos susitarimo 5 straipsnį, kuriuo automatiškai suteikiama Rusijos pilietybė asmenims, kurie nuolat gyvena aneksuotose teritorijose, išskyrus tuos atvejus, kai asmuo pats išreiškia valią likti kitos valstybės (tarp jų – ir Ukrainos) piliečiu ar asmeniu be pilietybės. Kaip teigiama viešuosiuose informacijos šaltiniuose, galimybė likti Ukrainos piliečiais pasinaudoti norėjo daugelis, o formaliomis kliūtimis buvo siekiama faktiškai tokią galimybę apriboti: pirmiausia leidus pateikti dokumentus paštu, vėliau nustatyta, kad jie turi būti įteikti asmeniškai, tokiu būdu susidariusios eilės ir baimintis, kad iki termino pabaigos ne visi norintys galėsiantys įgyvendinti numatytą teisę likti savo pilietybės valstybės piliečiais, nes termino pratęsimo nebuvo numatyta⁴⁴⁸. Kadangi Ukraina nepripažįsta priverstinio pilietybės suteikimo Ukrainos piliečiams Kryme ir Sevastopolyje, ji netraktuoja asmens kaip turinčio dvigubą pilietybę, greičiau kaip turintį vieną teisėtą – Ukrainos pilietybę. Kaip matyti, Ukrainos teritorinio vientisumo pažeidimo atveju kyla dvigubos pilietybės, kurios *de jure* Ukraina nepripažįsta, klausimas. Šis atvejis teisės aktuose laikomas išskirtiniu ir piliečiai nelaikomi turinčiais dvigubą pilietybę, tačiau faktiniai klausimai, susiję su dviguba pilietybe ir iš pilietybės išplaukiančiomis teisėmis ir pareigomis (socialinės išmokos, karinė tarnyba ir pan.) išlieka.

Lietuvos Respublika taip pat buvo susidūrusi su panašia problema 1920-1940 m. okupavus Vilniaus kraštą.

„Vilniaus kraštą okupavusi Lenkija šio krašto gyventojus laikė Lenkijos ir nelaikė jų Lietuvos piliečiais, taigi tuos pačius asmenis Lietuva laikė Lietuvos piliečiais, o Lenkija – Lenkijos piliečiais. Susiklostė tokia padėtis, kad patys asmenys pradėjo siekti, kad jie būtų laikomi arba Lietuvos, arba Lenkijos piliečiais. 1939 metais Vilniaus kraštui de facto vėl tapus Lietuvos teritorijos dalimi, svarstant šiame krašte gyvenusių asmenų pilietybės klausimą buvo

446 ФАКТЫ. ICTV informacija, remiantis Радио Свобода interviu su ministru O. Semeruk. Все крымчане остаются гражданами Украины – Семерак [interaktyvus]. ФАКТЫ. ICTV, 2014-03-22 [žiūrėta 2014-04-15]. <<http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1508966>>.

447 Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892) {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст.905} .

448 Urbanskaya, T. Crimea Gets New “Rules of Life” [interaktyvus]. UNIAN.NET, 2014-05-02 [žiūrėta 2014-08-12]. <<http://www.unian.info/politics/914031-crimea-gets-new-rules-of-life.html>> .

vadovaujamosi nuostata, kad dalis šio krašto gyventojų yra Lietuvos piliečiai, kad šiems asmenims Lietuvos pilietybė nėra suteikiama – yra tik konstatuojamas jų turimos Lietuvos pilietybės faktas. Iš Lenkijos į Vilniaus kraštą 1919–1939 metais atvykę gyventi asmenys nebuvo laikomi Lietuvos piliečiais”⁴⁴⁹

Nors Krymo ir Sevastopolio prijungimo neteisėtumas neginčijamas ir apie Rusijos priimtų teisės aktų, kuriais įtvirtinamas šių subjektų įtraukimas į Rusijos Federacijos sudėtį, neteisėtumas tarptautinės teisės atžvilgiu nekvestionuojamas, norisi įvertinti, ar priimtoms teisės normos pilietybės srityje parengtos pagal tarptautiniuose teisės šaltiniuose numatytą teisinį reguliavimą. Kitaip tariant, tikslinga tiesiog įvertinti, ar taikoma pilietybės praktika atitinka tarptautinės teisės nuostatas, neginčijant nagrinėjamų Rusijos Federacijos teisės aktų dėl okupuotos Ukrainos teritorijos neteisėtumo tarptautinės teisės atžvilgiu.

Verta paminėti, kad tokį atvejį kaip Krymo okupacija ir aneksija, net atsiribojus nuo neteisėtumo faktoriaus, sunku būtų priskirti kokiai nors valstybių teisių perėmimo pagrindų kategorijai, jei kalbame apie pilietybės klausimų sureguliuojimą. Pirmiausia pabrėžtina, kad Krymas pirmiausia deklaravo atsiskyrimą nuo Ukrainos ir esą tik tuomet priimtas sprendimas inkorporuoti jį į Rusijos teritoriją. Taigi, šioje situacijoje neva naujai susikūrusi valstybė susijungė su kita egzistuojančia valstybe, vadinasi, atsiribojus nuo situacijos neteisėtumo, galima būtų teigti, kad įvyko prisijungimas. Vis dėlto, pilietybės klausimas nebuvo sprendžiamas iki prijungimo momento ir asmenų pilietybė nekito. Prijungtoje teritorijoje didžioji dauguma asmenų yra kitos egzistuojančios valstybės piliečiai, todėl, kitomis aplinkybėmis būtų racionalu taikyti cesijos metu taikytinas taisykles, nes asmenys iki naujos pilietybės įgijimo išlaiko valstybės, nuo kurios buvo atsiskirta, pilietybę (jei, žinoma, ji pilietybės nepanaikina). Cesijos nuostatų taikymas tokioms teisėtoms situacijoms labiau pagrįstas dar ir dėl to, kad susijungimo atveju priskirtini prie tų variantų, kai valstybės pirmtakės nustoja savo egzistencijos, atitinkamai – prisijungimo atveju išnyksta viena teisinio santykio dalyvė. Todėl reglamentuojant susijungimo ir prisijungimo atvejus, kalbama ne tik apie konkrečioje teritorijoje nuolat gyvenančius asmenis, bet apie visus asmenis, iki teritorinio jurisdikcinio pokyčio turėjusius pirmtakės ar pirmtakių pilietybę. Pavyzdžiui, Straipsnių projektas nurodo, jog susijungimo atveju teisių perėmėja suteikia visiems teisių perėmimo dieną buvusiems pirmtakės piliečiams savo pilietybę. Toks reguliavimas aiškiai nurodo, kad neapsiribojama vien tais asmenimis, kurie teisių perėmimo metu nuolat gyveno valstybės pirmtakės teritorijoje, vadinasi, taikomas ir tiems piliečiams, kurių gyvenamoji vieta yra už teisių perėmimo teritorijos ribų. Straipsnių projekto komentaras nurodo, kad teisių perėmėja nėra įpareigota suteikti savo pilietybės asmenims, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra už teisių perėmėjos ribų ir kurie turi ne tik pirmtakės, bet ir kitos valstybės pilietybę, ypač prieš jų valią vadovaujantis Straipsnių projekto 8 straipsniu⁴⁵⁰. Kita vertus, straipsnis nekalba apie asmenų be pilietybės, nuolat gyvenančių teritorijoje, kurią liečia teisių perėmimas, situaciją. Cesijos atveju, kaip bus nurodyta vėliau, didžiausias dėmesys skiriamas konkrečioje perleidžiamoje teritorijoje gyvenantiems asmenims. Toks reguliavimo skirtingumas grindžiamas tuo, kad cesijos metu kiti asmenys, turintys pirmtakės pilietybę, toliau ją išlaiko ir teisių perėmimas neturi įtakos jų pi-

449 Abramavičius, A. Vytauto Sinkevičiaus knygos „Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais“ recenzija. *Jurisprudencija*. 2008, 1(103): 93–98. P. 93

450 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8. P. 42.

lietybės išlaikymui. Atitinkamai, nuostatos, susijusios daugiausia su tais asmenimis, kurie nuolat gyvena konkrečioje teritorijoje, turėtų būti taikomos tais prisijungimo atvejais, kai nuo atsiskyrimo iki prisijungimo praeina tiek mažai laiko, kad konkrečios teritorijos gyventojų pilietybė nebuvo pakeista, taigi, iki prisijungimo momento išlaikoma buvusios pirmtakės pilietybė, o po prisijungimo eina kalba apie tokių asmenų galimybę įgyti naujos teisių perėmėjos pilietybę. Tokiu atveju galimi valstybių trišaliai susitarimai dėl pilietybės klausimų sprendimo, atitinkamai suteikiant konkrečioje teritorijoje gyvenantiems asmenims pilietybės pasirinkimo teisę.

Venecijos komisijos deklaracijos 13 punkte įtvirtinta nuostata, kad visais valstybių teisių perėmimo atvejais, kuomet valstybė pirmtakė toliau egzistuoja, teisių perėmėja suteiks pasirinkimo teisę dėl pirmtakės pilietybės. Rusijos susitarimas su Krymu⁴⁵¹, atitinkamai – ir federalinis konstitucinis įstatymas⁴⁵² – nurodo, kad visi Ukrainos piliečiai ir asmenys be pilietybės prijungimo prie Rusijos dieną nuolat gyvenantys Krymo ir Sevastopolio teritorijose, nuo šios dienos laikomi Rusijos piliečiais. Taip pat nurodoma išimtis, kad Rusijos pilietybė nesuteikiama tuo atveju, jei asmuo per mėnesį išreiškia valią likti asmeniu be pilietybės ar išlaikyti Ukrainos pilietybę. Šiuo konkrečiu atveju formaliai pilietybė suteikiama visiems asmenims, turintiems Ukrainos pilietybę ar asmenims be pilietybės, gyvenantiems konkrečioje teritorijoje. Taip pat deklaruojama teisė į pilietybės pasirinkimą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad numatomas vieno mėnesio laikotarpis yra pernelyg trumpas išreikšti pasirinkimą, ypač atsižvelgiant į suinteresuotų asmenų skaičių bei nenumatant galimybių terminą patęsti (kaip minėta, po SSRS iširimo pasirinkimo teisė buvo numatyta įgyvendinti per vėnesius metus, atitinkamai – Juodkalnija po atsiskyrimo buvo nustačiusi 6 mėn. pasirinkimo terminą, kurį vis tęsė). Atitinkamai, kaip minėta, netgi sukurta tikslinių biurokratinių trukdžių pasinaudoti teise pasirinkti būti išimtinai Ukrainos piliečiu. Dėl tokio reguliavimo buvo apribotos tam tikrų kategorijų asmenų teisė pasirinkti galimybę netapti Rusijos, o išlikti tik Ukrainos piliečiais (pvz. kaliniai, ligoniai ir pan.). Ką jau kalbėti apie asmenis, kurie tiesiog nežinojo apie priimtą sprendimą ir galimybę pasinaudoti išimtimi. Asmenų valios principo reikšmė bus detaliau nagrinėjama kitame skyriuje.

Apibendrinant atkreiptinas dėmesys, kad tarptautiniai dokumentai netaikomi tais atvejais, kai teritorijos dalis prijungiama tarptautinei teisei priešingu būdu. Vis dėlto, tokiais atvejais visuomet susiduriama su pilietybės problematika. Krymo okupacijos metu pilietybės klausimams reguliuoti priimtos teisės normos, suteikiančios Rusijos pilietybę nuolatiniais teritorijos gyventojams, turintiems Ukrainos pilietybę ar asmenims be pilietybės, taip pat ir deklaruotą pasirinkimo laisvę, kurią realiai buvo siekiama apriboti. Formaliai nustatytas teisinis reguliavimas atitiko valstybių teisių perėmimo metu taikytinas taisykles ir patvirtino, kad Straipsnių projekto siūlymų laikytasi, nors faktinis teisės taikymas buvo ne visiškai atitinkantis teisės normas, ypač asmenų pasirinkimo galimybės srityje.

451 Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов, 18 марта 2014 года *Supra* note 191.

452 Федеральный закон от 04.06.2014 N 142-ФЗ “О внесении изменений в статьи 6 и 30 Федерального закона “О гражданстве Российской Федерации” и отдельные законодательные акты Российской Федерации” *Supra* note 193.

3.2.3. Abchazijos ir Pietų Osetijos pilietybė pareiškus atsiskyrimą nuo Gruzijos

Abchazijos ir Pietų Osetijos gyventojų pilietybės santykių reguliavimas labai stipriai įtakotas geopolitinės situacijos. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad Gruzija faktiškai neturėjo šių dviejų teritorijų kontrolės nuo pat SSRS iširimio, o Gruzijos pilietybės įstatymo ir jo pataisų priėmimas buvo sąlygojamas ginkluotų konfliktų minėtose teritorijose: pirmasis Gruzijos pilietybės įstatymas buvo priimtas tuoj po ginkluoto konflikto Pietų Osetijoje (1991–1992) ir vykstant ginkluotam konfliktui Abchazijoje (1992–1993)⁴⁵³. Kitas svarbus veiksnys – Rusijos Federacijos vaidmuo ir jos vykdyta regionų gyventojų pasportizacija.

Pirmuoju Gruzijos pilietybės įstatymu, priimtu 1993 m., buvo stengiamasi išspręsti pilietybės klausimus po nepriklausomybės paskelbimo, tačiau Gruzijos valdžia vertino ir separatistinių regionų pilietybės problematiką, atsižvelgiant į tai, kad Gruzija juose jau buvo praradusi *de facto* kontrolę. Per šią prizmę analizuotas ir atitinkamas teisinis reguliavimas: pvz. atsižvelgiant į tai, kad priėmus įstatymą nustatytas reikalavimas per tam tikrą laikotarpį gauti pilietybę patvirtinančius dokumentus reiškė, kad Abchazijoje ir Pietų Osetijoje asmenys Gruzijos pilietybės neigis, toks reguliavimas pakeistas ir gyventojams nebelineko pareigos gauti atitinkamus dokumentus iš *de jure* centrinės valdžios⁴⁵⁴. Tokiu būdu asmenys įgijo Gruzijos pilietybę ir šiuose regionuose bendrais pagrindais, nepaisant to, ar gavo Gruzijos pasą ar kitą asmens dokumentą, patvirtinantį jo ar jos pilietybę.

Kalbant apie Rusijos vaidmenį, jau nuo pat „1990 m. pradžios Rusija pradėjo išdavinėti savo pasus abiejose provincijose gyvenantiems etniniam rusams“⁴⁵⁵. Ne veltui didelį dėmesį pilietybės ir pasportizacijos klausimams skyrė Gruzijos ir Rusijos konflikto faktus tyrusi nepriklausoma tarptautinė faktų nustatymo misija (angl. *International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia*, toliau šiame poskyryje – Tyrimo misija arba Misija)⁴⁵⁶. Atsižvelgdama į tai, kad Gruzijos pilietybės įstatymas priimtas tuo metu, kai Gruzija *de facto* neturėjo tinkamos kontrolės Abchazijos ir Tschinvalio regionuose, Tyrimo misija *inter alia* nagrinėjo ir klausimą, ar šių regionų gyventojai įgijo Gruzijos pilietybę, atitinkamai – ar jie negalėjo būti laikomi asmenimis be pilietybės⁴⁵⁷. Šis klausimas aktualus nagrinėjant Rusijos pasportizacijos teisėtumą. Tyrimo misija savo ataskaitoje teigdamas, kad ankstesnė sovietinė pilietybė negalinti būti pripažinta kaip pakankamas teisinis ryšys, nurodė, kad SSRS pilietybės sukurtas ryšys tarp skirtingų Sovietų Respublikų piliečių

453 Gugushvili, A. Country Report: Georgia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2015-01-24]. < <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Georgia.pdf> >. P. 5.

454 *Ibid*, p. 5-6.

455 Slomanson, W. R. Legitimacy of the Kosovo, South Ossetia and Abkhazia secessions: Violations in search of a rule. *Miskolc Journal of International Law*. 2009. 6 (2): 1-27. P. 5.

456 Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. gruodžio 2 d. sprendimu 2008/901/BUSP dėl tarptautinės nepriklausomos konflikto Gruzijoje tyrimo misijos buvo paskirta misijos vadovė ir skirtas finansavimas misijos tyrimui, kurio tikslas – tirti konflikto Gruzijoje ištakas ir raidą, įskaitant tarptautinės teisės, humanitarinės teisės ir žmogaus teisių požiūriu, taip pat su juo susijusius pareikštus kaltinimus. Tyrimo rezultatai ataskaitos forma turėjo būti pateikti konflikto šalims, taip pat Tarybai, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijai (ESBO) ir JTO.

457 Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. II, p. 150-155.

buvo negrįžtamai nutrauktas 1991 m⁴⁵⁸. Tokia pozicija rėmėsi tuo, kad nepaisant to, ar SSRS iširimo procesas traktuotinas kaip Sovietų Sąjungos išsiskyrimas ar kaip atsiskyrimo atvejų daugetas, Rusija nėra identiška Sovietų Sąjungai nei kaip valstybė, nei kaip tarptautinės teisės subjektas⁴⁵⁹. Nors Tyrimo misijos išvada, kad eksteritorialus Rusijos pilietybės suteikimas Pietų Osetijos ir Abchazijos gyventojams vien tuo pagrindu, kad jie yra buvę SSRS piliečiai ir yra gavę leidimą laikinai gyventi jos teritorijoje, neišreiškia tikrojo faktinio asmens ir valstybės ryšio⁴⁶⁰, yra neginčijamai teisinga, jos pagrindimas nėra visiškai tinkamas kalbant iš valstybių teisių perėmimo perspektyvos. Kaip minėta, SSRS ir Rusijos Federacija yra tas pats subjektas, atitinkamai, yra skirtumas tarp valstybių teisių perėmimo variantų, kai nuo valstybės pirmtakės atsiskiria dalis jos teritorijos, o pirmtakė toliau egzistuoja, ir tų atvejų, kai konstatuojamas ankstesnės valstybės išsiskyrimas, kai pirmtakės nebelygia. Valstybių teisių perėmimas asmenų pilietybės atžvilgiu taip pat turi savo laiko ribas. Kaip minėta, Rusijos, kaip SSRS teisių tęsėjos, pozicija šiuo atžvilgiu turėjo būti užtikrinanti buvusios SSRS piliečiams, kurie neįgijo teisių perėmėjos pilietybės, teisę išlaikyti savo pilietybę. Toks reguliavimas įtvirtinamas ir Straipsnių projekte, o juo siekiama teisių perėmimo metu išvengti bepilietybės problemos. Tačiau Rusijos Federacija tokios pozicijos nesilaikė, o vėliau priimtų Gruzijos nacionalinės teisės aktų pagrindais šių regionų gyventojai automatiškai įgijo Gruzijos pilietybę. Kadangi teisių perėmėja asmenims, gyvenantiems konkrečioje teritorijoje suteikė savo pilietybę, valstybės teisių tęsėjos – Rusijos Federacijos – teisė tokiems asmenims išlaikyti savo buvusią pilietybę baigėsi nuo valstybių teisių perėmimo momento, t.y. Gruzijos nepriklausomybės paskelbimo. Tyrimo misija pagrįstai pripažįsta, kad teisių perėmėjos teisės pilietybės kontekste turi prioritetą individo teisei į pilietybės pasirinkimą valstybių teisių perėmimo metu⁴⁶¹. Atitinkamai išsprendus pilietybės klausimus ir Gruzijai, kaip teisių perėmėjai, priėmus atitinkamus teisės aktus ir suteikus asmenims savo pilietybę, Rusijai kyla pareiga nebesikišti į kitos valstybės vidaus reikalus. Atkreiptinas dėmesys, kad kalbama tik apie kolektyvinį pilietybės suteikimą eksteritorialios natūralizacijos būdu, o ne pilietybės suteikimą individualiais pagrindais, nes pastaruoju atveju taikytina teisė pasikeisti savo pilietybę, įtvirtinta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 15 straipsnyje.

Vertinant Rusijos veiksmus iš kitos – valstybių pripažinimo perspektyvos, dera pažymėti, kad Rusija minėtų darinių valstybingumą pripažino tik 2008 m., o tuo metu, kai pradėjo išdavinėti pasus Gruzijos pilietybę automatiškai įgijusiems asmenims, šias teritorijas ir *de jure*, ir *de facto* laikė integralia Gruzijos dalimi. Taip pat pažymėtina, kad 2001 m. Rusija priėmė sprendimą panaikinti bevizį režimą su Gruzija, o iš sprendimo taikymo srities ketinta išimti Abchazijos ir Pietų Osetijos teritorijas – tokį žingsnį Europos Parlamentas įvertino kaip „iššūkį Gruzijos teritoriniam integralumui ir suverenitetui, kurį Rusijos Federacijos oficialiai remia“⁴⁶², atitinkamai, Europos Parlamentas

458 Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. II. P. 168.

459 *Ibid.*

460 *Ibid.*

461 *Ibid.* P. 162.

462 European Parliament resolution on the visa regime imposed by the Russian Federation on Georgia of 18 January 2001 (1 punktas) [interaktyvus]. European Parliament [žiūrėta 2015-03-07]. <http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/2001_01_18.pdf>.

nurodė, kad tokie planai reiškia „šių neginčijamai Gruzijos teritorijų de facto aneksiją“⁴⁶³. Kita vertus, toks Rusijos sprendimas, galėtų būti traktuojamas kaip pažeidžiantis Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (toliau šioje pastraipoje – Konvencija arba KRDP)⁴⁶⁴, kuri rasinę diskriminaciją apibrėžia kaip kokių nors skirtumų, išimčių, apribojimų darymą ar pranašumo teikimą, pagrįstą rasės, odos spalvos, giminės, tautybės ar etninės kilmės požymiais, siekiant panaikinti arba apriboti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves ir neleisti vienodai naudotis jomis arba jas realizuoti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje ar kurioje kitoje visuomenės gyvenimo srityje. Atitinkamai, Konvencijos 5 straipsnis visas Konvencijos dalyves įpareigoja garantuoti kiekvieno žmogaus lygiateisiškumą prieš įstatymą nepriklausomai nuo rasės, odos spalvos, tautybės ar etninės kilmės, ypač realizuojant *inter alia* teisę palikti bet kurią šalį, įskaitant savo, ir sugrįžti į savo šalį. Žinoma, ši nuostata pirmiausia taikytina asmens gyvenamosios vietos valstybei, tačiau atitinkamai laikytina kaip nustatanti pareigas ir priimančiąjai valstybei nedaryti skirtumų vienos ir tos pačios užsienio valstybės gyventojams dėl jų etninės, tautinės ar kitos priklausomybės. Pažymėtina, kad Gruzija 2008 m. pateikė skundą Tarptautiniam Teisingumo Teismui dėl minėtos Konvencijos pažeidimo. Skunde Gruzija nurodė, kad trimis skirtingomis intervencijomis į Pietų Osetiją ir Abchaziją fazėmis:

„Rusijos Federacija per valstybės institucijas, valstybės pareigūnus ir kitus asmenis ir valstybės valdžios funkcijas atliekančias įstaigas (angl. *entities* – aut. past.), taip pat per Pietų Osetijos ir Abchazijos separatistų pajėgas ir kitus veikėjus (angl. *agents* – aut. past.), veikiančius pagal Rusijos Federacijos nurodymus ir [jos] kontroliuojamus, yra atsakinga už rimtus fundamentalių įsipareigojimų pagal KRDP pažeidimus, įskaitant [nurodytų] 2, 3, 4, 5 ir 6 straipsniuose.“⁴⁶⁵

Vis dėlto, Gruzijos pareiškimas Teismui nepasiekė nagrinėjimo iš esmės stadijos, nes Teismas palaikė Rusijos Federacijos preliminarųjį prieštaravimą dėl Konvencijos 22 straipsnio⁴⁶⁶ nustatytų ikiteisminių procedūrų neišnaudojimo, t.y. pripažinta, kad ginčo nebuvo tinkamai bandyta išspręsti derybų keliu⁴⁶⁷.

2014 m. gegužės mėn. Rusijos Federacijos skelbiamais duomenimis, 87,4 proc. Pietų Osetijos gyventojų turėjo dvigubą pilietybę – Pietų Osetijos ir Rusijos⁴⁶⁸: Pietų Osetijos

463 European Parliament resolution on the visa regime imposed by the Russian Federation on Georgia of 18 January 2001, *Supra* note 462.

464 Konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2957.

465 Application Instituting Proceedings Filed in the Registry of the International Court of Justice on 12 August 2008 “Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination” (*Georgia V. Russian Federation*). P. 42.

466 Konvencijos 22 straipsnis nustato, kad „Ginčas tarp dviejų ar daugiau valstybių dalyvių dėl šios Konvencijos aiškinimo ar taikymo, neišspręstas derybomis arba specialiai šioje Konvencijoje numatytomis procedūromis, bet kurios ginčo šalies reikalavimu perduodamas spręsti Tarptautiniam teismui, jei ginčo šalys nėra susitarusios jo spręsti kitu būdu“.

467 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (*Georgia v. Russian Federation*), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011, p. 70. P. 139-140.

468 Республика Южная Осетия. Министерство иностранных дел Российской Федерации [interaktyvus]. Moskva, 2014-05-22 [žiūrėta 2015-01-24]. <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0d1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1?OpenDocument>>.

konstitucijos 16 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta galimybė turėti dvigubą pilietybę⁴⁶⁹; Abchazijos konstitucijoje⁴⁷⁰ pilietybės klausimams dėmesio beveik neskiriama, todėl ir dvigubos pilietybės klausimas aptariamas ne joje, o įstatyme dėl pilietybės⁴⁷¹.

Abiejų teritorinių darinių pilietybės klausimus reguliuojantys teisės aktai turi panašumų. Išskirtinas dvigubos pilietybės klausimas: nors Pietų Osetijos Konstitucija nustato, kad dviguba pilietybė galima, jos Konstitucinis įstatymas, reglamentuojantis pilietybės klausimus (6 straipsnis) tiesiogiai įtvirtina, kad neprarasdamas Pietų Osetijos pilietybės jos pilietis turi teisę įgyti Rusijos Federacijos pilietybę⁴⁷². Kitais įstatyme numatytais atvejais asmuo turi atsisakyti turimos pilietybės ir pateikti to įrodymus (13 str. 1 d. e punktą (rus. д пунктас)). Šiuo metu galiojantis 2005 m. priimtas Abchazijos įstatymas dėl pilietybės pakeitė anksčiau galiojusį 1993 m. priimtą įstatymą, keistą kelis kartus,⁴⁷³ o naujajame įstatyme dvigubos pilietybės klausimais politika gerokai pasikeitė. 1993 m. įstatymo 7 straipsnis įtvirtino teisę Abchazijos piliečiui įstatymo nustatyta tvarka įgyti bet kurios valstybės pilietybę, neprarandant Abchazijos pilietybės, nors kitos valstybės piliečiui, norinčiam įgyti Abchazijos pilietybę, buvo nustatytas reikalavimas įrodyti ankstesnės pilietybės netekimą. Ankstesnis įstatymas jokios referencijos į Rusijos Federacijos pilietybę neturėjo, skirtingai nei 2005 m. priimtas pilietybės įstatymas, kuris dvigubos pilietybės klausimą sprendė visiškai kitaip – 6 straipsnyje įtvirtinama bendra taisyklė, kad dviguba pilietybė galima tik turinčiam Rusijos Federacijos pilietybę. Kartu buvo nurodyta išimtis iš bendros taisyklės, t.y. nurodoma asmenų, turinčių teisę turėti ir kitos bet kurios valstybės pilietybę šalia Abchazijos pilietybės. Tokia asmenų kategorija yra abchazų (abazinų) tautybės asmenys, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos ir turimos pilietybės. Taigi, abi teritorijos, pirma buvusios liberalesnės dvigubos pilietybės atžvilgiu galiausiai tokią galimybę daugiau ar mažiau susiejo su Rusijos pilietybe. Pirmiausia, toks reguliavimas skirtas atskirti asmenis nuo Gruzijos pilietybės, kartu įtvirtinti ir legalizuoti asmenų, jau ir taip esančių Rusijos piliečiais, statusą, kita vertus – paskatinti tuos asmenis, kurie kol kas nebuvo Rusijos piliečiais, įgyti jos pilietybę. Tokiu būdu Rusijos pilietybė tampa ta pagrindine asmenims, siekiantiems gauti kelionės dokumentą, pripažįstamą tarptautiniu mastu.

469 Конституция Республики Южная Осетия. Информационное агентство Рес: Республика Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2015-04-11 [žiūrėta 2015-04-27]. <<http://cominf.org/node/1166504682>>.

470 Конституция Республики Абхазия. Посольство Республики Абхазия в РФ. [interaktyvus]. Maskva: 2010 [žiūrėta 2015-01-27]. <http://www.emb-abkhazia.ru/respublika_abhaziya/konstitucija_respubliki_abhaziya/>

471 Закон Республики Абхазия „О гражданстве Республики Абхазия“ 8 ноября 2005 года № 1168-с-XIV. Народное Собрание - Парламент Республики Абхазия. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-01-27]. <http://www.parlamentra.org/rus/regulatory/zakonodatelstvo/?arrFilter_DATE_ACTIVE_FROM_1=&arrFilter_DATE_ACTIVE_FROM_2=&arrFilter_pf%5Bpsisok%5D=26&set_filter=%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%80&set_filter=Y>

472 Конституционный закон Республики Южная Осетия «О гражданстве Республики Южная Осетия», Принят Парламентом Республики Южная Осетия 23 августа 2006 года с внесением изменений и дополнений от 11 апреля 2008 г. №75. Парламент Республики Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2014-08-11 [žiūrėta 2015-04-28]. <<http://www.parliamentroso.org/node/85>>.

473 Закон Республики Абхазия «О гражданстве Республики Абхазия» от 10 декабря 1993 года, № 71-с (с изменениями от 5 января 1995 г., N 200-с, 29 ноября 2002 г., № 720-с-XIV). [interaktyvus] *Abhazia.com*: 2001-2015 [žiūrėta 2015-01-27]. <<http://www.abhazia.com/book17-30.html>>

Pilietybės klausimus *inter alia* reglamentavo ir su Rusija panašiu metu sudaryti „sutarimai“ dėl aljanso ir integracijos, tiesa, kiek skirtingai įvardijami. Kelias iki tokių integracinių „sutarčių“ buvo lydimas kitų susitarimų. Iškart po Rusijos išreikšto Abchazijos ir Pietų Osetijos pripažinimo 2008 m. buvo pasirašyti susitarimai dėl draugystės, bendradarbiavimo ir abipusės pagalbos tarp Rusijos Federacijos ir kiekvieno minėtų regionų⁴⁷⁴. Šiuose identiškuose susitarimuose buvo įtvirtintos ir tam tikros nuostatos pilietybės klausimais: 8 straipsnyje įtvirtinta teisė vienos susitariančių šalių piliečiams įgyti kitos iš jų pilietybę, vadovaujantis šalies, kurios pilietybę įgyja, teisės aktais, taip pat pažymėta, kad dvigubos pilietybės klausimais turi būti sudarytas kitas susitarimas. Tokios nuostatos iš principo skirtos paskatinti asmenis, kurie pasportizacijos metu nebuvo įgiję Rusijos pilietybės, ją įgyti. Atsižvelgiant į tai, kad Rusija, tokiems asmenims suteikusi pilietybę, juos pagal savo teisės aktus laikytų išimtinai savo piliečiais, tokiu būdu tiesiog dar labiau stiprinamos įtakos sferos Gruzijos Abchazijos ir Tschinvalio regionuose.

2014 m. gruodžio mėn. Abchazijos parlamentas⁴⁷⁵, o 2015 m. sausį – Rusijos Dūma (vasario 3 d. federalinis įstatymas pasirašytas prezidento)⁴⁷⁶ ratifikavo „Rusijos Federacijos ir Abchazijos Respublikos susitarimą dėl aljanso ir strateginės partnerystės“⁴⁷⁷. Nors marionetinės valstybės statusas buvo ir taip akivaizdus, šis susitarimas įtvirtino dar didesnę Abchazijos integraciją į Rusiją. Susitarimas buvo parengtas Rusijos ir pateiktas Abchazijos parlamentui 2014 m. spalį, tuomet buvo siunčiama plati žinia, kad Abchazijos pusė teiks savo susitarimo variantą, kad susitarimas labai plačiai nagrinėjamas ne tik valstybiniu, bet ir nevyriausybinio lygiu, siekiant įrodyti, kad „pirmą kartą per daugelį metų klausimas svarstomas visiškai laisvai, jokių vertingų patarimų (rus. ЦУ – aut. past.) „iš viršaus“ nėra“⁴⁷⁸, nors konkrečių vertinimų rezultatų neatskleidžiama. Lyginant pradinį ir galutinį susitarimo variantus akivaizdu, kad padaryti pakeitimai nieko iš esmės nekeičia, vis dėlto, bent vizualiai taip gali atrodyti – pvz. vietoj pradiniam susitarimo variante vartojamos integracijos (rus. интеграция), kurios siekiama dokumentu, ratifikuotame variante vartojama sąvoka aljansas, kitaip tariant sąjungininkystė (rus. союзничество), kas iš principo

474 Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Абхазия 17 сентября 2008 года. Президент России: официальный сайт. [interaktyvus]. Maskva: 2008-09-17 [žiūrėta 2015-02-05]. <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/09/206583.shtml>> ir Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия 17 сентября 2008 года. Президент России: официальный сайт. [interaktyvus]. Maskva: 2008-09-17 [žiūrėta 2015-02-05] <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/09/206582.shtml>> .

475 Парламент Абхазии ратифицировал Договор между Республикой Абхазия и Российской Федерацией о союзничестве и стратегическом партнерстве. АлсныПресс. [interaktyvus]. Sучумис: 2014-12-22 [žiūrėta 2015-02-05]

476 Федеральный закон Российской Федерации „О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве“ 3 февраля 2015 года N 3-ФЗ.

477 Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве. ЗАО «Кодекс». [interaktyvus]. Maskva: 2012-2014. [žiūrėta 2015-02-05] <<http://docs.cntd.ru/document/420248221>> .

478 Vyriausiosios Abchazijoje leidžiamo laikraščio „Reikalingas laikraštis“ redaktorės Изиды Чания teiginys. Žr. Власти Абхазии учтут предложения общества при составлении своей версии договора с Россией, считают эксперты. «Кавказский узел», [interaktyvus]. 2014-10-25 [žiūrėta 2015-02-05]. <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/251301/>>.

gali atrodyti kaip didesnis savarankiškumo išlaikymas. Visgi numatytos teisės ir pareigos rodo visišką neformalią integraciją – Rusijos kariai saugosiantys Abchazijos sieną su Gruzija, nustatoma, kad vienos iš susitariančių šalių ginkluoto užpuolimo atveju kita ją gins vadovaudamasi JT Chartijos 51 straipsniu, įtvirtinančiu teisę į savigną, numatoma bendra saugumo ir gynybos erdvė, kuriama bendra teisėsaugos sistema, įvedama bendra valiuta – Rusijos rublis, Abchazijos teisinis reguliavimas muitinės klausimais turintis būti per 3 m. suvienodintas su Muitų Sąjungos teisiniu reguliavimu, o ta apimtimi, kuria ji nereguliuoja muitinės klausimų – suderintas su Rusijos teisiniu reguliavimu. Palaipsnė integracija akivaizdi ir iš Abchazijos įsipareigojimo suvienodinti viešojo sektoriaus darbuotojų užmokesčių su Rusijos Pietų federalinėje apygardoje taikomo atitinkamų kategorijų darbuotojų darbo užmokesčiu. Atkreiptinas dėmesys, kad Rusijos įsipareigojimas per nustatytą laikotarpį suvienodinti Rusijos piliečių, gyvenančių Abchazijoje, pensijas ir prilyginti jas vidutinei Rusijos Pietų federalinėje apygardoje mokamai pensijai skatina vargingai gyvenančios ir didžiąja dalimi iš Rusijos biudžeto išlaikomos teritorijos piliečius, kurie dar neturi Rusijos paso, įgyti šios valstybės pilietybę. Šis susitarimas (13 straipsnis) reglamentuoja ir pilietybės klausimus: numatoma, kad Rusijos Federacija imsis papildomų priemonių palengvinti procedūras Abchazijos piliečiams įgyti Rusijos Federacijos pilietybę. Pažymėtina, kad šio susitarimo turinys taip pat pasikeitė nuo pradinio siūlymo: ankstesnis teksto variantas nustatė, kad abi susitarimo šalys lengvins procedūras kiekvienos jų piliečiams įgyti kitos susitariančios šalies pilietybę. Ratifikuotame dokumente taip pat išbrauktas įsipareigojimas „skatinti“ piliečius įgyti kitos valstybės pilietybę. Natūralu, kad toks susitarimo teksto pasikeitimas naudingas Rusijai, kurios piliečiams kito teritorinio darinio pilietybės įgijimo galimybė tik suteiktų papildomos administracinės naštos, o pridėtinės vertės nesuteikia, be kita ko, tikslas yra integruoti asmenis į Rusiją. Atitinkamai, ir skatinimo Abchazijos piliečiams įgyti Rusijos pilietybę papildomo nereikia – jau ir taip didžioji gyventojų dauguma turi rusiškus pasus, o kitos sutarties nuostatos ir taip suteikia privilegijų Rusijos piliečiams, kurios skatina įgyti šios šalies pilietybę. Be to, jei pririektų „ginti“ Abchazijos teritoriją, Rusija jau ir taip turi pakankamą formalų pasiteisinimą – pasirašytą ir ratifikuotą susitarimą, nors ir nepripažįstamą tarptautinės bendrijos⁴⁷⁹, be kita ko – pririektus teisintųsi ir visuomet anksčiau naudotu karinės intervencijos „pasiteisiniu“ – savo piliečių, kurių šioje teritorijoje ir taip dauguma, gynyba.

Pažymėtina, kad Abchazijoje atgarsio susilaukė ir nerimą sukėlė priimti Rusijos Federacijos teisės aktai, nustatę pareigą Rusijos piliečiams informuoti apie turimą kitos šalies

479 Susitarimą pasmerkė ir pati Gruzija, NATO, ES, atskiros valstybės, pvz. Lietuva (žr. Statement by NATO Secretary General on the so-called treaty between the Abkhazia region of Georgia and Russia. *North Atlantic Treaty Organization* [interaktyvus]. Briuselis: 2014-11-26 [žiūrėta 2015-02-08]. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_115168.htm>; Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the signature of a “Treaty on Alliance and Strategic Partnership” between the Russian Federation and Georgia’s breakaway region of Abkhazia. *European External Action Service* [interaktyvus]. Briuselis: 2014-11-24 [žiūrėta 2015-02-08]. <http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2014/141124_01_en.htm>; Georgia calls on west to condemn Abkhazia treaty with Russia. [interaktyvus]. *The Financial Times*: 2014-11-25 [žiūrėta 2015-02-08]. <<http://www.ft.com/cms/s/0/0898a824-74a6-11e4-b30b-00144feabd0.html#axzz3STHrGYX>>. Dėl „sąjungos ir strateginės partnerystės sutarties“ tarp Gruzijos Abchazijos regiono ir Rusijos Federacijos pasirašymo. *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*. [interaktyvus]. Vilnius, 2014-11-25. [žiūrėta 2015-02-08]. <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/del-sajungos-ir-strategines-partnerystes-sutarties-tarp-gruzijos-abchazijos-regiono-ir-rusijos-federacijos-pasirasymo-m>>.

pilietybę: baimintasi, kad Abchazijos ir Rusijos pilietybę turintys asmenys gali sulaukti baudžiamosios ar administracinės atsakomybės, tam tikrais atvejais nė patys to nežinodami (skelbiamais duomenimis, dalis Abchazijoje gimusių asmenų, nuolat gyvenančių Rusijoje, automatiškai įgijo Abchazijos pilietybę gimimo pagrindu ir patys gali to nežinoti, ką jau kalbėti apie pareigą pranešti atitinkamoms valdžios institucijoms).⁴⁸⁰ Buvo ketinama siūlyti Rusijai padaryti išimtį Abchazijos piliečiams iš nustatytos bendros taisyklės, taip pat ketinta kelti klausimą dėl sutarties dėl dvigubos pilietybės⁴⁸¹, tačiau jokia sutartis sudaryta nebuvo, be to, ir minėtas susitarimas dėl aljanso ir strateginės partnerystės šio klausimo neminėjo. Pietų Osetijos atžvilgiu tokia situacija išspręsta integracijos sutartyje, nes ji pasirašyta kiek vėliau nei Abchazijos atveju.

Kalbant apie Pietų Osetiją, politologai pripažįsta, kad šis regionas nėra tiek reikšmingas Rusijai kiek Abchazija, todėl ir dėmesio jam tenka kiek mažiau. Vis dėlto, 2015 m. kovą Rusija pasirašė susitarimą su Pietų Osetijos *de facto* valdžia dėl aljanso ir integracijos⁴⁸², panašų į minėtą susitarimą su Abchazijos vadovybe. Kaip ir pastarąjį, tarp Rusijos ir Pietų Osetijos sudarytą „susitarimą“ pasmerkė tarptautinė bendrija⁴⁸³, o Gruzijos ministras pirmininkas savo pareiškimе ne tik įvardijo tokį dokumentą neteisėtu, pažeidžiančiu tarptautinę teisę, bet ir išreiškiančiu „faktinę okupuoto Tschinvalio regiono aneksiją“⁴⁸⁴. Šis susitarimas tiesiogiai išreiškia dar didesnę regiono integraciją į Rusijos sistemą, šiame „susitarime“, skirtingai nei sudarytame su Abchazija, jau tiesiogiai naudojama sąvoka „integracija“. Pietų Osetijos parlamentas susitarimą ratifikavo 2015 m. balandžio 3 d.⁴⁸⁵

Lygiai kaip ir Abchazijos susitarime, sutartis su Pietų Osetija (6 str.) nustato Rusijai įsipareigojimą imtis priemonių supaprastinti procedūras Pietų Osetijos piliečiams įgyti

480 Новый закон о двойном гражданстве ударит по жителям Абхазии. РосБизнесКонсалтинг [interaktyvus]. RBC: 2014-06-25 [žiūrėta 2015-02-08]. <<http://top.rbc.ru/politics/25/06/2014/932722.shtml>>.

481 *Ibid.*

482 Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзничестве и интеграции 18 марта 2015 года [interaktyvus]. Администрация Президента России, 2015 [žiūrėta 2015-04-27]. <<http://kremlin.ru/supplement/4819>>.

483 Vyriausioji įgaliojtinė užsienio reikalams ir saugumo politikai Federica Mogherini savo pareiškimе įvertino kaip „akivaizdžiai pažeidžiantį Gruzijos suverenitetą ir teritorinį vientisumą, tarptautinės teisės principus ir Rusijos Federacijos prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus, įskaitant ir pagal 2008 m. rugpjūčio 12 d. paliaubų susitarimą ir tolesnes 2008 m. rugsėjo 8 d. įgyvendinimo priemones ir <...> neturintį teisinės galios“, tokį vertinimą *inter alia* palaikė ir Lietuvos URM. Žr. Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the announced signature of a “Treaty on Alliance and Integration” between the Russian Federation and Georgia’s breakaway region of South Ossetia. *European External Action Service* [interaktyvus]. Brussels, 2015-03-17 [žiūrėta 2015-04-27]. <http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150317_04_en.htm>, Pareiškimas dėl „sajungos ir integracijos sutarties“ tarp Rusijos ir Gruzijos Pietų Osetijos regiono anonsuoto pasirašymo. *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija* [interaktyvus]. Vilnius, 2015-03-18 [žiūrėta 2015-04-27]. <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/pareiškimas-del-sajungos-ir-integracijos-sutarties-tarp-rusijos-ir-gruzijos-pietu-osetijos-regiono-anonsuoto-pasirasymo>>.

484 PM Garibashvili condemns Russia’s latest “step towards the annexation” of South Ossetia. Government of Georgia [interaktyvus]. Tbilisis, 2015-03-19 [žiūrėta 2015-04-27]. <http://government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=412&info_id=47993>.

485 Парламент Южной Осетии ратифицировал Договор о союзничестве и интеграции между Южной Осетией и Россией. Информационное агентство Рес: Республика Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2015-04-03 [žiūrėta 2015-04-27]. <<http://cominf.org/node/1166504605>>.

Rusijos pilietybę. Atkreiptinas dėmesys, kad Pietų Osetijos susitarimas pilietybės srityje yra išsamesnis, nes Abchazijos susitarime tebuvo vienintelė minėta su pilietybe susijusi nuostata. Pietų Osetijos sutarties 6 straipsnis numatė ir Rusijos išpareigojimus padaryti atitinkamus pakeitimus teisės aktuose, kuriais būtų suteikta galimybė Pietų Osetijoje gyvenantiems šios teritorijos piliečiams įgyti Rusijos pilietybę nepaisant sąlygos atsisakyti turimos Pietų Osetijos pilietybės. Atkreiptinas dėmesys, kad jei asmuo turi ir Gruzijos pilietybę, tokios jis turėtų atsisakyti. Kilus ažiotažui dėl Rusijos teisinio reguliavimo pakeitimo, kuriuo reikalaujama Rusijos piliečiams pranešti apie turimą kitos valstybės pilietybę (šio reikalavimo nepaisantiems gresia baudžiamoji atsakomybė) ir Pietų Osetijos *de facto* valdžiai ėmus kreiptis į Rusijos Federacijos institucijas ir dėl šios problemos, ir apskritai dėl dvigubos pilietybės su Pietų Osetija Rusijoje pripažinimo⁴⁸⁶, į susitarimą buvo įtrauktos papildomos nuostatos. Žinoma, konkrečiu teisiniu reguliavimu Rusija pirmiausia neturėjo omenyje asmenų, turinčių Pietų Osetijos ar Abchazijos pilietybę, todėl papildomų sprendimų dėl tokių asmenų išėmimo iš teisinio reguliavimo priėmimas nereiškia didelių politinių ar teisinių implikacijų. Atitinkamai, Pietų Osetijos pilietybę turintiems asmenims suteikiamos Rusijos piliečių teisės, įskaitant, bet neapsiribojant, - eiti pareigas valstybės tarnyboje, kas paprastai asmenims, turintiems ir Rusijos, ir kitos valstybės pilietybę, neleidžiama. Pietų Osetijos, kaip ir Abchazijos atveju Gruzijos pilietybę nepripažįstama kaip galima antroji, nors Gruzija taiko įvairias priemones atotrūkiui mažinti ir sudaro sąlygas pasinaudoti Gruzijos piliečiams suteikiamomis teisėmis Gruzijos teritorijoje.

Abiejų teritorijų priimti teisės aktai numato panašius kriterijus asmenims, kurie laikytini šių teritorinių darinių piliečiais. Kriterijai nustatomi Pietų Osetijos 2006 m. priimtu Konstituciniu įstatymu⁴⁸⁷, o Abchazijoje – išvardijami minėtame 2005 m. Pilietybės įstatyme. Nustatytas kriterijus, susijęs su pilietybės automatinio įgijimu po teritorinių pokyčių, yra identiškas abiejuose teisės aktuose. Kiti kriterijai, susiję su etnine priklausomybe ar kitais pačiuose teisės aktuose numatytais pagrindais, atskirai nebus aptariami. Abiejuose teisės aktuose numatoma referencija į nepriklausomybės paskelbimo datas (Abchazijos įstatyme – 1999 m. spalio 12 d., Pietų Osetijos – 1992 m. gegužės 29 d.), jos laikomos atskaitos tašku pilietybės įgijimui nustatyti. Asmenys, nuolat gyvenę konkrečioje teritorijoje bent penkerius metus iki nepriklausomybės paskelbimo, laikomi piliečiais. Tiesa, nustatytos ir išimties iš bendros taisyklės – arba asmens valia (rašytinis pilietybės atsisakymas) arba, apibendrintai tariant, „antikonstitucinė“ veikla (teisės aktuose ši išimtis aprašoma detaliau, o kriterijai kiek skiriasi (Abchazija dar numato ir asmens sąsają su teroristine veikla). Iš principo galima teigti, kad abiejų teritorijų teisės aktai nurodo į asmens gyvenamąją vietą nepriklausomybių paskelbimo metu kaip pagrindą automatiškai įgyti pilietybę. Asmens valia galėjo būti išreikšta raštiškai atsisakant pilietybės. Pažymėtina, kad asmenys,

486 Pzv. Бочарова, С., Химшиашвили, П. Южная Осетия попросила Россию срочно изменить закон о втором гражданстве. РосБизнесКонсалтинг [interaktyvus]. <<http://top.rbc.ru/politics/02/09/2014/946622.shtml>>. Taip pat Путини предлагают решить вопрос двойного гражданства с Южной Осетией. Кавполит [interaktyvus]. Информационно-аналитическая служба парламента Республики Южная Осетия, 2014-12-01 [žiūrėta 2015-04-29]. <http://kavpolit.com/articles/putinu_predlagajut_reshit_vopros_dvojnogo_grazhdan-11731/>.

487 Конституционный закон Республики Южная Осетия «О гражданстве Республики Южная Осетия», Принят Парламентом Республики Южная Осетия 23 августа 2006 года с внесением изменений и дополнений от 11 апреля 2008 г. №75. Парламент Республики Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2014-08-11 [žiūrėta 2015-04-28]. <<http://www.parliamentroso.org/node/85>>.

įgyjantys pilietybę pagal gyvenamąją vietą, neskirstomi nei pagal tuo metu turėtą pilietybę, nei kitais pagrindais. Vadinasi, pilietybę taip turėjo įgyti ir asmenys be pilietybės. Tokio teisinio reguliavimo nuostatos *per se* vertintinos kaip iš dalies atitinkančios Straipsnių projekto reikalavimus – atsižvelgiama į asmenų gyvenamąją vietą teritorinių pokyčių metu; nustatoma galimybė atsakyti pilietybės, tai gali būti vertintina kaip pasirinkimo teisė; pilietybė nustatoma net ir asmenims be pilietybės. Kita vertus, pilietybė suteikiama tik penkerius metus gyvenusiems konkrečioje teritorijoje iki atskaitos momento. Toks laiko tarpas, nors išreiškia efektyvų ryšį su konkrečia teritorija, yra pernelyg ilgas, o Straipsnių projekto kontekste jokių terminų apskritai nenumatoma.

Atkreiptinas dėmesys, kad Pietų Osetijos įstatymo 11 straipsnio 1 d. d (rus. д) punktas nurodo, kad šio darinio pilietybė įgyjama ir pasirinkimo teisės įgyvendinimo būdu (optacija), keičiantis teritorijos valstybinei priklausomybei ir esant kitoms aplinkybėms, numatytais tarptautinėje sutartyje. Manytina, kad toks reguliavimas, nors laikytinas tinkamu tiesioginiu pasirinkimo teisės įtvirtinimu, šiuo atveju labiau orientuotas į galimus susitarimus su Rusijos Federacija dėl teritorinių pasikeitimų ar kitais pilietybės reguliavimo klausimais (pvz. kaip nustatoma minėtame susitarime dėl integracijos).

Dera pažymėti, kad teritorijų gyventojai daugiau patyrė neigiamų padarinių dėl to, kad realiai neturėjo normalių asmens tapatybės dokumentų, o vietos valdžia skatino neimti Gruzijos dokumentų. Gruzijos pilietybę asmenys įgijo bendrais pagrindais, nepriklausomai nuo to, ar jie pasiėmė asmens tapatybės dokumentus. Pietų Osetijoje *de facto* valdžios išduoti dokumentai pradėti išdavinėti tik 2006 m., kai dauguma asmenų neteisėtai jau buvo pasportizuoti Rusijos. Vis dėlto, tie, kurie nepriėmė šios valstybės pilietybės, natūraliai patyrė neigiamų padarinių: abi teritorijos priklausomos nuo Rusijos, neturi būtinų sveikatos priežiūros priemonių, neišgali mokėti socialinių išmokų, žmonės neturi darbo ir tai tik maža dalis problemų, kurių sprendimas galimas arba Gruzijos, arba Rusijos pagalba. O atsižvelgiant į vietos valdžios požiūrį ir galimą persekiojimą, laimi perspektyva būti okupuojančios valstybės piliečiais. Nors Rusijos vykdyta masinė eksteritoriali pasportizacija neteisėta ir laikoma pažeidžianti pagrindinius tarptautinės teisės principus, atitinkamai – turėtų būti nepripažįstama, kaip ir jos išduoti dokumentai, realiai tokių neteisėtai išduotų dokumentų atskyrimas ypač sudėtingas, o dažnai nė neįmanomas. Juolab, kad ne visi Pietų Osetijos ar Abchazijos gyventojai, turintys Rusijos pilietybę, ją įgiję neteisėtai. Kaip minėta, neteisėtumo faktorius slypi masinėje eksteritorialioje pasportizacijoje, nes individualus pilietybės suteikimas, besiremiantis asmens apsisprendimo principu ir efektyviu ryšiu, atitinka Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatas.

Gruzijos piliečių teisėmis asmenys gali naudotis ir turėdami neutralaus statuso dokumentus (šie dokumentai nenurodo asmens priskyrimo konkrečiai valstybei; jie bus aptarti netrukus). Kita vertus, tokie dokumentai negali būti laikomi kaip pakeičiantys įprastą pasą, pirmiausia dėl to, kad šiuos dokumentus pripažįsta tikrai ne visos Gruzijos integralumą pripažįstančios valstybės, juolab, ne tos kurios pripažįsta separatistinių darinių valstybingumą. Kita vertus, apie 90 proc. abiejų teritorijų gyventojų buvo pasportizuoti Rusijos, kas jiems leido naudotis visuotinai pripažįstamais identifikaciniais dokumentais, nepaisant to, kad tokie dokumentai turi būti pripažinti niekiniais didžiąja atvejų dalimi.

Iš Gruzijos teisės aktų perspektyvos, viena vertus, Rusijos pilietybė, suteikta pasportizacijos metu, laikytina niekine kaip suteikta pažeidžiant tarptautinę teisę, o pilietybė, suteikta

ties Abchazijos, ties Tschinvalio regiono (Pietų Osetijos) institucijų, yra niekinė nuo pat sprendimo dėl pilietybės suteikimo priėmimo momento, atsižvelgiant į Gruzijos įstatymus dėl okupuotų teritorijų⁴⁸⁸ 8 straipsnį, skelbiantį neteisėtomis bet kokias institucijas ar pareigūnus, suformuotas ar paskirtas ne pagal Gruzijos įstatymus arba/ir jei jie atlieka įstatymų leidybos, vykdomosios ar teisminės valdžios funkcijas ar kitas veiklas, priklausančias Gruzijos nacionalinės valdžios ar vietos savivaldos įstaigų veiklos sričiai; atitinkamai, bet kuris tokių institucijų priimtas aktas yra niekinis ir nesukelia jokių teisinių padarinių.⁴⁸⁹ Vis dėlto, šio įstatymo 8 straipsnio 2 dalyje numatoma ir išimtis, kai konkretus dokumentas susijęs su tikslu išduoti neutralaus statuso tapatybės kortelę ir/arba neutralaus statuso kelionės dokumentą (angl. *Status-Neutral Identification Card* ir *Status-Neutral Travel Document*), vadovaujantis Gruzijos teisės aktais nustatytais procedūromis.

Neutralaus statuso tapatybės ir kelionės dokumentai – viena 2010 m. Gruzijos įsitraukimo veiksmų plano⁴⁹⁰ dalių, kaip teigiama dokumente, įgalinančių Abchazijos ir Pietų Osetijos gyventojus paprasčiau naudotis pilietinėmis teisėmis, įskaitant judėjimo laisvę, ir socialinėmis paslaugomis, priklausančiomis visiems Gruzijos gyventojams. Veiksmų plane pateikiamas sąvokos „neutralus“ išaiškinimas – ji reiškia – neutralus pilietybės statuso prasme. Neutralaus statuso tapatybės kortelė *inter alia* suteikia teisę verstis ūkine veikla Gruzijoje ir įsidarbinti viešajame bei privačiajame sektoriuose, taip pat teisę prašyti neutralaus statuso kelionės dokumento. Pastarasis pakeičia užsienio valstybės paso, išduoto pažeidžiant tarptautinę teisę, reikalingumą. Pažymėtina, kad šių dokumentų teisinė galia toli gražu nėra visuotinai pripažįstama: net ne visos Šengeno erdvės valstybės pripažįsta šiuos kelionės dokumentus teisėta priemone⁴⁹¹, Lietuva juos pripažino 2012 m. sausio 7 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ir vidaus reikalų ministrų įsakymu Nr. V-8 / 1V-43⁴⁹².

Pažymėtina, kad Gruzijos siūlomi neutralaus statuso tapatybės ar kelionės dokumentai⁴⁹³ iš principo vertintini kaip pozityvus Gruzijos žingsnis okupuotų regionų asmenų tiesių užtikrinimo link – taip asmenys skatinami naudotis savo socialinėmis teisėmis (tokiomis kaip teisė į sveikatą apsaugą, kurios Abchazija ir Pietų Osetija suteikti nepajėgios), o nepageidaujantys įforminti savo turimos Gruzijos pilietybės to daryti neprivalo,

488 The Law of Georgia on Occupied Territories of 23 October 2008. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisis: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/docs/doc216.pdf>>.

489 *Ibid.*

490 Government of Georgia Action Plan for Engagement of 3 July, 2010. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisis: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/docs/doc214.pdf>>.

491 2013 m. lapkričio 15 d. Europos Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai „Gruzijos pažangos įgyvendinant vizų režimo liberalizavimo veiksmų planą pirmoji ataskaita“ Nr. COM(2013) 808 final. P. 4 (6 išnaša).

492 Užsienio reikalų ministro ir Vidaus reikalų ministro 2012 m. sausio 7 d. įsakymas Nr. V-8 / 1V-43 „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2007 m. lapkričio 21 d. įsakymo Nr. V-101/1V-397 „Dėl kelionės dokumentų, kurie suteikia teisę užsieniečiui atvykti į Lietuvos Respubliką, pripažinimo tvarkos aprašo ir sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“

493 Daugiau informacijos apie neutralaus statuso tapatybės ir kelionės dokumentus ir jų suteikimą galima rasti Information for Persons Wishing to Receive Status Neutral Documents. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisis: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/index.php?opt=101#sthash.GGOLCS88.dpuf>>.

taigi, užtikrinama asmenų teisė į pasirinkimą. Šis žingsnis reikšmingas ir kaip alternatyva dar didesnei regionų integracijai į Rusiją, mat asmenys gali gauti tas paslaugas, kurios kitu atveju būtų prieinamos tik Rusijoje ar tik Rusijos piliečiams, kas skatintų priimti Rusijos pilietybę. Pažymėtina, kad tokių dokumentų praktika jau buvo taikoma ir anksčiau – pavyzdžiui, JT misija Kosove UNMIK Kosovo gyventojams išdavinėjo kelionės dokumentus, nenurodančius asmens pilietybės ir nedarančius jai įtakos⁴⁹⁴. Žinoma, kitaip nei Kosovo atveju, Abchazijos *de facto* vadovybė neigė tokių dokumentų neutralumą, kartu skatindama Abchazijos gyventojus tokiomis galimybėmis nesinaudoti⁴⁹⁵, lygiagrečiai pradėtos ir įgyvendintos kalbos dėl naujo pavyzdžio pasų išdavimo pačioje Abchazijoje⁴⁹⁶. Buvo pakartotinai akcentuojama, jog naujo pavyzdžio pasai užkirsiantys kelią Abchazijos pasus įgyti tiems asmenims, kurie neatsisakė Gruzijos pilietybės (esą tokių atvejų su senaisiais pasais pasitaikę), priminta, kad dviguba pilietybė galima tik su Rusijos, ne su Gruzijos pilietybe⁴⁹⁷. Tokiu požiūriu siekiama visiškai atskirti Abchazijos ir Pietų Osetijos gyventojus nuo Gruzijos, juolab, kad Gruzija turi jiems nemažai ko pasiūlyti, įskaitant su pilietybe įgyjamą teisę naudotis supaprastinto ES vizų režimo⁴⁹⁸ privilegijomis, įgalinančiomis Gruzijos piliečius palengvinta tvarka įgyti teisę atvykti į ES valstybes siekiant gydytis, vystyti verslo ryšius, studijuoti, dalyvauti akademinėje, kultūrinėje, sporto veikloje ir pan. Kita vertus, neutralaus statuso dokumentų išdavimo praktika susilaukė kritikos iš Pietų Osetijos ir Abchazijos *de facto* valdžios už tai, kad buvo gerokai pavėluota – priminta, kad 1998 m., kai šių teritorijų valstybingumas nebuvo pripažintas, buvo diskutuojama dėl tokių dokumentų galimybės, tačiau sprendimų nebuvo priimta, atitinkamai komunikuota, kad tokius sprendimus priėmus po 13 metų, šie dokumentai gyventojams nebereikalingi, nes Pietų Osetijos ir Abchazijos valstybingumas jau pripažįstamas, gyventojai turi ir visuotinai pripažįstamus Rusijos Federacijos dokumentus⁴⁹⁹. Šiuo atveju dalis tiesos yra: tuomet, kai Rusijos Federacija vykdė pasportizaciją regionuose, dalinamiems pasams alternatyva būtų buvusi neutralių dokumentų galimybė, tačiau tokios nebuvo – nenorintys turėti Gruzijos tapatybės dokumentų ir siekiantys įgyti daugiau teisių tarptautinėje sferoje asmenys mieliau rinkosi Rusijos, o ne Gruzijos alternatyvą, o Gruzijai priėmus atitinkamus sprendimus, naudotis tokia galimybe žmonės nebeskubėjo. To priežastimi gali būti ir politiniai įsitikinimai, ir *de facto* valdžios baimė: Abchazijos lyderis net buvo paskelbęs, kad tarptautinės organizacijos, raginančios gy-

494 United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) Regulation No. 2000/18 of 29 May 2000 „On Travel Documents“.

495 Decision of the United States to recognize so called Georgia's neutral travel documents, is a mistake, Deputy Foreign Minister of Abkhazia, Irakly. *Ministry of Foreign Affairs. Republic of Abkhazia* [interaktyvus]. Suchumis: 2012-06-07 [žiūrėta 2015-02-10]. <<http://mfaapsny.org/en/information/?ID=210#sthash.4HXcmM63.dpuf>>.

496 В Абхазии будут новые общегражданские паспорта. Абхазия.рф [interaktyvus]. Suchumis: 2014-06-26 [žiūrėta 2015-02-10]. <<http://xn--80aaczf9e9c.xn--p1ai/8281>>.

497 В Абхазии будут новые общегражданские паспорт, *supra* note 496.

498 Europos Sąjungos ir Gruzijos susitarimas dėl vizų režimo supaprastinimo (OL 2011 L 52, p. 34)

499 Грузия предлагает ввести «нейтральные» паспорта для Абхазии и Южной Осетии. Отдых в Абхазии: обо всем, и даже больше! [interaktyvus]. Б. Марков: 2011-04 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://abhazy.com/news/abhgruz157.html>>.

ventojus įgyti neutralaus statuso dokumentus, būsiančios išprašytos iš teritorijos⁵⁰⁰. Kita vertus, nors Rusijos išduodami dokumentai įprastai yra visuotinai pripažįstami, tačiau pasai, išduoti Abchazijos ir Pietų Osetijos gyventojams, neturėtų būti laikomi legitimiais dokumentais: Rusijos įvykdyta pasportizacija pripažįstama kaip vykdyta pažeidžiant tarptautinę teisę, jos metu išduoti pasai pripažintini niekiniais (nors išduoto dokumento neteisėtumo faktorių konkrečiu atveju nustatyti yra sudėtinga, dažnai – neįmanoma). Vis dėlto gyventojų izoliacijos doktrina gali vesti didesnės šių teritorijų gyventojų integracijos į Rusiją link, todėl Europos Sąjungai, vykdančiai nepripažinimo ir išitraukimo politiką, rekomenduojama šios politikos kryptimi pasirinkti de-izoliaciją ir transformaciją, kurių viena išraiškos formų būtų sisteminis kontaktų užmezgimas ir palaikymas su regionų pilietine ir plačiąja visuomene, įskaitant, bet neapsiribojant, protingą valstybių narių politiką vizų atžvilgiu⁵⁰¹. Gruzijos strategija dėl okupuotų teritorijų sulaukė kritikos dėl to, kad jai „trūksta patikimumo, nes ji yra stipriai politizuota ir šališka, kiek liečia Gruzijos – Abchazijos konflikto prigimtį, o jos normatyvinis tikslas atstatyti Gruzijos teritorinį vientisumą“⁵⁰², atitinkamai, toks pagrindinis tikslas atsispindi visoje strategijoje ir veiksmų plane. Nurodoma, kad esą statuso neutralumas nesantis toks neutralus, o Gruzijos veiksmai, siekiant įgyvendinti teisės aktus, kuriuose tokie tikslai atsispindi, taip pat nebuvo visiškai neutralūs, pvz. dokumentus išduodančios Gruzijos institucijos, kai tą daryti buvo galima pavesti tarptautinėms organizacijoms⁵⁰³. Križiškai vertinta, kad Gruzijos strategija būtų buvusi geriau priimta atitinkamose teritorijose, jei rengimo stadijoje ji būtų derinta su Abchazijos ir Pietų Osetijos *de facto* vadovybe, o ne su tarptautiniais veikėjais, tokiais kaip JAV ir ES⁵⁰⁴. Kritika atrodo pagrįsta daugiau iš politinių ir praktinių įgyvendinimo aspektų pusės: išties tikėtina, kad būtų sulauktas didesnis susidomėjimas iš tikslinės auditorijos, jei dokumentus išdavintų ne Gruzijos institucija, o neutralus subjektas, juolab, kad anksčiau tokios praktikos būta ir pripažįstama, kad ji atitinka tarptautinę teisę⁵⁰⁵. Vis dėlto, natūralu, kad pagrindinis Gruzijos teisės aktų tikslas – *de jure* Gruzijos jurisdikcijoje esančių asmenų ir teritorijų *de facto* reintegracija, atitinkamai, siekiama tarptautinėmis teisinėmis priemonėmis nesiiimti veiksmų, kurie galėtų būti su-

500 A User's Guide To Georgia's 'Neutral' Passports [interaktyvus]. *Radio Free Europe/Radio Liberty*: 2012-06-07 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.rferl.org/content/users-guide-to-georgias-neutral-passports/24606006.html>>

501 Fischer, S. Report of the Seminar co-hosted by the EUSR for the South Caucasus and the EU Institute for Security Studies Brussels „The EU's non-recognition and engagement policy towards Abkhazia and South Ossetia“, 1-2 December 2010. *European Union Institute for Security Studies* [interaktyvus]. Paris, 2010 [žiūrėta 2015-03-08]. <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/NREP_report.pdf>. P. 6.

502 Khintba, I. The EU and the Conflicts in the Eastern Neighborhood: The Case of Abkhazia. *Heinrich Boell Foundation* [interaktyvus]. Berlin, 2010-09-23 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.boell.de/en/navigation/europe-transatlantic-eu-conflicts-abkhazia-10215.html>>.

503 Daugiau apie pačius dokumentus ir Abchazijos ir Pietų Osetijos atsaką skaitykite: Kirova, I. *Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia and South Ossetia*. Los Angeles: Figueroa Press, 2012. P. 35-39

504 *Ibid.*

505 Daugiau apie neutralaus statuso dokumentus ir jų teisinį vertinimą skaitykite: Comparative Study on Status Neutral Travel Documents. *European Forum for International Mediation and Dialogue e.V. (mediatEUr)* [interaktyvus]. Brussels: 2011 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://themediateur.eu/rss/item-list/tag/John%20Packer>>

prasti kaip teritorijų ar neteisėtos faktinės padėties pripažinimas arba kaip reikalavimo teisės atsisakymas. Vertinant iš teisinės perspektyvos tokie Gruzijos veiksmai patvirtina valstybės teritorinio vientisumo išlaikymo siekį, jos suvereniteto visoje šalies teritorijoje patvirtinimą, ketinimą savo piliečiams išlaikyti pagrindinių socialinių teisių turinį, kad ir konkrečiuose išduotuose dokumentuose nenurodant jų politinio teisinio priklausymo, ir yra visiškai teisėti bei suprantami, nors politiniu lygiu gali turėti neigiamų implikacijų, tokių kaip veiksmų plano atmetimo reakcija iš potencialių naudos gavėjų pusės.

Jei lygintume Kosovo ir Abchazijos ar Pietų Osetijos pilietybes ir pripažįstamus dokumentus bei požiūrį į asmenų turimą valstybės pirmtakės pilietybę – jis visiškai skirtingas: Kosovui pradėjus išdavinėti savo tapatybės dokumentus, jis gerbė Serbijos ir UNMIK išduotus tapatybės ir kelionės dokumentus⁵⁰⁶; atitinkamai, kaip minėta anksčiau, piliečiams buvo sudarytos sąlygos turėti dvigubą pilietybę, įskaitant ir Serbijos, kaip valstybės pirmtakės, pilietybę. Žinoma, situacijos yra be galo skirtingos ir lyginti jas nekorektiška jau vien dėl to, kad Abchazijos ir Pietų Osetijos atvejai nėra laikytini teisėto atsiskyrimo pavyzdžiu. Abchazijos ir Pietų Osetijos atvejai skirtingi ir nuo Krymo ir Sevastopolio okupacijos ir aneksijos pirmiausia tuo, kad Gruzija savo teritorijose nespėjo išduoti pilietybę liudijančių dokumentų pagal po SSRS žlugimo priimtus teisės aktus, todėl didelė dalis šių teritorijų gyventojų turi dar SSRS išduotus pasus. Kryme ir Sevastopolyje gyvenę asmenys buvo visateisiai Ukrainos piliečiai, turėję ir po okupacijos išlaikę Ukrainos pilietybę, todėl siekiant jų statuso išlaikymo papildomo ištraukimo (išskyrus nacionalinius teisės aktus dėl okupavusios valstybės pilietybės nepripažinimo kaip teisėtos) siekiant įgyvendinti asmenų teises (įskaitant judėjimo laisvę) nebereikėjo. Kita vertus, okupuotose Ukrainos teritorijose įvyko dar akivaizdesnė nei Gruzijos atveju ir visuotinė Rusijos įvykdyta pasportizacija.

Apibendrinant galima teigti, kad Rusijos įtaka Pietų Osetijos ir Abchazijos pilietybės suteikimo procesuose yra itin reikšminga. Kaip ir Kosovo atveju, dvigubos pilietybės pripažinimas tarnauja kaip galimybė gyventojams naudotis tam tikromis teisėmis, kurios jiems būtų nepasiekiamos turint tik vieną – konkrečios teritorijos pilietybę. Vis dėlto, akivaizdus suinteresuotumas didinti teritorijų ir jų gyventojų atotrūkį nuo Gruzijos, atitinkamai – skatinti didesnę integraciją į Rusiją – lėmė sprendimus pripažinti dvigubą pilietybę tik su Rusija. Gruzijos poziciją situacijoje sunkina tai, kad *de facto* Gruzijos pilietybės suinteresuotieji asmenys nepriklausomybės deklaracijų paskelbimo metu nebuvo įgiję. Gruzijos valdžia ją suteikė per atstumą, automatiškai, atsisakiusi pernelyg ribojančio reikalavimo gauti pilietybę liudijančius dokumentus. Atitinkamų asmenų Gruzija nelaiko nei teritorinių darinių piliečiais (neteisėtos *de facto* valdžios išleisti norminiai ar individualūs teisės aktai – niekiniai), nei Rusijos išduotos pilietybės turėtojais, todėl asmenys, turintys ir kelias pilietybes, laikomi tik Gruzijos piliečiais. Atitinkamai, Gruzija siūlo suinteresuotiems asmenims naudotis platesnėmis galimybėmis, pvz. neutralaus statuso dokumentų pagalba. Vis dėlto didesnės integracijos į Rusiją tai nestabdo – pasirašyti susitarimai dar labiau įtvirtina Rusijos valdymą konkrečiuose teritorijose. Atitinkamai, siūlomi sprendimai dėl asmenų skatinimo tapti Rusijos piliečiais, o *de facto* valdžia atitinkamai veikia skatinama asmenis atsitraukti nuo Gruzijos.

506 Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, 24 November 2008 No. S/2008/692. P. 3

Apibendrinant galima teigti, kad Kosovo Respublikos priimti teisės aktai visapusiškai atitiko Straipsnių projekto, kaip ir regioninių Europos konvencijų nuostatas, taikytinas atsiskyrimo situacijose. Pietų Osetijos, Abchazijos ir Rusijos de facto teisinis asmenų pilietybės santykių reguliavimas taip pat patvirtina, kad priimant konkrečias nuostatas vadovautasi principais, įtvirtintais Straipsnių projekte ir Europos konvencijose bei Venecijos deklaracijoje. Pabrėžtina, kad visose trijose situacijose pagrindiniu kriterijumi, lėmusiu asmenų pilietybės įgijimą, buvo nuolatinė gyvenamoji vieta. Taikyti skirtingi būdai nustatyti nuolatinę gyvenamąją vietą – Kosovo atveju remtasi registracijos reikalavimu, Pietų Osetijoje ir Abchazijoje – išgyventu laiko tarpu iki nustatytos datos; Krymo ir Sevastopolio atveju papildomi kriterijai nenurodomi, siejama su faktine nuolatinė gyvenamąją vietą okupacijos metu. Kiti kriterijai, kuriais nurodoma asmens ir konkrečios teritorijos sąsaja, taikomi, jei neatitinkama pirmojo. Visais atvejais teisės aktais užtikrintos asmens teisės į pasirinkimą galimybės, tik skyrėsi pasirinkimo įgyvendinimo terminai ir pobūdis. Dera pabrėžti, kad aptartais neteisėtų teritorinių pokyčių atvejais Rusijos pilietybės suteikimas vertintinas kaip kolektyvinį pilietybės suteikimą eksteritorialios natūralizacijos būdu. Būtent toks pilietybės suteikimo būdas daro suteiktą pilietybę neteisėtą ir nepripažintą: pilietybės suteikimui individualiais pagrindais, kai tokia yra asmens valia, taikytina Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 15 straipsnyje įtvirtinta teisė pasikeisti savo pilietybę. Asmenys tokiu neteisėtu būdu įgiję Rusijos pilietybę, jų pagrindinės pilietybės valstybėse (atitinkamai, Ukrainoje ir Gruzijoje) laikomi šių valstybių piliečiais. Trečiosios valstybės, nepripažįstančios teritorinių pokyčių, nepripažįsta ir tokių teritorinių pokyčių kontekste suinteresuotiems asmenims išduotų naujos valstybės ar neteisėtų teritorinių darinių asmens dokumentų. Rusijos išduotų dokumentų neteisėtumą sunku ar beveik neįmanoma nustatyti.

3.3. Asmens valios reikšmė suteikiant pilietybę pripažintų ir nepripažintų teritorinių pokyčių metu

Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys pilietybės klausimus apskritai, nurodo į asmens apsisprendimo teisę pilietybės klausimu (asmens valios klausimą aptaria ir tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys pilietybės teisinius santykius teisių perėmimo metu), tiesa, įprasta, kad jie, pvz., Visuotinė žmogaus teisių deklaracija⁵⁰⁷, Europos konvencija dėl pilietybės⁵⁰⁸, Amerikos žmogaus teisių konvencija⁵⁰⁹ ir kt., kalba apie pilietybės savavališko atėmimo uždraudimą ar asmens teisę pasikeisti pilietybę, tačiau nenurodo, kad valstybė turi ją suteikti. Kaip minėta, ir teisė į pilietybę iš principo reiškia, kad asmuo turi teisę į kažkurios, bet ne konkrečios valstybės pilietybę. Pilietybės pasikeitimo teisė daugiau adresuojama asmens pilietybės valstybei kaip pareiga leisti asmeniui atsakyti turimos valstybės pilietybės siekiant įgyti kitą. Tokia teisė yra teisės atsakyti turimos pilietybės dalis, tačiau pastaroji taip pat nėra visaapimanti – pvz. Europos konvencijos dėl pilietybės 8 straipsnis nurodo, kad susitariančios valstybės leis atsakyti asmenims jų pilietybės su sąlyga, kad

507 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, 68-2497. Konvencijos 15 straipsnis nustato, kad niekam negali būti savavališkai atimta jo pilietybė arba teisė ją pakeisti.

508 European Convention on Nationality, *supra* note 30.

509 Inter-American Convention on Human Rights (signed on 22 November 1969, entered into force on 18 July 1978), OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

toks asmuo netaps asmeniu be pilietybės. Tiesa, jau antroje straipsnio dalyje valstybėms suteikiama galimybė anksčiau minėtą nuostatą pagal vidaus teisės normas taikyti tik piliečiams, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienyje. Nors daugumoje tarptautinių dokumentų pilietybės klausimais nurodoma, jog draudžiama savavališkai atimti pilietybę, savavališkas pilietybės suteikimas paprastai tiesiogiai neuždraudžiamas (nors, pavyzdžiui, 1929 m. Harvardo konvencijos dėl pilietybės projektas⁵¹⁰ (15 straipsnis) tiesiogiai nurodė, kad valstybė negali natūralizuoti pilnamečio asmens, kuris yra kitos valstybės pilietis, be jo sutikimo, nebent kitaip nustatyta pačioje konvencijoje). Tačiau šiuo atveju kalbama apie natūralizaciją, valstybių teisių perėmimo metu pilietybės suteikimas yra skirtinga nuo natūralizacijos kategorija. Atitinkamai – valstybių teisių perėmimo atvejais asmens sutikimas būti konkrečios valstybės piliečiu nėra laikytinas taisykle⁵¹¹. Tačiau ir valstybių teisių perėmimo atvejais šio asmens valios išreiškimas tarptautiniuose dokumentuose, reglamentuojančiuose pilietybės klausimus teisių perėmimo metu, minimas. Asmens valios klausimas apima kelis pasirinkimus, apie kuriuos kalba tarptautiniai dokumentai – teisė išreikšti pageidavimą nebūti teisių perėmėjos piliečiu (pvz., Straipsnių projekto 8 str. 2 d.) arba teisė į pilietybės valstybės pasirinkimą, jei konkretus asmuo atitinka kelių teisių perėmėjų ar teisių perėmėjos ir pirmtakės keliamus pilietybės kriterijus (pvz., Straipsnių projekto 11 str., 2006 m. Europos Tarybos konvencijos 7 str.).

Asmens apsisprendimo teisė nebūti valstybės teisių perėmėjos piliečiu turėtų būti ribojama priklausomai nuo to, kokį statusą jis turės atsikąęs pilietybės – pvz. Straipsnių projekto 11 str. 4 d. nustato, kad asmeniui, įgalintam pasirinkti pilietybę, konkrečios valstybės pilietybės atsisakius, ši valstybė ją panaikins, išskyrus tuos atvejus, kai asmuo dėl to taptų asmeniu be pilietybės. Panaši situacija su asmenimis, teisių perėmimo metu gyvenančiais kitoje valstybėje. Straipsnių projekto 8 straipsnio 2 dalis aiškiai išreiškia, kad valstybė teisių perėmėja nesuteiks savo pilietybės asmeniui, gyvenančiam kitoje valstybėje, prieš jo valią, nebent tokiu atveju asmuo taptų asmeniu be pilietybės⁵¹². Vadinasi, asmens valia neturi reikšmės, jei tokia valia lemtų jo tapimą asmeniu be pilietybės. Tokia dviasia parengti ir regioniniai dokumentai, nes pagrindinis jų tikslas išvengti bepilietybės. Kaip minėta anksčiau, tarptautinėje teisėje dažnai įtvirtinamos nuostatos, nurodančios, kad geriau asmens nepageidaujama pilietybė nei jokios. Dėl šios priežasties net jei teisių perėmimo metu valstybė teisių perėmėja suteikia asmeniui pasirinkimą nepriimti josios pilietybės, tarptautiniais dokumentais tokia apsisprendimo teisė turi būti ribojama tiek, kad dėl jos įgyvendinimo nesirastų apatridų, kad ir savo valia. Kita vertus, jei asmenys valstybės teisių perėmėjos piliečiais pripažįstami ne *ex lege*, o turi atlikti tam tikrus aktyvius veiksmus tam, kad įgyvendintų savo teisę į pilietybę, pvz. užsiregistruoti ar gauti atitinkamus dokumentus, tokiu atveju asmens pasirinkimas įgyvendinamas automatiškai. Atitinkamai, tokiais atvejais asmuo, kuris savo valia neatlieka atitinkamų formalių procedūrų, pilietybės neįgyja net ir tada, jei lieka asmeniu be pilietybės. Tokia sistema yra ypač

510 The Law of Nationality, Harvard Draft, 1929. 23 Am. J. Int'l L. Special Supplement N° 13 [interaktyvus]. United Settlement [žiūrėta 2014-10-01] <<http://www.uniset.ca/naty/maternity/23A/JLSS13.pdf>>.

511 Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. II, p. 152.

512 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries, *Supra* note 8.

pavojinga tais atvejais, kai valstybės pirmtakės nebelieka, o asmenys atitinkamų formalių reikalavimų gali nevykdyti ne tik savo laisvos valios pagrindu, bet ir dėl nežinojimo. Dėl šios priežasties tinkamiausia taikyti pilietybės suteikimo *ex lege* principą, o pasirinkimo teisę įgyvendinti nustatant konkretų terminą suteikiamos pilietybės atsisakymui. Tokiu būdu per nustatytą laiką nepareiškus prieštaravimo tapti konkrečios valstybės piliečiu, preziumuojamas asmens sutikimas. Atkreiptinas dėmesys, kad asmenys, turintys tik teritoriją, kurių valstybingumas nepripažįstamas, pilietybę, t.y. atsisakę, netekę ar kitais pagrindais neturintys kitos valstybės pilietybės, laikomi asmenimis be pilietybės bent jau tose valstybėse, kurios nepripažįsta konkrečios teritorijos valstybingumo. Dėl šios priežasties įprasta, kad jei valstybė pirmtakė nepripažįsta atsiskyrusio subjekto valstybingumo, nelaiko, kad asmenys įgyja naują pilietybę. Kitaip tariant, tokiems asmenims, kurie nori įgyvendinti teisę pasikeisti pilietybę, tokios teisės įgyvendinti neturėtų teisės, nes pirmtakė laiko, atsisakęs pilietybės asmuo taps apatridu. Kita vertus, net jei naujai susikūręs subjektas pripažįsta dvigubos pilietybės galimybę ir leidžia išlaikyti pirmtakės pilietybę įgijus naująją, o pirmtakė dvigubos pilietybės nepripažįsta, ji nelaikys, kad asmuo turi kelias pilietybes. Lygiai taip nacionaliniai teisės aktai, nustatantys, kad pilietybę automatiškai netenkama tuo atveju, jei asmuo įgyja kitos valstybės pilietybę, turėtų būti netaikomi tokiais atvejais, jei asmuo įgyja nepripažintos teritorijos pilietybę. Antraip asmuo būtų laikomas tapęs apatridu, kas būtų priešinga visų tarptautinės teisės dokumentų, reguliuojančių be-pilietybės klausimus, dvasiai.

Kalbant apie pozityvią teisę pasirinkti vienos valstybės pilietybę iš kelių galimų alternatyvų, norisi priminti, kad teisių perėmimo atvejais asmens teisė į pilietybę turi konkretų adresatą, taigi, asmens valios principas iškart apsiriboja viena ar keliomis alternatyvomis, priklausomai nuo situacijos (atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju kalbama apie kolektyvinę pilietybės suteikimą, nekalbant apie atvejus, kai asmuo turi teisę į trečiosios šalies pilietybę remiantis su valstybių teisių perėmimu nesusijusiais kriterijais). Įprasta, jog teisių perėmimo procese asmeniui nebūna suteikiama teisė pasirinkti bet kurios valstybės teisių perėmėjos pilietybę, jei jų yra daugiau nei viena (nebent, žinoma, valstybės teisių perėmėjos taip nusprendžia). Net ir Straipsnių projektas referuoja į tam tikrą asmens ir valstybės ryšį – tai gali būti ir nuolatinė gyvenamoji vieta, buvusi federacijos subjekto pilietybė, asmens gimimo vieta, paskutinė gyvenamoji vieta prieš išvykstant iš pirmtakės teritorijos ir pan. (pvz., žr. 22 str.). Dėl šios priežasties tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinama nuostata, kad turėtų būti atsižvelgiama į asmens, kuris atitinka kelių teisių perėmėjų ar valstybės teisių perėmėjos ir pirmtakės pilietybės kriterijus, kitaip tariant, asmens, turinčio tam tikrą teisinį ryšį su keliomis susijusiomis valstybėmis, valią⁵¹³. Kitu atveju pilietybę

513 P vz., Europos konvencijos dėl pilietybės 18 straipsnyje įtvirtinama, kad valstybių teisių perėmimo metu suinteresuotoji valstybė, priimdama sprendimą dėl pilietybės suteikimo ar panaikinimo *inter alia* atsižvelgs į asmens valią, o konvencijos aiškinamoji ataskaita nurodo, jog tokie atvejai „gali apimti, pavyzdžiui, <...> vengimą suteikti pilietybę prieš asmens norą“ (žr. Explanatory Report of European Convention on Nationality (ETS 166) (žr. 18 str. komentarą)), atitinkamai, Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo 7 straipsnis nustato asmens valios kriterijų, tačiau jis taikomas išimtinai tuo atveju, jei asmuo atitinka kelių valstybių teisių perėmėjų pilietybės įgijimo kriterijus (žr. Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession, *Supra note* 40. (žr. 7 straipsnio komentarą)); Venecijos komisijos deklaracija įtvirtina asmens pasirinkimo teisę tiek, kiek įmanoma (Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the

turėtų suteikti konkreti valstybė teisių perėmėja ar ją išlaikyti privalo valstybė pirmtakė, o asmuo pasirinkimo teisės neturi. Kaip teisingai pažymi I. Ziemele, pilietybės pasirinkimo teisė ypač akivaizdi tais atvejais, kai pirmtakė išlieka: tokiu atveju preziumuojama, kad josios pilietybės nėra pagrindo atimti vien dėl to, kad konkretus asmuo gyvena už pirmtakės teritorijos ribų, o teisių perėmėja greičiau bus suinteresuota savo pilietybę tokiems jos teritorijoje gyvenantiems asmenims savo pilietybę suteikti⁵¹⁴. Pažymėtina, kad pagal Straipsnių projektą (23 str.) tais atvejais, kai pirmtakės nelieka, o buvusios valstybės pilietis neatitinka nė vienos valstybės teisių perėmėjos pilietybės kriterijų, pasirinkimo teisę jam turėtų suteikti visos teisių perėmėjos. Pastarosios nuostatos įgyvendinimas sunkiai įsivaizduojamas be valstybių teisių perėmėjų sutarties arba visų teisių perėmėjų labai liberalių teisės aktų, o tokio liberalumo dažniausiai nebūna. Nors pozityvi teisė pasirinkti pilietybę iš principo yra teigiama ir neturėtų vesti bepilietybės link, istorijoje būta atvejų, kai įgyvendinami pasirinkimo teisę asmenys tapo asmenimis be pilietybės⁵¹⁵.

Kad ir kaip teigiamai vertintinas asmens pasirinkimo teisės išraiškos įtvirtinimas tarptautiniuose teisės aktuose ar projektuose, kai kurios valstybės ir tokios teisės įgyvendinime įžvelgia atitinkamą riziką, pvz. Kataras, komentuodamas Straipsnių projekto nuostatas, teigė, kad „sudėtinga palankiai [vertinti] individualaus pasirinkimo principą, kuris suteiktų individui teisę pasirinkti jo pilietybę po to, kai teisių perėmimas įvyksta, nes tai vestų į valstybių tarpusavio konflikto situaciją, kuri keltų tolesnių problemų“⁵¹⁶. Kaži, ar tokios teisės suteikimas gali būti vertinamas kitaip nei teigiamai: pirmiausia, valstybės teisių perėmimo procese visų dokumentų, reglamentuojančių tokius klausimus, yra raginamos sudaryti tarptautinius susitarimus, sprendžiančius pilietybės problemą, tad jei tokie susitarimai sudaromi, konflikto tikimybė jei ne panaikinama, tai bent jau minimizuojama. Kita vertus, Straipsnių projektas pasirinkimo teisę suteikia, kaip minėta, ne visiems asmenims, o tik tiems pirmtakės piliečiams, kurie atitinka pilietybės kriterijus, keliamus kelių suinteresuotųjų valstybių. Atitinkamai, pasirinkdamas vienos jų pilietybę, asmuo nepakenkia kitos valstybės interesams, o faktiškai įgyvendina teisę pasikeisti pilietybę.

Kaip minėta, įprasta, jog savavališkas pilietybės suteikimas bent jau tiesiogiai nėra draudžiamas, tačiau „plačiąja prasme tarptautinė teisė nustato natūralizacijos ribas, siekiant apsaugoti dvejopus interesus: <...> asmens, kurį [ji] paveikia, ir buvusios pilietybės valstybės interesus“⁵¹⁷. Šie dvejopi interesai gali sutapti, tačiau gali ir prieštarauti vieni kitiems⁵¹⁸. Aiškiai tarptautinėms teisės normoms prieštarauja ir Rusijos įvykdyta pasportiza-

Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons. Supra note 27), nors kituose straipsniuose nuroso teisių perėmėjos pareigas suteikti asmeniui pilietybės pasirinkimo tarp kelių nurodytų alternatyvų galimybę.

514 Ziemele, I. State Succession and Issues of Nationality. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 217-246. P. 234

515 Hudson, M. O. Special Rapporteur Report on Nationality, Including Statelessness. Doc. No. A/CN.4/50. *Yearbook of the International Law Commission*, 1952, vol. II. P. 19

516 Fifty-ninth session Agenda item 138 Nationality of natural persons in relation to the succession of States. Note by the Secretariat: comments and observations received from Governments. No. A/59/180/Add.2.

517 Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. II, p. 150

518 *Ibid.*

cija Abchazijoje ir Pietų Osetijoje, trumpai aptarta anksčiau ir išsamiai nagrinėta Tyrimo misijos. Naujesniu pavyzdžiu paminėtina Rusijos įvykdyta Krymo aneksija pasireiškusį ir pilietybės suteikimu jo gyventojams, kurio akivaizdų prievartinį pobūdį, atskirais atvejais turintį ypatingų teisinių padarinių, dera aptarti. Kaip tokios situacijos pavyzdys aptartina Olego Sentsovo – žymaus Ukrainos filmų kūrėjo ir Euromaidano aktyvisto, aktyviai palaikiusio Ukrainos pozicijas okupuotose Ukrainos teritorijose, byla (analogiškoje situacijoje atsidūrė ir kitų asmenų). Federalinė saugumo tarnyba 2014 m. gegužės 11 d. sulaukė O. Sentsovo jo namuose Kryme, jam pateikti įtarimai „rengus teroristines atakas Simferopolyje, Jaltaje ir Sevastopolyje su tikslu destabilizuoti politinę situaciją pusiasalyje“.⁵¹⁹ Sentsovas, būdamas nuolatiniu Krymo gyventoju, pagal priimtus teisės aktus automatiškai įgijo Rusijos pilietybę, būdamas izoliatoriuje Rusijos teritorijoje,⁵²⁰ o Rusijos pilietybės neatsisakė dėl to, kad paprasčiausiai „apie tai nežinojo“⁵²¹. Atsižvelgdamas į tai, O. Sentsovas prašė Rusijos įgaliotinės žmogaus teisėms padėti patvirtinti jo Ukrainos pilietybę.⁵²² Tačiau ta pati Rusijos žmogaus teisių įgaliotinė, atsakydama į Ukrainos įgaliotinės kreipimąsi, informavo, kad Sentsovas automatiškai įgijo Rusijos pilietybę, nes per nustatytą laikotarpį pilietybės neatsisakė.⁵²³ Remiantis tuo, kad asmuo (kaip ir kiti kartu sulaikytieji Ukrainos piliečiai iš okupuotos teritorijos) esąs Rusijos pilietis, jam nebuvo sudarytos jokios galimybės susitikti su Ukrainos konsuliniais darbuotojais, kaip to reikalauja Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 36 straipsnis, nors iš Ukrainos pusės tokių reikalavimų buvo ne vienas⁵²⁴. Manytina, kad išlaikydama tokią argumentaciją, Rusijos Federacija Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių nuostatų netaikys visiems tokiems asmenims, taigi, neinformuos Ukrainos konsulinių pareigūnų apie sulaikytus asmenis. Tokiu būdu Rusija ne nepaliks galimybių Ukrainai žinoti apie jos piliečių sulaikymą ir vėlesnę jų situaciją, atitinkamai, imtis priemonių, kad jų teisės nebūtų pažeidžiamos.

Tokios natūralizacijos ribų taisyklės Rusijos Federacija nepaisė nei pasportizacijos Abchazijoje ir Pietų Osetijoje atvejais, kai pilietybė ir Rusijos pasai buvo suteikiami Gruzijos piliečiams šiose teritorijose kolektyvinės eksteritorialios natūralizacijos būdu⁵²⁵, nei Kry-

519 Суд в Москве рассматривает жалобы защиты Олега Сенцова [interaktyvus]. Радио Свобода, 2014-08-25 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://www.svoboda.org/content/article/26548533.html>>

520 Арестованный в РФ Сенцов попросил омбудсмeна РФ подтвердить его украинское гражданство [interaktyvus]. РБК-Украина, 2014-07-17 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://www.rbc.ua/rus/news/society/arrestovanny-v-rf-sentsov-poprosil-ombudsmena-rf-podtverdit-17072014084200>>.

521 From Shock to Anger: The Case of Oleg Sentsov [interaktyvus]. European Film Awards's blog, 2014-08-04 [žiūrėta 2014-10-01]. <http://www.filmfestivals.com/blog/european_film_awards/from_shock_to_anger_the_case_of_oleg_sentsov>.

522 Памфилова встретилась с режиссером Сенцовым, находящимся в СИЗО [interaktyvus]. РИА Новости, 2014-07-16 [interaktyvus]. <<http://ria.ru/incidents/20140716/1016241591.html#ixzz3Fg4zAXo7>>

523 Detained film director Oleg Sentsov: "I am not a serf to be transferred from one land owner to another along with the land." [interaktyvus]. HRO.org, 2014-07-15 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://hro.rightsinrussia.info/hro-org/crimea>>

524 The case of Oleg Sentsov: Russian FSB tortured pro-Ukrainian activists from the Crimea into confession. Open Dialogue Foundation Report [interaktyvus]. Open Dialogue Foundation, 2014 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://maidan24.eu/reports/the-case-of-oleg-sentsov-russian-fsb-tortured-pro-ukrainian-activists-from-the-crimea-into-confession/>>

525 Daugiau apie Rusijos vykdytą pasportizaciją Abchazijoje ir Pietų Osetijoje, jos teisinį bei politinį

mo bei Sevastopolio okupacijos atveju, kai pilietybės suteikimas vykdytas pažeidžiant ir Ukrainos, kaip pilietybės valstybės, ir jos piliečių interesus. Nepriklausomos tarptautinės konflikto Gruzijoje tyrimo misijos požiūriu, „didžioji dalis natūralizuotų asmenų Abchazijoje ir Pietų Osetijoje nėra Rusijos piliečiai tarptautinės teisės prasme. Nei Gruzija, nei jokia trečioji valstybė neturi pripažinti tokios Rusijos pilietybės“.⁵²⁶ Analogiškai traktuotina ir Ukrainos piliečiams Kryme ir Sevastopolyje suteikta pilietybė.

Akivaizdu, kad Rusijos Federacija priėmė ir taikė pilietybės suteikimo taisykles, taikomas teisių perėmimo metu, nors jau pats okupacijos faktas lemia, jog ši situacija – ne teisių perėmimas, o tarptautinės teisės pažeidimas. Dėl šios priežasties pilietybės suteikimas šiuo atveju traktuotinas kaip kolektyvinė eksteritorialia natūralizacija, t.y. lygiai taip, kaip Abchazijos ir Pietų Osetijos atveju. Rusijos pasportizacijos politika siekiama įtvirtinti savo pozicijas konkrečiose teritorijose ir net pateisinti agresiją, ką jau kalbėti apie kišimąsi į kitos valstybės vidaus reikalus. Tokia natūralizacija kitos valstybės teritorijoje ne tik pažeidžia pagrindinius bendrosios tarptautinės teisės principus, kaip, pavyzdžiui, nesikišimo į valstybių vidaus reikalus, bet ir žmogaus teises, tokias kaip teisę į pilietybę, teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą ir pan.

Rusija 1997 m. pasirašiusi Europos konvenciją dėl pilietybės, tačiau jos neratifikavusi, 2006 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo nėra nei pasirašiusi, nei ratifikavusi (Ukraina šią konvenciją pasirašė 2006 m., tačiau nėra ratifikavusi).

Valstybių teisių perėmimo atvejais asmens sutikimas įgyti naują pilietybę ne visuomet yra būtinas, tačiau kitais atvejais asmens laisva valia įgyti pilietybę yra būtina. Kadangi Rusija nėra teisių perėmėja Krymo ir Sevastopolio atžvilgiu, jos pilietybės suteikimas laikytinas kolektyvine eksteritorialia natūralizacija, pažeidžiančia tarptautinę teisę tiek Ukrainos atžvilgiu, tiek Ukrainos piliečių, gyvenančių Kryme, žmogaus teisės. Pernelyg trumpas terminas atsakyti Rusijos pilietybės bei formalios kliūtys tą padaryti lėmė tai, kad asmenys, nespėję ar net nežinoję apie priimtus sprendimus automatiškai tapo Rusijos piliečiais, taip apribojant, pvz. sulaukytų ir išvežtų į Rusiją politinių kalinių susižinojimą su pilietybės valstybės konsuliniais pareigūnais pagal Vienos konvenciją.

vertinimą ir tikslus: Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009; taip pat, pvz. Allison, R. The Russian case for military intervention in Georgia: international law, norms and political calculation. *European Security*. 2009, 18(2): 173-200; Littlefield, S. Citizenship, Identity and Foreign Policy: The Contradictions and Consequences of Russia's Passport Distribution in the Separatist Regions of Georgia. *Europe-Asia Studies*. 2009, 61(8): 1461-1482.

526 Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. I, p. 18.

IŠVADOS

1. Valstybių teisių perėmimas gali būti suprantamas dvejopai – kaip formalus atsakomybės už tarptautinius santykius perėjimas iš vienos valstybės kitai konkrečioje teritorijoje (t.y. teisių perėmimas formos prasme), ir kaip visetas teisių ir pareigų, pereinančių iš vienos valstybės kitai dėl teritorinių pokyčių (t.y. valstybių teisių perėmimas turinio prasme). Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai visuomet yra teisių perėmimo priežastis, tačiau teritoriniams pokyčiams įvykus valstybių teisių perėmimas turinio prasme nebūtinai turi įvykti. Tokia sampratos dichotomija lemia valstybių teisių perėmimo datos problematiką: skirtina faktinė ir nominali valstybių teisių perėmimo data. Nominali data – tai data, kai valstybės susitaria dėl teisių perėmimo ar priima konkrečius teisės aktus (pavyzdžiui, pilietybės srityje), faktinė teisių perėmimo data – tai data, kai teisių perėmimas įsigalioja. Praktika rodo, kad nustatant faktinę teisių perėmimo datą dažniausiai referuojama į teritorinio pokyčio datą, taigi, teisių ir pareigų perleidimas dažnai fiksuojamas retrospektyviniu būdu. Straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu konkrečiai įtvirtina, kad pilietybės įsigaliojimas turėtų būti sprendžiamas retrospektyviai, jei kitu atveju konkretus asmuo būtų be pilietybės tarp faktinės ir nominalios teisių perėmimo datos. Tačiau valstybės gali pačios nuspręsti klausimą dėl kitokio teisių perėmimo momento nustatymo – jokios paprotinės teisės normos šiuo atžvilgiu tarptautinėje teisėje nėra. Atitinkamai, valstybių praktika pilietybės suteikimo ir įsigaliojimo datos atžvilgiu nėra vienoda. Tačiau, jei valstybė teisių perėmėja įsipareigoja perimti teises ir pareigas retrospektyviai, jai turi tekėti ir atsakomybė už tam tikrų perimtų įsipareigojimų nesilaikymą ar netinkamą laikymąsi laikotarpiu tarp nominalios ir faktinės teisių perėmimo datos.
2. Valstybių teisių perėmimo pagrindais laikomi konkretūs teritoriniai pokyčiai. Prisklausomai nuo jų pobūdžio, tarptautiniai teisiniai dokumentai skiria tokias situacijas kaip atsiskyrimą, išsiskyrimą, susijungimą, teritorijos perleidimą ir naujai nepriklausomų valstybių susikūrimą. Teisių tęsimas nelaikytinas atskira valstybių teisių perėmimo kategorija, ši koncepcija referuoja į atsiskyrimo variantą, kai nuo valstybės pirmtakės atsiskiria dalis jos teritorijos, o pokytis toks žymus, kad gali kilti klausimų dėl tolesnio pirmtakės egzistavimo. Tam, kad valstybė būtų laikoma teisių tęsėja, reikalinga ir jos pačios valia ir tarptautinės bendrijos (įskaitant konkretaus teisinio santykio dalyvių) pripažinimas ar neprieštaravimas. Jei vienos suinteresuotųjų šalių noras tęsti pirmtakės teises pripažįstamas, ji laikoma teisių tęsėja (kitaip – valstybe pirmtake), atitinkamai, teritorinis jurisdikcinis pokytis laikomas atsiskyrimu. Jei tokių aspiracijų tarptautinė bendrija nepripažįsta, laikoma, kad pirmtakės nebelieka, o teritorinis pokytis laikomas išsiskyrimu.
3. Pilietybės teisiniai santykiai priskiriami valstybių nacionalinei jurisdikcijai, bet tarptautinė teisė riboja valstybės diskrecijos ribas šioje srityje. Pagrindinis tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo metu, tikslas – užkirsti kelią bepilietybei, kaip teritorinių pokyčių rezultatui, arba bent sumažinti galimybę rasti asmenims be pilietybės. 2006 m. Europos Tarybos konvencija pripažįsta egzistuojant tarptautinę paprotinę teisės normą, įpareigojančią valstybes vengti bepilietybės, tačiau ši paprotinė teisės norma laikytina regionine. Vis

dėlto, naujausiai valstybių teisių perėmimo praktikai stinga rėmimosi pamatiniais principais. Dar 1961 m. Konvencijoje dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo buvo nurodyta siekiamybė, kad suinteresuotųjų valstybių tarpusavio susitarimuose būtų aptariamasi asmenų pilietybės klausimas teritorijos perleidimo metu. Nė vienu XXI a. valstybių teisių perėmimo atvejų sutarčių, kuriose būtų koordinuojami sprendimai dėl suinteresuotųjų fizinių asmenų pilietybės, sudaryta nebuvo. Pavyzdžiui, Pietų Sudano atveju tai sąlygojo didelę teisės aktų nesuderinamumo bei bepilietybės radimosi problemą.

4. Teisės į pilietybę užtikrinimui valstybių teisių perėmimo atvejais įtaką daro valstybių teisių perėmimo pagrindas: nuo jo priklauso, kuri suinteresuotoji valstybė turi prisiimti atsakomybę už teisės į pilietybę įgyvendinimą. Tais atvejais, kai valstybė pirmą kartą išlieka (konkrečiai – atsiskyrimo ir cesijos atvejais), jai tenka pagrindinė pareiga užtikrinti teisių perėmėjos pilietybės neįgijusių asmenų teisę į pilietybę. Pavyzdžiui, naujausia Serbijos ir Indonezijos praktika parodo, kad valstybės pirmą kartą priėmė padidintą atsakomybę už asmenų pilietybę po teritorinių jurisdikcinių pokyčių. Tuo tarpu Sudano vykdytos politikos atveju daugybei žmonių kilo grėsmė tapti asmenimis be pilietybės, o dalis nuolatinių gyventojų pernakt tapo užsieniečiais savo valstybėje.

Tais atvejais, kai valstybės pirmą kartą nebelieka, o atsiranda kelios teisių perėmėjos (išsiskyrimo atveju) kyla didžiausia grėsmė rasti asmenims be pilietybės, nes kartu išnyksta valstybės pirmą kartą pilietybė. Naujausioje valstybių praktikoje išsiskyrimo atvejų nebuvo, tačiau, vadovaujantis minėta regionine paprotinės teisės norma, priimdama sprendimus dėl fizinių asmenų pilietybės kiekviena teisių perėmėja turi laikytis bendros bepilietybės vengimo pareigos. Susijungimo ir prisijungimo atvejais, nors pirmą kartą nebelieka, valstybė teisių perėmėja turi suteikti valstybės pirmą kartą piliečiams savo pilietybę: tokią pareigą Tarptautinės teisės komisija pripažįsta paprotine tarptautinės teisės norma.

5. Atsiskyrimo ir išsiskyrimo atvejais Straipsnių projektas ir regioniniai Europos teisiniai instrumentai numato beveik analogiškas taikytinas taisykles. Beveik visi tarptautinės teisės šaltiniai šioje srityje (išskyrus Europos konvenciją dėl pilietybės) kaip pagrindinį valstybių teisių perėmėjos pilietybės suteikimo kriterijų numato asmenų nuolatinę gyvenamąją vietą teritorinio pokyčio metu. Kiti kriterijai – teisinis ryšys (pvz. buvusios sąjunginės valstybės pilietybė), gimimas konkrečioje teritorijoje ar kitokie efektyvūs ryšiai su konkrečia teritorija siūlomi taikyti tik tiems asmenims, kurie nepatenka į pirmąją kategoriją. Naujausioji valstybių teisių perėmimo praktika tokios taisyklės taikymo nepatvirtino: pavyzdžiui, Juodkalnija išlaikė respublikinę pilietybę, egzistavusią Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos metu; Rytų Timoras ir Pietų Sudanas taikė kitų efektyvių ryšių su konkrečia valstybe principą. Iš teisėtų teritorinių jurisdikcinių pasikeitimų atvejų tik Kosovas taikė nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijų kaip pagrindinį. Tokio principo nuosekliai laikytasi ir neteisėtų jurisdikcinių pasikeitimų atvejais – Pietų Osetijos ir Abchazijos teisės aktuose bei Rusijos teisės normose, kiek susiję su Krymo ir Sevastopolio okupacija ir aneksija. Tačiau šiuo atveju siekta didesnio integravimo į konkrečią valstybę, pavyzdžiui, Rusiją (Pietų Osetijos, Abchazijos atvejais, Rusijos reglamentavimas aneksuotų Krymo ir Sevastopolio teritorijų atžvilgiu), taip stengiantis konkrečius asmenis kuo

labiau atriboti nuo tikrosios pilietybės valstybės. Tačiau toks nepripažintų teritorinių darinių ar valstybės okupantės neteisėtas pilietybės suteikimas nereiškia didesnio asmenų teisių užtikrinimo ir net gali lemti naujus pažeidimus, kaip įrodo Ukrainos režisieriaus Olego Sencovo byla ir kt.

6. Tarptautinių teisės normų dėl pilietybės klausimų sprendimo valstybių teisių perėmimo metu įgyvendinimo srityje pastebima geroji tarptautinių ir regioninių organizacijų įtaka. Tą patvirtina Kosovo ir Rytų Timoro atvejai, kai atitinkamos tarptautinės organizacijos (JTO) prisidėjo prie valstybių valstybingumo ar institucinės sistemos kūrimo proceso. Atitinkama regioninių organizacijų įtaka akivaizdi Europoje, kurioje priimta nemažai regioninių instrumentų, reguliuojančių pilietybės bei bepilietybės klausimus apskritai ir valstybių teisių perėmimo atvejais. Tokia išvada darytina net atsižvelgiant į tai, jog valstybės gana vangiai išpareigoja pagal pilietybės klausimais priimtus teisinius instrumentus.
7. Tęstinės pilietybės principas yra vienas pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų, patvirtintas ne viename tarptautinių teisminių institucijų sprendime. Vis dėlto, diplomatinės gynybos straipsnių projektas nustato, kad valstybių teisių perėmimo atvejais šis principas netaikytinas. Tokia nuostata greičiau įtvirtina lege ferenda, nors tęstinės pilietybės principo išimtis valstybių teisių perėmimo atvejais gali būti pagrįsta bendraisiais teisės principais. Atsižvelgiant į tai, teisių perėmėja turi teisę reikalauti trečiosios valstybės atsakomybės diplomatinės gynybos priemonėmis už veikas, atliktas iki teisių perėmimo datos. Kadangi tarptautinės teisės pažeidimo būdu atsiskyrusių darinių pilietybė nepripažįstama, atitinkamai, nepripažįstama ir tokių darinių teisė imtis diplomatinės gynybos. Tokią teisę išlaiko valstybė, kurios teisėtą pilietybę asmuo turi. Tas pats taikoma, kai asmeniui neteisėtai pilietybę suteikia egzistuojanti pripažinta valstybė: savo suteiktos pilietybės tęstinumą išlaiko teisėtą pilietybę suteikusi valstybė.
8. Pilietybės tęstinumo, kaip diplomatinės gynybos kriterijaus, reikšmė skiriasi priklausomai nuo tarptautinio išpareigojimo, kuris buvo pažeistas, pobūdžio. Pilietybės tęstinumo išlaikymas neturi reikšmės, jei pažeistas tarptautinis išpareigojimas tiesiogiai pažeidė ne tik individo, bet ir pirmtakės teises. Tokiu atveju pirmtakė turi teisę reikalauti jos teises pažeidusio subjekto atsakomybės ne diplomatinės gynybos priemonėmis, net jei jos pilietis po valstybių teisių perėmimo tapo teisių perėmėjos piliečiu. Jei valstybė teisių perėmėja savo pažeistų teisių negina, atsakomybę galėtų taikyti teisių perėmėja, kurios piliečiu asmuo tapo.
9. Pilietybės suteikimas laikytinas fakto klausimu, todėl kitų valstybių pripažinimas konkrečiai valstybei priimant teisės aktus dėl pilietybės teisinio reguliavimo beveik nereikšmingas. Vis dėlto pripažinimas turi poveikį asmenims, įgijusiems nepripažintos valstybės (teritorinio darinio) pilietybę (pavyzdžiui, galimybės išvykti (pvz. gali būti nepripažįstami išduoti asmens tapatybės dokumentai), teisei būti grąžintam į konkrečią pilietybės valstybę deportacijos atveju, diplomatinės gynybos klausimams spręsti ir pan.).
10. Straipsnių projektas ir kiti asmenų pilietybės santykius valstybių teisių perėmimo metu reglamentuojantys tarptautiniai teisiniai instrumentai numato asmens valios gerbimo principą. Tačiau asmens valia net ir dokumentuose nėra absoliuti, numatomos kelios sąlygos asmens pasirinkimo teisei įgyvendinti: asmuo turi atitikti kelių

suinteresuotųjų valstybių nustatytus pilietybės kriterijus ir įgyvendindamas pasirinkimo teisę neturi tapti asmeniu be pilietybės. Asmens valios pripažinimo ir pasirinkimo teisės įtvirtinimas akivaizdus Serbijos, Juodkalnijos, Indonezijos, Kosovo (pastaruoju atveju – kaip teisė turėti daugybinę pilietybę) praktikoje. Sudano, Pietų Sudano, Rytų Timoro atvejais į asmenų valią neatsižvelgta. Asmens pasirinkimo teisė įtvirtinta visų naujausių nepripažintų teritorinių pokyčių atvejais, tačiau realus asmens pasirinkimas ne visada užtikrintas arba toks pasirinkimas labiau primena fiktyvų, kaip, pavyzdžiui, buvo Krymo ir Sevastopolio aneksijos atveju. Dviguba ar daugybinė pilietybė, anksčiau buvusi vengta praktika, valstybių teisių perėmimo metu gali įtvirtinti teisę į asmens apsisprendimą ir tam tikrais atvejais leidžia išvengti bepilietybės problemos. Daugybinė pilietybė taip pat yra išeitis toms valstybėms, kurių pilietybė nėra visuotinai pripažįstama.

LITERATŪRA

Tarptautinės sutartys, tarptautinių organizacijų sprendimai ir kiti dokumentai

1. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos Konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1908.
2. 1966 m. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-3288.
3. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-480.
4. 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Official Records of the United Nations Conference on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts*, vol. II.
5. 1989 m. lapkričio 3 d. Pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989, Nr. XI-3329.
6. 1995 m. gruodžio 19 d. Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų sprendimas 95/553/EB dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų (OL 2004 *specialusis leidimas*, 20skyrius, 1 tomas, p. 19).
7. 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės.
8. 2013 m. lapkričio 15 d. Europos Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai „Gruzijos pažangos įgyvendinant vizų režimo liberalizavimo veiksmų planą pirmoji ataskaita“ Nr. COM(2013) 808 final.
9. 2014 m. balandžio 16 d. Europos Sąjungos Tarybos (užsienio reikalų) išvados dėl Ukrainos.
10. 2014 m. birželio 23 d. Europos Sąjungos Tarybos sprendimas 2014/386/BUSP dėl apribojimų, taikytinų Krymo ar Sevastopolio kilmės prekėms, atsakant į neteisėtą Krymo ir Sevastopolio prijungimą (OL 2014 L 183, p. 70).
11. 2014 m. birželio 23 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 692/2014 dėl apribojimų, taikytinų Krymo ar Sevastopolio kilmės prekių importui į Sąjungą, atsakant į neteisėtą Krymo ir Sevastopolio prijungimą (OL L 183, 2014 6 24, p. 9).
12. 2014 m. kovo 20 d. Europos Vadovų Tarybos išvados dėl Ukrainos.
13. 2014 m. liepos 30 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 825/2014, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 692/2014 dėl apribojimų, taikytinų Krymo ar Sevastopolio kilmės prekių importui į Sąjungą, atsakant į neteisėtą Krymo ir Sevastopolio prijungimą (OL 2014 L 226, p. 2).
14. 2014 m. liepos 30 d. Tarybos Sprendimas 2014/507/BUSP, kuriuo iš dalies keičiamas Sprendimas 2014/386/BUSP dėl apribojimų, taikytinų Krymo ar Sevastopolio kilmės prekėms, atsakant į neteisėtą Krymo ir Sevastopolio prijungimą (OL 2014 L 226, p. 20)
15. Agreement between the Republic of Indonesia and the Portuguese Republic on the question of East Timor (concluded on 5 May 1999, entered into force 5 May 1999). 35682 UNTS 2062.
16. Agreement on Succession Issues (adopted 29 June 2001, entered into force 2 June 2004). UNTS vol. 2262, p. 251.
17. American Convention on Human Rights (adopted 21 November 1969, entered into force 18 July 1978). OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

18. American Declaration of the Rights and Duties of Man adopted by the Ninth International Conference of American States, Bogotá, Colombia, 1948.
19. Bases of Discussion Drawn up in 1929 by the Preparatory Committee of the Conference for the Codification of International Law (The Hague, 1930). *Yearbook of the International Law Commission, 1956, Vol. II. Annex II*
20. C.N.119.1998.TREATIES-2 (Depositary Notification).
21. C.N.1212.1999.TREATIES-1 (Depositary Notification).
22. C.N.1212.1999.TREATIES-1 (Depositary Notification).
23. C.N.135.1994.TREATIES (Depositary Notification).
24. C.N.1351.2005.TREATIES-3 Reissued (Depositary Notification).
25. C.N.140.1994.TREATIES (Depositary Notification).
26. C.N.142.1998.TREATIES-33 (Depositary Notification).
27. C.N.177.2005.TREATIES-1 Reissued (Depositary Notification).
28. C.N.284.1993.TREATIES-5 (Depositary Notification).
29. C.N.537.1997.TREATIES-3 (Depositary Notification).
30. C.N.740.2011.TREATIES-2 (Depositary Notification).
31. C.N.84.1998.TREATIES-2 (Depositary Notification).
32. Committee on Diplomatic Protection of Persons and Property. Second Report. *International Law Association, New Delhi Conference, 2002*.
33. Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement. Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council Addendum. S/2007/168/Add.1
34. Convención sobre nacionalidad y derechos adquiridos en las zonas delimitadas por la sentencia de la Corte Internacional de Justicia del 11 de septiembre de 1992, suscrito por los Presidentes de Honduras y El Salvador en fecha 19 de enero de 1998 [interaktyvus]. *El Registro Nacional de las Personas de Honduras* [žiūrėta 2014-09-04]. <<http://www.rnp.hn/wp-content/uploads/2011/06/Convencion-sobre-Nacionalidad-y-Derechos-Adquiridos..pdf>>.
35. Convention on Certain Questions Relating to the Relating to the Conflict of Nationality Law, 13 April 1930, League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137.
36. Convention on the Reduction of Statelessness, 30 August 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 989, p. 175
37. Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETS 200.
38. Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons adopted by the European Commission for Democracy through Law at its 28th Plenary Meeting, Venice, 13-14 September 1996.
39. Declaration on Yugoslavia. Extraordinary EPC Ministerial Meeting, Brussels, 16 December 1991. [interaktyvus], *European Journal of International Law* [žiūrėta 2014-02-23] <<http://207.57.19.226/journal/Vol4/No1/art7.html#TopOfPage>>.
40. Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union (16 December 1991). *Public International Law* [interaktyvus]. 2013

- [žiūrėta 2013-09-30]. <<http://www.dipublico.com.ar/english/declaration-on-the-guidelines-on-the-recognition-of-new-states-in-eastern-europe-and-in-the-soviet-union-16-december-1991/>>.
41. Depository Notifications by the Secretary General. *UN Treaty Series* [interaktyvus]. United Nations, 2015 [žiūrėta 2015-03-21]. <<https://treaties.un.org/pages/CNs.aspx?cnTab=tab1>>.
 42. Document A/CN.4/149 and Add.I: The succession of States in relation to membership in the United Nations: memorandum prepared by the Secretariat. *Yearbook of the International Law Commission: Documents of the fourteenth session including the report of the Commission to the General Assembly*. 1962, II: 101-106.
 43. Documents of the Twenty-Fourth Session including the Report of the Commission to the General Assembly. *Yearbook of the International Law Commission*, 1972 Volume II. Doc. No. A/CN.4/SER. A/1972 /Add. 1.
 44. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session (2006)*. General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10), p. 16–100.
 45. Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*, 1999, vol. II, Part Two, p. 20-47.
 46. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session (2001)*. *Yearbook of the International Law Commission*.
 47. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries [2001]. *Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session (2001)*. *Yearbook of the International Law Commission* [interaktyvus]. 2001, vol. II, Part Two [žiūrėta 2012-03-01]. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.
 48. Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries, 1974. *Yearbook of the International Law Commission*, 1974, vol. II, Part One.
 49. European Convention on Nationality (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166
 50. European Parliament resolution on the visa regime imposed by the Russian Federation on Georgia of 18 January 2001 (1 punktąs) [interaktyvus]. European Parliament [žiūrėta 2015-03-07]. <http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/2001_01_18.pdf>
 51. Europos Sąjungos ir Gruzijos susitarimas dėl vizų režimo supaprastinimo (OL 2011 L 52, p. 34)
 52. Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. gruodžio 2 d. sprendimas 2008/901/BUSP dėl tarptautinės nepriklausomos konflikto Gruzijoje tyrimo misijos.
 53. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1113 (1997) dėl situacijos Kipre.
 54. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1376 (2004).
 55. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

56. Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession.
57. Explanatory Report of European Convention on Nationality (ETS 166)
58. Framework Agreement on the Status of Nationals of the Other State and Related Matters between The Republic of the Sudan and The Republic of South Sudan, 13 March 2012 [interaktyvus]. RefWorld, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/4f60ba492.html>>.
59. General Assembly Doc. No. A/CN.4/493.
60. General Assembly Resolution No 1686 (XVI) of 18 December 1961. *Future Work in the Field of Codification and Progressive Development of International Law*.
61. General Assembly Resolution No 68/113 of 16 December 2013. *Diplomatic Protection*.
62. General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine: „Non-Member Observer State” Status in United Nations. *UN General Assembly* [interaktyvus]. New York: UN Department of Public Information News and Media Division [žiūrėta 2014-03-04] <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11317.doc.htm>
63. Government of Georgia Action Plan for Engagement of 3 July, 2010. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisis: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/docs/doc214.pdf>>.
64. Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session* (2006), General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10).
65. Hudson, M. O. Special Rapporteur Report on Nationality, Including Statelessness. Doc. No. A/CN.4/50. *Yearbook of the International Law Commission*, 1952 ,vol. II. P. 19
66. *Yearbook of the International Law Commission*, 1970, vol. II.
67. Koenig, “La nationalité en Allemagne” per Third report of Special Rapporteur Mr. Vaclav Mikulka, on nationality in relation to the succession of States. Topic - Succession of States with respect to nationality/Nationality in relation to the succession of States. Doc. No. A/CN.4/480 & Corr.1 and Add.1 & Corr.1-2 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1997 vol. II(1)).
68. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 65-3228.
69. Konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 108-2957.
70. Konvencijoje dėl asmenų be pilietybės statuso Valstybės žinios, 2000-07-19, Nr. 59-1761
71. Letter dated 8 October 1961 from the Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of the Syrian Arab Republic addressed to the President of the General Assembly. UN Doc. A/4914
72. Letter from the Secretary General to the President of the Security Council Transmitting a Memorandum on the Legal Aspects of the Problem of Representation in the United Nations of 8 March 1950, UN No. S/1466.
73. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. *League of Nations Treaty Series*, vol. CLXV, 1936, No 3802.
74. Nationality in relation to the succession of States: comments and observations received

- from Governments. *International Law Commission Fifty-first session Geneva, 3 May–23 July 1998*. General Assembly Doc. No. A/CN.4/493.
75. Nationality in Relation to the Succession of States [Agenda item 6]. *Memorandum by the Secretariat*. Doc. No. A/CN.4/497.
 76. Nationality of natural persons in relation to the succession of States. Fifty-ninth session Agenda item 138. Note by the Secretariat: comments and observations received from Governments. No. A/59/180/Add.2.
 77. Note by the Secretariat. Addendum. Sixty-sixth session item 77 of the provisional agenda „Nationality of natural persons in relation to the succession of States“. *General Assembly Sixty-sixth session*, Document No. A/66/178/Add.1.
 78. Recommendation No. R (99) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and the Reduction of Statelessness. Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies.
 79. Report by the Venice Commission. Consequences of State Succession for Nationality. *Science and Technique of Democracy*. 1998, 23.
 80. Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. I.
 81. Report of Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009. Vol. II.
 82. Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, 24 November 2008 No. S/2008/692.
 83. Report on Statelessness in South Eastern Europe. UNHCR offices in Bosnia & Herzegovina, Croatia, former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia (and Kosovo: SCR 1244) – Bureau for Europe, September 2011 [interaktyvus]. *Refworld* [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://www.refworld.org/pdfid/514d715f2.pdf>>.
 84. Secretary General report to the Human Rights Council, “*Human rights and arbitrary deprivation of nationality*“, 14 December 2009. No. A/HRC/13/34.
 85. Secretary-General Report Addendum. Doc. No. A/65/182/Add.1. Sixty-fifth session Agenda item 80 Diplomatic protection. Comments and information received from Governments.
 86. Secretary-General report to the Human Rights Council “*Human rights and arbitrary deprivation of nationality*“, 19 December 2013. No. A/HRC/25/28
 87. State succession to the immovable assets of former Yugoslavia (report). ICG Bosnia Report No. 20. 20 February 1997 [interaktyvus] *International Crisis Group*, 1997 [žiūrėta 2012-12-01]. <[http://www.crisisgroup.org/~media/files/europe/bosnia%206.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/files/europe/bosnia%206.pdf)>.
 88. Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the signature of a “Treaty on Alliance and Strategic Partnership“ between the Russian Federation and Georgia’s breakaway region of Abkhazia. *European External Action Service* [interaktyvus]. Briuselis: 2014-11-24 [žiūrėta 2015-02-08]. <http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2014/141124_01_en.htm>.
 89. Statement by NATO Secretary General on the so-called treaty between the Abkhazia region of Georgia and Russia. *North Atlantic Treaty Organization* [interaktyvus]. Briuselis: 2014-11-26 [žiūrėta 2015-02-08]. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_115168.htm>.
 90. Summary record of the 15th meeting of the Sixth Committee on 17 October 2011. *General Assembly Sixty-sixth session Official Records, Document*. No. A/C.6/66/SR.15.

91. Summary record of the 160th meeting of International Law Commission. Topic - Nationality including statelessness. Doc. No. A/CN.4/SR.160 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission:1952 , vol. I.).
92. The Comprehensive Peace Agreement between the Government of the Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/Sudan People's Liberation Army [interaktyvus] 2005 [žiūrėta 2013-11-24] <http://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf>
93. The FRY Citizenship Law, promulgated by Decree No. PR. 217 of 16 July 1996 and published in the Official Gazette dated 19 July 1996. (Date of Entry into Force: January 1997) [interaktyvus]. *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, 2004-2014 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/3882>>
94. The Law of Nationality, Harvard Draft, 1929. 23 Am. J. Int'l L. Special Supplement N° 13 [interaktyvus]. United Settlement [žiūrėta 2014-10-01] <<http://www.uniset.ca/naty/maternity/23AJLSS13.pdf>>.
95. The Law of Georgia on Occupied Territories of 23 October 2008. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisi: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/docs/doc216.pdf>>.
96. The Sudanese Nationality Act 3 May 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 2011 (English Translation) [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2014-08-24] . <<http://www.refworld.org/docid/502cc1b92.html>>.
97. Third report of Special Rapporteur Mr. Vaclav Mikulka, on nationality in relation to the succession of States. Topic - Succession of States with respect to nationality/Nationality in relation to the succession of States Doc. No. A/CN.4/480 & Corr.1 and Add.1 & Corr.1-2 (Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1997 vol. II(1)).
98. Treaty of Peace with Italy 10 February 1947. *Australian Treaty Series 1948 No 2* [interaktyvus]. Commonwealth of Australia, 1997 [žiūrėta 2014-07-16].< <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1948/2.html>>
99. Treaty of Peace with Italy of 10 February 1947, Decision No. 284 of 9 July 1962. *Reports of International Arbitral Awards*, vol. XVI, p. 197 (1962).
100. UN General Assembly Resolution adopted on 27 March 2014 No. 68/262. Territorial integrity of Ukraine.
101. UN General Assembly Resolution adopted on 28 June 2006 No. A/60/264. Admission of the Republic of Montenegro to membership in the United Nations.
102. UN General Assembly Resolution adopted on 9 December 2011 No. A/RES/66/92. Nationality of natural persons in relation to the succession of States.
103. UN General Assembly Resolution of 1 November 2000 No. A/RES/55/12 *Admission of the Federal Republic of Yugoslavia to membership in the United Nations*.
104. UN General Assembly Resolution of 22 September 1992 No. A/RES/47/1 *Recommendation of the Security Council of 19 September 1992*.
105. UN General Assembly Resolution of 4 December 1954 No. 896 (IX) *Elimination or Reduction of Future Statelessness*.
106. UN General Assembly Resolution, *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970, A/RES/2625(XXV).

107. UN General Assembly, *Second Report on State Succession and its Impact on the Nationality of Natural and Legal Persons, by Mr. Václav Mikulka, Special Rapporteur*, A/CN.4/474 [interaktyvus] JT Generalinė Asamblėja, 1996-04-17 [žiūrėta 2014-08-15]. <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b32e4.html>>.
108. UN Security Council Resolution 1244 (1999).
109. UN Security Council Resolution 15 September 1999 No. S/RES/1264 (1999); UN Security Council Resolution of 25 October 1999 No. S/RES/1272 (1999).
110. UN Security Council Resolution 216 (1965).
111. UN Security Council Resolution 541 (1983).
112. UN Security Council Resolution No. 541 (1983)
113. UN Security Council Resolution of 15 September 1999 No. S/RES/1264 (1999)
114. UN Security Council Resolution of 19 September 1992 No. 777 (1992)
115. UN Security Council Resolution of 25 October 1999 No. S/RES/1272 (1999)
116. UN Security Council Resolution of 30 May 1992 No. 757 (1992);
117. UN Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) Regulation No. 2000/18 of 29 May 2000 „On Travel Documents“.
118. UN Mission in Kosovo Regulation No. 2000/13 on The Central Civil Registry [interaktyvus] UNMIK [žiūrėta 2014-08-20]. <http://www.unmikonline.org/regulations/2000/re2000_13.htm>.
119. UN Transitional Administration Regulation on the Establishment of a Border Regime for East Timor of 25 February 2000 No. 2000/9.
120. Update Report No. 2: Palestine's Application for Admission to the UN [interaktyvus]. Security Council Report, 21 September 2011 [žiūrėta 2014-03-04] <http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-7743619.php>
121. Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties (adopted 23 August 1978, entered into force 6 November 1996) 1946 UNTS 3; 17 ILM 1488 (1978); 72 AJIL 971 (1978).
122. Vienos konvencija dėl konsulinių santykių. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 83-2456.
123. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, 68-2497.
124. Working Group on Arbitrary Detention Report to the Human Rights Council “*Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development*“ 24 December 2012 No. A/HRC/22/44.
125. Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве. ЗАО «Кодекс». [interaktyvus]. Maskva: 2012-2014. [žiūrėta 2015-02-05] <<http://docs.cntd.ru/document/420248221>> .
126. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российской Федерации Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов, 18 марта 2014 года [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrėta 2014-07-16]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160398/>.
127. Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзничестве и интеграции 18 марта 2015 года [interaktyvus]. Администрация Президента России, 2015 [žiūrėta 2015-04-27]. <<http://kremlin.ru/supplement/4819>>.
128. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Абхазия 17 сентября 2008 года. Президент России: офици-

альный сайт. [interaktyvus]. Maskva: 2008-09-17 [žiūrėta 2015-02-05]. <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/09/206583.shtml>>

129. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия 17 сентября 2008 года. Президент России: официальный сайт. [interaktyvus]. Maskva: 2008-09-17 [žiūrėta 2015-02-05] <<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/09/206582.shtml>>.

Tarptautinių ir nacionalinių teisminių/kvaziteisminių institucijų sprendimai ir susiję dokumentai

1. *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 582. Para 39.
2. Application Instituting Proceedings Filed in the Registry of the International Court of Justice on 12 August 2008 “Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination” (*Georgia V. Russian Federation*).
3. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993, p. 3.
4. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996, p. 595.
5. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.
6. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I.C.J. Reports 1993, p. 3.
7. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.
8. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Croatia v. Serbia*), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2008, p. 412 P. 38.
9. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (*Georgia v. Russian Federation*), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011, p. 70.
10. Austrian Empire (Succession) case, 11 March 1919 (No 18.), [interaktyvus] <http://www.justis.com/document.aspx?doc=cZiJnZydn3WssorfJetoXKZi0yZmJeZi2Cda&relpos=1>
11. *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, Judgment, I. C. J. Reports 2004, p. 12.
12. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
13. *Catan and Others v. Moldova and Russia*, Grand Chamber Judgement, 19/10/2012 (Applications nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06).
14. *Cyprus v. Turkey* no. 25781/94, § 59-62, ECHR 2001-IV.
15. Concurring Opinion of Judge Ziemele. Judgement delivered by Grand Chamber of ECHR, 16 July 2014 *Ališić And Others V. Bosnia and Herzegovina Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 60642/08
16. Conference on Yugoslavia, Arbitration Commission Opinion No. 1, 21 November 1991. [interaktyvus] Tarptautinis Teisingumo Teismas [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15048.pdf>>.

17. Conference on Yugoslavia, Arbitration Commission Opinion No. 2, 11 January 1992 [interaktyvus]. Tarptautinis Teisingumo Teismas [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15048.pdf>>.
18. Conference on Yugoslavia, Arbitration Commission Opinion No. 8, 4 July, 1992. [interaktyvus] Tarptautinis Teisingumo Teismas [žiūrėta 2014-01-20]. <<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15048.pdf>>.
19. Dufay and Gigandet and other Companies Claim (France v. Italy) Franco-Italian Conciliation Commission established under the Treaty of Peace with Italy of 10 February 1947, Decision No. 284 of 9 July 1962. *Reports of International Arbitral Awards*, vol. XVI, p. 197 (1962).
20. Europos Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2009 m. balandžio 28 d. sprendimas byloje (Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Jungtinė Karalystė) prašymas priimti prejudicinį sprendimą) Meletis Apostolides prieš David Charles Orams, Linda Elizabeth Orams (Byla C-420/07)
21. Generalinės advokatės Juliane Kokott išvada, pateikta 2008 m. gruodžio 18 d. byloje Meletis Apostolides prieš David Charles Orams ir Linda Elizabeth Orams Nr. C420/07 (Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Jungtinė Karalystė) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą) [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2013-11-19] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CC0420:LT:NOT>
22. *Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic*. Judgment of September 8, 2005 (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs). Inter-American Court of Human Rights. Para 140.
23. ICTY Appeals Chamber Judgement of 20th February 2001 in Čelebići Camp, Prosecutor v Delalić (Zejnil) and ors, Case No IT-96-21-A.
24. Judgement of Supreme Court of Justice of Austria of 9th November 2004. *Russian Embassy, Re, Russian Federation, Final appeal/cassation*, Case No. 5 Ob 152/04w.
25. Judgment of the Constitutional Court of Latvia of March 7, 2005 (case No. 2004-15-0106).
26. *Kaftailova v. Latvia*, ECHR No. 59643/00, 7 December 2007.
27. *Kurić and others V. Slovenia*, ECHR, 26 June 2012, No. 26828/06).
28. La Grand (*Germany v. United States of America*), Judgement, I. C. J. Reports 2001, p. 466.
29. Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ Judgment of 11 September 1992.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. gruodžio 22 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 5 punkto pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994-04-20, Nr. 29-524.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 6 straipsnio 1 daliai“ (bylos Nr. 40/03).
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (bylos Nr. 45/03-36/04).

33. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2012 m. spalio 12 d. nutartį administraciniėje byloje *A. M. v. Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. A662-3162/2012)
34. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2012 m. spalio 12 d. nutartis administraciniėje byloje *A. M. v. Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. A662-3162/2012).
35. *Loizidou v Turkey*, ECHR, 1998-IV No. 81, p. 1807.
36. *Mavrommatis Palestine Concessions (Greece v. U. K.)*, 1924 P.C.I.J. (ser. B) No. 3 (Aug. 30). BVerfGE 77, 137 2 BvR 373/83 Teso-Beschluß GDR-Citizenship, 21 October 1987 [interaktyvus]. The University of Texas at Austin, 2005 [žiūrėta 2014-07-10]. <http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case.php?id=569>.
37. *Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco (Advisory Opinion)* (1923) PCIJ (series B) No 4.
38. *Nationality in relation to the succession of States : comments and observations received from Governments*. International Law Commission Fifty-first session Geneva, 3 May–23 July 1998.
39. Opinion No. 11 of International Conference on the Former Yugoslavia Arbitration Commission, 16 July 1993.
40. *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1938, P.C.I.J. (ser. A/B) No. 75 (June 30), Order.
41. *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28).
42. *Panevezys-Saldutiskis Railway Case (Estonia v. Lithuania)*, 1939 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 76 (Feb. 28), Dissenting Opinion of by Jonkheer van Eysinga.
43. Partly Dissenting Opinion of Judge Ziemele. *Case of Andrejeva v. Latvia. Judgment of 18 February 2009*, No. 55707/00.
44. *R (on the application of Al Rawi & Others) v. The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs & Another*. EWCA Civ 1279, United Kingdom: Court of Appeal (England and Wales), 12 October 2006 [interaktyvus]. Refworld, 2006 [žiūrėta 2015-05-15]. <<http://www.refworld.org/docid/45c2119bfe.html>>.
45. *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1949, p. 174.
46. *Separate Opinion of Judge Jessup in Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
47. *Separate Opinion of Judge Shahabuddeen. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections*, Judgment, I. C. J. Reports 1996, p. 595.
48. *Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice in Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
49. *Separate Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice in Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
50. *Shevanova v. Latvia*, ECHR, 7 December 2007, No. 58822/00.

Valstybių ir nepripažintų teritorinių darinių teisės aktai

1. Constitution of Montenegro, 19 October 2007, SU-SK Ref. No. 01-5]. <<http://www.refworld.org/docid/47e11b0c2.html>>.14/12 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2014-09-25]
2. Constitution of Montenegro, 19 October 2007, SU-SK Ref. No. 01-514/12 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://www.refworld.org/docid/47e11b0c2.html>>
3. Constitution of the Democratic Republic of Timor-Leste of 20 May 2002. *Government of Timor-Leste* [interaktyvus]. Dilis, 2015 [žiūrėta 2015-04-14]. <http://timor-leste.gov.tl/wp-content/uploads/2010/03/Constitution_RDTL_ENG.pdf>.
4. Constitution of the Republic of Kosovo [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/KOS%20Constitution%20of%20Kosovo%202008%20%28Eng%29.pdf>>
5. Constitution of The Republic of Serbia. Official Gazette of the RS No. 98/2006 [interaktyvus]. The Constitutional Court of the Republic of Serbia, 2014 [žiūrėta 2014-09-27]. <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/235-100028/constitution>>.
6. Constitution of Ukraine (With the amendments and supplements borne By the law of Ukraine from December, 8, 2004 N 2222-IV) [interaktyvus]. *Refworld*, 2014 [žiūrėta 2014-08-11]. < <http://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf>>.
7. Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro [Serbia], 4 February 2003 [interaktyvus]. *Refworld*, 2014 [žiūrėta 2014-09-12] <<http://www.refworld.org/docid/43e7547d4.html>>.
8. Constitutional Law for the Implementation of the Constitution of the Republic of Montenegro 19 October 2007, Official Gazette of Montenegro No. 01/07 [interaktyvus]. Comparative Constitutions Project, 2014 [žiūrėta 2014-09-25] <http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf> (Žr. Appendix of the Constitution of Montenegro).
9. Decree of the President of the Republic of Montenegro on the Promulgation of the Montenegrin Citizenship Law November 1, 1999, No. 01-1982/2 [interaktyvus]. *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, 2004-2014 [žiūrėta 2014-09-25] <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/3872>>
10. Law No. 04/L-059 on Amending and Supplementing the Law No.03/L-034 on Citizenship of Kosovo. Official Gazette Of The Republic Of Kosova / No. 26 / 25 November 2011, Pristina. [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-20].< http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=KOS%20Law%20No%2004_L_059_ENGLISH.pdf>.
11. Law No. 04/L-215 on Citizenship of Kosovo Official Gazette of the Republic of Kosova / No. 33 / 2 September 2013, Pristina. *Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kosovo* [interaktyvus]. Priština, 2015 [žiūrėta 2015-05-01]. <http://www.mpb-ks.org/repository/docs/Ligi_per_Shtetesi_-_Anglisht.pdf>.
12. Law No. 62 of 1958, Law on the Citizenship of the Republic of Indonesia, 1 August 1958 [interaktyvus]. Refworld [2015-04-26]. <<http://www.refworld.org/docid/3ae6b4ec8.html>>.
13. Law of the Republic of Indonesia No. 12 on Citizenship of the Republic of Indonesia 1 August 2006 [interaktyvus]. Refworld [žiūrėta 2015-04-26]. <<http://www.refworld.org/docid/4538aae64.html>>.
14. Law of the Republic of Kosovo on Citizenship of Kosova of 20-02-2008 No. 03/L-034 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <[141](http://eudo-</div><div data-bbox=)

citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=KOS%20Law%20on%20Citizenship%20of%20Kosovo%202008%20%28Eng%29.pdf>.

15. Law of the Republic of Latvia Law „On the Status of Former USSR Citizens Who are not Citizens of Latvia or Any Other State“ Adopted on 12 April 1995 [interaktyvus]. Latvian Institute on Human Rights [žiūrēta 2014-08-23] <<http://www.humanrights.lv/doc/latlik/noncit.htm>>.
16. Law on Amendments and Modifications of the Law on Citizenship of the Republic of Serbia. Published in „Official Gazette of the Republic of Serbia“ No. 90/07, 2008 [interaktyvus] *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrēta 2014-09-14] <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202007%20-%20ENG.pdf>>.
17. Law on Citizenship of Democratic Republic of Timor-Leste. Approved on 2 October 2002, promulgated on 30 October 2002, No. 9 /2002 [interaktyvus], Immigration Service of Timor-Leste: 2015 [žiūrēta 2015-04-03]. <<https://dl.dropboxusercontent.com/u/15825999/Laws/citizen%20law/citizenship%20Law.pdf>>.
18. Law on Citizenship of the Republic of Serbia „Official Gazette of the Republic of Serbia“ No. 135/04 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrēta 2014-07-14] <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202004%20-%20ENG.pdf>>
19. Law on Citizenship of the Republic of Serbia Published in „Official Gazette of the Republic of Serbia“ No. 135/04 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrēta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=SRB%20Serbia%20-%20Law%20on%20Citizenship%20-%202004%20-%20ENG.pdf>>
20. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 36-977
21. Montenegrin Citizenship Act. Official Gazette of Montenegro, Nr.13/08 dated 26 February 2008 [interaktyvus] *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrēta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=currentCitizenshipLaws&f=MON%20Montenegrin%20citizenship%20act%202008.pdf>>.
22. Regulation on the Law on Citizenship of the Government of Democratic Republic of Timor-Leste of 4 February 2004, Decree-Law No. 1/2004 [interaktyvus]. Immigration Service of Timor-Leste, 2015 [žiūrēta 2015-04-03]. <<https://dl.dropboxusercontent.com/u/15825999/Laws/citizen%20law/citizenship%20Law%20Arrangement.pdf>>.
23. The Nationality Act of South Sudan, 7 July 2011. *The South Sudan Gazette* No.6 Volume I dated 2nd September, 2011 [interaktyvus]. Refworld. [žiūrēta 2014-08-24]. <<http://www.refworld.org/docid/4e94318f2.html>>.
24. Zakon o dopuni Zakona o crnogorskom državljanstvu, Službeni List Crne Gore, 2011-06-10, br. 28/11 [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrēta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MON%20Zakon%20o%20dopuni%20zakona%20o%20drzavljanstvu%20052011.pdf>>.
25. Закон Республики Абхазия „О гражданстве Республики Абхазия“ 8 ноября 2005 года № 1168-с-XIV. Народное Собрание – Парламент Республики Абхазия. [interaktyvus]. [žiūrēta 2015-01-27]. <http://www.parlamentra.org/rus/regulatory/zakonodatelstvo/?arr-Filter_DATE_ACTIVE_FROM_1=&arrFilter_DATE_ACTIVE_FROM_2=&arrFilter_pf%5Bspisok%5D=26&set_filter=%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%80&set_filter=Y>.

26. Закон Республики Абхазия «О гражданстве Республики Абхазия» от 10 декабря 1993 года, № 71-с (с изменениями от 5 января 1995 г., N 200-с, 29 ноября 2002 г., № 720-с-XIV). [interaktyvus] *Abhazia.com*: 2001-2015 [žiūrēta 2015-01-27]. <<http://www.abhazia.com/book17-30.html>>
27. Закон РСФСР от 28.11.1991 N 1948-1 „О гражданстве РСФСР“ [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrēta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_153/?frame=2#p116>
28. Закон РФ от 17.06.1993 N 5206-1 „О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР „О гражданстве РСФСР“ [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrēta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2159/#p11>.
29. Закон РФ от 28 ноября 1991 г. N1948-I «О гражданстве Российской Федерации» (с изменениями от 17 июня 1993 г., 6 февраля 1995 г.)
30. Закон РФ от 28.11.1991 N 1948-1 (ред. от 06.02.1995, с изм. от 16.05.1996) «О гражданстве Российской Федерации» [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrēta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2163/>
31. Закон РФ от 28.11.1991 N 1948-1 (ред. от 06.02.1995, с изм. от 16.05.1996) «О гражданстве Российской Федерации» [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 1992-2014 [žiūrēta 2014-08-17]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_2163/>
32. Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892) (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст. 905).
33. Конституционный закон Республики Южная Осетия «О гражданстве Республики Южная Осетия», Принят Парламентом Республики Южная Осетия 23 августа 2006 года с внесением изменений и дополнений от 11 апреля 2008 г. №75. Парламент Республики Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2014-08-11 [žiūrēta 2015-04-28]. <<http://www.parliamentroso.org/node/85>>.
34. Конституция Республики Абхазия. Посольство Республики Абхазия в РФ. [interaktyvus]. Maskva: 2010 [žiūrēta 2015-01-27]. <http://www.emb-abkhazia.ru/respublika_abhaziya/konstituciya_respubliki_abhaziya/>
35. Конституция Республики Южная Осетия. Информационное агентство Рес: Республика Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2015-04-11 [žiūrēta 2015-04-27]. <<http://cominf.org/node/1166504682>>.
36. Федеральный закон от 04.06.2014 N 142-ФЗ „О внесении изменений в статьи 6 и 30 Федерального закона „О гражданстве Российской Федерации“ и отдельные законодательные акты Российской Федерации“ [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrēta 2014-07-16]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_AW_163933/#p25>.
37. Федеральный закон Российской Федерации „О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве“ 3 февраля 2015 года N 3-ФЗ.
38. Федеральный конституционный закон от 21.03.2014 N 6-ФКЗ (ред. от 21.07.2014) „О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя“ [interaktyvus]. КонсультантПлюс, 2014 [žiūrēta 2014-07-27]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_165876/#p52>.

Mokslinė literatūra

1. Abdulbari, N. Citizenship Rules in Sudan and Post-Secession Problems. *Journal of African Law*. 2011, 55(2): 157–180.
2. Abramavičius, A. Vytauto Sinkevičiaus knygos „Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais“ recenzija. *Jurisprudencija*. 2008, 1(103): 93-98.
3. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 119)
4. Allison, R. The Russian case for military intervention in Georgia: international law, norms and political calculation. *European Security*. 2009, 18(2): 173-200.
5. Amerasinghe, C. F. *Diplomatic Protection*. New York: Oxford University Press, 2008.
6. Aust A. Modern treaty law and practice. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
7. Blackman, J. L. State Successions and Statelessness: the Emerging Right to an Effective Nationality under International Law. *Michigan Journal of International Law*. 1999-1998, 19: 1141–1194.
8. Bokor-Szego, H. Questions of State Identity and State Succession in Eastern and Central Europe. *Succession of States*. Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 95–107. P. 96.
9. Bös, M. *The Legal Construction of Membership: Nationality Law in Germany and the United States* [interaktyvus]. Center for European Studies at Harvard University [žiūrėta 2014-07-25]. <https://ces.fas.harvard.edu/files/working_papers/PSGE_00_5.pdf>.
10. Breuer R., Arbutina Z. *Recognizing Slovenia, Croatia brought peace, Genscher says*. [interaktyvus] Deutsche Welle, 2011-06-25 [žiūrėta 2014-05-20] <<http://dw.de/p/11heR>>.
11. Bühler, K. G. State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism. Hague: Kluwer Law International, 2001.
12. Carvalhais, I. E. Citizenship Policy Making in Mediterranean EU States: Portugal [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, July 2010 [žiūrėta 2015-02-01]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/EUDOcomp-Portugal.pdf>>.
13. Cheng, T. State Succession and Commercial Obligations. New York: Transnational Publishers, Inc., 2006.
14. Clapham, A. (ed.) *Brierly's Law of Nations*. Seventh edition. Oxford: Oxford University Press, 2012.
15. Comparative Study on Status Neutral Travel Documents. *European Forum for International Mediation and Dialogue e.V. (mediatEUR)* [interaktyvus]. Brussels: 2011 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://themediateur.eu/rss/itemlist/tag/John%20Packer>>.
16. Craven M. C. R. The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. *European Journal of international Law* [interaktyvus]. 1998, 9(1): 142-162 [žiūrėta 2010-10-15] <<http://207.57.19.226/journal/Vol9/No1/art5-02.html#TopOfPage>>.
17. Craven, M. C. R. *The Decolonization of International Law : State Succession and the Law of Treaties*. New York : Oxford University Press, 2007.
18. Craven, M. *The International Law of State Succession*. *International Law Forum du droit international*. 2000, 2(2): 202-205.
19. Crawford, J. *The Creation of States in International Law* . Second edition. Oxford: Clarendon Press, 2006.
20. Dubrytė, A. Tautų teisė į vienašalę secesiją. *Teisė*. 2012, 82: 41-59.

21. Dugard J., Raič D. The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession. *Secession: International Law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006: 94–137.
22. Dugard J., Recognition and the United Nations. Cambridge: 1987.
23. Dumberry, P. Obsolete and Unjust: The Rule of Continuous Nationality in the Context of State Succession. *Nordic Journal of International Law*. 2007, 76: 153-183.
24. Dumberry, P. State Succession to International Responsibility. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2007.
25. Dzankic, J. Citizenship in the New States of South Eastern Europe. *Citizenship Issues*. 2012, 16(3-4): 337-351.
26. Dzankic, J. Country Report: Montenegro [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Montenegro.pdf>>.
27. Dzankic, J. Montenegrin citizenship en route to the EU, 2012 [interaktyvus]. Institut Alternativa, 2013 [žiūrėta 2014-09-29]. <<http://media.institut-alternativa.org/2013/06/Crnogorsko-drzavljanstvo-na-putu-ka-EU-ENG.pdf>>.
28. Dzankic, J. Montenegro ratifies ECN and changes its Citizenship Act [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrėta 2014-09-25]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/recentChanges/Montenegro.pdf>>.
29. Edwards, A., et al. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
30. Frowein A. J., Recognition. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Heidelberg: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press.
31. Ginsburgs, G. Citizenship and State Succession in Russia's Treaty and Domestic Repertory. *Review of Central and East European Law*. 1995, 21(5): 433-482.
32. Gowlland-Debbas W., Collective Responses to Illegal Acts in International Law, Dordrecht 1990.
33. Gugushvili, A. Country Report: Georgia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2015-01-24]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Georgia.pdf>>. P. 5
34. Henckaerts, J. M. *Mass Expulsion in Modern International Law and Practice*. Dordrecht: Kluwer Law International, 1995.
35. Hillgruber, C. The Admission of New States to the International Community. *European Journal of International Law*. 1998, 9: 491-509.
36. Howard M. M., The Causes and Consequences of Germany's New Citizenship Law. *German Politics*. 2008, 17(1): 41–62.
37. Jakulevičienė, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
38. Janis M. W., Noyes J. E. *International law: Cases and commentary*. St. Paul, Minn.: West Group, 1997.
39. Jaruševičius, V. Tarptautinės teisės pažeidimas – diplomatinės gynybos sąlyga. *Justitia*. 1999, 4 (22): 20–23.
40. Järve, P., Poleschuk, V. Country Report: Estonia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-23]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Estonia.pdf>>. P. 3
41. Jennings, R., Watts, A. (eds). *Oppenheim's International Law. Volume I – Peace: Introduction and Part 1*. 9th ed. New York: Addison Wesley Longman Inc., 1996, p. 208.

42. Jennings, R., Watts, A. (eds). *Oppenheim's International Law. Volume I – Peace: Introduction and Parts 2 to 4*. 9th ed. New York: Addison Wesley Longman Inc., 1996, p. 679.
43. Jerónimo, P. Citizenship and State-Building in East Timor. *Pacific Rim Law & Policy Journal Association*. 2011,1: 28-44. P. 29
44. Kalvaitis, R. M. Citizenship and National Identity in the Baltic States. *Boston University International Law Journal*. 1998, 16(1): 231-271. P. 241
45. Kamminga, M. T. State Succession in Respect of Human Rights Treaties. *European Journal of International Law*. 1996, 7: 469-484, p. 471.
46. Khintba, I. The EU and the Conflicts in the Eastern Neighborhood: The Case of Abkhazia. *Heinrich Boell Foundation* [interaktyvus]. Berlin, 2010-09-23 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.boell.de/en/navigation/europe-transatlantic-eu-conflicts-abkhazia-10215.html>>.
47. Kirova, I. *Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia and South Ossetia*. Los Angeles: Figueroa Press, 2012. P. 35-39
48. Klabbers J., et al. *State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition*. Kluwer Law International, 1999.
49. Koch, E. B. Challenges at the Bank for International Settlements– An Economist's (Re) View. Leipzig: Springer Berlin Heidelberg, 2007.
50. Kohen M. G. *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
51. Kortmann, C.; Fleuren, J.; Voerrmans, W. (eds). *Constitutional Law of 10 EU Member States: the 2004 Enlargement*. Deventer: Kluwer Law International, 2006, p. II-18.
52. Krasniqi, G. Country Report: Kosovo [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Kosovo.pdf>>
53. Krūma, K. Country Report: Latvia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-08-23]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Latvia.pdf>>.
54. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Diplomatinė gynyba ir klausimai, susiję su valstybių teisių perėmimu. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2): 591–609.
55. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Valstybių pripažinimo ir valstybių teisių perėmimo sąveika. *Jurisprudencija*. 2014, 21(3): 731–757.
56. Kūris, E. Country Report: Lithuania [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2009 (atnaujinta 2010) [žiūrėta 2014-08-22]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Lithuania.pdf>>.
57. Laurinavičiūtė, L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 733–754.
58. Laurinavičiūtė, L. *The Kosovo case-study from the perspective of the right to self-determination*. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2014.
59. Lauterpacht H. Recognition of States in International Law, 53 *YALE L. J.* 385, 1944.
60. Littlefield, S. Citizenship, Identity and Foreign Policy: The Contradictions and Consequences of Russia's Passport Distribution in the Separatist Regions of Georgia. *Europe-Asia Studies*. 2009, 61(8): 1461-1482.
61. Llamzon, A. P. Jurisdiction and Compliance in Recent Decisions of the International Court of Justice. *The European Journal of International Law*. 2007, 18(5): 815–852.

62. Loeber, A. D. Legal Consequences of the Molotov-Ribbentrop Pact for the Baltic States on the Obligation ,to Overcome the Problems Inherited from the Past'. *Baltic Yearbook of International Law*. 2001, 1: 121-166.
63. Maksimaitis, M., Teisinis Lietuvos valstybingumo tęstinumo pagrindas. *Regnum est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 41-53.
64. Malksoo, L. *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. A Study of the Tension between Normativity and Power in International Law*. Leiden: Kononklijke Brill NV, 2003.
65. Malksoo, L. State Responsibility and the Challenge of the Realist Paradigm: The Demand of Baltic Victims of Soviet Mass Repressions for Compensation from Russia. *Baltic Yearbook of International Law*. 2003, 3: 57–76.
66. Mathew, P. Lest We Forget: Australia's Policy on East Timorese Asylum Seekers. *International Journal of Refugee Law*. 1999, 11(1): 7-59.
67. Mendelson, M. Continuous Nationality in Customary International Law. *Talk given to Investment Treaty Forum/British Institute of International & Comparative Law Conference on 6th May, 2005* [interaktyvus]. 2005-05-06 [žiūrėta 2012-08-23] <http://www.google.lt/url?sa=t&rc=tj&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.blackstonechambers.com%2Fdocument.rm%3Fid%3D155&ei=WPw1UJTuDPPR4QTp0IHIDQ&usg=AFQjCNH9pjea65C0cAJcenFhs_5BVfi6sw>.
68. Mullerson R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1993, 42(3):473-493.
69. Mullerson, R. Law and Politics in Succession of States: International Law on Succession of States. *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*. Hague: Kluwer Law International, 1998: 5-32.
70. O'Connell, D. P. *State Succession in Municipal Law and International Law*. Vol. I. London: Cambridge University Press, 1967.
71. Peake, J. Diplomatic Protection for Dual Nationals: Effective Nationality or Non-Responsibility. *Trinity College Law Review*. 2007, 10: 98–119.
72. Pellet, A. The Second Death of Euripide Mavrommatis? Notes on the International Law Commission's Draft Articles on Diplomatic Protection. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals. A Practitioners' Journal* . 2008, 7: 33–58.
73. Petrauskas Z. Naujoji tarptautinė tvarka ir Balkanų sindromas. *Politologija*. 2001, 21(1).
74. Prapiestis, J. Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*. 2012, 19(3), p. 859–888.
75. Qerimi, Q.; Krasniqi, S. Theories and Practice of State Succession to Bilateral Treaties: The Recent Experience of Kosovo. *German Law Journal*. 2013, 14(9): 1639–1659.
76. Rava N. Country Report: Serbia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2013 [žiūrėta 2014-07-14]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Serbia.pdf>>.
77. Romeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1937. P. 210.
78. Ronen, Y. Short review of *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law* by Ineta Ziemele [interaktyvus].

European Law Books [žiūrėta 2015-06-07]. <<http://www.europeanlawbooks.org/reviews/detail.asp?id=304>>.

79. Salenko, A. Country Report: Russia [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2012 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Russia.pdf>>.
80. Sally, J. Cummins Ed. *Digest of United States Practice in International Law, 2007*: International Law Institute, Oxford University Press.
81. Sanderson, M. Statelessness and Mass Expulsion in Sudan: A Reassessment of the International Law. *Northwestern Journal of International Human Rights*. 2014, 12(1): 74-114.
82. Shaw M. N. State Succession Revisited. *Finnish Y.B. Int'l L.* 1994, 5 (34): 34-98.
83. Shevel, O. Country Report: Ukraine [interaktyvus]. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010 [žiūrėta 2014-08-11]. <<http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Ukraine.pdf>>.
84. Sik, K. S., Rhadie T. M. Nationality and International Law in Indonesian Perspective. *Nationality and International Law in Asian Perspective*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1990, p. 125-176. P. 162 Law in Germany and the United States [interaktyvus]. Center for European Studies at Harvard University [žiūrėta 2014-07-25]. <https://ces.fas.harvard.edu/files/working_papers/PSGE_00_5.pdf>.
85. Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918 – 2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
86. Slomanson, W. R. Legitimacy of the Kosovo, South Ossetia and Abkhazia secessions: Violations in search of a rule. *Miskolc Journal of International Law*. 2009. 6 (2): 1-27.
87. Spiro, P. A New International Law of Citizenship. *American Journal of International Law*. 2011, 105: 694-746.
88. Stanič, A. Arbitration Commission of the Conference on Yugoslavia. *European Journal of International Law*. 2001, 12(4): 751-779.
89. Šatas, J. *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: Praeitis ir dabarties realijos*. Vilnius: Lietuvos „Žinijos“ draugijos leidykla, 1991.
90. Škrk M. Recognition of States and its (Non)-Implication on State Succession: the Case of Successor States to the Former Yugoslavia. *Succession of States*. Netherlands: Kluwer Law International, 1999, p. 1-31.
91. Tancredi A. Neither Authorized nor Prohibited? Secession and International Law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. *Italian Yearbook of International Law*. 2008, 18: 37-62.
92. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006. P.256
93. Van Waas, L. Nationality Matters: Statelessness under International Law. *School of Human Rights Research Series*, Volume 29 [interaktyvus]. Rotterdams Ongedocumenteerden Steunpunt, 2008 [žiūrėta 2015-05-11] <<http://www.stichtingros.nl/site/kennis/files/Onderzoek%20statenloosheid%20Laura%20van%20Waas.pdf>>. P. 130
94. Vasiljevic, J. Imagining and managing the nation: tracing citizenship policies in Serbia. *Citizenship Issues*. 2012, 16(3-4): 323-336.
95. Villiger M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
96. Ziemele I. Is the Distinction between State Continuity and State Succession Reality or Fiction? The Russian Federation, the Federal Republic of Yugoslavia and Germany. *Baltic Yearbook of International Law*. 2001, 1: 191-222.

97. Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005.
98. Ziemele, I. State Continuity, Succession and Responsibility: Reparations to the Baltic States and their Peoples? *Baltic Yearbook of International Law*. 2003, 3: 165–189.
99. Ziemele, I. State Succession and Issues of Nationality. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 217 -246.
100. Ziemele, I.; Schram, G. G. Article 15. The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement. Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 297-324.
101. Žalimas D. Ar Rusija (ne)tapati Sovietų Sąjungai? Vši Geopolitinių studijų centro internetinis tinklalapis [interaktyvus] [žiūrėta 2011-11-01] <http://www.geopolitika.lt/?artc=1565>
102. Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas ir Rusijos Federacijos atsakomybės tarptautiniai teisiniai pagrindai. *Vilniaus universiteto leidykla* [interaktyvus] Vilnius, 2007. [žiūrėta 2011-11-07] http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/44/Dainius_Zalimas.pdf
103. Žalimas D. SSRS okupacijos žalos atlyginimo įstatymas tarptautinės teisės normų kontekste. *Jurisprudencija*. 2006,10(88): 22-32.
104. Žalimas, D. Commentary to the Law of the Republic of Lithuania on Compensation of Damage Resulting from the Occupation of the USSR. *Baltic Yearbook of International Law*. 2003, 3: 97–163.
105. Žalimas, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005.
106. Žalimas, D. Nepagrįsti stereotipai apie pilietybę. *Delfi* [interaktyvus]. Vilnius, 2009-04-23 [žiūrėta 2014-07-18]. < <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/dzalimas-nepagrستي-stereotipai-apie-pilietybe.d?id=21812066>>.
107. Žalimas, D. Sąjūdžio kelias į kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“. *Regnum est: 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 75-105.
108. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. Второе издание. Москва: Издательство БЕК, 2001.
109. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. *21 Review of Central and East European Law* 1995 No. 5.

Kita medžiaga

1. „XXI amžius“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį: 2007 m. liepos 18 d., Nr. 14 (151) [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-10-17] <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20070718/8-2.html>>.
2. A User's Guide To Georgia's „Neutral“ Passports [interaktyvus]. *Radio Free Europe/Radio Liberty*: 2012-06-07 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://www.rferl.org/content/users-guide-to-georgias-neutral-passports/24606006.html>>
3. *Abkhazia profile* [interaktyvus]. BBC News, 2013 [žiūrėta 2014-04-01]. <http://www.bbc.com/news/world-europe-18175030>
4. Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010.

5. Baltarusijos nuolatinio atstovo Jungtinėse Tautose 1991 m. gruodžio 27 d. laiško Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui, JT dok. A/47/60, S/23329, priedas Nr. V.
6. Comments of the United States of America On Future Action Regarding the Draft Articles on Diplomatic Protection 27 May, 2010. *US Department of State* [interaktyvus]. Vašingtonas, 2010 [žiūrėta 2012-10-23] <<http://www.state.gov/documents/organization/179331.pdf>>.
7. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus] Vilnius, 2010 [žiūrėta 2010-12-01]. <<http://www.autoinfa.lt/webdic/>>.
8. Decision of the United States to recognize so called Georgia's neutral travel documents, is a mistake, Deputy Foreign Minister of Abkhazia, Irakly. *Ministry of Foreign Affairs. Republic of Abkhazia* [interaktyvus]. Suchumis: 2012-06 -07 [žiūrėta 2015-02-10]. <<http://mfaapsny.org/en/information/?ID=210#sthash.4HXCmM63.dpuf>>.
9. Dėl „sąjungos ir strateginės partnerystės sutarties“ tarp Gruzijos Abchazijos regiono ir Rusijos Federacijos pasirašymo. *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija*. [interaktyvus]. Vilnius, 2014-11-25. [žiūrėta 2015-02-08]. <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/del-sajungos-ir-strategines-partnerystes-sutarties-tarp-gruzijos-abchazijos-regiono-ir-rusijos-federacijos-pasirasymo->>.
10. Detained film director Oleg Sentsov: "I am not a serf to be transferred from one land owner to another along with the land." [interaktyvus]. HRO.org, 2014-07-15 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://hro.rightsinrussia.info/hro-org/crimea>>.
11. East Timor - UNMISSET – Background. *Peace and Security Section of the Department of Public Information in cooperation with the Department of Peacekeeping Operations* [interaktyvus]. United Nations: 2006 [žiūrėta 2015-02-24]. <<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmisset/background.html>>.
12. Economic Aspects of State Succession. Final Report. *International Law Association Toronto Conference (2006): Aspects Of The Law Of State Succession*.
13. ECRI Report on Montenegro (fourth monitoring cycle), 21 February 2012 [interaktyvus]. *Council of Europe*, 2012 [žiūrėta 2014-09-29]. <<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/montenegro/MNE-CbC-IV-2012-005-ENG.pdf>>.
14. EU Special Representative for the South Caucasus, Semneby P., Perspectives for engagement, dialogue and cooperation to address the consequences of the war between Russia and Georgia: a forward looking approach. *Presentation to the Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Hearing on „the consequences of the war between Georgia and Russia“*, National Assembly, Paris, 17 January 2011 [interaktyvus]. Europos Sąjungos Taryba [žiūrėta 2014-02-20]. <http://www.consilium.europa.eu/media/1252985/speech-pace%20mc-paris-110117-final.pdf>
15. European Parliament Directorate General Internal Policies of the Union “A Clarification of the Fundamental Rights Implications of Stateless and Persons Erased from the Register of Residents: Briefing Paper“ [interaktyvus]. Challenge Project, 2007 [žiūrėta 2015-09-03]. <http://www.libertysecurity.org/IMG/pdf_clarification_of_FR_implications_en.pdf>
16. European Union Democracy Observatory on Citizenship [interaktyvus]. Convento di San Domenico: European University Institute, 2008–2015 [žiūrėta 2015-06-30]. <<http://eudo-citizenship.eu/>>.
17. Final Results to the 21 May 2006 Referendum on State-Status. *Annex A to the OSCE/ODIHR Referendum Observation Mission Final Report 4 August 2006* [interaktyvus].

- OSCE, 2014 [žiūrėta 2014-09-13]. <<http://www.osce.org/odihr/elections/montenegro/2009?download=true>>.
18. Fischer, S. Report of the Seminar co-hosted by the EUSR for the South Caucasus and the EU Institute for Security Studies Brussels „The EU’s non-recognition and engagement policy towards Abkhazia and South Ossetia“, 1-2 December 2010. *European Union Institute for Security Studies* [interaktyvus]. Paris, 2010 [žiūrėta 2015-03-08]. <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/NREP_report.pdf>.
 19. From Shock to Anger: The Case of Oleg Sentsov [interaktyvus]. European Film Awards’s blog, 2014-08-04 [žiūrėta 2014-10-01]. <http://www.filmfestivals.com/blog/european_film_awards/from_shock_to_anger_the_case_of_oleg_sentsov>.
 20. Future work in the field of the codification and progressive development of International Law - Working paper prepared by the Secretariat A/CN.4/145 [interaktyvus]. International Law Commission [žiūrėta 2013-11-07]. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_145_corr1.pdf
 21. Georgia calls on west to condemn Abkhazia treaty with Russia. [interaktyvus]. The Financial Times: 2014-11-25 [žiūrėta 2015-02-08]. <<http://www.ft.com/cms/s/0/0898a824-74a6-11e4-b30b-00144feabd0.html#axzz3STHrGYX>>.
 22. Handbook on Protection of Stateless Persons under the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons. Geneva, 2014. *The UN Refugee Agency* [interaktyvus]. UNHCR, 2014 [žiūrėta 2015-05-17]. <<http://www.unhcr.org/53b698ab9.html>>.
 23. Here are all the countries that recognise Palestinian statehood [interaktyvus]. I100 from the Independent, November, 2014 [žiūrėta 2015-06-05]. <<http://i100.independent.co.uk/article/here-are-all-the-countries-that-recognise-palestinian-statehood--xkVle9I-8e#>>.
 24. Historical information. *Serbia: Accession to Mine Ban Convention* [interaktyvus]. New York: UNODA, 2014 [žiūrėta 2014-09-12]. <http://disarmament.un.org/treaties/a/mine_ban/serbia/acc/un>.
 25. History. *Government of Timor-Leste* [interaktyvus]. Dili: 2015 [žiūrėta 2015-02-24]. <<http://timor-leste.gov.tl/?p=29&lang=en>>.
 26. Human Rights Watch World Report 1993: Estonia, Latvia and Lithuania - Human Rights Developments [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-20]. <<http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-04.htm>>.
 27. Hundreds of Indonesians in East Timor virtually stateless. *Jakarta Post*: May 22, 2004 [interaktyvus]. East Timor and Indonesia Action Network [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.etan.org/et2004/may/15-21/22hundred.htm>>.
 28. Indonesia [interaktyvus]. The International Observatory on Statelessness, 2015 [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.nationalityforall.org/indonesia>>.
 29. Indonesia: Minorities, Migrant Workers, Refugees, and the New Citizenship Law. A Writenet Report by John T. Sidel commissioned by UN High Commissioner for Refugees, Status Determination and Protection Information Section (DIPS) [interaktyvus]. Refworld: 2007 [žiūrėta 2015-04-12]. <<http://www.refworld.org/pdfid/463ae6272.pdf>> . P. 6
 30. Indonesian Dual Citizenship Law Draft Included in Prolegnas. *Global Indonesian Voices* [interaktyvus]. Džakarta, 2015-02-15 [žiūrėta 2015-04-14]. <<http://www.globalindonesianvoices.com/19103/indonesian-dual-citizenship-law-draft-included-in-prolegnas/>>.
 31. Information for Persons Wishing to Receive Status Neutral Documents. *Office of The State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality* [interaktyvus]. Tbilisis: 2009-2015 [žiūrėta 2015-02-09]. <<http://www.smr.gov.ge/index.php?opt=101#sthash.GGOLCS88.dpuf>>.

32. Izraelio užsienio reikalų ministerija [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-11-24] <http://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Pages/Israel-s%20Diplomatic%20Missions%20Abroad.aspx#note>
33. Kosovar Refugees [interaktyvus]. *Migration News Volume 6, Number 5*, May 1999 [žiūrėta 2015-05-03]. <<http://migration.ucdavis.edu/mn/more.php?id=1801>>. „Lietuvių kalbos žodyno“ (t. I–XX, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas, 2005 [interaktyvus]. Lietuvių kalbos institutas, 2008 [žiūrėta 2010-10-30]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>
34. *Kosovo overview*. Pasaulio bankas [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-11-25]. <http://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview>
35. Legal Committee Discusses Ways to Apply Law Commission Draft Articles on Diplomatic Protection; Further Work Needed Before Decision. *United Nations* [interaktyvus]. New York, 2010-10-20 [žiūrėta 2015-05-11]. <<http://www.un.org/press/en/2010/gal3396.doc.htm>>.
36. Letter dated 26 March 2007 from the Secretary General addressed to the President of the Security Council. Addendum: Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement Nr. S/2007/168/Add.1
37. Letter dated 7 December 1975 From The Permanent Resentative of Portugal to the United Nations addressed to the President of the Security Council S/11899.
38. Lietuvos Respublikos Seimo pranešimas *Seime diskutuota Lietuvos Respublikos pilietybės klausimais* [interaktyvus], Lietuvos Respublikos Seimas [žiūrėta 2014-07-17] <<http://www3.lrs.lt/docs2/QFBOUKUN.DOC>>.
39. Massey, H. UNHCR and De Facto Statelessness. *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) Legal and Protection Policy Research Series*. April 2010, LPPR/2010/01 [interaktyvus]. Refworld, 2010 [žiūrėta 2015-05-15]. <<http://www.refworld.org/docid/4bbf387d2.html>>.
40. Montenegro gets Serb Recognition. *BBC News*. [interaktyvus]. UK, 15 June 2006 [žiūrėta 2014-09-13]. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5083690.stm>>.
41. Montenegro Independence [interaktyvus]. dBO Advertising Agency official web site for tourism in Montenegro, 2014 [žiūrėta 2014-09-13]. <<http://www.visit-montenegro.com/montenegro-independence.htm>>.
42. Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians. *Inter-Parliamentary Union: Inter-Parliamentary Union or the United Nations High Commissioner for Refugees* [interaktyvus]. IPU: 2005 [žiūrėta 2015-04-12]. <http://www.ipu.org/pdf/publications/nationality_en.pdf>.
43. Nationality. *Council of Europe* [interaktyvus]. Strasbūras, 2014 [žiūrėta 2014-03-10]. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/nationality/default_en.asp
44. Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, United States Department of State [interaktyvus]. Vašingtonas, 2010. [žiūrėta 2013-11-01]. <http://history.state.gov/countries/syria>
45. Pareiškimas dėl „sajungos ir integracijos sutarties“ tarp Rusijos ir Gruzijos Pietų Osetijos regiono anonsuoto pasirašymo. *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija* [interaktyvus]. Vilnius, 2015-03-18 [žiūrėta 2015-04-27]. <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/pareiskimas-del-sajungos-ir-integracijos-sutarties-tarp-rusijos-ir-gruzijos-pietu-osetijos-regiono-anonsuoto-pasirasymo>>.
46. PM Garibashvili condemns Russia's latest 'step towards the annexation' of South Ossetia.

- Government of Georgia* [interaktyvus]. Tbilis, 2015-03-19 [žiūrėta 2015-04-27]. <http://government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=412&info_id=47993>.
47. Poverty spurs mass migration from Kosovo. *Efficacité et Transparence des Acteurs Européens* [interaktyvus]. Euractiv 2015-02-16 (Updated: 2015-02-18) [žiūrėta 2015-05-01]. <<http://www.euractiv.com/sections/global-europe/poverty-spurs-mass-migration-kosovo-312131>>.
 48. Principles of International Law that Govern the Responsibility of the State in the Opinion of the United States of America, prepared by the Inter-American Juridical Committee in 1965. *Yearbook of the International Law Commission, 1969, Vol. II*. Annex XV.
 49. Provisional Rules of Procedure of the Security Council, 1983 No. S/96/Rev.7 [interaktyvus]. Jungtinių Tautų Organizacija [žiūrėta 2014-03-04] <http://www.un.org/docs/sc/scrules.htm>
 50. Q&A: Palestinians' upgraded UN status. BBC [interaktyvus] 2012-11-30 [žiūrėta 2013-07-10]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-13701636>
 51. Rapport préliminaire sur la succession d'états en matière de traités. *Report of International Law Association Helsinki Conference*. 1996.
 52. Results for the Referendum of Southern Sudan [interaktyvus]. Khartoum: SSRC & SSRB, 2011 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://southernsudan2011.com/>>.
 53. Rusijos URM prabilo apie rusakalbių teises Baltijos šalyse [interaktyvus]. Delfi, 2014-09-15 [žiūrėta 2014-09-15]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusijos-urm-prabilo-apie-rusakalbiu-teises-baltijos-salyse.d?id=65847712#ixzz3E2b9rYrF>>.
 54. *Rusijos URM prabilo apie rusakalbių teises Baltijos šalyse* [interaktyvus]. Delfi, 2014-09-15 [žiūrėta 2014-09-15].
 55. Serbian-Montenegrin Relations and the Question of Citizenship of FRY Citizens. Executive Summary of a Case Study Commissioned by ESI within its Serbia-Montenegro Project Prepared by the Lawyers' Committee for Human Rights – YUCOM, November 2001 [interaktyvus]. European Stability Initiative, 2014 [žiūrėta 2014-09-25] <http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_20.pdf>.
 56. South Ossetia profile [interaktyvus]. BBC News, 2013 [žiūrėta 2014-04-01]. <http://www.bbc.com/news/world-europe-18269210>
 57. State Succession in Matters of Property and Debts (Seventh Commission, Rapporteur : Mr Georg Ress) Session of Vancouver – 2001 of Institute of International Law [interaktyvus]. Institut de droit International: 2001 [žiūrėta 2015-04-21]. <http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2001_van_01_en.PDF>.
 58. Stateless in Serbia: how to survive without existing. *UNHCR* [interaktyvus]. Belgradas, 2014-07-16 [žiūrėta 2015-05-03]. <<http://www.unhcr.org/53c7d0756.html>>.
 59. Statelessness in Relation to State Succession. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“ adopted by the Committee of Experts on Nationality (CJ-NA) on the basis of a draft prepared by Mr Roland SCHÄRER. Strasbourg: CJ-NA (2001) 1 Rev3.
 60. Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on the announced signature of a “Treaty on Alliance and Integration“ between the Russian Federation and Georgia's breakaway region of South Ossetia. *European External Action Service* [interaktyvus]. Brussels, 2015-03-17 [žiūrėta 2015-04-27]. <http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150317_04_en.htm>.

61. Status of Convention on the Reduction of Statelessness as of 25/9/2014 [interaktyvus]. UN Treaty Collection, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=UNTS&tabid=2&mtmsg_no=V-4&chapter=5&lang=en
62. Status of *European Convention on Nationality* (Strasbourg) as of 26/9/2014 [interaktyvus]. Council of Europe Treaty Office, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=166&CM=&DF=&CL=ENG>>.
63. Status of the Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession as of 26/9/2014 [interaktyvus]. Council of Europe Treaty Office, 2014 [žiūrėta 2014-09-26]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=200&CM=1&DF=&CL=ENG>>.
64. *Succession of States in respect of Matters other than Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_3.htm>.
65. *Succession of States in respect of Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_2.htm>.
66. Sudan: Don't Strip Citizenship Arbitrarily - Bring Nationality Law in Line with International Standards [interaktyvus] Human Rights Watch, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.hrw.org/news/2012/03/02/sudan-don-t-strip-citizenship-arbitrarily>>.
67. Tanjugo informacija. „Crucially different views on dual citizenship: Serbian FM Ivica Dačić and his visiting Montenegrin counterpart Igor Lukšić said on Tuesday the two countries should focus on the search for mutual interests“. B92 [interaktyvus]. Belgradas, 2014-06-18 [žiūrėta 2014-09-25]. <http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2014&mm=06&dd=18&nav_id=90696>
68. The case of Oleg Sentsov: Russian FSB tortured pro-Ukrainian activists from the Crimea into confession. Open Dialogue Foundation Report [interaktyvus]. Open Dialogue Foundation, 2014 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://maidan24.eu/reports/the-case-of-oleg-sentsov-russian-fsb-tortured-pro-ukrainian-activists-from-the-crimea-into-confession/>>
69. The Right to a Nationality and the Secession of South Sudan: A Commentary on the Impact of the New Laws [interaktyvus]. The Open Society Initiative for Eastern Africa, 2012 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/right-nationality-and-secession-south-sudan-summary-recommendations-20120618.pdf>>.
70. UN Press Release ORG/1469 *United Nations Member States* footnote 12 [interaktyvus]. New York: Department of Public Information News and Media Division, 2006 [žiūrėta 2013-11-10]. <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/org1469.doc.htm#_edn12>.
71. UN welcomes South Sudan as 193rd Member State [interaktyvus] UN News Center, 2011 [žiūrėta 2013-11-24]. <http://www.un.org/apps/news/story.asp/http%3Cspan%20class='pullme'%3EIt%20has%20become%20increasingly%20clear%20that%20disasters%20are%20setting%20back%20efforts%20in%20development%20%E2%80%93%20they%20can%20cripple%20the%20economy,%20destroy%20infrastructure,%20and%20plunge%20more%20people%20into%20poverty%3C/span%3E://www.unisdr.org/www.iaea.org/story.asp?NewSID=39034&Cr=South+Sudan&Cr1=#.UpJar429tdh>
72. United States, France Announce Recognition of United Arab Republic [interaktyvus]. Jewish Telegraphic Agency, 1958-02-26 [žiūrėta 2013-11-07]. <http://www.jta.org/1958/02/26/archive/united-states-france-announce-recognition-of-united-arab-republic#ixzz2jzkMAX00>

73. UNMIK [interaktyvus]. Priština [žiūrėta 2014-08-20]. <<http://www.unmikonline.org/Pages/about.aspx>>.
74. Urbanskaya, T. Crimea Gets New “Rules of Life” [interaktyvus]. *UNIAN.NET*, 2014-05-02 [žiūrėta 2014-08-12]. <<http://www.unian.info/politics/914031-crimea-gets-new-rules-of-life.html>>.
75. Užsienio reikalų ministro ir Vidaus reikalų ministro 2012 m. sausio 7 d. įsakymas Nr. V-8 / 1V-43 „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2007 m. lapkričio 21 d. įsakymo Nr. V-101/1V-397 „Dėl kelionės dokumentų, kurie suteikia teisę užsieniečiui atvykti į Lietuvos Respubliką, pripažinimo tvarkos aprašo ir sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“.
76. Who Recognized Kosova as an Independent State? [interaktyvus]. Kosovo Thanks You, 2015 [žiūrėta 2015-06-05]. <<http://www.kosovothanksyou.com/>>. Арестованный в РФ Сенцов попросил омбудсмена РФ подтвердить его украинское гражданство [interaktyvus]. РБК-Украина, 2014-07-17 [žiūrėta 2014-10-01]. <<http://www.rbc.ua/rus/news/society/arestovannyu-v-rf-sentsov-poprosil-ombudsmena-rf-podtverdit-17072014084200>>.
77. Бочарова, С., Химшиашвили, П. Южная Осетия попросила Россию срочно изменить закон о втором гражданстве. РосБизнесКонсалтинг [interaktyvus]. <<http://top.rbc.ru/politics/02/09/2014/946622.shtml>>.
78. В Абхазии будут новые общегражданские паспорта. Абхазия.рф [interaktyvus]. Suchumis: 2014-06-26 [žiūrėta 2015-02-10]. <<http://xn--80aaczf9e9c.xn--p1ai/8281>>.
79. Власти Абхазии учтут предложения общества при составлении своей версии договора с Россией, считают эксперты. «Кавказский узел», [interaktyvus]. 2014-10-25 [žiūrėta 2015-02-05]. <<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/251301/>>.
80. Грузия предлагает ввести «нейтральные» паспорта для Абхазии и Южной Осетии. Отдых в Абхазии: обо всем, и даже больше! [interaktyvus]. Б. Марков: 2011-04 [žiūrėta 2015-03-08]. <<http://abhazy.com/news/abhgruz157.html>>.
81. Новый закон о двойном гражданстве ударит по жителям Абхазии. РосБизнесКонсалтинг [interaktyvus]. RBC: 2014-06-25 [žiūrėta 2015-02-08]. <<http://top.rbc.ru/politics/25/06/2014/932722.shtml>>.
82. Памфилова встретилась с режиссером Сенцовым, находящимся в СИЗО [interaktyvus]. РИА Новости, 2014-07-16 [žiūrėta 2014-09-24]. <<http://ria.ru/incidents/20140716/1016241591.html#ixzz3Fg4zAXo7>>.
83. Парламент Абхазии ратифицировал Договор между Республикой Абхазия и Российской Федерацией о союзничестве и стратегическом партнерстве. Апсны-Пресс. [interaktyvus]. Suchumis: 2014-12-22 [žiūrėta 2015-02-05].
84. Парламент Южной Осетии ратифицировал Договор о союзничестве и интеграции между Южной Осетией и Россией. Информационное агентство Рес: Республика Южная Осетия [interaktyvus]. Tschinvalis, 2015-04-03 [žiūrėta 2015-04-27]. <<http://cominf.org/node/1166504605>>.
85. Путину предлагают решить вопрос двойного гражданства с Южной Осетией. Кавполит [interaktyvus]. Информационно-аналитическая служба парламента Республики Южная Осетия, 2014-12-01 [žiūrėta 2015-04-29]. <http://kavpolit.com/articles/putinu_predlagajut_reshit_vopros_dvojnogo_grazhdan-11731/>.
86. Республика Южная Осетия. Министерство иностранных дел Российской Федерации [interaktyvus]. Maskva, 2014-05-22 [žiūrėta 2015-01-24]. <<http://www.mid.ru/>>

bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument>.

87. Суд в Москве рассмотрит жалобы защиты Олега Сенцова [interaktyvus]. Радио Свобода, 2014-08-25 [žiūrēta 2014-10-01]. <<http://www.svoboda.org/content/article/26548533.html>>.
88. ФАКТЫ. ICTV informacija, remiantis Радио Свобода interviu su ministru O. Semeruk. Все крымчане остаются гражданами Украины – Семерак [interaktyvus]. ФАКТЫ. ICTV, 2014-03-22 [žiūrēta 2014-04-15]. <<http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1508966>>.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS,
NETEISĖTI TERITORINIAI POKYČIAI
IR PILIETYBĖ

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2010-2015 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Justinas Žilinskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Daktaro disertacija ginama viešame Teisės krypties gynimo tarybos posėdyje 2015 m. spalio 14 d. 11 val. I-414 aud. (Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius).

Pirmininkas:

prof. dr. Saulius Katuoka (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S) .

Nariai:

doc. dr. Laurynas Biekša (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Lyra Jakulevičienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. habil. dr. Talavs Jundzis (Teisės kolegija, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

prof. dr. Dainius Žalimas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S).

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2015 m. rugsėjo 14 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius) bei Mykolo Romerio universiteto bibliotekose (Ateities g. 20, LT-08303 ir Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius; V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas).

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS, NETEISĖTI TERITORINIAI POKYČIAI IR PILIETYBĖ

Santrauka

Disertacinio tyrimo aktualumas ir problematika. Valstybių atsiradimas, išnykimas ir kitokie teritoriniai, kartu – ir jurisdikciniai, pokyčiai, kurių pagrindu atsirandančius teisinius santykius apima valstybių teisių perėmimo institutas, šiais laikais yra itin reti. Tai nenuostabu, atsižvelgiant į tai, kad šiuolaikinės tarptautinės teisės principai (tokie kaip jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo, sienų neliečiamumo, valstybių teritorinio vientisumo ir kiti) riboja teritorinių jurisdikcinių pokyčių teisėtumo pagrindus. Kita vertus, tarptautinėje teisėje galiojantis tautų apsisprendimo principas⁵²⁷ bei doktrinoje iškilusi vadinamoji gynybinės secesijos teorija⁵²⁸ formuoja naujus teritorinių jurisdikcinių pokyčių pagrindus. Tenka pripažinti, kad tam tikrais atvejais šiais pagrindais prisidengiama, siekiant pateisinti tarptautinei teisei priešingus pokyčius (Krymo ir Sevastopolio prijungimą prie Rusijos Federacijos, Pietų Osetijos ir Abchazijos marionetinių darinių sukūrimą ir pan.).

Teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu kyla daugybė politinių, socialinių ir teisinių problemų bei klausimų tiek tarptautiniu mastu, tiek suinteresuotosios (-ųjų) valstybės (-ių) viduje. Nepaisant to, kad problemos dažnai būna didelio masto, tokių pokyčių retumas sudaro prielaidas egzistuoti skirtingoms ar net prieštaringsoms teorijoms, netgi prieštaringai praktikai⁵²⁹. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, pabrėždama svarbų tarptautinės teisės kodifikavimo ir progresyvaus plėtojimo vaidmenį, siekdama, kad tarptautinė teisė būtų kuo efektyvesnė priemonė, skatinanti siekti Jungtinių Tautų Chartijos 1 ir 2 straipsniuose nustatytų tikslų ir principų, rekomendavo Tarptautinės teisės komisijai į prioritetų sąrašą įtraukti valstybių ir vyriausybių teisių perėmimo klausimus⁵³⁰. Valstybių teisių perėmimo teisiniams santykiams reguliuoti kol kas priimtos tik dvi universalios tarptautinės sutartys: 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo sutartims⁵³¹ (toliau – 1978 m.

527 Tautų apsisprendimo principas nustato, kad „visos tautos turi teisę laisvai, be išorinio įsikišimo, nuspręsti savo politinį statusą <...>, o kiekviena valstybė turi pareigą gerbti šią teisę pagal chartijos nuostatas“. Žr. UN General Assembly, *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, *Supra note* .

528 Gynybinės secesijos teorija pagrindine tautos ar tam tikros žmonių grupės atsiskyrimo nuo valstybės sąlyga laiko sisteminius žmogaus teisių pažeidimus. Žr. Laurinavičiūtė, L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 733–754. P. 744.

529 Mullerson, R. *The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia*. *Supra note* 3. P. 473.

530 General Assembly Resolution No 1686 (XVI). *Supra note* 4.

531 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties (adopted 23 August 1978, entered into force 6 November 1996). 1946 UNTS 3; 17 ILM 1488 (1978); 72 AJIL 971 (1978).

Vienos konvencija) ir 1983 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo nuosavybės, archyvų ir skolų atžvilgiu⁵³² (toliau – 1983 m. Vienos konvencija).

Pažymėtina, kad teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai turi reikšmės ne tik pačioms valstybėms, bet ir asmenims, esantiems konkrečios valstybės jurisdikcijoje. Bene didžiausią įtaką asmenų teisei padėčiai ir jų teisiniam statusui teritorinių pokyčių metu turi pilietybės klausimas. Pilietybės suteikimas – fakto klausimas, savo pilietybę gali suteikti ne tik tarptautinėje bendrijoje pripažintos valstybės, bet ir visuotinio pripažinimo neturinčios valstybės bei neteisėtai nepriklausomybę paskelbę teritoriniai dariniai. Atitinkamai, savo pilietybę konkrečioje teritorijoje gyvenantiems asmenims paprastai teikia ir valstybės aneksavusios ar efektyviai kontroliuojančios kitos valstybės teritorijos dalį. Todėl ir valstybių teisių perėmimo, ir neteisėtų teritorinių pokyčių atvejais kyla klausimų dėl Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtinamos žmogaus teisės į pilietybę⁵³³, taip pat paprotine teisės norma laikomo⁵³⁴ principo, kad turi būti vengiama bepilietybės⁵³⁵ ir kitų tarptautinės teisės principų užtikrinimo. Pažymėtina, kad bepilietybės išvengimas – viena pagrindinių tarptautinės bendrijos siekiamybių pilietybės instituto kontekste, o teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai išlieka viena pagrindinių asmenų be pilietybės radimosi priežasčių.⁵³⁶

Ir vis dėlto, universalaus tarptautinio teisinio instrumento, reguliuojančio pilietybės santykius teisių perėmimo metu, nėra. Nors juos iš dalies paliečia 1961 m. Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo⁵³⁷, tačiau itin ribotai – viename straipsnyje. Gerokai detalesnė valstybių teisių perėmimo atžvilgiu yra 1997 m. Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės⁵³⁸, reglamentuojanti pilietybės klausimus regioniniu Europos lygiu: ji su teisių perėmimu susijusius klausimus išskiria į atskirą skyrių. Nors Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės buvo gana pažangi valstybių teisių perėmimo srityje, vis dėlto,

532 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Official Records of the United Nations Conference on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts*, vol. II.

533 Pilietybę kaip žmogaus teisę įvardijo daug tarptautinių teisės aktų, įskaitant, bet neapsiribojant, 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (15 straipsnis), 1966 m. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (24 straipsnis nurodė, kad kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę), 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencija (20 straipsnis), 1948 m. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija (19 straipsnis), 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės (4 straipsnis), šis principas pakartojamas 2006 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo preambulėje ir 2 straipsnyje.

534 Tarptautinės paprotinės teisės egzistavimas pripažįstamas pvz. 2006 m. Europos konvencijos aiškinamojoje ataskaitoje (žr. Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (CETS No. 200), įvado 1 punktą).

535 Šie principai yra įvardijami Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės principais (Council of Europe, European Convention on Nationality (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166), taip pat išskiriami atitinkamai 2 ir 3 Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo straipsniai (Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (Adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETS 200.).

536 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (Adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETS 200.

537 Konvencija dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo, *supra* note 29.

538 *European Convention on Nationality* (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166.

suprasdama, kad valstybių teisių perėmimas yra viena didžiausių asmenų be pilietybės radimosi priežasčių, o pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu reglamentuojantys instrumentai arba yra neįpareigojančio pobūdžio, arba neatsižvelgia į tam tikras svarbias aplinkybes, Europos Taryba 2006 m. priėmė 2009 m. įsigaliojusią Konvenciją dėl pilietybės netekimo, susijusio su valstybių teisių perėmimu, išvengimo⁵³⁹ (toliau – 2006 m. Europos Tarybos konvencija). Ši Europos Tarybos konvencija remiasi Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės VI skyriumi, kartu nustatydamą detalesnes taisykles, taikytinas valstybių teisių perėmimo atvejais, siekiant užkardyti arba bent kiek įmanoma sumažinti asmenų be pilietybės atsiradimą dėl teritorinių jurisdikcinių pokyčių⁵⁴⁰. Pabrėžtina, kad 2006 m. Europos Tarybos konvencija apsiriboja bepilietybės problematikos sprendiniais, atitinkamai, kitų pilietybės klausimų teisių perėmimo metu neapima⁵⁴¹. Ši konvencija kol kas yra naujausias įpareigojantis teisinis instrumentas, reguliuojantis pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu. Vis dėlto, pilietybės klausimus reglamentuojančių regioninių dokumentų valstybės neskuba ratifikuoti. Todėl, pripažįstant, kad minėtos konvencijos taikomos labai nedideliame valstybių ratui, dera atkreipti dėmesį ir į teisiškai neįpareigojančius regioninius ir universalius dokumentus. Paminėtini tokie regioniniai dokumentai kaip 1996 m. priimta Venecijos komisija deklaracija dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių fizinių asmenų pilietybei⁵⁴² (toliau – Venecijos komisijos deklaracija), priimta įvertinus valstybių teisių perėmimo praktiką; 1999 m. priimtos Europos Tarybos rekomendacijos dėl bepilietybės išvengimo ir mažinimo⁵⁴³ (toliau – 1999 m. Europos Tarybos rekomendacijos), nors tiesiogiai nemininčios valstybių teisių perėmimo, tačiau nustatančios principus, taikytinus ir teisių perėmimo metu. Detaliausias ir universalus dokumentas, skirtas pilietybės santykių teisių perėmimo kontekste reguliavimui, – Tarptautinės teisės komisijos straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu⁵⁴⁴ (toliau, jei nenurodyta kitaip, – Straipsnių projektas). Tai universalus tarptautinio dokumento projektas, dėl kurio ateities jau ilgą laiką tęsiasi diskusijos: Generalinė Asamblėja jau daugiau nei dešimtmetį negali apsispręsti, kokią formą šis dokumentas turėtų įgyti: konvencijos, deklaracijos ar kitokią. Straipsnių projektas kol kas yra vienintelis universalus pobūdžio dokumentas taip detaliai reguliuojantis pilietybės klausimus teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu. Nors vienas svarbiausių jo tikslų, kaip ir daugeliu kitų dokumentų atveju, – bepilietybės išvengimas, tačiau šiuo tikslu Straipsnių projektas neapsiriboja ir detaliai nustato taikytinas taisykles tais atvejais, kai bepilietybės problemos nėra.

539 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (Adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETS 200.

540 Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (CETS No. 200).

541 *Ibid.*

542 Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons adopted by the European Commission for Democracy through Law at its 28th Plenary Meeting, Venice, 13-14 September 1996.

543 *Ibid.*

544 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission, 1999*, vol. II, Part Two, p. 20-47.

Teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės yra reikšmingas ne tik dėl asmens su pilietybe įgyjamų teisių ir pareigų valstybės viduje, bet ir dėl jo tarptautinio teisinio statuso, teisės būti ginamam pilietybės valstybės, kitaip tariant – su diplomatine gynyba. Vienas pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų – teismų praktikoje pripažinta tęstinės pilietybės taisyklė. Šis kriterijus reikalauja, kad asmuo būtų konkrečios valstybės pilietis ir tarptautinės teisės pažeidimo padarymo metu, ir tuomet, kai pateikiamas oficialus skundas. Kadangi valstybių teisių perėmimo metu keičiasi dalies asmenų pilietybė, kyla klausimų, ar toks pokytis daro įtaką tęstinės pilietybės taisyklės taikymui teisių perėmimo metu ir galimybei teisių perėmėjai diplomatinės gynybos priemonėmis reikalauti žalos atlyginimo. Kadangi diplomatinė gynyba, nors netekusi pirmą kartą savo prasmės dėl individo, kaip tarptautinės teisės subjekto, padėties sutvirtėjimo ir įvairių galimybių ginti savo teises tiesiogiai atsiradimo, tačiau ji yra viena atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimą asmens atžvilgiu reikalavimo formų ir teisingumo atstatymo priemonių.

Dera pažymėti, kad visi valstybių teisių perėmimo klausimai, taip pat ir asmenų pilietybės bei diplomatinės gynybos, neatsiejamai susiję su valstybių pripažinimu. Be valstybių pripažinimo teisių perėmimas sunkiai įsivaizduojamas, tiesa, jo įtaka skiriasi priklausomai nuo teisių perėmimo objekto ir valstybių teisių perėmimo pagrindo. Valstybių pripažinimo institutas ypač svarbus, kai susiduriama su neteisėtais teritoriniais jurisdikciniais pokyčiais, kurie nelaikytini teisėtu valstybių teisių perėmimo pagrindu. Neteisėti teritoriniai pokyčiai, atitinkamai – ir jų nepripažinimo politikos laikymasis dažniausiai neišvengiamai veikia ir fizinių asmenų interesus pilietybės srityje. Pirmiausia, atsižvelgiant į tai, kad pilietybės suteikimas – fakto klausimas, o teritoriniai dariniai, susikūrę tarptautinio teisės pažeidimo būdu, teikia savo pilietybę konkrečiose teritorijose gyvenantiems asmenims, aktualu išanalizuoti, koks tokios pilietybės statusas tarptautinėje teisėje. Atitinkamai, Ukrainos teritorinio vientisumo pažeidimo kontekste labai aktualu, kaip sąveikauja kelių valstybių pilietybės konkrečioje teritorijoje, jei asmenims, jau turintiems galiojančią ir pripažįstamą pilietybę, kolektyviniu būdu suteikiama okupuojančios valstybės pilietybė. Reikšmingas ir klausimas, ar tokiais nepripažintų teritorinių pasikeitimų atvejais formaliai remiamasi tarptautiniais standartais, įtvirtintais tarptautiniuose dokumentuose (šis klausimas aptariant neteisėtų jurisdikcinių pokyčių atvejus analizuojamas grynai iš priimto teisinio reguliavimo perspektyvų, tačiau jokių būdu nereiškia, kad nagrinėjamas teisinis reguliavimas turi teisinį pagrindą).

Nors teisių perėmimo situacijos retos, bet vyrauja tendencija, kad jos paprastai vyksta bangomis, o „kiekviena banga savo prigimtimi yra unikali“⁵⁴⁵ Valstybių teisių perėmimo pilietybės atžvilgiu klausimai nūdienos tarptautiniame kontekste ypač aktualūs, nes pirmieji XXI amžiaus dešimtmečiai gali būti laikomi nauja valstybių teisių perėmimo banga. Šios bangos bruožas tas, kad visos naujos valstybės susikūrė atsiskyrimo būdu: Rytų Timoro Demokratinė Respublika paskelbė nepriklausomybę nuo Indonezijos, Juodkalnija, o vėliau – ir Kosovas, atsiskyrė nuo Serbijos (nors pastarasis atsiskyrimas nėra visuotinai pripažintas⁵⁴⁶), Pietų Sudanas – nuo Sudano. Šis laikotarpis gausus ir neteisėtų faktinių pa-

545 Mullerson, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *Supra* note 3.

546 Visuotiniu pripažinimu darbe laikomas priėmimas į JTO arba reikšmingas valstybių, pripažinusiu individualiu pagrindu, skaičius, pastaruoju atveju būtina įtraukiant valstybės pirmąkart išreikštą pripažinimą, turintį konstitucinį poveikį.

sikeitimų: po 2008 m. vykusio vadinamojo penkių dienų karo Rusija pripažino dar XX a. nepriklausomybę paskelbusius savo marionetinius darinius - Pietų Osetiją ir Abchaziją – ir ėmėsi atitinkamų veiksmų juos dar labiau integruoti į savo valdymo sferą; naujaisi neteisėti faktiniai pokyčiai – Rusijos įvykdyta Krymo ir Sevastopolio okupacija ir aneksija. Šių *de facto* pokyčių kontekste taip pat aktualūs pilietybės klausimai, vertinant iš trijų skirtingų perspektyvų – konkrečios teritorijos *de facto* valdžios priimtų sprendimų, teisėtos *de jure* valdžios priimtų sprendimų ir Rusijos, kaip valstybės, siejamos su visais naujausiais neteisėtų teritorinių pokyčių atvejais. Dėl naujausios valstybių praktikos gausos ir didelės teritorinių jurisdikcinių pokyčių įtakos fizinių asmenų pilietybei valstybių teisių perėmimo pilietybei ir nepripažintų teritorinių pokyčių paliestose teritorijose gyvenančių asmenų pilietybės problematikos klausimai itin aktualūs šiandienos geopolitinėje situacijoje.

Didžioji dalis tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu (tokie kaip Straipsnių projektas ar kai kurie regioniniai instrumentai) daugeliu XXI a. valstybių teisių perėmimo atvejų jau buvo priimti. Naujausios valstybių teisių perėmimo bangos metu jais buvo galima remtis jei ne kaip privalomais teisinio reguliavimo instrumentais, tai bent jau kaip gairėmis ar gerąja praktika. Pažymėtina, kad 2011 m. Generalinė Asamblėja nusprendė palikti Straipsnių projekto klausimą svarstyti ateityje, rezoliucijoje nurodydama, kad prie klausimo bus grįžta bet kurios valstybių prašymu, tinkamu laiku valstybių praktikos šiais klausimais šviesoje⁵⁴⁷. Atsižvelgiant į tai, kad atitinkama valstybių praktika jau yra, tikslinga ją išanalizuoti ir nustatyti, ar ji patvirtina vadovavimąsi tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintomis elgesio taisyklėmis. Atitinkamai, šis klausimas aktualus įvertinant, ar valstybių praktika pakankama ir Generalinei Asamblėjai derėtų grįžti prie Straipsnių projekto formos klausimo svarstymo.

Tyrimų apžvalga. Valstybių teisių perėmimo klausimai tyrinėjami iš įvairių perspektyvų – daugiausia dėmesio, žinoma, susilaukė minėtosie Vienos konvencijose reglamentuojami klausimai – šioje srityje paminėtinas išsamus Tarptautinės teisės komisijos darbas, atliktas rengiant konvencijų tekstus (dėl sutarčių klausimų – nuo 1968 m. iki 1974 m.⁵⁴⁸; dėl kitų, su sutartimis nesusijusių klausimų – nuo 1968 m. iki 1981 m.⁵⁴⁹). Vienas labiausiai analizuojamų klausimų valstybių teisių perėmimo kontekste – asmenų pilietybė ir bepilietybės problematika. Šis klausimas, kaip minėta, plačiai nagrinėtas rengiant Straipsnių projektą ir jo komentarą, taip pat reikšmingų tyrimų atlikta regioninių organizacijų kontekste veikiančių institucijų (pavyzdžiui, Europos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija) parengta studija dėl valstybių teisių perėmimo pasekmių pilietybei⁵⁵⁰ (šia tema bendradarbiaujant su Venecijos komisija 1997 m. Vilniuje organizuota tarptautinė konferencija); galimybių studija dėl reikalingumo priimti papildomą teisinį instrumentą šalia Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės, reguliuojantį pilietybės teisių perėmimo

547 General Assembly Resolution No. A/RES/66/92 adopted on 9 December 2011. Nationality of natural persons in relation to the succession of States.

548 *Succession of States in respect of Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_2.htm>.

549 *Succession of States in respect of Matters other than Treaties* [interaktyvus]. United Nations: International Law Commission, 2014 [žiūrėta 2014-07-07]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_3.htm>.

550 Report by the Venice Commission. Consequences of State Succession for Nationality. *Science and Technique of Democracy*. 1998, 23.

metu klausimus⁵⁵¹). Doktrininio lygmens studijos dažnai apsiriboja teisių perėmimo nagrinėjimu platesniame bepilietybės problemos analizės kontekste (pvz., Lauros Van Waas tyrime apie bepilietybę⁵⁵² ar šios autorės kartu su A. Edwards redaguotoje kolektyvinėje monografijoje apie pilietybę ir bepilietybę⁵⁵³) ar akcentuojantis į konkrečių valstybių praktiką (pavyzdžiui, konkrečių valstybių mokslininkai analizuoja savo valstybių pilietybės įstatymus⁵⁵⁴; išsamią analizę apie Baltijos valstybių ir Rusijos pilietybės tęstinumą atliko I. Ziemele⁵⁵⁵). Lietuvos Respublikos pilietybės 1918 m. – 2001 m. klausimus monografijoje⁵⁵⁶ nagrinėjo V. Sinkevičius ir, nors ši monografija parengta daugiau iš konstitucinės teisės perspektyvų, ji itin naudinga nagrinėjant Lietuvos pilietybės raidą valstybių tęstinumo kategorijos kontekste. Valstybių pripažinimo klausimai doktrinoje apskritai dažniausiai nagrinėjami atskirai, nors paminėtinas Jan Klabbers ir kitų vykdytas pilotinis projektas dėl valstybių praktikos valstybių teisių perėmimo ir pripažinimo klausimais, patvirtintas 1994 m. Europos Tarybos *Ad Hoc* Teisės patarėjų komiteto tarptautinės viešosios teisės klausimais (CAHDI), kurio pagrindu išleista to paties pavadinimo studija⁵⁵⁷. Lietuvoje pripažinimo klausimai nagrinėti Lietuvos pripažinimo kontekste (J. Šatas⁵⁵⁸, taip pat, *inter alia*, D. Žalimo monografijoje⁵⁵⁹).

Tyrimo mokslinis naujumas. Tenka pažymėti, kad didžioji dalis pasaulyje atliktų valstybių teisių perėmimo tyrimų susiję su XX a. valstybių teisių perėmimo bangomis. Tai pasakytina ir apie valstybių teisių perėmimo pilietybei tematiką. Naujausios valstybių teisių perėmimo bangos atvejų tyrimai liečia pavienius valstybių teisių perėmimo atvejus arba yra bendresnės bepilietybės problematikos dalis. Lietuvoje naujausios valstybių teisių perėmimo bangos tyrimų pilietybės klausimais teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste apskritai nėra. Disertacijoje analizuojama Lietuvoje bemaž nenagrinėta, o užsienyje

551 *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“ adopted by the Committee of Experts on Nationality (CJ-NA) on the basis of a draft prepared by Mr Roland SCHÄRER. Strasbourg: CJ-NA (2001) 1 Rev3.

552 Van Waas, L. *Nationality Matters: Statelessness under International Law*. *School of Human Rights Research Series*, Volume 29 [interaktyvus]. Rotterdams Ongedocumenteerden Steunpunt, 2008 [žiūrėta 2015-05-11]. <<http://www.stichtingros.nl/site/kennis/files/Onderzoek%20statenloosheid%20Laura%20van%20Waas.pdf>>.

553 Edwards, A., et al. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

554 Žr. pavyzdžiui valstybių ataskaitas apie pilietybę, pateikiamas European Union Democracy Observatory on Citizenship [interaktyvus]. Convento di San Domenico: European University Institute, 2008–2015 [žiūrėta 2015-06-30]. <http://eudo-citizenship.eu/>

555 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005.

556 Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918 – 2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.

557 Klabbers J., et al. *State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition*. Kluwer Law International, 1999.

558 Šatas, J. *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: Praeitis ir dabarties realijos*. Vilnius: Lietuvos “Žinijos” draugijos leidykla, 1991.

559 Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005.

fragmentiškai aptariama naujausia valstybių praktika reguliuojant pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu, taip pat naujausi nepripažintų teritorinių jurisdikcinių pokyčių atvejai. Atliekamas sisteminis tyrimas, kartu apimantis ir pilietybės tęstinumo koncepcijos valstybių teisių perėmimo metu užtikrinimą, reikšmingą diplomatinės gynbos instituto taikymui, taip pat – valstybių pripažinimo įtaką teisės į pilietybę užtikrinimui. Toks tyrimo kompleksiskumas nulemtas ir naujausios valstybių praktikos, ir esamos geopolitinės situacijos įvairiapusiškumo.

Disertacinio darbo tikslas ir uždaviniai. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti teorinius ir praktinius asmenų teisės į pilietybę ir pilietybės tęstinumo koncepcijos užtikrinimo valstybių teisių perėmimo metu aspektus, sprendžiant pilietybės klausimus ypač XXI a. teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste, siekiant nustatyti tarptautinės teisės normų šioje srityje efektyvumą ir valstybių pripažinimo įtaką valstybių teisių perėmimo procesams.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti bendruosius valstybių teisių perėmimo klausimus, turinčius įtakos fizinių asmenų pilietybės klausimų sprendimui valstybių teisių perėmimo kontekste, priklausomai nuo valstybių teisių perėmimo pagrindo.
2. Išnagrinėti pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo kontekste reglamentuojančių tarptautinių dokumentų (tiek priimtų ir įsigaliojusių, tiek projektinės stadijos) nuostatas, taikytinas skirtingiems valstybių teisių perėmimo pagrindams ir ištirti pilietybės tęstinumo koncepcijos, kaip diplomatinės gynbos sąlygos, pritaikomumą valstybių teisių perėmimo metu.
3. Išnagrinėti naujausių (XXI amžiaus) valstybių teisių perėmimo situacijų metu priimtus nacionalinius teisės aktus dėl pilietybės ir nustatyti, ar nuostatose, susijusiose su valstybių teisių perėmimu, remtasi tarptautiniuose dokumentuose (įskaitant ir Straipsnių projektą) įtvirtintais standartais.
4. Išanalizuoti naujausių visuotinio pripažinimo neturinčių valstybių ir tarptautinės teisės pažeidimo pagrindu sukurtų darinių ar okupuotų teritorijų atžvilgiu priimtus nacionalinius teisės aktus dėl pilietybės, fizinių asmenų pilietybės problematiką tokiose situacijose ir valstybių pripažinimo įtaką pilietybės klausimų sprendimui.

Tyrimo objektas – tarptautiniai teisiniai santykiai, kylantys valstybėms ir nepripažintiems teritoriniams dariniams sprendžiant fizinių asmenų pilietybės ir jos tęstinumo užtikrinimo klausimus valstybių teritorinių pokyčių metu.

Tyrimo metodologija. Tyrime taikomi dokumentų analizės, istorinis, sisteminės analizės, lyginamasis ir apibendrinimo metodai.

Teoriniai tyrimo metodai.

Apibendrinimo metodas taikomas, nustatant bendrus išeities taškus iš skirtingų valstybių teisių perėmimo situacijų, taip pat išanalizavus teisės mokslininkų nuomones, darančias išvadas dėl valstybių praktikos sprendžiant pilietybės klausimus teritorinių pokyčių metu atitiktis tarptautinių teisinių dokumentų (ir jų projektų) nuostatoms. Metodas taip

pat naudojamas nustatant tarptautinių teisių dokumentų nuostatų taikymo praktiką bei bendras praktines problemas sprendžiant pilietybės klausimus nepripažintose teritorijose.

Lyginimo metodas. Tyrimo metu lyginami skirtingų valstybių teisių perėmimo situacijų metu priimti pilietybės klausimus reguliuojančių nacionalinių teisės aktų nuostatos tarpusavyje ir su tarptautinių teisių dokumentų (ir jų projektų) nuostatomis.

Sisteminės analizės. Darbe sistemiskai analizuojami keli teisės institutai – pilietybė, valstybių pripažinimas, diplomatinė gynyba, o jie visi nagrinėjami valstybių teisių perėmimo instituto kontekste. Analizuojami universalūs, regioniniai, nacionaliniai dokumentai, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, siekiant sistemiskai įvertinti minėtų teisės institutų tarpusavio sąveikoje kylančias problemas ir jų sprendimo būdus.

Empiriniai tyrimo metodai. Dokumentų analizė. Šis metodas taikomas nagrinėjant tarptautinių ir nacionalinių teisių pilietybės klausimų reglamentavimą valstybių teisių perėmimo kontekste (tiek jau įpareigojantį, tiek projektinės stadijos), analizuojant kitus tarptautinius ir nacionalinius dokumentus, įskaitant tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudenciją.

Ginamieji teiginiai:

1. Bendros tarptautinės teisės normos, reikalaujančios kiekvienam suinteresuotajam asmeniui užtikrinti pilietybę valstybių teisių perėmimo metu, nėra. Suinteresuotųjų valstybių pareigos remiasi regionine paprotinė tarptautinės teisės norma vengti bepilietybės, atskiriems valstybių teisių perėmimo pagrindams taikytinomis tarptautinės paprotinės teisės normomis ir konkrečias valstybes įpareigojančiais tarptautiniais dokumentais.
2. Atsižvelgiant į skirtinguose regionuose taikytą skirtingą valstybių praktiką dėl pilietybės suteikimo teisių perėmimo kontekste, tiksliau akcentuoti į regioninius instrumentus, siekiant paskatinti vieningos praktikos laikymąsi, nei priimti sprendimą dėl 1999 m. Straipsnių projekto dėl fizinių asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu ateities.
3. Tęstinė pilietybė, kaip privalomas diplomatinės gynybos kriterijus, laikytina nepažeista, jei asmens pilietybės valstybė pasikeičia kaip valstybių teisių perėmimo rezultatas, tačiau tik tuo atveju, kai įgyjama vienos suinteresuotųjų valstybių pilietybė.

Darbo struktūra. Disertacinį darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados ir literatūros sąrašas. *Pirmajame skyriuje* nagrinėjami bendrieji valstybių teisių perėmimo klausimai, turintys įtakos pilietybės klausimų sprendimui valstybių teisių perėmimo metu. Pirmiausia aptariamas valstybių teisių perėmimo sąvokos ir apimties klausimas. Siekiama išgryninti skirtumą tarp valstybių teisių perėmimo formos prasme, t.y. pagal Vienos konvencijų apibrėžimą, ir valstybių teisių perėmimo, kaip valstybių teisių ir pareigų viseto, pereinančio iš vienos valstybės kitai po teritorinių jurisdikcinių pokyčių (teisių perėmimas turinio prasme), suvokimo. Šios skirties nustatymas svarbus siekiant atskleisti, kad valstybių teisių perėmimas turinio prasme nėra būtinas teritorinių jurisdikcinių pokyčių rezultatas, tačiau teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai visuomet būtini valstybių teisių perėmimui. Šiame skyriuje nagrinėjami ir valstybių teisių perėmimo datos klausimai. Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo nurodomas valstybių teisių perėmimo datos apibrėžimas la-

koniškas ir dviprasmiškas. Datos klausimas kyla suvokiant skirtį tarp valstybių teisių perėmimo turinio ir formos prasme. Atsižvelgiama į tai, kad teritorinių jurisdikcinių pokyčių datą ir valstybių teisių perėmimą turinio prasme gali skirti gana ilgas laiko tarpas. Todėl nagrinėjamas klausimas, kada valstybių teisių perėmimas įsigalioja ir kiek valstybių teisių perėmimo datai įtakos turi valstybių teisių perėmimo objektas. Skiriant faktinę ir nominalią valstybių teisių perėmimo datą, analizuojamas pilietybės suteikimo datos valstybių teisių perėmimo kontekste vaidmuo ir reguliavimas. Skyriuje analizuojami valstybių teisių tęsimo ir valstybių teisių perėmimo kategorijų skirtumai. Siekiama pabrėžti valstybių teisių tęsėjos kaip valstybės pirmtakės statusą, kuriai, atitinkamai, tenka pagrindinė pareiga užtikrinant valstybės pirmtakės piliečių teisę į pilietybę teritorinių jurisdikcinių pokyčių metu. Vėliau aptariami valstybių teisių perėmimo pagrindai, t.y. teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai, lemiantys valstybių teisių perėmimą. Skiriant valstybių teisių perėmimo pagrindus, remiamasi skirstymu, pateikiamu Vienos konvencijose dėl valstybių teisių perėmimo. Konkretūs teisių perėmimo pagrindai, gali nulemti konkrečios valstybės teises ir pareigas valstybių teisių perėmimo metu užtikrinant asmenų teisę į pilietybę.

Antrasis skyrius skirtas pilietybės klausimų analizei valstybių teisių perėmimo metu. Pirmiausia aptariama pilietybės instituto tarptautinėje teisėje vieta, siekiant nustatyti, kiek įtakos turi tarptautinė teisė reguliuojant pilietybės klausimus teritorinių jurisdikcinių pokyčių atvejais. Šiame skyriuje analizuojamas pilietybės tarptautinis teisinis reguliavimas valstybių teisių perėmimo metu priklausomai nuo teisių perėmimo pagrindo. Aptariant teorinius klausimus, analizuojami konkretūs naujausi valstybių teisių perėmimo atvejai. Kadangi Lietuvai ir Baltijos valstybėms aktualus jų teisių tęsimas po ilgo aneksijos laikotarpio, taip pat – ir Rusijos Federacijos, kaip SSRS teisių tęsėjos nagrinėjamos ir šiais atvejais taikytos taisyklės. Analizuojant skirtingas teises ir pareigas, nustatytas suinteresuotosioms valstybėms analizuojamos teisių tęsėjoms (valstybėms pirmtakėms, egzistuojančioms po teritorinių jurisdikcinių pokyčių) priskiriamos pareigos valstybių teisių perėmimo kontekste reguliuojant pilietybės klausimus ir aptariami Rusijos, kaip SSRS teisių tęsėjos, Serbijos, kaip Serbijos ir Juodkalnijos teisių tęsėjos nacionaliniai teisės aktai ir taikyta praktika šioje srityje. Šie atvejai nagrinėjami atskirai prie teisių tęsimo kategorijos, nes jų teritoriniai ir kiti formalūs valstybingumo požymių pokyčiai tokie dideli, kad gali kilti klausimų dėl tarptautinio teisinio subjektiškumo išlaikymo. Kadangi Baltijos valstybės tęsė savo pačių teises ir savo teisės aktais tvirtino pilietybės tęstinumo koncepciją, aptariami tokio pobūdžio teisių tęsimo atvejais taikomi principai. Nagrinėjant atsiskyrimo atvejus, analizuojamos Juodkalnijos, kaip Serbijos ir Juodkalnijos teisių perėmėjos, teisinio reguliavimo nuostatos pilietybės srityje, Rytų Timoro atsiskyrimo nuo Indonezijos, Pietų Sudano atsiskyrimo nuo Sudano atvejai. Kiti teisių perėmimo pagrindų naujausioje valstybių praktikoje nebuvo, tad nagrinėjamos bendros taisyklės, taikytinos sprendžiant pilietybės klausimą teisių perėmimo metu, patvirtintos ankstesne valstybių praktika.

Fizinių asmenų pilietybės valstybių teisių perėmimo metu straipsnių projekto rengėjai išsamiai išanalizavo valstybių teisių perėmimo atvejus iki XXI a., o Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja nutarė grįžti prie Straipsnių projekto likimo klausimo vėliau, atsižvelgiant į valstybių praktiką. Todėl šioje dalyje tiriama, ar valstybių praktika po Straipsnių projekto priėmimo atitinka šio ir kitų šioje srityje priimtų tarptautinių dokumentų nuostatas. Atitinkamai siekiama nustatyti, ar vadovaujantis esama valstybių praktika galima išspręsti klausimą dėl Straipsnių projekto formos. Nagrinėjama, ar priimti sprendimai ati-

tiko tarptautinės teisės normas. Atsižvelgiant į tai, kad diplomatinė gynyba – vienas piliečių teisių užtikrinimo būdų ir pažeidėjų atsakomybės užtikrinimo formų, šiame skyriuje taip pat nagrinėjamas pilietybės tęstinumo, kaip vieno pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų, išlaikymo valstybių teisių perėmimo metu klausimas.

Trečiasis disertacijos skyrius skirtas išnagrinėti valstybių pripažinimo įtaką pilietybės klausimų sprendimui. Nagrinėjami konkretūs XXI a. atvejai, kai pilietybės klausimai buvo sprendžiami visuotinio pripažinimo neturinčioje valstybėje (Kosovo atvejis) bei teritorijose, kurių atžvilgiu tarptautinė bendrija laikosi nepripažinimo politikos (Abchazija ir Pietų Osetija). Atitinkamai, nagrinėjamas klausimas dėl Krymo ir Sevastopolio aneksijos atveju priimtų teisės aktų pilietybės srityje. Analizuojami aktualūs visų konkrečioje situacijoje dalyvaujančių valstybių ar neteisėtai susikūrusių teritorinių darinių priimti nacionaliniai teisės aktai ir tarptautiniai dokumentai (pažymėtina, kad niekinių pagal tarptautinę teisę dokumentų tyrimas nereiškia, kad jie turi teisinį pagrindą). Pvz. atliekant Abchazijos ir Pietų Osetijos atvejų analizę, svarbu išnagrinėti ne tik *de facto* teritorinių darinių ir Gruzijos priimtus sprendimus, tačiau ir Rusijos Federacijos veiksmus ir susijusius teisės aktus. Atsižvelgiant į tai, kad asmenų pilietybės suteikimas – fakto klausimas, turintis įtakos asmenų teisiniam statusui ir jų teisėms ir pareigoms plačiąja prasme, taip pat konkrečių valstybių teisėms (pavyzdžiui, teisei imtis diplomatinės gynybos), šiame skyriuje nagrinėjama asmenų valios reikšmė suteikiant pilietybę faktinių teritorinių pokyčių atvejais. Nagrinėjamas klausimas, kiek tarptautinės teisės prasme prievartinis pilietybės suteikimas yra teisėtas ir ar asmuo turi teisę pasirinkti savo pilietybės valstybę teritorinių pokyčių metu. Atitinkamai, siekiama nustatyti, ar asmens valia įpareigoja suinteresuotąsias valstybes.

Išvados:

1. Valstybių teisių perėmimas gali būti suprantamas dvejopai – kaip formalus atsakomybės už tarptautinius santykius perėjimas iš vienos valstybės kitai konkrečioje teritorijoje (t.y. teisių perėmimas formos prasme), ir kaip visetas teisių ir pareigų, pereinančių iš vienos valstybės kitai dėl teritorinių pokyčių (t.y. valstybių teisių perėmimas turinio prasme). Teritoriniai jurisdikciniai pokyčiai visuomet yra teisių perėmimo priežastis, tačiau teritoriniams pokyčiams įvykus valstybių teisių perėmimas turinio prasme nebūtinai turi įvykti. Tokia sampratos dichotomija lemia valstybių teisių perėmimo datos problematiką: skirtina faktinė ir nominali valstybių teisių perėmimo data. Nominali data – tai data, kai valstybės susitaria dėl teisių perėmimo ar priima konkrečius teisės aktus (pavyzdžiui, pilietybės srityje), faktinė teisių perėmimo data – tai data, kai teisių perėmimas įsigalioja. Praktika rodo, kad nustatant faktinę teisių perėmimo datą dažniausiai referuojama į teritorinio pokyčio datą, taigi, teisių ir pareigų perleidimas dažnai fiksuojamas retrospektyviu būdu. Straipsnių projektas dėl valstybių teisių perėmimo asmenų pilietybės atžvilgiu konkrečiai įtvirtina, kad pilietybės įsigaliojimas turėtų būti sprendžiamas retrospektyviai, jei kitu atveju konkretus asmuo būtų be pilietybės tarp faktinės ir nominalios teisių perėmimo datos. Tačiau valstybės gali pačios nuspręsti klausimą dėl kitokio teisių perėmimo momento nustatymo – jokios paprotinės teisės normos šiuo atžvilgiu tarptautinėje teisėje nėra. Atitinkamai, valstybių praktika pilietybės suteikimo ir įsigaliojimo datos atžvilgiu nėra vienoda. Tačiau, jei valstybė teisių perėmėja įsipareigoja perimti

teises ir pareigas retrospektyviai, jai turi tekti ir atsakomybė už tam tikrų perimtų įsipareigojimų nesilaikymą ar netinkamą laikymąsi laikotarpiu tarp nominalios ir faktinės teisių perėmimo datos.

2. Valstybių teisių perėmimo pagrindais laikomi konkretūs teritoriniai pokyčiai. Priklausomai nuo jų pobūdžio, tarptautiniai teisiniai dokumentai skiria tokias situacijas kaip atsiskyrimą, išsiskyrimą, susijungimą, teritorijos perleidimą ir naujai nepriklausomų valstybių susikūrimą. Teisių tęsimas nelaikytinas atskira valstybių teisių perėmimo kategorija, ši koncepcija referuoja į atsiskyrimo variantą, kai nuo valstybės pirmtakės atsiskiria dalis jos teritorijos, o pokytis toks žymus, kad gali kilti klausimų dėl tolesnio pirmtakės egzistavimo. Tam, kad valstybė būtų laikoma teisių tęsėja, reikalinga ir jos pačios valia ir tarptautinės bendrijos (įskaitant konkretaus teisinio santykio dalyvių) pripažinimas ar neprieštaravimas. Jei vienos suinteresuotųjų šalių noras tęsti pirmtakės teises pripažįstamas, ji laikoma teisių tęsėja (kitaip – valstybe pirmtake), atitinkamai, teritorinis juridikcinis pokytis laikomas atsiskyrimu. Jei tokių aspiracijų tarptautinė bendrija nepripažįsta, laikoma, kad pirmtakės nebelieka, o teritorinis pokytis laikomas išsiskyrimu.
3. Pilietybės teisiniai santykiai priskiriami valstybių nacionalinei juridikcijai, bet tarptautinė teisė riboja valstybės diskrecijos ribas šioje srityje. Pagrindinis tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių pilietybės teisinius santykius valstybių teisių perėmimo metu, tikslas – užkirsti kelią bepilietybei, kaip teritorinių pokyčių rezultatui, arba bent sumažinti galimybę rasti asmenims be pilietybės. 2006 m. Europos Tarybos konvencija pripažįsta egzistuojant tarptautinę paprotinę teisės normą, įpareigojančią valstybes vengti bepilietybės, tačiau ši paprotinė teisės norma laikytina regionine. Vis dėlto, naujausiai valstybių teisių perėmimo praktikai stinga rėmimosi pamatiniais principais. Dar 1961 m. Konvencijoje dėl asmenų be pilietybės skaičiaus mažinimo buvo nurodyta siekiamybė, kad suinteresuotųjų valstybių tarpusavio susitarimuose būtų aptariamasi asmenų pilietybės klausimas teritorijos perleidimo metu. Nė vienu XXI a. valstybių teisių perėmimo atvejų sutarčių, kuriose būtų koordinuojami sprendimai dėl suinteresuotųjų fizinių asmenų pilietybės, sudaryta nebuvo. Pavyzdžiui, Pietų Sudano atveju tai sąlygojo didelę teisės aktų nesuderinamumo bei bepilietybės radimosi problemą.
4. Teisės į pilietybę užtikrinimui valstybių teisių perėmimo atvejais įtaką daro valstybių teisių perėmimo pagrindas: nuo jo priklauso, kuri suinteresuotoji valstybė turi prisiimti atsakomybę už teisės į pilietybę įgyvendinimą. Tais atvejais, kai valstybė pirmtakė išlieka (konkrečiai – atsiskyrimo ir cesijos atvejais), jai tenka pagrindinė pareiga užtikrinti teisių perėmėjos pilietybės neįgijusių asmenų teisę į pilietybę. Pavyzdžiui, naujausia Serbijos ir Indonezijos praktika parodo, kad valstybės pirmtakės prisiėmė padidintą atsakomybę už asmenų pilietybę po teritorinių juridikcinių pokyčių. Tuo tarpu Sudano vykdytos politikos atveju daugybei žmonių kilo grėsmė tapti asmenimis be pilietybės, o dalis nuolatinių gyventojų pernakt tapo užsieniečiais savo valstybėje.

Tais atvejais, kai valstybės pirmtakės nebelieka, o atsiranda kelios teisių perėmėjos (išsiskyrimo atveju) kyla didžiausia grėsmė rasti asmenims be pilietybės, nes kartu išnyksta valstybės pirmtakės pilietybė. Naujausioje valstybių praktikoje išsiskyrimo atvejų nebuvo, tačiau, vadovaujantis minėta regionine paprotinė

teisės norma, priimdama sprendimus dėl fizinių asmenų pilietybės kiekviena teisių perėmėja turi laikytis bendros bepilietybės vengimo pareigos. Susijungimo ir prisijungimo atvejais, nors pirmtakės nebelieka, valstybė teisių perėmėja turi suteikti valstybės pirmtakės piliečiams savo pilietybę; tokią pareigą Tarptautinės teisės komisija pripažįsta paprotine tarptautinės teisės norma.

5. Atsiskyrimo ir išsiskyrimo atvejams Straipsnių projektas ir regioniniai Europos teisiniai instrumentai numato beveik analogiškas taikytinas taisykles. Beveik visi tarptautinės teisės šaltiniai šioje srityje (išskyrus Europos konvenciją dėl pilietybės) kaip pagrindinį valstybių teisių perėmėjos pilietybės suteikimo kriterijų numato asmenų nuolatinę gyvenamąją vietą teritorinio pokyčio metu. Kiti kriterijai – teisinis ryšys (pvz. buvusios sąjunginės valstybės pilietybė), gimimas konkrečioje teritorijoje ar kitokie efektyvūs ryšiai su konkrečia teritorija siūlomi taikyti tik tiems asmenims, kurie nepatenka į pirmąją kategoriją. Naujausioji valstybių teisių perėmimo praktika tokios taisyklės taikymo nepatvirtino: pavyzdžiui, Juodkalnija išlaikė respublikinę pilietybę, egzistavusią Serbijos ir Juodkalnijos valstybių sąjungos metu; Rytų Timoras ir Pietų Sudanas taikė kitų efektyvių ryšių su konkrečia valstybe principą. Iš teisėtų teritorinių jurisdikcinių pasikeitimų atvejų tik Kosovas taikė nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijų kaip pagrindinį. Tokio principo nuosekliai laikytasi ir neteisėtų jurisdikcinių pasikeitimų atvejais – Pietų Osetijos ir Abchazijos teisės aktuose bei Rusijos teisės normose, kiek susiję su Krymo ir Sevastopolio okupacija ir aneksija. Tačiau šiuo atveju siekta didesnio integravimo į konkrečią valstybę, pavyzdžiui, Rusiją (Pietų Osetijos, Abchazijos atvejai, Rusijos reglamentavimas okupuotų Krymo ir Sevastopolio teritorijų atžvilgiu), taip stengiantis konkrečius asmenis kuo labiau atriboti nuo tikrosios pilietybės valstybės. Tačiau toks nepripažintų teritorinių darinių ar valstybės okupantės neteisėtas pilietybės suteikimas nereiškia didesnio asmenų teisių užtikrinimo ir net gali lemti naujus pažeidimus, kaip įrodo Ukrainos režisieriaus Olego Sentsovo byla ir kt.
6. Tarptautinių teisės normų dėl pilietybės klausimų sprendimo valstybių teisių perėmimo metu įgyvendinimo srityje pastebima geroji tarptautinių ir regioninių organizacijų įtaka. Tą patvirtina Kosovo ir Rytų Timoro atvejai, kai atitinkamos tarptautinės organizacijos (JTO) prisidėjo prie valstybių valstybingumo ar institucinės sistemos kūrimo proceso. Atitinkama regioninių organizacijų įtaka akivaizdi Europoje, kurioje priimta nemažai regioninių instrumentų, reguliuojančių pilietybės bei bepilietybės klausimus apskritai ir valstybių teisių perėmimo atvejais. Tokia išvada darytina net atsižvelgiant į tai, jog valstybės gana vangiai įsipareigoja pagal pilietybės klausimais priimtus teisinius instrumentus.
7. Tęstinės pilietybės principas yra vienas pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų, patvirtintas ne viename tarptautinių teisminių institucijų sprendime. Vis dėlto, diplomatinės gynybos straipsnių projektas nustato, kad valstybių teisių perėmimo atvejais šis principas netaikytinas. Tokia nuostata greičiau įtvirtina lege ferenda, nors tęstinės pilietybės principo išimtis valstybių teisių perėmimo atvejais gali būti pagrįsta bendraisiais teisės principais. Atsižvelgiant į tai, teisių perėmėja turi teisę reikalauti trečiosios valstybės atsakomybės diplomatinės

gynybos priemonėmis už veikas, atliktas iki teisių perėmimo datos. Kadangi tarptautinės teisės pažeidimo būdu atsiskyrusių darinių pilietybė nepripažįstama, atitinkamai, nepripažįstama ir tokių darinių teisė imtis diplomatinės gynybos. Tokią teisę išlaiko valstybė, kurios teisėtą pilietybę asmuo turi. Tas pats taikoma, kai asmeniui neteisėtai pilietybę suteikia egzistuojanti pripažinta valstybė: savo suteiktos pilietybės tęstinumą išlaiko teisėtą pilietybę suteikusi valstybė.

8. Pilietybės tęstinumo, kaip diplomatinės gynybos kriterijaus, reikšmė skiriasi priklausomai nuo tarptautinio įsipareigojimo, kuris buvo pažeistas, pobūdžio. Pilietybės tęstinumo išlaikymas neturi reikšmės, jei pažeistas tarptautinis įsipareigojimas tiesiogiai pažeidė ne tik individo, bet ir pirmtakės teises. Tokiu atveju pirmtakė turi teisę reikalauti jos teises pažeidusio subjekto atsakomybės ne diplomatinės gynybos priemonėmis, net jei jos pilietis po valstybių teisių perėmimo tapo teisių perėmėjos piliečiu. Jei valstybė teisių perėmėja savo pažeistų teisių negina, atsakomybę galėtų taikyti teisių perėmėja, kurios piliečiu asmuo tapo.
9. Pilietybės suteikimas laikytinas fakto klausimu, todėl kitų valstybių pripažinimas konkrečiai valstybei priimant teisės aktus dėl pilietybės teisinio reguliavimo beveik nereikšmingas. Vis dėlto pripažinimas turi poveikį asmenims, įgijusiems nepripažintos valstybės (teritorinio darinio) pilietybę (pavyzdžiui, galimybės išvykti (pvz. gali būti nepripažįstami išduoti asmens tapatybės dokumentai), teisei būti gražintam į konkrečią pilietybės valstybę deportacijos atveju, diplomatinės gynybos klausimams spręsti ir pan.).
10. Straipsnių projektas ir kiti asmenų pilietybės santykius valstybių teisių perėmimo metu reglamentuojantys tarptautiniai teisiniai instrumentai numato asmens valios gerbimo principą. Tačiau asmens valia net ir dokumentuose nėra absoliuti, numatomos kelios sąlygos asmens pasirinkimo teisei įgyvendinti: asmuo turi atitikti kelių suinteresuotųjų valstybių nustatytus pilietybės kriterijus ir įgyvendindamas pasirinkimo teisę neturi tapti asmeniu be pilietybės. Asmens valios pripažinimo ir pasirinkimo teisės įtvirtinimas akivaizdus Serbijos, Juodkalnijos, Indonezijos, Kosovo (pastaruoju atveju – kaip teisė turėti daugybinę pilietybę) praktikoje. Sudano, Pietų Sudano, Rytų Timoro atvejais į asmenų valią neatsižvelgta. Asmens pasirinkimo teisė įtvirtinta visų naujausių nepripažintų teritorinių pokyčių atvejais, tačiau realus asmens pasirinkimas ne visada užtikrintas arba toks pasirinkimas labiau primena fiktyvų, kaip, pavyzdžiui, buvo Krymo ir Sevastopolio aneksijos atveju. Dviguba ar daugybinė pilietybė, anksčiau buvusi vengta praktika, valstybių teisių perėmimo metu gali įtvirtinti teisę į asmens apsisprendimą ir tam tikrais atvejais leidžia išvengti bepilietybės problemos. Daugybinė pilietybė taip pat yra išeitis toms valstybėms, kurių pilietybė nėra visuotinai pripažįstama.

MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA

1. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Valstybių pripažinimo ir valstybių teisių perėmimo sąveika. *Jurisprudencija*. 2014, 21(3): 731–757.
2. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Diplomatinė gynyba ir klausimai, susiję su valstybių teisių perėmimu. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2): 591–609.

PRANEŠIMAI DISERTACIJOS TEMA MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE

“Interaction between Recognition and Succession of States“. Prahos 12-oji tarptautinė akademinė konferencija (Prague 12th International Academic Conference), Tarptautinis socialinių ir ekonomikos mokslų institutas (The International Institute of Social and Economic Sciences), 2014 m. rugsėjo 1 d. – 2014 m. rugsėjo 4 d.

GYVENIMO APRAŠYMAS

Asmeninė informacija

Gimimo data: 1985-01-24
Kontaktinė informacija: birute.kunigelyte@gmail.com

Darbo patirtis

2012-09 – dabar Diplomātė (trečioji sekretorė)
Užsienio reikalų ministerija

2010-07 – 2012-09 Dekano padėjėja tarptautiniams ryšiams

2009-09 – 2012-09 Lektorė
Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)

2010-03 – 2011-09 Projekto koordinatore
Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)

2007-08 – 2008-03 Biuro administratore
BDO auditas ir apskaita (Lietuva)

Išsilavinimas ir kvalifikacija

2010–2015 Doktorantūros studijų (teisės kryptis) studentė
Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institute rengta daktaro disertacija tema „Valstybių teisių perėmimas, neteisėti teritoriniai pokyčiai ir pilietybė“

2007–2009 Teisės magistro kvalifikacinis laipsnis
Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)
Teisės programos tarptautinės teisės specializacija

2003–2007 Teisės bakalauro kvalifikacinis laipsnis
Mykolo Romerio universitetas (Lietuva)

1991–2003 Vidurinis išsilavinimas
Vilniaus Jeruzalės vidurinė mokykla

2014-08-26 – 2014-09-26 Mokslinė stažuotė Rygos aukštojoje teisės mokykloje
Riga Graduate School of Law (Latvija)

2012-06-24 – 2012-06-29 Trumpalaikė stažuotė Europos Teisingumo Teisme
Europos Teisingumo Teismas (Liuksemburgas)

2011-10-01 – 2012-10-31 Projekto „Lyčių lygybės moksle skatinimas“ ilgalaikiai mokymai doktorantams ir jaunesiems mokslininkams
TMD Partners ir Lietuvos studentų sąjunga

2008-07-07 – 2008-07-20 Tarptautinė studentų vasaros mokykla „International Human Rights Summer Study“
Bring Human Rights Home (NVO, JAV), Elon University (JAV), Mykolo Romerio universitetas, European Humanities University (Baltarusijos universitetas išėivijoje, Vilniuje)

Asmeniniai gebėjimai

Gimtoji kalba	Lietuvių k.		
Kitos kalbos	SUPRATIMAS	KALBĖJIMAS	RAŠYMAS
Anglų k.	C1	C1	C1
Rusų k.	C2	C1	B2
Ispanų k.	B1	A2	A2
Prancūzų k.	A1	A1	A1

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

SUCCESSION OF STATES,
ILLEGAL TERRITORIAL CHANGES AND
NATIONALITY OF NATURAL PERSONS

Summary of the Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2015

The doctoral dissertation was written in 2010–2015 at Mykolas Romeris University.

Scientific Supervisor:

Prof. Dr. Justinas Žilinskas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S).

The public defence of the Doctoral Dissertation will take place at Law Research Council at Mykolas Romeris University on 14 of October 2015, 11:00 AM (Room I-414, Ateities str. 20, LT-083003, Vilnius).

Chairman:

Prof. Dr. Saulius Katuoka (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S).

Members:

Assoc. Prof. Laurynas Biekša (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S);
Prof. Dr. Lyra Jakulevičienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S);
Prof. Habil. Dr. Talavs Jundzis (College of Law, Republic of Latvia, Social Sciences, Law, 01 S);
Prof. Dr. Dainius Žalimas (Vilnius University, Social Sciences, Law, 01 S).

The summary of Doctoral Dissertation was sent out on 14 September, 2015.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gediminas ave. 51, LT-01504 Vilnius) and libraries of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, LT-08303 ir Valakupių str. 5, LT-10101 Vilnius; V. Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas).

**SUCCESSION OF STATES,
ILLEGAL TERRITORIAL CHANGES AND
NATIONALITY OF NATURAL PERSONS**

Summary

The problematic of the research and its relevance. Emergence of new states, their dissolution and other kind of territorial and also jurisdictional changes, forming the basis for the regulation of the institute of succession of states, are relatively rare. This fact does not surprise when taking into account the domination of principles of international law, such as refraining from the threat or use of force, inviolability of frontiers, territorial integrity of States, etc. which limit the grounds for legality of territorial jurisdictional changes. On the other hand, e.g. the principle of self-determination of peoples⁵⁶⁰ and theory of remedial secession⁵⁶¹ formulate grounds for territorial jurisdictional changes. One has to admit that in some cases these grounds are abused to cover illegality of certain territorial changes in breach of international law (such cases include the recent incorporation of Crimea and Sevastopol into the Russian Federation, creation of marionette territorial entities, such as South Ossetia and Abkhazia, and etc.).

Territorial jurisdictional changes raise a number of political, social and legal problems and questions in both – international arena and within certain state(s) concerned. Though the problems arising in these circumstances usually are quite big and complex, the rarity of the situations creates preconditions for diverse theories and even for differences in practice⁵⁶². United Nations General Assembly emphasizing the important role of codification and progressive development of international law with a view to making international law a more effective means of furthering the purposes and principles set forth in Articles 1 and 2 of the Charter of the United Nations, recommended the International Law Commission to include on its priority list the topic of succession of States and Governments⁵⁶³. Succession of States so far has been regulated with only two universal international treaties: 1978

560 All peoples have the right freely to determine, without external interference, their political status <...> and every State has the duty to respect this right in accordance with the provisions of the Charter. See: UN General Assembly *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, *Supra note 1*.

561 Theory of remedial secession considers systematical human rights violations the main prerequisite of secession of a certain group of people or nation from a particular state. See Laurinavičiūtė, L. *Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai* [The Opinion of the International Court of Justice on Kosovo's Unilateral Declaration of Independence: the Aspects of Legality]. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 733–754. P. 744.

562 Mullerson, R. *The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia*. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1993, 42 (3): 473–493. P. 473

563 General Assembly Resolution No 1686 (XVI) of 18 December 1961. *Future Work in the Field of Codification and Progressive Development of International Law*.

Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties⁵⁶⁴ (hereinafter – 1978 Vienna Convention) and 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts⁵⁶⁵ (hereinafter – 1983 Vienna Convention).

Noteworthy that territorial jurisdictional changes have impact not only on the states concerned, they also affect persons under the jurisdiction of a certain state concerned. Probably the biggest influence upon legal situation of persons and their legal status is made by the question of nationality⁵⁶⁶. Attribution of nationality is a matter of fact and thus the nationality as a fact might be granted not only by sovereign recognized states, but also by states lacking universal recognition as well as illegal territorial entities. Furthermore, the states occupying or effectively controlling part of other country usually grant its citizenship in the area. Therefore in cases of succession of states as well as those of illegal territorial changes raise questions on the respect of right to nationality set out in the Universal Declaration of Human Rights and numerous other instruments⁵⁶⁷, also on the implementation of principle of avoidance of statelessness⁵⁶⁸ that is considered to be a part of customary international law⁵⁶⁹ and respect for other international law principles in the sphere. Worth to mention, that avoidance of statelessness is one of the major pursuits of international community, and the territorial jurisdictional changes remain a major source of cases of statelessness⁵⁷⁰ And still none universal international legal document regulating issues of nationality of natural persons in relation to succession of states has been adopted yet. These issues are partially touched upon in Convention on the Reduction of Statelessness⁵⁷¹, however, it extends to a single article. Though not universally, there are regional efforts to regulate the issue – Council of Europe works actively in the field. Two conventions were adopted in the framework of this regional organization. European

564 1978 Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties (adopted 23 August 1978, entered into force 6 November 1996).1946 UNTS 3; 17 ILM 1488 (1978); 72 AJIL 971 (1978).

565 1983 Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, *Official Records of the United Nations Conference on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts*, vol. II.

566 The question of distinction of notions of nationality and citizenship are not being dealt with in this doctoral thesis. Lithuanian language has no such distinction, and therefore terms “nationality”, and “citizenship” are used as synonymous.

567 Nationality as a human right was enshrined in numerous international legal acts, including, but not limited, to Universal Declaration of Human Rights (Art. 15), International Covenant on Civil and Political Rights (Art. 24 sets out that every child has the right to acquire a nationality), American Convention on Human Rights (Art. 20), American Declaration of the Rights and Duties of Man (Art. 19), European Convention on Nationality (Art. 4), this principle is also reiterated in Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (preamble and Art. 2)

568 These principles are the principles of European Convention on Nationality (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166), and expressly included respectively as Art. 2 and Art. 3 of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (CETS No. 200).

569 Existence of customary international law is recognized in Explanatory Report of Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession (CETS No. 200) (see para 1 at introduction).

570 *Ibid.* See preamble.

571 Convention on the Reduction of Statelessness, 30 August 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 989, p. 175.

Convention on Nationality of 1997⁵⁷² regulates issues of nationality in regional European level and covers the topic of nationality in cases of state succession in a separate chapter. Though European Convention on Nationality was quite advanced in the field of succession of states, Council of Europe, noting that State succession remains a major source of cases of statelessness and bearing in mind that, with regard to statelessness in relation to State succession, other international instruments either do not have a binding character or do not address some important issues, in 2006 adopted Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession which entered into force in 2009 (hereinafter – Council of Europe Convention of 2006).⁵⁷³ This Convention is based on the chapter VI of the Council of Europe Convention on Nationality, while including more detailed rules to be applied in cases of state succession with the view to preventing, or at least as far as possible reducing, cases of statelessness arising from such situations as a result of territorial changes⁵⁷⁴. Noteworthy that the Council of Europe Convention of 2006 is limited in its scope to the avoidance of statelessness as a result of State succession and thus it is not intended to set broader standards to be applied by States for the attribution of their nationality in this context⁵⁷⁵. This Convention so far is the newest legally binding international instrument regulating questions of nationality in the context of succession of states. However, it is worth to mention that states are quite hesitant to ratify regional instruments in the field of nationality. Therefore, taking into account that mentioned conventions are binding on a very limited number of states, non-binding regional and international instruments in the field should be mentioned as well. Noteworthy regional documents include Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons adopted in 1996 (hereinafter – Venice Commission Declaration)⁵⁷⁶, which was prepared in the light of state practice; Recommendation No. R (99) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and the Reduction of Statelessness (hereinafter – the 1999 Council of Europe recommendations)⁵⁷⁷, these recommendations do not mention succession of states directly; however, they set principles to be applied *inter alia* in this context. The most detailed and universal document in the field is Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States⁵⁷⁸ prepared by International Law Commission (hereinafter, if not indicated otherwise – the Draft Articles). Discussions

572 European Convention on Nationality (Strasbourg) (opened for signature on 6 November 1997, entered into force on 1 March 2000), ETS 166.

573 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession.

574 Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession (Adopted on 15 March 2006, entered into force on 1 May 2009), CETs 200.

575 *Ibid.*

576 Declaration of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the Consequences of State Succession for the Nationality of Natural Persons adopted by the European Commission for Democracy through Law at its 28th Plenary Meeting, Venice, 13-14 September 1996.

577 Recommendation No. R (99) 18 of the Committee of Ministers to Member States on the Avoidance and the Reduction of Statelessness. Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies.

578 Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States with commentaries. *Yearbook of the International Law Commission*, 1999, vol. II, Part Two, p. 20-47.

on the future of this draft of universal legal document have not been successful yet though were ongoing in the General Assembly for over than a decade. The options discussed included form of declaration, legally binding convention and others. The Draft Articles are so far the the only universal document regulating questions of nationality in relation to succession of states setting out such detailed rules. Though one of the main aims of the document was also avoidance of statelessness, Draft Articles are not limited in scope of pursuit of this aim and set out applicable rules apart from this problem.

Legal relation between a person and a state is important not only in terms of certain rights and duties being attributed together with the nationality in certain state, but also in terms of his/her international status, his/her right to be protected by the state of nationality, in other words – diplomatic protection. One of the main criteria of diplomatic protection is the rule acknowledged in practice of international courts, namely the rule of continuous nationality. This criterion rules that a state is entitled to diplomatic protection in respect of a person that was a national of that State continuously from the date of injury to the date of the official presentation of the claim⁵⁷⁹. As nationality of persons might change as a result of succession of states, question raises whether this change affects application of the rule of continuous nationality and accordingly the possibility of a successor state to invoke international responsibility of another state by means of diplomatic protection. Though diplomatic protection had lost its previous importance as a way to protect rights of an individual due to the development of human rights instruments and ways to protect their rights directly, it still retained its importance as a form of invocation of international responsibility for a breach of international law in respect of a person and thus a form of restoration of justice.

Worth to note that all questions related to state succession, including those of nationality of natural persons and diplomatic protection, are closely related to the recognition of states. Succession of states is hardly possible without recognition, though the impact of recognition differs based on object and the basis of succession. Institute of recognition of states is of utmost importance in relation to the illegal territorial changes which cannot be considered lawful basis for succession of states. Illegal territorial changes as well as their non-recognition inevitably affect interests of natural persons in the field of their nationality. Firstly, taking into account that attribution of nationality is a matter of fact, and territorial entities created in breach of international law attribute their nationality in certain territories, it is relevant to analyse the status of such nationality. Accordingly, in the context of the violation of Ukraine's territorial integrity it is important to examine the interaction between two citizenships, when nationals of one sovereign state are collectively granted with the nationality of occupying power. There is relevance in the question whether in cases of the illegal and thus unrecognisable territorial changes, the international standards set out in above mentioned international instruments, had been taken into account when regulating nationality issues, however, this examination is made exclusively from the perspective of legal regulation adopted and with no prejudice to illegality of territorial change).

579 Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries [2006]. *Report of International Law Commission on the work of its Fifty-Eighth Session (2006)*. General Assembly, Official Records, 61st Session, Supplement No. 10 (A/61/10).

Though situations of succession of states are rare, however, there is a tendency of having them in waves, and “every wave is unique in its nature”.⁵⁸⁰ Questions of nationality in relation to succession of states are especially relevant in today’s international context as the first decades of XXI century might be considered a new wave of succession of states. One of the features of this wave is that all new states created by way of separation: the Democratic Republic of Timor-Leste declared independence from the occupying power – Indonesia, Montenegro and later – Kosovo – separated from Serbia (though the latter does not have universal recognition⁵⁸¹), South Sudan – from Sudan. This period is also rich in illegal factual changes: after the so called five days war in 2008 Russian Federation recognized marionette territorial entities – South Ossetia and Abkhazia which had declared their independence in nineties of the XX century – and thus started progressively integrating them into its sphere of governance; the newest illegal factual changes include Russia’s occupation of Crimea and Sevastopol. In the context of these *de facto* changes questions of nationality are also relevant from three different perspectives, i.e. that of a certain territory (evaluating legislation of *de facto* local government), that of legislation of the *de jure* government and that of the Russian Federation as a country related to all newest cases of illegal territorial jurisdictional changes. Quite a number of new cases of state succession and a great impact of territorial changes on natural persons make the issue of state succession in relation to nationality together with the question of nationality in cases of non-recognized territorial changes very important and relevant in current geopolitical situation.

Most international documents related to the questions of nationality in relation to succession of states (such as Draft Articles and some regional documents) had already been adopted when many succession cases of XXI century took place. Therefore they could have been used as a basis for solving related questions if not as legally binding obligation then as guidelines or best practices. Worth to note that in 2011 General Assembly decided to leave a question of Draft Articles for future consideration; resolution ruled that upon the request of any State, General Assembly will revert to the question of nationality of natural persons in relation to the succession of States at an appropriate time, in the light of the development of State practice in these matters⁵⁸². As certain practice is already in place it is appropriate to analyse it and evaluate whether it corresponds the provisions and spirit of the international documents. This question is also relevant in evaluation whether the practice of states is sufficient for the General Assembly to return to the issue of the future form of the Draft Articles.

Questions of nationality are mostly falling under the national jurisdiction of states and acquisition of nationality should be held a matter of fact. Therefore citizenship might be granted by the states and territorial entities despite the recognition of the international community. However, the internationally recognized right to nationality raises questions on the validity of a nationality granted by an entity which had not been recognized by the

580 Mullerson, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1993, 42 (3): 473-493. P. 473

581 Here and later notion of universal recognition refers to admission to the UN or individual recognition by significant number of states, in latter case – with the necessary recognition by the predecessor state which has a constitutional effect.

582 General Assembly Resolution No. A/RES/66/92 adopted on 9 December 2011. Nationality of natural persons in relation to the succession of States.

predecessor state; the question of relation between the newly granted nationality and that of the predecessor state also arises. Relevant questions of validity arise in cases of granting nationality in light of territorial changes in breach of international law, also in situations of illegal passportization. As the XXI century is rich of the practice of such illegal territorial jurisdictional changes, it is relevant to analyse it. The question of whether the practice used in such cases corresponds the regulation entrenched in international documents is also touched upon (this issue is considerable without prejudice to the illegality of the changes. The mere fact that in some cases the legal regulation might be in accordance with the standards set out in the relevant documents does not mean that such regulation has a legal basis nor it prevents from other breaches of international law with respect to a person concerned).

Review of the research literature. Issues of succession of states are being analysed from different perspectives. Most attention has been paid to the issues covered by the mentioned Vienna conventions. In this field International Law Commission has put many efforts while preparing the text of conventions (on issues of succession to treaties – from 1968 to 1974⁵⁸³; on other issues, not related to the treaties – from 1968 to 1981 m.⁵⁸⁴). One of the mostly analysed questions in respect of the succession of states – is the nationality of natural persons and the problematic of statelessness. This issue was thoroughly analysed in preparation of Draft Articles with its commentaries; significant studies have been conducted in the framework of regional organizations, such as feasibility study on the consequences of succession of states for nationality prepared by the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)⁵⁸⁵ (international conference on the subject was organized in 1997 in Vilnius, in cooperation with the Venice Commission); feasibility study was conducted on the necessity of an additional instrument to the European Convention on Nationality dedicated to the issues of statelessness in relation to succession of states⁵⁸⁶). Doctrinal studies usually cover the question of succession of states only as a part of a bigger study of statelessness (e.g. Laura Van Waas' research on statelessness⁵⁸⁷ or the collective monograph edited by the mentioned author in cooperation with A. Edwards on nationality and statelessness⁵⁸⁸) or the case studies concentrating on a specific coun-

583 *Succession of States in respect of Treaties* [interactive]. United Nations: International Law Commission, 2014 [viewed on 07-07-2014]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_2.htm>.

584 *Succession of States in respect of Matters other than Treaties* [interactive]. United Nations: International Law Commission, 2014 [viewed on 07-07-2014]. <http://legal.un.org/ilc/summaries/3_3.htm>.

585 Report by the Venice Commission. Consequences of State Succession for Nationality. *Science and Technique of Democracy*. 1998, 23.

586 *Statelessness in Relation to State Succession*. Feasibility study „The Necessity of an Additional Instrument to the European Convention on Nationality“ adopted by the Committee of Experts on Nationality (CJ-NA) on the basis of a draft prepared by Mr Roland SCHÄRER. Strasbourg: CJ-NA (2001) 1 Rev3.

587 Van Waas, L. Nationality Matters: Statelessness under International Law. *School of Human Rights Research Series*, Volume 29 [interactive]. Rotterdams Ongedocumenteerden Steunpunt, 2008 [viewed on 11-05-2015]. <<http://www.stichtingros.nl/site/kennis/files/Onderzoek%20statenloosheid%20Laura%20van%20Waas.pdf>>.

588 Edwards, A., et al. *Nationality and Statelessness under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

try take place (e.g. professors of certain countries analyse their country's legislation on nationality⁵⁸⁹. A significant study on state continuity of nationality concentrating on the issue of Baltic States and Russia was conducted by I. Ziemele⁵⁹⁰). Questions on Lithuanian nationality from 1918 to 2001 were analysed by V. Sinkevičius in the monograph⁵⁹¹, and though this study is prepared from the perspective of Constitutional Law, it is useful in analysing development of Lithuanian nationality in the context of continuation of states. Questions of recognition are usually analysed apart from the question of succession of states, though worth to mention the work of J. Klabbers and others in pilot project on state practice regarding state succession and issues of recognition, approved by the Council of Europe Committee of Legal Advisers on Public International Law (CAHDI) in 1994, study on the subject was also published⁵⁹². In Lithuania questions of recognition were mostly researched in the context of recognition of Lithuania (J. Šatas⁵⁹³, also, *inter alia*, in the monograph of D. Žalimas⁵⁹⁴).

Novelty of research. Worth to emphasize that most of the research conducted on succession of states are related to the waves of succession of states emerged in the XX century. This is also applicable to the question of succession of states with respect to nationality. The research related to the new wave of succession of states usually either relates to the specific case studies or form part of study of a broader question of statelessness. Worth to mention that there are no researches on the subject conducted in Lithuania. The dissertation focuses on the issue of the newest practice of states while regulating nationality in relation to succession of states and illegal or not universally recognized territorial changes which was fragmentally analysed in foreign countries and not analysed in Lithuania. This requires complex study, *inter alia* covering the concept of continuous nationality for purposes of diplomatic protection, also the question of recognition of states and its impact on nationality of natural persons. Complexity of the research is determined by the newest state practice and the versatility of current geopolitical situation.

The aim of dissertation – to analyse theoretical and practical aspects of guaranteeing the right to nationality and application of the concept of continuous nationality in relation to succession of states, especially in cases of territorial changes of XXI century, in order

589 View, e.g. state reports on nationality in European Union Democracy Observatory on Citizenship [interactive]. Convento di San Domenico: European University Institute, 2008–2015 [viewed on 30-06-2015]. <http://eudo-citizenship.eu/>

590 Ziemele, I. *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2005.

591 Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918 – 2001 metais [Nationality of the Republic of Lithuania in 1918 - 2001]*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.

592 Klabbers J., et al. *State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition*. Kluwer Law International, 1999.

593 Šatas, J. *Lietuvos tarptautinis pripažinimas: Praeitis ir dabarties realijos [International recognition of Lithuania: Past and Reality of Present]*. Vilnius: Lietuvos “Žinijos” draugijos leidykla, 1991.

594 Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės [International Legal Grounds and Consequences of the 11 March 1990 Restoration of the Independence of the Republic of Lithuania]*. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005.

to assess the effectivity of legal norms in the field and the impact of recognition to the processes.

The following **objectives of the research** were defined to achieve this aim:

1. To analyse general questions of succession of states having impact on the nationality of natural persons in the context of territorial jurisdictional changes, based on the basis for succession of states.
2. To make an assessment of norms of international documents regulating legal relations on nationality in the context of succession of states (both – the binding ones, and those yet being draft) applicable to different basis of succession of states and to examine the applicability of the concept of continuous nationality, as a prerequisite of diplomatic protection, in cases of succession of states.
3. To examine national legislation on nationality adopted in newest (that of XXI century) cases of state succession and to assess whether provisions related to the succession of states are in conformity with standards set out in international documents (including Draft Articles).
4. To analyse the national legal acts on nationality adopted in respect of recently emerged states not having universal recognition and territorial units created in breach of international law as well as occupied territories, and problematic of nationality in these situations as well as impact of non-recognition on solving questions of nationality.

The object of the research is international legal relations arising when states and non-recognized territorial entities solve issues of nationality of natural persons and assuring its continuity in cases of territorial changes.

Research methods. The research data was collected and studied, and results were drawn using following research methods: *document analysis, historical, systematic analysis, comparative and generalization method.*

Theoretical research methods.

Generalization method is used in drawing commonalities in different situations of succession of states and upon analysing different opinions of scientists, also in making conclusions on state practice when solving questions of compatibility of international regulation and national legal acts on nationality in cases of territorial changes.

Comparative method. In the research legal acts adopted in different situations of succession of states are compared among themselves and with the regulation set out in international instruments and their drafts.

Systematical analysis. Several institutes of law are analysed systematically, namely citizenship, recognition of states, diplomatic protection, and they all are analysed in the context of succession of states. Furthermore, documents of different nature – universal, regional, national, practice of international and national courts are examined in order to systematically evaluate problems in interaction of mentioned different institutes of law and to find means to solve them.

Empiric methods of research.

Document analysis. This method is used in examination of international and national legislation of questions of nationality in context of succession of states (both – the binding one and that being a soft law), in analysis of other international and national documents, including jurisprudence of courts.

Statements of dissertation:

1. There is no general customary international law on the duty of states concerned to attribute nationality for natural persons in cases of state succession. Relevant duties of states concerned are based on the existence of regional customary law to avoid statelessness, customary rules applicable in respect of certain categories of state succession as well as international documents binding on certain countries.
2. Taking into account the different state practice in relation to regulation of nationality in the context of state succession in different regions, it is more relevant to concentrate on regional instruments in order to encourage the states to follow unified practices rather than to decide on the future form of Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States.
3. Continuous nationality as an obligatory criterion of diplomatic protection has to be considered unimpaired if the nationality of a person changes as a result of succession of states. This rule is applicable only when the nationality of one of states concerned is acquired.

Structure of the doctoral dissertation. The dissertation is comprised of an introduction, three chapters, conclusions and bibliography. The *first chapter* focuses on general questions of succession of states having impact to the issues of nationality in relation to state succession. The basic issues of definition of succession of states and its scope are approached at the beginning. The aim is to clarify the difference between the perception of succession of states as a territorial jurisdictional change on one hand, and the succession of states as the entirety of international rights and duties of a predecessor state succeeded by the successor state as a result of territorial jurisdictional change (succession of states in terms of content) on the other. This distinction is important when revealing that succession of states in terms of content is not an indispensable result of territorial jurisdictional change, though territorial jurisdictional changes are an always necessary prerequisite for state succession. This chapter also covers question of the date of succession of states as Vienna Conventions on succession of states give a rather laconic and ambiguous definition of it. The question of the date of succession of states arises when the mentioned distinction between the two possible perceptions of succession of states is understood. The fact that quite a long time might separate the territorial jurisdictional change and succession of states in terms of content is also taken into account. And therefore questions when the succession of states takes effect and what impact is made by the object of succession for the date of succession of states are considered. This chapter analyses differences between succession of states and state continuity. The pursuit is to emphasize the status of continuator state as a predecessor state, which accordingly has main duties in regard of ensuring the right to nationality to the citizens of the predecessor state during the territorial

jurisdictional changes. Basis of succession are also touched upon later on. When analysing the basis of succession of states the classification given in the Vienna Conventions is used.

The *second chapter* is dedicated to analysis of the questions of nationality in respect of succession of states. The place of the institute of nationality in international law is considered in the first place in order to understand the of amount influence international law makes upon regulating questions of nationality in relation to territorial jurisdictional changes. This chapter analyses international legal regulation in circumstances of succession of states depending on the basis of succession. When considering theoretical cases, certain newest state practice is analysed. Authors of Draft Articles thoroughly analysed state practice until XXI century. Furthermore, accordingly UN General Assembly decided to come back to the question of the future of Draft Articles later, i.e. upon evaluation of relevant practice of states. And therefore this chapter focuses on the aim to evaluate whether state practice after the adoption of Draft Articles corresponds to the provisions of this and other international documents in the field. Accordingly it is pursued to determine whether the question of the future form of the succession of states is to be raised using the existing newest state practice. Given that diplomatic protection is one of the ways to ensure protection of nationals' rights and one of forms of invocation of liability of a violator state, this section also deals with the retention of the principle of continuous nationality which is a key diplomatic protection criterion, in cases of state succession.

Third chapter of dissertation addresses the question of recognition of states for as much as it relates to the nationality issues. It specifically addresses the XXI century cases where questions of nationality have been dealt with in states not having universal recognition and territories for which the international community takes the non-recognition policy. Due to the fact that granting nationality is a matter of fact having an impact on person's legal status and their rights and duties in a broad sense, as well as on specific rights of states (such as the right to diplomatic protection), this chapter examines the significance of the person's will in granting citizenship in cases of actual territorial changes. The questions are analysed whether the obligatory granting of nationality is legal in terms of international law and if the person has a right to choose his or her country of nationality in cases of territorial changes. Accordingly, this chapter tries to determine whether states concerned are obliged to follow the person's will.

Conclusions:

1. Succession of states might be understood in two distinct ways: as formal transfer of responsibility for international relations in perspective way from one state to another (i.e. succession in terms of form) on the one hand and as entirety of certain rights and obligations being transferred from one state to another (succession in terms of content) on the other. Territorial jurisdictional changes are always a reason for succession of states, though the territorial changes do not determine the succession in terms of content. The dichotomy of a definition determines the problematic of the date of succession: the factual and nominal date of succession can be distinguished. Nominal date is a date when states concerned agree upon the transfer of certain rights and duties of the predecessor or adopt necessary legislation (e.g. on nationality of natural persons). Factual date is the date when the succession of states enters into force. Practice reveals that

the factual date of succession of states usually means the date of the territorial change, and thus transfer of specific rights and duties is mostly taking effect retrospectively. Draft Articles on Nationality of Natural Persons in relation to the Succession of States rules that the attribution of nationality in relation to the succession of States, as well as the acquisition of nationality following the exercise of an option, shall take effect on the date of such succession if persons concerned would otherwise be stateless during the period between the date of the succession of States and such attribution or acquisition of nationality. The rule sets out the obligation to apply nationality regulations retrospectively in case they are adopted later than the factual territorial jurisdictional change and if the persons concerned shall otherwise become stateless even if for a short period. However, states are free to decide upon the date of succession – there is no customary international law on the issue. Respectively, state practice on the date of attribution of nationality in case of succession of states varies. However, if a state decides on the date of succession retroactively, it has to take responsibility for the breach of certain obligation even if it is breached in between of nominal and factual date.

2. Certain territorial changes form a basis for succession of states. Based on their nature, international legal documents suggest following categories of succession of states: separation, dissolution, merger, transfer of territory (cession) creation of newly independent states. State continuity is not a form of succession of states. This concept refers to the category of separation, when the predecessor state continues to exist though part of its territory separates, and the territorial change is very significant so that the question might arise on the further existence of a predecessor state. Therefore the continuity of states does not only depend on the will of a sole state concerned. These aspirations have to be also recognized by international community, including the recognition of other states concerned. If the pursuit of one of the states concerned to become a continuing state is successful, then overall situation should be considered as separation. If these aspirations are not recognized, the category of succession of states in question is to be considered as dissolution.
3. Legal regulation of nationality is subject to national jurisdiction of states, though international law sets out the limits within states' discretion in the field. The main aim of all international legal documents regulating the legal relations of nationality in cases of succession of states is to avoid statelessness as a result of succession of states, or at least to reduce the possibility for the emergence of statelessness. Council of Europe Convention on the Avoidance of Statelessness in relation to State Succession confirms the existence of international customary law obliging the states to avoid statelessness; however, this norm is considered to be regionally applicable. However, the newest state practice lacks the turning into the basics. Already the 1961 Convention on Reduction of Statelessness has set out the pursuit that the states concerned had treaty provisions coordinating decisions on nationality of natural persons in cases of transfer of territory. None situation in XXI century had these kind of treaties nor such coordination mechanisms. E.g. in

case of separation of South Sudan it resulted in a great problem of contradiction of legal acts followed by a rising number of stateless people.

4. Category of succession of states makes an impact on the decision making in respect of nationality issues: specific category might determine the state concerned responsible for attribution of nationality to certain natural persons. In those cases when the predecessor state continues to exist (specifically – cases of separation and cession), it has the prior obligation to retain its nationality (or attribute it if the situation requires) for the persons who otherwise would become stateless. E. g. the newest practice of Serbia shows that predecessor state took the responsibility in the mentioned respect after the territorial change. This was also the case with Indonesia. The policy adopted by Sudan, on the contrary, resulted in a threat of statelessness for many people, and part of permanent residents have become aliens in their own country overnight.

In those cases when the predecessor state ceases to exist and several new states appear (dissolution category) the threat of statelessness in relation to succession of states is the biggest in comparison with other categories of succession of states. The newest state practice had no cases of dissolution of states, however, while following regional customary international law each of new states has to comply with the general obligation to avoid statelessness. In cases of merger of states, though predecessor state (or states – if applicable) ceases to exist, the problem of statelessness should not arise as the successor state is obliged to attribute its nationality to all former citizens of predecessor state. International Law Commission has confirmed that the mentioned rule is a rule of customary international law.

5. Draft Articles and regional international instruments set out almost identical rules for the successor states in cases of dissolution of states and separation. Almost all sources of international law in the field of nationality of natural persons in relation to succession of states holds habitual residence of the person concerned at the time of State succession as a main criterion to base attribute nationality in cases of succession of states. Other criteria, such as genuine and effective link, such as legal connection to certain territory, birth in a certain territory, etc. are suggested as subsidiary if the persons concerned are not granted with nationality under the main criterion. The newest state practice did not approve using this rule: e.g. Montenegro after separation retained the former citizenship, i.e. the nationality of a republic within federation; Timor-Leste and South Sudan used the principle of other kinds of effective genuine link as the main criteria to attribute nationality. Having compared the decisions on attributing nationality taken by lawfully separated countries, only Kosovo used the principle of habitual residence as the main nationality attribution criterion. However, this principle has been thoroughly followed in cases of illegal territorial changes: i.e. in legal acts in relation to nationality of South Ossetia, Abkhazia and the legal regulation of the Russian Federation related to the occupation and annexation of Crimea and Sevastopol. Though the latter practice was based on other kind of interest: greater integration of certain persons to a specific country, i.e. Russia with the view to alienate certain persons from their lawful country of nationality. However, the

mere fact that the illegally created territorial entities or the occupational power had granted the citizenship to persons living in respective territories does not suggest the ensuring of their human rights, on the contrary it might result in other breaches of international law as shown by a case of film director O. Sentsov.

6. A positive influence of international and regional organizations towards the implementation of international legal norms in the field of nationality in relation to succession of states might be seen, e.g. in cases of Kosovo and Timor-Leste, when international organization (UN) had contributed to the process of creation of the mentioned states' statehood and institutional system. Relevant influence of regional organizations is obvious in Europe which has a number of regional instruments regulating questions of nationality and statelessness in general and those in cases of state succession. This conclusion is made even taken in to account that the states usually are quite hesitate to undertake legal obligations under the international legal instruments regulating questions of nationality.
7. Continuous nationality is one of the main prerequisites of diplomatic protection and it was confirmed in numerous decisions of international courts. However, Draft Articles on Diplomatic Protection set out the exception of the mentioned rule *inter alia* applicable in cases of succession of states, provided that the person had the nationality of a predecessor State acquired, for a reason unrelated to the bringing of the claim another nationality. Though this exception is set out rather as a *lege ferenda*, right of using it might also be defended based on general principles, such as the principle, that every internationally wrongful act of a State entails the international responsibility of that State. Taking that into account the successor state has a right to invoke the responsibility of another State for an injury caused by an internationally wrongful act of that State before the date of succession of states to a national of the successor state with a view to the implementation of such responsibility. As the nationality granted by the illegally created territorial entities is not generally recognized, accordingly the right of these entities to make a positive action based on diplomatic protection in respect of their citizens is also not recognized. In such cases the right to protect a national by means of diplomatic protection is retained by the lawful state of nationality. This is also applicable in cases when the existing state grants its nationality to a person on the basis of the breach of international law (e.g. by means of collective extraterritorial naturalisation).
8. Importance of the continuous nationality as a criterion of diplomatic protection depends on the nature of international obligation breached. If breach of international law had not only violated the rights of an individual, but also directly the right of a predecessor state, the latter would have the right to impose international responsibility upon the violating country without recourse to the continuous nationality of a person in question. This right would not be related to the diplomatic protection. If a predecessor state does not defend its violated right, this right could be implemented by means of diplomatic protection by the successor state whose national's rights had been violated before succession of states.
9. Attribution of nationality is a matter of fact, and thus the recognition of states has almost none influence on the decisions of the specific state or entity on regula-

tion of nationality. However, recognition of states plays a vivid role on persons who had been granted with non-recognised nationality (e.g. the impact comes through the possibility of a certain person to travel (e.g. the documents issued might not be recognized), through the right to be returned to specific country of nationality in case of deportation; through the possibility of being defended by means of diplomatic protection).

10. There is no strict obligation in international law requiring to grant a natural person with a right of option or to respect his will in granting nationality in cases of succession. However, Draft Articles as well as other instruments of international law regulating nationality of natural persons in respect of succession of states refer to the will of a person concerned. The will of a person is not absolute: it might be respected subject to the fact that his or her option does not result in statelessness, and when a person concerned is qualified to acquire the nationality of two or several States concerned. Respect for persons' will is obvious in practice of Serbia, Montenegro, Indonesia, Kosovo (in latter case this results in a possibility to have multiple nationalities). Practice of Sudan, South Sudan and Timor-Leste does not refer to the will of persons concerned. The right of option was provided for in the newest practice of non-recognized territorial changes, though the actual implementation of such right was not always ensured, or granting the option was rather fictitious, as e.g. in case of annexation of Crimea and Sevastopol. Dual or multiple nationalities – an avoided practice earlier – might serve as the implementation of persons' right of option in cases of state succession, and in certain cases might help avoiding statelessness. Multiple nationalities also are a solution for the states not having universal recognition.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS

1. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Interaction between Recognition and Succession of States. *Jurisprudencija*. 2014, 21(3): 731–757.
2. Kunigėlytė-Žiūkienė, B. Diplomatic Protection and Questions related to Succession of States. *Jurisprudencija*. 2013, 20(2): 591–609.

PRESENTATIONS BASED ON THE TOPIC OF DISSERTATION AT SCIENTIFIC CONFERENCES

„Interaction between Recognition and Succession of States“. Prague 12th International Academic Conference, The International Institute of Social and Economic Sciences, 1 September 2014 – 4 September 2014.

CURRICULUM VITAE

Personal information

Date of birth: 24-01-1985
Contact information: birute.kunigelyte@gmail.com

Work experience

01/09/2012–Present Diplomat
Ministry of Foreign Affairs of Lithuania, Vilnius (Lithuania)

01/09/2009–31/08/2012 Lecturer
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

01/09/2010–31/08/2012 Dean's Assistant for International Relations
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

01/03/2008–31/08/2010 Dean's Assistant
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

01/08/2007–28/02/2008 Administrator
BDO auditas ir apskaita, Vilnius (Lithuania)

Education and training

15/10/2010–14/10/2015 Doctoral student in the field of Law
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)
Thesis prepared "Succession of States, Illegal Territorial Changes and Nationality of Natural Persons"

01/09/2007–31/01/2009 Master of Law
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

01/09/2003–31/08/2007 Bachelor of Law
Mykolas Romeris University, Vilnius (Lithuania)

01/09/1991–31/08/2003 Secondary education
Vilnius Jeruzales high school, Vilnius (Lithuania)

24/06/2012–29/06/2012 Internship in the EU Court of Justice
EU Court of Justice, Luxembourg (Luxembourg)

01/10/2011–31/10/2012 Long-term educational courses for doctoral students under the national project "Promotion of gender equality in sciences" (LYMOS)
TMD Partners in cooperation with the Lithuanian National Union of Students, Vilnius (Lithuania)

07/07/2008–20/07/2008 Summer School “International Human Rights Law Summer Study”
 Bring Human Rights Home (NGO, USA), Elon University (USA), Mykolas Romeris University, European Humanities University (Belarus University in exile), Vilnius (Lithuania)

Personal skills

Mother tongue(s)	Lithuanian		
Other language(s)	UNDERSTANDING	SPEAKING	WRITING
English	C1	C1	C1
Russian	C2	C1	B2
Spanish	B1	A2	A2
French	A1	A1	A1

Kunigėlytė-Žiūkienė, Birutė

VALSTYBIŲ TEISIŲ PERĖMIMAS, NETEISĖTI TERITORINIAI POKYČIAI IR PILIETYBĖ:
BĖ: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. 196 p.

Bibliogr. 131–156, 172, 191 p.

ISBN 978-9955-19-751-5 (internete)

ISBN 978-9955-19-750-8 (spausdintas)

Daktaro disertacijoje "Valstybių teisių perėmimas, neteisėti teritoriniai pokyčiai ir pilietybė" kompleksiškai nagrinėjami pilietybės teisiniai santykiai teisėtų ir neteisėtų teritorinių jurisdikcinių pokyčių kontekste. Analizuojami bendrieji valstybių teisių perėmimo instituto klausimai, turintys reikšmės pilietybės klausimų sprendimui valstybių teisių perėmimo metu (valstybių teisių perėmimo sąvokos ir apimtys problematika, valstybių teisių perėmimo datos klausimai, teisių perėmimo ir teisių tęsimo kategorijų skirtumai ir valstybės teisių tęsėjos padėtis valstybių teisių perėmimo kontekste). Aptariant teorinius pilietybės tarptautinio teisinio reguliavimo valstybių teisių perėmimo metu klausimus, analizuojami konkretūs naujausi XXI a. valstybių teisių perėmimo atvejai, siekiant įvertinti tokio teisinio reguliavimo efektyvumą. Taip pat aptariamas Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių, taip pat Rusijos Federacijos teisinis reguliavimas po SSRS žlugimo. Nagrinėjamas pilietybės tęstinumo, kaip vieno pagrindinių diplomatinės gynybos kriterijų, išlaikymo valstybių teisių perėmimo metu klausimas. Darbe analizuojama pilietybės problematika visuotinio pripažinimo neturinčių (Kosovo), taip pat neteisėtų teritorinių pasikeitimų (Pietų Osetijos, Abchazijos deklaruotos nepriklausomybės, Krymo ir Sevastopolio aneksijos) kontekste. Nagrinėjama asmens valios reikšmė sprendžiant pilietybės klausimus valstybių teisių perėmimo metu.

Doctoral dissertation "Succession of States, Illegal Territorial Changes and Nationality of Natural Persons" focuses on a complex analysis of citizenship in the context of legal and illegal territorial jurisdictional changes. General questions related to succession of states (concept and scope, date of succession, difference between succession of states and continuity of states, as well as the position of continuator state in the context of succession of states) having impact upon the nationality of natural persons are analysed. While discussing on theoretical questions of international legal regulation of nationality in relation to succession of states, certain newest practice of states (namely that of XXI century) is analysed in order to evaluate the effectiveness of such regulation. Practice of Lithuania and other Baltic States and relevant legislation of Russian Federation in relation to regulating nationality issues after collapse of the USSR is also addressed. The issue of continuous nationality as one of the main criteria of diplomatic protection is addressed in the context of succession of states. The doctoral dissertation also covers problematic of nationality in the context of states lacking universal recognition (Kosovo) and illegal territorial changes (cases of South Ossetia, Abkhazia, Crimea and Sevastopol). Focus is also made on the issue of persons' will in attribution of nationality in the context of territorial changes.

Birutė Kunigėlytė-Žiūkienė

**SUCCESSION OF STATES,
ILLEGAL TERRITORIAL CHANGES AND
NATIONALITY OF NATURAL PERSONS**

Doctoral Dissertation

Maketavo *Jelena Babachina*

2015 09 09. 12,25 spaudos l.

Tiražas 20 egz. Užsakymo Nr. 10013165

Mykolo Romerio universiteto užsakymu
leido ir spausdino UAB „Vitaie Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
Puslapis internete www.bpg.lt
El. paštas: info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-750-8

9 789955 197508